

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041 - 4255

BELLE TEN

Cilt : I

Sa. 1

II. Kânun 1937

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

1 9 9 5

BELLETEN

ISSN 0041-4255

Birinci Baskı : 1937
İkinci Baskı : 1995

BELLETEN

Cilt: 1

Sayı: 1

1 İkincikânun 1937

ÖN SÖZ

Türk Tarih Kurumu çalışmaya başladığı ilk günlerden itibaren Kurum namına bir mecmua çıkarmayı ve bu mecmuada tarihe, Türk Tarihine ait hakikatleri ortaya koymayı, bu alanda yapılan çalışmaların sonuçlarını ilim ve tarih severlerin tetkik ve tenkit gözlerine arz etmeği düşünmüştür. Esasen Kurum nizamnamesinin bir maddesi neşriyat işini mühim bir vazife olarak tasrih etmektedir. Kurum namına bir mecmua çıkarmak için birçok defalar üyelerimiz tarafından teklifler yapıldı. Riyaset divanımızın ve umumî heyetimizin birçok toplantılarında bu iş görüşüldü. Ancak çalışma programımıza dahil bulunan mevzular ehemmiyetlerine göre tasnif edilirken mekteplerimizde tarih tedrisatına ilmî hakikatlere uygun yeni bir istikamet vermek ve bu maksatla orta mektepler için bir tarih serisi hazırlamak işine ön safta bir yer verildiğinden ilk araştırmalar bu kitapları hazırlamağa tahsis olundu.

Mekteplerde okutulan tarih kitaplarında Türk tarih tezini, tarihî hakikatleri bütün membalar, belgeler gösterilmek suretile teşrih etmek pedagoji bakımından uygun görülmediği için Kurumumuz Türk tarih tezinin istinat eylediği ilmî belgeleri «Türk tarihinin ana hatları» adlı bir eserde toplayıp neşretmeği faydalı buldu ve Birinci Kurultaydanberi devam eden çalışmalarda en mühim yer bu işe ayrıldı. Bu araştırmalar oldukça ilerlemiş olmakla beraber henüz bitmiş değildir. Ancak Türk Tarihinin Ana Hatları eserinin tamamen hazırlanması için yapılan araştırmalar bir müddet daha devam edeceğinden Kurum, tarihle uğraşanları haberdar etmek ve faydalandırmak maksadile neşriyat işine 1935-36 yılı çalışma programında esaslı bir yer ayırmağı muvafık gördü ve böylece mecmua işini ta-

hakkuk ettirmek zamanı geldi. Kurum namına bugün ilk sayısını çıkardığımız Belleten'de neşretmeği düşündüğümüz mevzular şunlardır.

- 1 — İlmî tetkikler: (Şahsî tetkikler, mühim tercümeler v. s.)
- 2 — Vesikalar : (Aynen veya izahlı olarak). Kitabeler, resmî veya hususî vesikalar.
- 3 — İlmî haberler: (Hafriyat neticeleri, Kurumumuzun faaliyeti, tarih hareketleri, kongreler v. s.)
- 4 — Bibliyografya.
- 5 — İlâveler: (Vesikalar, eski ana metinler, kanunnameler aynen ve icabına göre tenkitli ve haşiyeli olarak neşredilecektir.)

Türk Tarih Kurumu üyeleri Belleten'in tabîî yazıcılarıdır. Bundan başka Türk ve yabancı âlimler, tarih severler tarafından gönderilecek değerli yazılar Belleten'de basılabilir. Tetkiklerden bazıları ecnebi bir dilde aynen veya hulâsa olarak neşredilecektir. Belleten'in sahibi Türk Tarih Kurumudur. Belleten'in başlıca maksat ve gayesi sonsuz bir genişliğe malik olan Türk Tarihini izah ve tevsiktir. Bu mecmua üç ayda bir olmak üzere senede dört defa çıkarılır. Maksat ve gayemizin millî ve cihanşumul ehemmiyeti bu suretle tebarüz ettirildikten sonra âlimlerimizin, tarih sever ve okurlarımızın bize bu büyük çalışmada ellerinden gelen yardımı esirgemeyeceklerini bekler ve bunu dileriz.

Türk Tarih Kurumunun banisi olan, bütün millî işlerimizde olduğu gibi kültür sahasında da Türk Milletine yeni ufuklar açan Ulu Önderimiz ve Hâmi Reisimiz Atatürk'e, bir kere daha sonsuz sevgi ve saygılarımızı sunarak, medeniyetin, sayısız ve sonsuz büyüklüklerin kaynağı bildiğimiz Türk Tarihini kutlayarak işe başlıyoruz.

BELLETEN

Türk Tarih Kurumunu kuran ve koruyan ATATÜRK, onun yayın vasıtası olarak çıkacak olan toplu ve türlü yazılar serisine "Belleten,, adını verdi.

Niçin?

Bunu Dil Kurumu şöyle izah ediyor :

Belleten "Bulletin,, sözünün anasıdır.

Bulletin:

Fransızca denilen bu kelimenin manasını Fransız Lûgat kitaplarında arıyalım :

"Petit Larousse Illustré,, bu kelimenin İtalyanca "Bulletino,, dan Fransızcaya geçmiş olduğunu işaret ettikten sonra, manalarını şöyle sayıyor:

"1 — Bir reyî ifadeye yarıyan pusla (billet);,,

"2 — Resmî mahiyette bir şeyi ifade eden rapor;,,

"3 — Bir askerî kıt'anın harekâtını bildiren resmî tebliğ;,,

"4 — Bir talebenin çalışma ve ahlâk durumunu gösteren cüzdan;,,

"5 — Kanunlar dergisi.,,

"Littré,, nin meşhur lûgatinde kelimenin manaları şöyle sayılmaktadır:

"1 — Üzerine rey yazılan ufak kâğıt;,,

"2 — Halkı ilgilendiren bir şeyin durumu hakkında malûmat veren kısa yazı;,,

"3 — Bir muharebeyi; bir askerî hareketi bildiren tebliğ;,,

"4 — Kanunlar dergisi: kanunların ve nizamların resmî mecmuası;,,

"5 — Bir şeyi tevsika yarıyan ufak pusla (billet).,,

"Littré,, Lûgatinde kelimenin etimolojisi hakkında verilen malûmat ta şudur :

" "Bulletin,, kelimesi, İtalyanca "Bulletino,, dan; bu da "-bilet demek olan - "bulletta,, dan gelir. Fransızca "Bullette,, sözü, kendini belletmeğe yarıyan vesika demektir. Bu da "Bulle,, kelimesinden gelir ki mühür anlamındır.,,

En yeni Fransız diksiyonerlerinden olan "Larousse du XX ème siècle,, de, yukarda sayılan manalar gösterildikten ve kelimenin İtalyanca "bulletino,, dan, onun da "bulle,, den geldiği zikredildikten başka, şu mana da ilâve edilmektedir:

"6 — İlmî cemiyetlerin çalışmalarının hulâsası olarak neşre-dilen "ilmî, edebî, siyasi ... v. s. mecmua ve gazetelere verilen isim.,

"Oscar Bloch,, ve "W. Von Wartburg,, un eserleri olan "Dictionnaire étymologique de la langue française,, de "Bulletin,, kelimesinin fransızcaya 1539 senesinde girdiği gösterildikten sonra, kelimenin etimolojisi hakkında şu malûmat verilmektedir:

"Eski Fransızca "Bullete,, kelimesinden müştaktır; bu kelime de 16'ncı asırda kullanılan "Bulle,, kelimesinden çıkmıştır. Kelimenin "sertifika,, anlamı İtalyanca "Bullettino,, dan alınmış olması muhtemeldir.,

Görülüyor ki bütün bu kaynaklarda "Bulletin,, kelimesi İtalyanca "Bulletino,, kelimesine, o da "Bulla,, ve "Bulle,, sözlerine götürülmektedir.

"Bulle,, kelimesi, "Dictionnaire étymologique de la langue française,, de şöyle izah edilmektedir:

"Mühür ve bir mühürle tahtim edilmiş vesika anlamınadır. 12'inci asırda lisana girmiştir. Orta çağ Lâtincesindeki "bulia,, kelimesindedir. Klâsik anlamı için "boule,, kelimesine bakınız.,

"Boule,, kelimesinin izahını da aynı eserde şöyle buluyoruz:

"("Bulle,, kelimesinin esası olan lâtince "bulla,, dan) eski Provansal dilinde "bola,,; İtalyancada "bolla,,.,

Fransız kaynaklarının verdiği lâtince "bulla,, kelimesi hakkında da "A. Meillet,, ve "A. Ernoud,, nun eseri olan "Dictionnaire étymologique de la langue latine,, e başvuralım; bu eserin 116'ncı sahifesinde kelimenin ilk manası "Su sathı üzerinde teşekkül eden hava kabarcıkları,, diye gösterildikten sonra "yuvarlak şekilde olan her şey,, manasına da geldiği, ilk kaynağı meçhul olup Etrüsk aslından gelmiş olması muhtemel bulunduğu ve "kaynak, gürültü, seda,, anlamlarile de ilgisi bulunduğu yazılıdır.

Görülüyor ki Avrupa dil kaynakları bize kelimenin bütün manalarını vermekle beraber bu mananın ilk çıktığı ilkel mefhumu ve kelimenin ilk şeklini göstermekten âciz kalmaktadır.

"Bulletin,, ve "Belleten,, kelimelerinin etimolojik analizleri:

Kelimenin, Türk dil varlıkları içindeki yerini araştırmazdan önce, "Bulletin,, kelimesinin fonetik ve semantik bakımlarından

kıymetini meydana koymak üzere "Güneş - Dil,, metodile analizini yapalım.

Fakat bu analizde kelimeyi yalnız bırakmamak için, bunun altına türkçe hepimizin bildiğimiz "Belleten,, kelimesini de koyarak, fonetik ve semantik elemanlarını karşılaştıralım :

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Bulletin :	üğ	+ üb	+ üğ	+ ül	+ et	+ iğ
Belleten :	eğ	+ eb	+ eğ	+ el	+ et	+ eğ

(1) Üğ, eğ : Ana köktür. Burada anlamı, "Güneş,, in vasıflarından "parlaklık, aydınlık, ışık,, ve bunların abstre manaya naklile "zekâ, ilim,, dir.

(2) Üb, eb : Prensipal köktür. Ana kök anlamını kendinde tecelli veecessüm ettirir. Onunla kaynaşarak ana kök yerine geçer.

(3) Üğ, eğ : Bu unsurlar kelimenin bugünkü fonetik ve morfolojik şekillerinde "ül,, ve "el,, olarak görünmektedir. Fakat bu "l,, konsonları orijinde bir "ğ,, dir; kendilerinden sonra gelen "V. + L,, ile kaynaşarak sonradan fonetik bir değişme ile "L,, olmuşlardır. Nitekim fransızça "Bulletin,, yazısı, "Bülleten,, diye değil, "büğlteng,, diye okunmaktadır. Yukarda ikinci olarak gösterilen "üb, eb,, prensipal köklerinde tecelli veecessüm etmiş olan ana kök anlamını tamamlayan ve isimlendiren elemandır.

Bu üç unsurun ana kök ve prensipal kökün vokali düşerek aldıkları morfolojik ve fonetik şekli, "büğ, beğ,, dir ki "büyüme, meydana çıkmak, tebarüz etmek, şulelenmek,, manalarına gelir.

(4) Ül, el : "büğ, beğ,, sözünün ifade ettiği manayı şamil ve umumî kılan, genişleten elemandır.

(5) Et : (V. + t - d) elemanı, dinamik bir fail anlatır. Buradaki rolü gayet geniş ve umumî olan ana kök anlamının bir süje veya obje üzerinde olmuş olduğunun ifadesidir.

(6) İğ, eğ : Kelimelerde "in, en,, şeklinde görünen bu son unsurlardaki "n,, konsonları da orijinde birer "ğ,, dir. Nitekim fransızça kelimenin söylenişinde de sondaki "n,, genizden okunur. Ana kök anlamının en geniş ve umumî mahiyetile üzerinde olmuş olduğu süje veya objeyi gösterir.

Bu son unsura "süje,, dersek, "bulletin,, ve daha doğrusu "belleten,, sözü muallim, öğretici, öğretmen demek olur; bu unsura "obje,, dersek aynı vazifeyi yapan kitap veya broşür gibi bir şey anlaşılır.

Bel:

Şimdi, Türk Dili lûgatlerinde ve kaynaklarında "Bel, bil, bul, bül,, silâplarile kurulmuş kelimeleri araştıralım:

"Kamusu Türkî,,nin 300 üncü sahifesinin ikinci sütunu başında türkçe "Bel,, kelimesi hakkında Şemsettin Sami şunları yazıyor:

"BEL.(Türkî kadim) zâhirlîk, âşikârîk, bedahet. (Bugün bizde metrûk ise de "belli, belirlemek, bellemek, belletmek,, gibi müş-takları müstamel bir kelimeî esasiyedir.,,

Merhum Şemsettin Sami'nin esaslı bir Türk kelimesi olarak gösterdiği bu "bel,, sözile bundan çıkan kelimeleri de muhtelif Türk lûgatlerinden alarak gözönüne koyalım:

- Bel** : Âşikâr, ayan (Büyük Türk Lûgati "Osmanlı Lehçesi,,);
- Bel** : İşaret, nişan (Derleme fişleri: Avanos "Kır-şehir,,);
- Bel** : Zâhir (Büyük Türk Lûgati "Osmanlı Lehçesi,,; Lehçei Osmanî);
- Beldek** : Emare (Radlof, cilt: 4 "Teleut ve Koman leh-çeleri,,);
- Belet** : Delil (Derleme fişleri: Erzurum, Van, Sivas, Ahlat);
- Belet** : Rehber (Radlof, cilt: 4 "Türkmen lehçesi,,; Derleme fişleri: Erzurum, Ahlat, Van, Sinop);
- Belge, Belgî, Alâmet, bürhan, delil, emare, farika, hüccet, Belgü** : İspat, karine, marka, nişan, senet, vesika (Radlof, cilt: 4 Kırgız, Karayim, Çagatay, Ka-zan lehçeleri,,; Divanı Lûgat- it - Türk; uygurca Kur'an tercümesi; Kısası Rabguzî; Uygur En-deksi);
- Belgülü** : Müşahede olunabilen (Uygur Endeksi);
- Belgülük** : Bedihi, malûm (Kutadku - Bilik; Radlof, cilt: 4 Uygur lehçesi,,; uygurca Kur'an tercümesi);
- Belgürmek** : Nümayan olmak, zuhur etmek (Uygur Endeksi);
- Belgürtmek** : İzhar etmek, teşhir etmek (Uygur Metinleri; Mukaddemetüledep);
- Belgülüg** : Âşikâr (Kutadku - Bilik; Radlof, cilt: 4 "Uygur lehçesi,,);
- Belik** : İşaret (Derleme Fişleri: Tekirdağ);
- Bellek** : Hafıza (Türk Dili Lûgati; müteferrik Tarama-lar; Derleme fişleri: Kayseri, Amasya);

- Belli, Bellik, Âşikâr, bariz, bedihî, beyan, beyyine, malûm, Bellü, Bellüg,** muayyen, vazıh, vuzuhlu, zahir (Kamusu Türki; **Bellük** : Kamus Tercümesi; Türk Dili Lûgati; Kutadku-Bilik; Radlof, cilt: 4 "Uygur lehçesi,; Tefsiri Surei Mülk; uygurca Kur'an tercümesi; Uygur Metinleri; Karayim Metinleri; müteferrik Tarama fişleri; Derleme fişleri: Kayseri, Amasya Denizli, Isparta:)
- Belüren** : Mütecelli (Müteferrik Tarama Fişleri).

Belleten:

"Bel,, kelimesile ondan çıkan kelimelerin şu yukarda sayılan manaları, "üzerine rey yazılan pusla, bir şeyin mahiyetini bildiren kısa yazı, askeri bir hareketi anlatan rapor, talebe cüzdanı, kanunlar dergisi, mühür, mühürlü vesika, ilmi mecmua ve gazete.., gibi manaların hangi ilk anlamlardan doğmuş olduğunu belli etmeğe kâfidir.

Şimdi, yeniden, - hepimizin bildiğimiz - "belletmek,, sözü üzerinde duralım:

"Kamusu Türki'nin 302 nci sahifesinde bu kelimenin manaları şöyle izah edilmektedir.

"BELLETMEK: Bildirmek, öğretmek, zihnine koymak, âşikâr ve "belli etmek, meydana çıkarmak,,.

Bu Türk kelimesinden müştak olan "BELLETEN,, kelimesini de hepimiz biliriz; bunun da manası: "bildiren, öğreten, zihine koyan, âşikâr ve belli eden, meydana çıkaran,, demektir.

Sadece bu izah, "Bulletin,,e verilen bütün manaları ihtiva etmiyor mu?

Bununla beraber, bir de Türk dilinin en eski şekillerini bulduğumuz Yakut, Çuvaş, Altay - Aladağ lehçelerine de başvuralım:

Yakut Lehçesinden:

Pekarski'nin "Yakut Dili Lûgati,, ismindeki çok değerli eserinden şu üç kelimeyi ve izahlarını alıyoruz:

I — "Belieten: kaydedilmek, nişanlanmak, damgalanmak; mühürlenmek; tarassut edilmek, görülmek; belirlemek, işaret edilmek; hatırlanmak: "Bu tıllan ot - mas muçuktata sebirdehtere belietene barar,, , yani bu rüzgâr yapraklar ve dikenli yapraklar üzerinde izini belirtmektedir,,. [1]

[1] Pekarski; Yakut Dili Lûgati, sahife: 430

II — “Bil - tanımak, bilmek, haber almak, derketmek, tefrik etmek, öteden beriden anlamak, birisinden sorup anlamak, takip etmek, birisini tanımak, tanış olmak, tanışmak, birisine yahut bir şeye alışmak, ünsiyet peyda etmek, birisini veya bir şeyi bilmek, anlamak, idrak etmek, halletmek, görmek, sezmek..v.s., [1].

III — Bu değerli Türk Lehçesi Lûgatının içinde, kelimenin Lâtin orijininde görülen “su sathı üzerindeki hava kabarcığı,, manasını da ışıktandıracak bir kelime buluyoruz: Bültey.

Yakut lehçesinde bu kelimenin bir manası da: “şişmek, üfütük gibi şişirilmiş olmak, kabartılmak, kabarmak,,tır [2].

Görülüyor ki lâtince denilen “Bulla,, sözünün bu manası da Türk Dilinin geniş, dünya dillerinin bütün kültür varlıklarını içine alacak kadar geniş olan sahasından dışarda kalamamaktadır.

Bununla beraber, hemen söylemeliyiz ki, kelimenin bu manasının - meşgul olduğumuz - “Bulletin,, kelimesile bir ilişiği yoktur. “Bulletin,, sözü, doğrudan doğruya türkçe “Bel - Bül - Belge - Bilgi - Bülğü - Belleten - Biletten - Bülleten - Belletmek,, kelimelelerinden başka bir şey değildir.

Çuvaş Lehçesinden:

Zolotnitski'nin “Çuvaş Söz Kökleri Lûgati,,nden de şu kelimeyi görelim:

“Pallâ: Nişan, alâmet, damga (pülgü), [3].

Altay - Aladağ Lehçesinden:

Verbitski'nin “Altay - Aladağ Türk Lehçeler Lûgati,,nde de şu kelime vardır.

“Peldek: Alâmet, işaret, belge,, [4].

Türk Lehçeleri Lûgatlerinde bu kelimelerin müştakları olarak görülen daha pek çok kelimeler vardır. Fakat bütün bunları birer birer yazmağa lüzum görmüyoruz. Çünkü yukarıya alınan şahitler, Avrupa dilciliğinin menşeyini bir türlü ifade ve izah edemediği kelimelerin Türk Dili kaynaklarıyla nasıl açılıp aydınlandığını göstermeğe kâfidir.

Netice:

“Bulletin,, sözünün Fransız dilindeki bütün manaları, genel olarak “bir şeyi belleten, belli eden, bildiren, ortaya çıkaran,,

[1] Pekarski, Yakut Dili Lûgati, sahife: 461

[2] ” ” ” ” ” : 585.

[3] Zolotnitski, Çuvaş Söz Kökleri Lûgati, sahife: 46

[4] Verbitski, Altay - Aladağ Türk Lehçeler Lûgati, sahife: 250

anlamlarında toplanmaktadır, türkçe "Belleten," sözünün manası da bundan ibarettir.

İki şekilde görünen bu iki kelimenin kuruluşları da, manaları da bir olduğunu gördükten sonra, artık "Bulletin" sözünün kaynağını türkçeden başka bir dilde ve "Belleten," den başka bir sözde aramak, elbette doğru olamaz.

Son söz:

"Güneş - Dil," Teorisinin aydınlatıcı ışığı altında ortaya çıkan bu hakikatleri gördükten sonra, bütün ilmi ve tarihi mes'uliyetini kabul ederek dilcilik dünyasına açıkça şunu söyleyebiliriz:

"Dilinizi öğrenmek için dilinizin anasını öğrenmek mecburiyetindeyiz. O da ölmemiş ve ölmeyecek olan ana Türk Dilidir.."

ATATÜRK'Ü dinlerken:

GERİLLA HAKKINDA İKİ HATIRA

Afet

Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı

I

II nci Abdülhamit devri.. İstanbulda, Harp Akademisinde bir zabıt.. Henüz yirmi yaşında...

Onun hususiyetlerinden biri: O, kendisinde birtakım mana ve mahiyetini henüz anlıyamadığı duyguların çarpıştığını hissediyor, fakat bunlara ne müspet ve ne menfi bir türlü mana veremiyor.

O, küskündür. O, kederlidir. O, ruhundan gelen anlaşılmasız bir mana ile asidir. Fakat kime karşı? Ve ne için? Bunu, o da bilmez.

Birgün ona, yakın arkadaşlarından biri:

— Sen, diyor, kalkborusunda bir türlü uyanamıyorsun, dahiye zabiti karyolanı sarsmadıkça kalkamıyorsun.

O, cevap veriyor:

— Hakkın var...

— Anlıyamadım; ben sana bu anlaşılmasız hayatının sebebini soruyorum, sen bana: Hakkın var, diyorsun. Ben sana karşı haklı olup olmadığım yolunda bir iddiaya girişmedim ki... sendeki derin uykunun sebebi nedir, bunu söyler misin?

Genç zabite böyle hitap ve iğtap eden yalnız bu arkadaşı değildi; onun bu hali gitgide birçok arkadaşlarının da dikkatini celbetmiş, bütün arkadaşları ondan bunu sormuşlardı. Bu hücum o dereceyi bulmuştu ki artık o, bunlara cevap vermek, bu müttefikin ordusunu teskin etmek mecburiyetinde kalmıştı. Cevap şu idi:

— Arkadaşlar, yatağa girdikten sora ben sizler gibi sakin uyuyamıyorum; sabahlara kadar gözüm açıktır; nihayet tam dalaçağım zaman: “kalk,, borusu çalınıyor, onu da bittabi işidemiyorum, sağ elinde bir sopa tutan bir adamın karyolanı sarsmasile uyanır gibi oluyorum, uyandırılıyorum. O zaman keyfim yerinde değildir, kafam ve vücudüm yorgundur. Dershanede bulunduğu-

**ATATÖRK'ün Harp Akademisinden mezun
olduğu zamana ait bir hatıra**

muz arkadaşlar benden daha çok zinde, benden daha çok şendirler.

Ş Asker üniformalı bir hoca dershaneye giriyor, ders başlıyor, bu hoca şöyle diyor:

— Efendiler, harp, muharebe, artık bunlar sizce malûm şeylerdir. Fakat Gerilla nedir biliyor musunuz? İşte en müşkili budur. Gerilla kolay bir askeri hareket değildir. Gerillayı bastırmak ta, onu yapmak kadar güç bir harekettir.

Bu hoca, tağbiye muallimi Trabzonlu Bay Nuri. Türk Ordusuna erkânıharp yetiştiren Akademide senelerdenberi hocalık eden bu Bay Nuri centilmen, cesur bir taktisiyen, bir stratej olarak tanınmıştı. Herkes gibi, o genç zabıt te, bu hocaya hürmette kusur etmiyordu. Tağbiye hocasının Gerilla hakkındaki sözleri, onun kafasında yerleşmişti: Bunu öğrenmek istiyordu. Bir gün hocasından rica ediyor: Bu verdiginiz dersi Türkiyenin muayyen bir noktasında olmuş gibi izah eder ve bu dediğiniz tedbirlerin orada nasıl tatbik olunacağını lütfen anlatır mısınız?

Bu rica o kadar nezaketle, ve hocanın tabiatine o kadar uygun bir hassasiyetle yapılmıştı ki Bay Nuri, ertesi derste sınıfa gelince, elli küsur talebeden mürekkep olan mevcuda şu meseleyi veriyor:

— Efendiler, Osmanlı İmparatorluğunun devlet merkezi İstanbuldur. Hükümet İstanbuldadır. Meçhul sebeplerden dolayı Boğaz içinin Şark sahilinden İzmit ve onun şimalinde Karadenize çekilen takribi bir hat dahilinde bulunan mıntıkadaki Türkler, Payıtahta isyan etmişler ve Gerilla'ya başlamışlardır.

1 — Bu küçük mıntika halkı bu isyanı niçin yapabilir, nasıl yapabilir, nasıl idame edebilir? 2 — Osmanlı İmparatorluğu Devleti, bütün hükümeti ve ordusu ile bu isyanı nasıl bastırabilir? Vazife: 1 ve 2 numaralarda gösterilen vaziyetin halli.

Hocanın yüzü gülüyordu; çünkü talebesine ekstra bir taktik meselesi vermişti. Halbuki bütün talebenin yüzü çatıktı; bu çetin ve nazik vazifeyi nasıl halledeceklerini düşünüyorlardı.

Onların içinde yalnız bir kişi, sabahları kalk borusu ile bir türlü uyanamıyan zabıt, işte o, aradığına kavuşmuş bir âşık gibi, çok memnun görünüyordu; çünkü o zaten kendisinin tahriki üzerine tağbiye hocası tarafından ortaya atılan meseleyi halletmek için uğraşmış bulunuyordu.

Hoca gittikten sora sınıfta bir münakaşa başlıyor: Sanki buna ne lüzum vardı? Durup dururken bu işi niçin kurcalamıştı? Bu sitemler hep o genç zabite karşı yapılıyordu...

II

Bu tarihten on yedi yıl sora, 1919 Mayısının 14 üncü günü akşamı, İstanbulda Vahideddin'in Sadrazamı Damat Ferid'in Nişantaşındaki konağında, bir akşam yemeği. Buraya iki kişi davetlidir: Bunlardan biri, Mustafa Kemaldir. Ondan dinliyoruz:

Muayyen saatte Sadrazamın yanında bulunuyordum. Benden başka henüz kimse yoktu. Birkaç cümlelik bir konuşmadan sora, uzunca bir sükût başladı. Bu sırada, ben, Vahideddin'in Sadrazamını tetkik ediyordum. Bir aralık saatine baktı:

- Acaba nerede kaldı? Dedi.
- Birine mi intizar buyuruluyor, dedim.
- Evet, Cevat Paşa Hazretleri geleceklerdi...

İkinci davetli de bu idi. Yine sükût başlıyor. Birkaç dakika sonra Cevat Paşa geliyor. Sadrazam, iki davetlisi ile birlikte yemek salonuna geçiyor...

Sofrada bu üç kişinin üçü de önlerine bakıyorlar. Acaba ne düşünüyorlardı? Yeni tarihin inkişaf ettirdiği hakikatlere göre, Sadrazam Damat Ferit Paşa, dünyayı, Türkiyeyi, Türk Milletini asla tanımamış... Fakat efendisi Sultan tarafından, yüksek Türk camiasını idare için kendisine verilen vazifenin ağırlığı altında, duygusuz. İşidilen ses, yalnız çatallar ve bıçaklar değiştikçe, hizmet edenlerin beceriksizliği yüzünden hâsıl olan gürültü... yemek bitiyor...

Ortasında genişçe bir masa bulunan dar bir odaya geçiyorlar. Henüz ayakta dururken, Sadrazam diyor:

— Bir harita getirsek te, Müfettiş Paşa onun üzerinde bana izahat verse.... masanın üstüne bir harita açılıyor. Anlaşıyor ki Sadrazam, haritayı daha evvel hazırlamış. Kiepert'in atlası; içinden Anadolu paftası bulunuyor. Damat Feritle Mustafa Kemal haritanın başında karşı karşıya, Cevat Paşa da Mustafa Kemalın yanında!...

Mustafa Kemal, Damat Feride soruyor:

- Ne noktai nazardan izahat talep ediliyor?
- Meselâ, diyor, Samsun havalisinde ne yapacaksınız?

Samsun havalisinde yapılması istenen iş, o havalî Türklerinin başladığı Gerilla'yı bastırmaktı.

Mustafa Kemal anlatıyor: Bu sorguya doğru cevap vermek benim için güçtü, bunu iğtiraf ederim. Fakat hiç tereddüt etmeden şu kelimeler ağızımdan döküldü:

— Efendim, dedim, İngiliz raporlarında, meselenin biraz mübalağa olunduğuna hükmediyorum. Fakat ne de olsa, yerinde yapılacak tetkiklerden sora, icap eden en iyi tedbirler bulunabilir. Merak buyurmayınız.

Bu sözlerden sora, Mustafa Kemal, Cevat Paşanın gözlerine bakıyor. Aynı zamanda Sadrazam da, gözlerini Generale çevirmiş bulunuyor. Ona:

— Ne dersiniz? Diyor.

Cevat Paşa, çok tabii bir tavır ve lisanla:

— Öyledir efendim, diyor. Böyle işler mahallinde hallolunur. Şimdiden kat'i ne söylenebilir?

Hiç memnuniyet göstermiyen Sadrazamın kafasında daha büyük bir endişeyi halletmek suali, sanki ifade olunabilmek için şekil arıyordu. Birden, oldukça heyecanlı bir seda ile, soruyor:

— Pek âlâ, siz bana harita üzerinde kumandanızın şamil olduğu mıntakayı gösterir misiniz?

Mustafa Kemal, Sadrazamın vesveseye düştüğü noktayı derhal keşfetmişti. Cevap veriyor.

— Efendim, henüz ben de pek iyi bilmiyorum. Belki takriben... (Kiepert haritası üzerine elini koyarak) ihtimal şu kadar bir parça...

Diyerek bazı vilâyetleri eliyle tahdit ediyor. Bu defa, daha manalı bir tarzda, Cevat Paşaya bakıyor. O da, Sadrazamın vehmini anlatmıştı. Mustafa Kemal, elini haritadan kaldırıırken Cevat Paşa ilâve ediyor:

— Efendim, mıntakanın ehemmiyeti yoktur. Paşa, bittabi o mıntakadaki kuvvete kumanda edecektir. Zaten nerede kuvvet kaldı ki...

Cevat Paşa, cümlesini tamamlarken vaziyetin hiç te ehemmiyeti hâiz olmadığını iyma etmek ister bir tavırla, haritanın bulunduğu masadan uzaklaşır gibi oluyor. Mustafa Kemal, içinden Cevat Paşaya teşekkür ediyor. Generalin bu sözleri, Sadrazamı tatmin etmiş görünüyordu. Her biri, birer koltuğa çekiliyor.

Sadrazam, Mustafa Kemale soruyor:

— Ne vakit hareket edeceksiniz?

— Ne vakit emir buyurulursa ... Ben harekete hazırım.

— Zatı Şahaneyi ziyaret ettiniz mi?

— Hayır irade buyrulmadı.

— İrade buyruldu. Ben tebliğ ediyorum. Yarın kendilerini ziyaret ediniz.

Ayrılmak zamanı geliyor, orada bir adamı bırakarak sokağa çıkan iki davetli, Mustafa Kemal ve Cevat, kol kola yürüyorlar, gecenin karanlıkları içinde... Nişantaşı caddesinin piyade kaldırımı üzerinden Teşvikiyeye doğru sıkı adımlarla ilerliyen bu iki arkadaşın biri ötekine, pek samimi bir lisanla soruyor:

- Bir şey mi yapacaksın Kemal?
- Evet Paşam, bir şey yapacağım....
- Allah muvaffak etsin!
- Mutlak muvaffak olacağız!..

DEUX SOUVENIRS SUR LA GUÉRILLA

Afet

Vice Présidente de la Société d'Histoire Turque

I

Sous le règne d'Abdülhamid II... A l'Académie de guerre d'Istanbul un jeune officier de vingt ans à peine...

Une de ses particularités est celle-ci: il voit bouillonner en lui certains sentiments dont il n'a pas deviné le sens ni la nature, il n'est pas encore en mesure de leur attribuer une signification quelconque, qu'elle soit positive ou négative.

Il est désabusé. Il est triste. Il est en révolte, mû pas une impulsion incompréhensible de son âme. Révolte, mais contre qui? Pourquoi? Il l'ignore lui-même.

Un de ses camarades les plus intimes lui fait un jour cette remarque:

— Tu n'arrives pas à te réveiller à la sonnerie du matin. Il faut toujours que l'officier de service vienne secouer ton lit pour que tu te lèves.

— Tu as raison.

— Je ne comprends pas. Je te demande pourquoi tu mènes cette existence incompréhensible, et tu me dis: «Tu as raison». Je n'ai pas besoin de savoir si j'ai raison ou tort. Je voudrais que tu m'expliques pourquoi tu n'arrives jamais à te réveiller.

Ce camarade n'était pas le seul, parmi les amis du jeune officier, qui lui adressât cette question où perçait le blâme. L'état de celui-ci avait en effet attiré peu à peu l'attention de ses autres condisciples, qui l'avaient questionné, si bien que le jeune officier, devant ces questions pressantes, se crut obligé de s'expliquer, de calmer cette véritable armée d'alliés. Voici ce qu'il répondait:

— Camarades, quand je me mets au lit, je n'arrive pas à m'endormir comme vous. Je veille jusqu'à l'aube. C'est au moment où je m'assoupis qu'on sonne la diane. Et, bien entendu, je ne suis pas réveillé par la sonnerie. C'est un homme qui tient un bâton à la main qui secoue mon lit et me tire de ma torpeur. Alors, je me

sens peu dispos; j'ai le corps et l'esprit las. Les camarades que je rejoins à la salle d'études sont plus allègres que moi, plus joyeux.

Un professeur en uniforme militaire entre dans la salle d'études. Le cours commence, et il dit:

— Messieurs, vous savez tous désormais ce que c'est que la guerre, ce que c'est qu'une bataille. Mais savez-vous ce qu'est la guérilla? Elle est, celle-là, la plus ardue: La guérilla est une manœuvre militaire pleine de difficultés. Et il est tout aussi difficile d'en venir à bout.

Ce maître, c'est Bay Nuri de Trabzon, professeur de tactique militaire. Ce Bay Nuri, qui enseignait depuis des années à l'Académie, où se recrutaient les officiers d'état-major de l'armée turque, était connu comme un gentleman en même temps que comme un tacticien, un stratège audacieux. Le jeune officier le respectait comme tout le monde. Les paroles du professeur de tactique sur la guérilla l'avaient impressionné. Il était résolu à apprendre l'art de la guérilla. Il pria donc un jour son maître d'exposer sa leçon comme si une campagne de guérillas se développait dans une région déterminée de la Turquie, et de dire comment les mesures prévues en pareille occurrence devraient être appliquées à cette campagne hypothétique.

Cette prière avait été faite avec tant de courtoisie, elle répondait si parfaitement à la nature du maître que Bay Nuri, au cours suivant, soumit à la classe, qui comptait plus de cinquante élèves, le problème suivant:

«Istanbul est la capitale de l'Empire ottoman. Le gouvernement siège en cette ville. Pour une raison ou une autre, les Turcs qui se trouvent dans l'intérieur d'un tracé allant approximativement du littoral oriental du Bosphore à İzmit et de là à la Mer Noire au nord se sont révoltés contre la capitale et ont entrepris la guérilla. I — Pourquoi la population de cette région réduite peut-elle se révolter, comment peut-elle conduire la révolte et la prolonger? II — Comment le gouvernement et l'armée de l'Empire ottoman peuvent-ils réprimer cette révolte? Répondre aux questions posées aux paragraphes I et II.»

Le maître se réjouissait d'avoir donné à ses élèves un devoir peu commun, un problème inusité de tactique à résoudre. Mais les élèves, en retour, paraissaient préoccupés: ils se demandaient comment ils pourraient se tirer d'affaire dans un cas aussi ardu, aussi délicat. Un seul parmi eux - précisément ce jeune officier que la sonnerie du matin ne parvenait pas à réveiller - était joyeux comme un

amoureux qui rejoint l'objet de son amour: Car il se trouvait avoir travaillé à résoudre le problème que le professeur de tactique, à son instigation, avait soumis à sa classe.

Le maître parti, une discussion s'élève parmi les jeunes gens. Qu'avait-on besoin de cela? Pourquoi avait-il soulevé sans raison pareille question? Tels étaient les reproches qu'on adressait au jeune officier.

II

Dix-sept ans plus tard, le 14 mai 1919 au soir, à un dîner à l'hôtel que Damad Ferid, grand vézir de Vahideddin, habitait à Nişantaş, İstanbul. Deux personnes sont invitées à ce dîner, dont l'une est Mustafa Kemal. Il nous apprend ce qui suit:

A l'heure convenue, je me trouvais chez le grand vézir. J'étais seul avec lui. Après l'échange de quelques phrases survint un assez long silence, pendant lequel j'examinai le grand vézir de Vahideddin. A un moment donné, il consulta sa montre, et dit:

— Où reste-t-il?

— Vous attendez quelqu'un? «demandai-je.

— Oui, j'attends Son Excellence Cevat Pacha.

C'était donc lui le deuxième invité. Nous retombâmes dans le silence. Quelques minutes plus tard arrivait Cevat Pacha. Et le grand vézir passait avec ses deux invités dans la salle à manger.

A table, les trois personnages regardent devant eux. A quoi pensaient-ils? D'après toutes les vérités que l'histoire nouvelle venait de mettre au grand jour, Damad Ferid Pacha ne connaissait ni le monde, ni la Turquie, ni la nation turque. Mais il est complètement insensible sous le lourd fardeau de la tâche que son maître le Sultan lui a confié de gouverner la haute communauté turque. Les seuls sons qu'on entende, c'est le bruit que produit la maladresse des serviteurs en enlevant et remplaçant fourchettes et couteaux... Le dîner tire à sa fin...

Puis, on passe dans une pièce étroite au milieu de laquelle se trouve une table de dimension assez considérable. Nous ne nous sommes pas assis que le grand vézir propose:

— Si nous faisons venir une carte afin que le Général Inspecteur nous donne des explications...

Et l'on étale une carte sur la table. On devine aisément que cette carte était tenue prête par le grand vézir. C'est l'atlas de Kie-

pert, qui contient la carte d'Asie - Mineure. Damad Ferid et Mustafa Kemal sont placés l'un en face de l'autre, tandis que Cevat Pacha se met à côté de Mustafa Kemal, qui demande à Damad Ferid :

— A quel point de vue demandez-vous ces explications ?

— Par exemple, dit-il, que ferez-vous dans la région de Samsun ?

Ce qu'on voulait qu'on fit dans la région de Samsun, c'était de réprimer la guérilla que les Turcs de là-bas venaient de commencer.

« Il était pour moi, je l'avoue, raconte Mustafa Kemal, fort malaisé de répondre exactement à cette question. Mais je prononçai sans hésitation ces paroles :

— Je juge que l'affaire a été un peu exagérée dans les rapports britanniques. Mais, quoi qu'il en soit, on peut déterminer les meilleures mesures à prendre après avoir étudié la situation sur place. Vous pouvez être tranquille.

Ayant parlé de la sorte, Mustafa Kemal fixe son regard sur Cevat Pacha, sur lequel le grand vézir a aussi arrêté le sien.

— Qu'en dites-vous ? demande-t-il.

Cevat Pacha répond d'un air fort naturel :

— Il est de fait que des questions de cette sorte doivent être réglées sur place. On ne peut rien dire de précis dès maintenant.

Le grand vézir, qui ne paraissait pas satisfait du tout, semblait s'efforcer de formuler une préoccupation plus grave encore. Brusquement, il demande d'une voix plutôt émue :

— Très bien. Pouvez-vous me montrer sur la carte la région sur laquelle s'exerceront vos attributions ?

Mustafa Kemal avait aussitôt deviné la question qui tourmentait le grand vézir. Il répliqua :

— Je ne la sais au juste moi-même. Peut-être, approximativement... et il posa la main sur la carte de Kiepert «...sur cette région-ci...» Ce disant, il indiquait du doigt quelques provinces tout en regardant, d'un air cette fois plus significatif, Cevat Pacha. Celui-ci avait compris de son côté ce qui préoccupait le grand vézir. Il ajouta, tandis que Mustafa Kemal retirait sa main de dessus la carte :

— La région n'a pas d'importance. Le général commandera naturellement aux forces qui s'y trouvent. D'ailleurs, il ne reste plus grand chose nulle part, en fait de forces...

Tout en achevant ces mots, Cevat Pacha feignait de s'éloigner de la table, comme pour souligner que la question n'avait aucune importance. Mustafa Kemal rendait grâce, à part soi, à Cevat Pacha

de ce geste. Les paroles du général paraissent avoir satisfait le grand vézir. Les trois personnages s'installaient chacun dans un fauteuil.

- Quand partez-vous? demande le grand vézir à Mustafa Kemal.
- Quand vous le jugerez bon. Je suis prêt à partir.
- Vous êtes-vous rendu chez Sa Majesté?
- Non, je n'en ai pas reçu l'ordre.
- L'ordre a été donné. Je vous le communique. Allez voir demain Sa Majesté.

L'heure est venue de se séparer. Les deux invités, Mustafa Kemal et Cevat, une fois dans la rue après avoir quitté l'homme, marchent bras-dessus bras-dessous dans la nuit. De ces deux camarades qui, sur le trottoir de la rue de Nişantaş, avancent à pas rapides vers Teşvikiye, l'un demande à l'autre du ton le plus amical:

- Comptes-tu entreprendre quelque chose, Kemal?
- Oui, général, je compte entreprendre quelque chose.
- Dieu t'assiste et te permette de réussir!
- Nous réussirons à tout prix!

TARİHE GEÇMİYEN BİR KAHRAMANLIK VE BÜYÜKLÜK MENKİBESİ

Celâl Arat
Yozgat Sayılavı

Türklüğün ve Türkün varlığını, namusunu ve istikbalini mon-diyal harbin kan, ateş ve ihtiras kasırgalarından kurtaran Büyük Şefimiz, Ulu Önderimiz ve ebediyyen payidar olacağı mukadder bulunan Büyük Türk Milletinin Büyük Evlâdı Dâhi Liderimiz Atatür-kün huzurlarında bulunmakla mübahi olduğum bir gün; kahraman-lar yatağı olan Gelibolu Yarımadası muharebelerinde fırkasının (Mürettep 19 uncu fırka) bir tabur kumandanı bulunan bana «men-kıbemi yazmak» emrini verdiler.

Hiçbir medih ve mubalâğa hislerine kapılmaksızın bu dakika-nın hayatımın en mesut anlarından birisi olduğunu itiraf edebili-rim. Zira hakikatte Büyük Şefin menakıbından bir zerre olan be-nim menkıbem büyük kumandanın, tarihçilerin meçhulü olan bazı büyük meziyetlerini gösterecek ve emrine verildiğimiz ilk günler-den ve ta uzaklardan itibaren hissetmeğe ve sonra da yakından gözlerimizle görmeğe başladığımız o büyüklüğü gücümün yettiği, dilimin döndüğü derecede anlatmakla çoktanberi ifasına bir fırsat bulamamış olduğum çok hazlı bir vazifeyi yapmış olacağım :

Mondiyal harbe girişimizin akabinde mensup bulunduğum 6 ıncı fırka Gelibolu Yarımadasındaki kahramanlarımızın arkasını kesmek emelile Saros Körfezine çıkarılacak düşmanı karşılamak için bu körfeze gönderilmişti. Burada bulunduğumuz müddet zarfında hepimiz cenupta çarpışan yigit kardeşlerimizin çetin savaşına biran evvel yardım edebilmek arzusunun verdiği heyecanla şid-detle müteheyyiç bulunmakta idik. Buradaki vazifemizin de çok mühim olduğunu ve düşman buraya da çıktığı takdirde cenup sa-vaşını biraz olsun hafifletebileceğimizi takdir etmekle beraber düşmanın buralara çıkmak niyetinde olmadığını ve bütün şiddeti-ni cenuptaki muhtelif cephelere tevcih etmekte bulunduğunu gör-dükçe bir gün değil, bir dakika evvel cenuba ve bilhassa daha o

tarihte ismi bizlere kadar gelmeğe başlamış bulunan cenubun en kahraman kumandanı Miralay Mustafa Kemal Beyin yanına koşmak ateşile yanıyorduk. Nihayet beklediğimiz ve istediğimiz hiç olmazsa fırkamızın bir alayı için oldu: 6 ncı Fırkanın Onsekizinci Alayı bu fırkadan alınarak Mürettep Ondokuzuncu Fırka, yani ilk gayemizi teşkil eden kahraman kumandanın fırkasına verildi. Daha bu emri telâkki ettiğimiz gün zafer iman ve itimadı kalplerimize o kadar hâkim olmağa başlamış idi ki, yürüyüşe geçtiğimiz dakikadan itibaren ergeç düşmanın denize döküleceğini şimdiden görür gibi oluyorduk. Cenuptaki yiğit kardeşlerimize sokuldukça ve bilhassa geçtiğimiz yollarda isminden ve hayalinden gıda aldığımız Büyük Kemalin, Türk Milletinin en karanlık günlerinde sinesinde doğmağa başlamış olan Büyük Evlâdının ismile anılan "Kemal geçidi,, "Kemal sırtı,, "Kemal yeri,, gibi isimlere rasladıkça, heyecanımız yakacak ve yıkacak korkunç bir kin ve intikam ateşi halini alıyordu. Fırka mıntakasına girdikten sonra şimdiye kadar hayalinden ve isminden heyecan duyduğumuz büyük Kumandanın beşuş, fakat ne istediğini, ne beklediğini anlatan azimkâr çehresile karşılaştığımız zaman sanki heyecanımızla bütün düşman âlemini bir hamlede boğacağımıza iman edecek derecede benliğimizde müthiş ve yenilmez bir artma hissediyorduk.

Ben burada o kahramanın o gün emrinde bulunan 19 ncı fırka ile bilâhare onun emrine geçmek taliine mazhar bulunan diğer fırka, kolordu ve orduların ne yararlıklar gösterdiğini ve bütün dünyaca malûm bulunan büyük hakikatleri tekrar edecek değilim. Benim burada yazmak istediğim şey: O büyük tarihin büyük çerçevesi içerisinde kalan ve onun bir zerresini teşkil eden, fakat bizler için mezara kadar kalplerimizde yanacak bir meşale gibi ebedi ve kıymettar olan, büyük kumandanımız için belki küçük, fakat bizim için çok büyük bulunan bir menkıbedir:

Mutat siper muharebelerile geçen günler, haftalar ve aylardan sonra nihayet 1915 senesinin 14 Haziran gecesi taburumla düşmana taarruz emrini almıştım. Bana hayatının en mesut günü hangisidir? Diye sorarlarsa, belki daha ziyade bugünü söyleyeceğim. Çünkü harimimize saldırmış olan düşmanla nihayet göğüs göğüse çarpışabileceğimiz, intikam keskinliğiyle parlıyan süngülerimizi göğüslerine saplıyabileceğimiz saatler işte artık gelmişti. Sevincimden heyecanıma adeta hâkim olamıyor ve bir saniye evvel düşman üzerine atılmak istiyordum. Emir geceyarısı verilmişti. Vazifemiz on adım ilerimizde bulunan birinci düşman siperlerini

ve yine aynı mesafelerle bunun arkasında bulunan siperleri almak. Taarruza alayımızın birinci taburundan yüzbaşı Rıfat Bey kumandasında bulunan bir bölükle takviye edilen taburum memur edilmişti.

Bulduğumuz siperlerin ismi tarihe de geçmiş olan Arıburunda meşhur «Mehmet Çavuş» siperleri; yerimizin ismi yüksek sırtta «Cesaret Tepesi»; sağ cenahımız bir yar, sol cenahımız «Korku Deresi,, ve taarruz edeceğimiz düşman mevzilerinin bulunduğu tepe de «Hain Tepesi,, idi.

Düşman kendi siperlerini bizim tarafımızdan zabtedildiği takdirde yandan çok şiddetli tüfek, makineli tüfek ve top ataşına alabilecek şekilde tertip etmişti. Taarruz emri verildiği zaman taburumun iki bölümü ateş hattında, iki bölümü ihtiyatta idi.

Beni takviyeye memur edilen bölük te esasen sol cenahımda ateş hattında idi. Taarruz emrini alıp sevinçle okuduktan sonra taburumun ateş hattında münasip bir mahalle gittim. Beş bölük kumandanını da buraya çağırdım. Kendilerini bu mazhariyetimizden dolayı evvelâ tebrik ettim. Ve esasen daima ayarlı bulunan saatlerimizi tekrar kontrol ettikten sonra her bölümün taarruzdaki vazifesini anlattım ve tekrar ettirdim. Şuracıkta kırk sekiz saatten ziyade değiştirelimiyerek cephede kalmış olan, kahraman bir zabitemin, şehit birinci mülâzım Talât Beyin de menkıbesini zikretmekten kendimi alamam:

Birinci mülâzım Talat Beye kendisini bazı zaruretler neticesinde değiştiremediğimden dolayı hatırını almak üzere bazı cemilekâr sözler söylediğim zaman bana çok ciddi ve hürmetkâr bir lisanla vermiş olduğu şu cevap hâlâ kulaklarımda çınlamaktadır: « Kumandanım, beni bugün için yetiştiren büyük milletime olan borcumu ve başımızda bulunan büyük kumandanımıza (kastedilen fırka kumandanımız Mustafa Kemal Beydi) karşı olan vazifemi ancak hayatımla ödersem müsterih olacağım. Hayatta esasen bir hemşiremden başka kimsem yoktur. Bunu da büyük milletime, büyük kumandanıma emanet ederim.

Bölük kumandanlarıma verdiğim emir mucibince taarruz tamamen sessiz ve baskın şeklinde yapılacak, Allah Allah nidaları bile söylenmeyecek ve taburumun bu taarruzuna ilk işaret te muayyen anda düşmanın tepesinde pathyacak bombalar olacaktı.

Emir aldıktan on beş dakika sonra taarruzumuz başlamış ve biraz sonra da biz düşmanın birinci, ikinci ve üçüncü siperlerine girmiştik.

Aylardanberi bugünü beklemiş olan taburum aslanlar gibi saldırmıştı. Burada bütün kahramanlar meyanında yine bölük kumandanım birinci mülâzım Talat Beyi yadetmeden geçemeyeceğim. Bu aslan yavrusu aslan zabıtim tabancasındaki bütün kurşunlarını ve üstündeki bombalarını kullandıktan sonra kırbacile de bilâperva düşmana saldırmış ve nihayet emeline nail olmuş, rahmetlerin en şereflişine kavuşmuştu. Esasen bütün taburum taarruzunu sanki hizada bir gece taarruzu talimi yapıyormuş gibi hiç korkusuz ve pervasız yapmıştı.

Çünkü bütün tabur ölmemeği değil, ölmeği tabii görüyor ve hayatını değil, yalnız büyük kumandanın emrini harfiyyen ifa etmeği ve düşmanı neye mal olursa olsun mutlaka tepelemeği düşünüyordu. Nihayet acı hakikati anlıyan ve cepheden bize bir şey yapamayacağını da gören düşman evvelden hazırladığı müthiş yan ateşi tertibatını bütün dehşet ve şiddetile aleyhimize kullanmağa başladı.

Elimizde bulunan düşman siperleri düşmanın karadan ve denizden tevcih ettiği projektörlerle gündüz gibi aydınlanmış ve yine karadan ve denizden üzerimize çevrilen her nevi ateşlerle bir cehenneme dönmüştü. Bütün şiddetile şafağa kadar devam eden bu ateş, hiçbir tehdit ve ateşten yılmadan elindeki düşman siperlerini terketmiyen tam mevcutlu taburumu tamamen eritmişti; kahraman taburum elindeki düşman siperleri üzerinde kahramaca canvermeği tercih etmişti. Şafakla beraber esasen daima kahramanlarının yanından ayrılmıyan büyük kumandanı yanımda görünce taburumun kâmilen erimiş olduğunu unutmuş ve âdeta yalnız basıma da mevkiimi muhafaza edebileceğimi zannedecek derecede o güneşten, o iman ve kuvvet kaynağından taze iman ve kuvvet almıştım. Emsalsiz dehası ve ihatasile her şeyi herkesten daha iyi gören, kavrıyan ve anlıyan büyük kumandanım vaziyeti içinde bulunan benden daha iyi anlamış olmasına rağmen bana şu suali sormuştu :

- Celal! taburun nerede ?
- Kumandanım işte düşman siperleri üzerinde yatıyor.
- Ziruh mu, biruh mu ?
- Gördüğünüz gibi kumandanım.

Büyük kumandana daha fazla söz söylemek hadnaşinaslıktan başka bir şey olmazdı. Vaziyeti derhal ihata eden Büyük Kemal bana derhal şu emri verdi :

“Üçüncü taburu da senin emrine verdim. Vaziyetini muhafaza et!”, Büyük Kumandanımızın her emrini olduğu gibi bu emrini de harfiyyen icra ettik ve düşmana mevzilerimizden bir karış yer vermedik; yer vermedik değil, düşmanın siperlerinden bir adım atmasına hattâ kafasını çıkarmasına da meydan vermedik. Büyük Kumandanımız bana yukardaki suali tevcih ettiği yer de şehitlerimizin cesetleriyle dolu idi. İşte ancak onun, o Büyük Kumandanımızın şahsında görülen bu ve nihayetsiz diğer kahramanlıklar hepimizin kana kana içtiği bir cür’et ve şecaat kaynağı idi. Büyük Kumandan hiç kimsenin kafasını çıkaramadığı siperlerde bir neferinin sırtına çıkar ve bilâperva düşman mevzilerini tetkik ederdi. Bu Büyük insan gerideki kumanda mevkilerinden ziyade ilerdeki kahramanlarının yanında vakit geçirirdi ve cepheadeki tehlike ne kadar ziyade ise, o da o nisbette fazla kahramanlarının yanlarında ve etrafında görünür ve etrafa bir güneş şuaı gibi, cür’et, şecaat ve kahramanlık enerjileri serperdi. Daima o Büyük Kumandanın şahsına in’itaf eden bu gibi menkıbeler nihayetsizdir.

Ben Büyük Kumandanımın ne talili bir zabiti imişim ki, onun yalnız Çanakkaleyi değil, bütün Milleti ve Vatanı da kurtardığını ve yine onun elile aslanlar yatağı ve en çetin yurt hisarı olan Çanakkalenin “gayriaskerilik”, bağlarından da kurtarıldığını gördüm. Daima iyi neticelere, mutlaka vatan ve milletin hayrına matuf olan onun emirlerini ifa uğrunda ölen arkadaşlarım da hiç şüphesiz talili idiler. Fakat heyhat! Onlar uğrunda can verdikleri Büyük Kumandanlarının ve vatanlarının bu mazhariyetlerini benim gibi göremediler.

Çanakkale demek Mustafa Kemal demektir. Gönül çok ister ki: Yalnız Çanakkaleyi değil, düşmanların çok feci kast ve emellerine maruz kalan bütün Türk Vatanını ve Türk Milletini kurtaran ve yalnız kurtarmakla da kalmayıp onu en iyi bir istikbale doğru bütün hızile ilerleten Büyük Şefimizin, tarihte eşi bulunmıyan Büyük Dâhi Atatürkümüzün muazzam diğer bir heykeli de Nevyork limanının ağzındaki “Hürriyet Abidesi,, gibi yüce Türk Millet ve Vatanının kapısı demek olan Çanakkale Boğazına gireceklere karşı Gelibolu Yarımadasının en ileri ve göze görünür bir tepesine, bir zamanlar düşman top, makineli tüfek ve tüfeklerinin bize ateş saçtığı tepelerden birisi üzerine dikilsin. Türklüğün kurtuluş ve hürriyet abidesi demek olan bu abide de Amerikalılarınki gibi

Çanakkale Boğazına sokulurken gece ve gündüz ta uzaklardan görünsün.

*
* *

Bellelen:

Tabur kumandanının menkıbesine esas tuttuğu taarruzun stratejik değerini aydınlatmağı vazife sayarız: Bu taburun yüksek kahramanlığı ile yapılan vazife cenupta Seddülbahir cephesinde yapılmakta olan düşman taarruzunu sağ cenahımızdan sert bir darbe ile önliyerek düşmanın sade dikkatini değil, aynı zamanda bir kısım kuvvetini de şimale çekmek amacını güdüyordu. Tabur o günkü kumandanının yazdığı gibi, aldığı emri şimşek gibi yaptı ve Büyük Kumandanın maksadı temin olundu.

DİL YOLU İLE TARİH

ALP KELİMESİ VE ALPİN İRKİN YURDU

Prof. H. Reşit Tankut

Türk Tarih tezinin açtığı âlemsarar geniş ufuk, Türk Dil Tezinin âlemsararlığını hazırladı. Eğer Türk Dil Bilgisi nurunu prehistoryaya kadar vardırılabiliyorsa bu, Türk Tarih İlminin insan menşeiini fethetmesiyle kabil oldu.

Buna karşı; Türk Dil Tezinin teksif ettiği büyük ışık, tarih ilmine karanlık kalmış uzak ve derin köşeleri aydınlatmağa başladı. Eğer Türk Tarih ilmi ilk insanı tanımağa muvaffak olabiliyorsa bu; Türk Dil İlminin kelime fosillerini konuşturabilmesindedir. Çünkü Türk Jenisinin şaşmaz eseri, Güneş Dil Teorisi, ilk insanın ilk ses parçasını ve ilk manalı sözünü bulup meydana çıkarmıştır.

Ruh ve fikir parçası olan kelime, çıktığı gövdenin manevî halinden birer zerre taşır ve yaptığı strüktürde sahiplerinin fizik evsafı hiçbir değişime uğramadan yaşar. Söz öyle bir aynadır ki onun içinde onu söyliyenin heyetini görürüz. Onun içindir ki dil ve tarih ilimleri tıpkı söz ile insan gibi iki ayrı ayrı varlık oldukları halde daima bir çalışır ve daima beraber yaşarlar. Her ikisinin yardımcı şubeleri de bu el birliğine tâbidirler. Böyle olduğu içindir ki anthropos ile ilgili ilimlerin topuna birden Anthropologie diyorlar.

Türk Tarih ve Türk Dil ilimleri; bu iki ve ikiz kardeş böylece Türk antropolojisini yapmak yoluna girmiş bulunuyor. Esasen ilmimizin de yapıcısı olan büyük kurtarıcı Atatürk'ün Türk ferdile ilgili her hale aynı derecede dikkat ve kıymet vermesi bu geniş manada anthropologie'nin sembolik bir ifadesi değil midir?

Bu ilmî imtizacın manası şudur:

Tarih meselâ bir Alpin ırktan ve onun hayatından bahseder.

Anthropologie'nin (Somatologie) şubesi; bunların fizik evsafını tesbit eder.

Coğrafya yaşadıkları yerleri hudutlandırır.

Arkeologie yarattıkları kültürü bulup çıkarır.

Dil ilmine gelince o bütün bunların doğruluğunu söylemesini temin eder.

Şimdi, bu Alp kelimesinin bize neler söyleyebileceğini lengüistik bakımdan tetkik edelim :

Kelime bir fosildir. Bugünkü dillerde yaşayan onun ancak akisleri ve izleridir. Avrupanın göbeğinde toplu olarak ve başka yerlerinde serpinti halinde yaşayan bu izlerin önce bir tablosunu yapacak ve türkçedeki eşleriyle karşılaştıracam. Sonra gerisin geri prehistoryaya doğru çevirip orada onu rekonstitüe edeceğim.

* * *

Dağ anlamına Alp:

Alba	(kelt) Alp Masifinin adıdır. Holder. Altkeltischer Sprachschatz
Alp (b)	(gal) dağ, yüksek.
Albium	(gal) dağ kümesi, Adadağ.
Alfes	(Ligür) dağ demektir. Fakat Herodot'a göre Alpis bir nehir adıdır dağ adı olarak onu ilk defa Polybios kullandı. Strumfels. Ortsnamen s. 6
Albici	= (kelt) Dağ adamı. Holder Altkeltischer Sprachschatz
Elba	= Eski zamanlarda Atalya yanı parlak ve granit kütleleriyle örtülmüş demir dağ demektir. Strumfels Ortsnamen s. 6

Yüksek yaylâ ve mer'a olarak Alp (b)

Alpe	= (Cermanik) orta yüksek almancada albe yüksek dağlarda mer'a. Servius bu kelimenin keltçe olduğunu söyler. Bunlar her halde bir sıra Kelt, İtalyan Ligür alpion'u. Ve orta İrlandanın albu' su ki Britanya demektir. Sonra lâtince alba, albiun <i>görünüşe göre galiba Hint-Cermen dilinin malı olmamak gerektir.</i> Kluge. Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache
Alfe	= (orta yüksek almanca) da alba mer'a (yaylâda), aynı mana bugün dahi İsviçre ve mücavir yüksek yerlerde alm, alp olarak muhafaza edilmektedir. Lâtince alfes, (eski yüksek almancada alfi, alfundur) alfen;

keltçe olmak gerektir. Galce alp, irlandaca ailp: Yüksek dağ manasına gelir. Ne olursa olsun yüksek dağlarda mer'a göstermek için kullanılır. Kluge. Etymologisches Wörterbuch.

Cesaret ve kahramanlık anlamına alp

- Albion = (grekçe) kahraman ve ejderha Neptün'ün Herkül tarafından öldürülmüş cesur oğluna Albion adı veriyorlardı (ikinci kurultay zabıtları)
- Elf = Bu kelimeyi Spenser; (Faerie Queene) adlı eserinde kahraman manasında kullanmıştır. Webster's. New. Int. Dic.

Beyaz ve ışık manasına alp

- Eski İtalik = alfes; beyaz
 Lat. = albus; „
 Umbur = alfu „
 Sabel = alpus „ (bu «p» etrüsükün tesiri iledir?)
 Peliğ = alfis; „ (has isim)
 Osk = alaternum; beyaz (has isim)

Lâtincede alpes (alp dağlarının adıdır.) Etrüsükler vasıtasıyla Kelt'lerden gelmiş olmak gerektir. Birçok eskiler bunun [1] altı montes yani yüksek dağlar diye izah ederler (Frederic, Muller Azn. Altitalisches Wörterbuch s. 17, 18)

Hindu Cermen kökü /o1b —, albh; (beyaz olmak, parlak) demektir.

- alba; (ligur) = beyaz şehir
 albento) = parlak beyaz
 albanto)

albion = beyaz memleket, beyaz toprak (Britanyanın adıdır. Deniz sahilindeki tebeşir kayalarındandır).

Albisin = beyaz şehir (sahilde ligür şehri). Holder Alt Keltischer Sprachschatz.

Kluge'de aynı kelimelerle beraber şunları da verir:

Eski yüksek	Almancada	albıs,	elbiz	} beyaz
Anglosakson	iel fetu			
Eski Nordca	elpter		olpt	
Cermence	albit			

[1] Altı montes ile bizim altay dağları ne kadar bir dir?

Almanca (lehçe) alben = kireçli kum	
İsveççe alf = kireçli kum	
Eski kilise Slavcasında lebed	} Kuğu kuşu
Ana Slavcada olbed	

Beyaz maden anlamına alp:

Albhos	} beyaz maden Kluge. "Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache
Alophos = (Grekçe) kalay	
Alvas = (Lât.) kalay	
Alvvis = (Eski Prusya) kurşun	

Beyaz balık anlamına alp:

elft = (n, dl, alt.)	} beyaz balık Kluge. "Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache
albel = Orta yüksek Almanca	
albe = (u h d)	
alf, albe = (nd)	

Kluge'nin tereddüt ettiği şu isimlerde de beyazlık ve yükseklik vardır:

Lâfince; alfes; cermence; alpeis, italyan, ligur ve kelt dillerinde (yer adı olarak) alba, albiun. beyazlık ve yükseklik mefhumlarından hangisini ihtiva ediyorlar. Pokorni'ye göre lofhos indu cermence değildir. Kluge. "Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache.

Strumfels'de şu yer adlarını kayt ve izah eder.

Elbrus = Kadimlerin strobilos'ı tatarca yaldızdağ (yaldızdağ).
Albus = (Farsça) ışıdayan dağ. Bu isim bu dağın karla örtülü tepelerini ifade etmiştir. Aynı lisanı menşe Kafkas Elbburz'nı da çıkarmıştır.
Elba = Eski devirlerde (athalia) parlak granit kütleleriyle kuşanmış demir dağdır.

Beyaz su anlamına alp:

Elbe = Romalılarda albis, albios, albıs, alba, Çek dilinde; <i>laba</i> ya dönmüştü. Gitmek, akmak (nehir için) manasına gelen alp aslındandır. Aynen İsveç dilinde nehire işaret eden elf gibi Lahn üzerindeki alb ile Almanyada Kara Ormandaki alb İsviçredeki albula, Rayn memleketindeki alf ve Yunanistandaki alfeions

da bu kelimeye bağlıdır.
Strumfels. Ortsnamen s. 6

Hayal ve peri anlamına alp:

- Alp = (Orta yüksek Almanca) (cemi Alpen) in de asıl anlamı; beyaz ve buhari bir hayalettir. Kluge. "Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache.
- Elf = Esatiri bir mahluk ve alelumum cin ve peri demektir. Teuton'ların etimolojisinde Elf'ler alıcı güzelliğe sahip narin, zarif kızlardır. Bu kızlar dağlarda ve ıssız yerlerde bulunur. Ve vakitlerini şarkı söyleyerek, dans etmekle geçirirler. Bazan insanlara karşı yardımcıdırlar, bazan yaramazlık ve fenalık ederler. Gecelerin ve zulmetlerin elf'leri ile gündüzlerin ve aydınlıkların elf'leri ayrı ayrıdır. Spenser bu kelimeyi Fairy Queen (peri kraliçe) adlı eserinde kahraman manasında da kullanmıştır.
Webster's New International Dictionary C. 1. S. 770.

Kadın ve erkek adı olarak alp:

- Alb - isia = (Kelt) kadın adı.
Aleba = (Kelt) kadın adı. (karşılaştır *Alef*), (bir Kornvol kıralının adıdır) İrlandaca alaib, Pikt (1) cesi *Atep*..
Albana = (Kelt) kadın adı.
Albanus = (Kelt) erkek adı (kahraman manasına)
Alb = (Kelt) kadın adı

Cin, fena ruh anlamına Alp:

- Elf = Anglosakson aelf, Ilf, indocermencenin alp'ine ilgilidir. Cermen dilinde kâbus manasıdır. İrland (ada) lehçesinde alfr İskandinav dillerinde ise Elf tir. Sanskritçe Ebhu dur ve *mahir*, *san'atkâr anlamlarınadır*. Webster's New International Dictionary. c. 1. s. 770.

Şüpheli olmakla beraber Kluge'de aşağıdaki kelimelerde alp'in aynı manalarını bulur:

- Alfer (Eski nord.)
Aelf (anglos.)
Elf (İngiliz.)
Alf (Orta Aş. al.)
- } Kâbus, gulyabani, fena ruh, Cin.

Kâbus anlamına Alp:

- Alp = Bu kelime çeşitli lehçelerde alp, alf, alb olarak kullanılır. Cadı, çocukların kâğıttan yapılmış ejderi ve ateş alevinin görünüşü demektir. Bu manalar korku ile bulaşık ruhanî ve şerir ruh anlamlarıyla ötedenberi ilgilidir. Kâbus manasına bir de alpdrücken kelimesi vardır.. Kluge..
- Alp = (Eski yüksek Almanca alp (b)) gulyabani, cadı peri hayalet ve kâbus demektir. Kelimeye mitolojideki elfen menşe olarak gösterilir. Anglo - Sakson'cası aelf eski Norveççesi alfr dir. İskandinavlar bunu ışık ve karanlık elfenleri (perileri) olarak ikiye ayırırlar. Kluge.

Şimdiye kadar geçen kelimelerin müşterek manalarını sıralıyalım: 1 — Dağ kümesi, ada, dağ, (dağ adamı, parlak ve granit kitleleriyle örtülmüş demir dağ). 2 — Yüksek dağlarda mer'a, (yüksek yerlerde mer'a). 3 — Cesaret, kahramanlık, yiğitleri vaseden isim. 4 — Beyaz, ışık, parlak (tebeşir dağı, beyaz memleket, beyaz toprak, beyaz kum, kuğu kuşu, yalnız dağ, bayaz su). 5 — Hayal, peri (güzel kızlarda ve kahraman erkeklere mahsus isimler). 6 — Cin, fena ruh, kâbus (mahir, sanatkâr, cadı, hortlak, ateş alevinin görünüşü, gulyabani, şeriri ruh, albastı). Bu manaların hepsinde bir bolluk, çokluk, keskinlik ve ekstremitte gösteren bir şiddet vardır.

Bu alp kelimesinin bugün dahi Avrupa dillerinde yaşamakta olan izlerinin hulâsa ile topladığımız 6 anlamı bize polisemi kaynağı veriyor. Ve görülüyor ki alp bütün bu manaları veren bir kelimedir. Nasıl olur da bir kelime bu kadar mana verebilir? Ve bütün bu manaları veren eleman alp kelimesinin hangi kısmını teşkil ediyor? Bu unsur Güneş - Dil Teorisinin bulduğu ilk manalı kelime ve lisanın biricik ana kökü olan (V. + ğ) den başkası değildir. (ğ) güneştir ve onun otuz polisemiye kaynak olan otuz vasfını havidir.

(ğ) yi bu kudreti ile en vazih şekilde gösterebilen alp kelimesini Güneş - Dil Teorisine göre tetkik edelim. Kelimenin etimolojik analizi şudur:

(1) (2) (3)

Alp (b v f m) = ağ + al + ap

(1) Ağ : Ana köktür. Güneşi ve onun bütün vasıflarını ifade eder.

- (2) **Al** : Hudutsuz bir genişlik ve sonsuz bir mesafe bildirir, manayı müphem ve gayri şahsî hale getirir.

Şu halde (ağ) yükseklik olduğuna göre ağ + al = (al) alabildiğine yükseklik demektir. Genişlik olduğuna göre alabildiğine genişlik, parlaklık olduğuna göre alabildiğine ışık, parlaklık, açıklık ve beyazlık demektir. Figüre manada son derecede güzellik, zekâ ve kuvvet, kudret demek olduğuna göre hudutsuz cesaret, kahramanlık demek olur. Sıcak ve yakıcılık manasına geldiğine göre son derecede ıstırap verici, rahatsız edici hal ifade eder.

- (3) **Ap** : Bu geniş manayı üzerine alan, temsil eden süje veya obje olur. Her üçü bir arada bu mubalağalı manaları ifade eden madde veya şahıstır.

Ancak (p) unsuru labiyal olduğu için özünde bir (ğ) saklar. Kelimenin dördüncü unsuru olan bu (V. + ğ) mananın tamamlanması ve isimlenmesi işini yapar. Şu halde (ağ + al + ap + eğ) ve son morfolojik şekli ile alpe, alp, alf, alm, alfe, elfe yukarda okuduğumuz manaları hepsini verebilen insan, madde veya mücerret fikir demek olur. Bu kelimelerin hepsini âlimler Kelt ve Etrüsk ashna çevirirler. Bunların Şarktan ve Anadolu'dan geçtikleri sabit olduğu için bugünkü Türk lehçelerimizde de bulunmaları tabiidir.

*
* *

Türk lehçelerinde dağ anlamına alp (b)

- Alp — (Uygur) yüksek.
 Elpe — (Garp) Zirve (Cenubi Anadolu Derlemesi)
 Elbe — (Bak: Elbeh, ağına, ağıra'nın zıddı. Yakut Lehçesi) artmak, çoğalmak Pekarski.
 Almıs — (Teleüt) Altaylarda yaşadığı rivayet edilen tüylü, kıllı insanlar (dağ adamı.) Radlof. s. 439.

Cesur ve kahraman anlamına alp(b)

- Alp — (Uygur, Çağatay ve Garp) cengâver, cesur, kahraman, muharip. [Divan; Pavet de Courteille; Radlof; B. T. L.].
 Alıp — Dev, bahadır, kuvvetli, yiğit (Altay - Aladağ Lûgati) Verbitskiy.
 Alıp — (Yakut) efsanevi bir kahraman. [Pekarski].

Beyaz ve ışık anlamına alp.

Tam alp (b) şeklinde beyaz ve ışık ile alâkalı manaları şu kelimeler muhafaza etmektedir.

albutu — (Çağatay) tac, ziynet. Radlof; B. T. L.; Pavet de Courtelle.

albeni — (Dergi, İstanbul) cazibe, sempati.

ilem — (Kazan) hüsün Radlof. c. I.

alım — cazibe K. T.

alav — (Çağatay) şule B. T. L.; K. T.

Bu kelimenin türkçede tipik şekli Yalap yani Berk (Dergi. Sinop)tur. Berkin beyaz renkte bir nur olduğunu biliyoruz. Yalap kelimesinde ana kökü düşmemiş fakat fonetik bakımdan (V. + y) ye doğru ilerlemiş olarak buluyoruz. Her ikisinin etimolojik analizini yaparsak bu farkı derhal görürüz.

Alp = ağ + al + ap

Yalap = ay + al + ap

beyazlıkla, nurla, ışıkla ilgili olan şu kelimeler de o cümledendir.

Yalav — (Çağatay) alem. Radlof. c. III.

Yalvaç — (») Nebi, Peygamber. Radlof. c. III.

Bunların Garp Türkçesindeki alev kelimesile bağlı oldukları meydandadır. Alev ile alp arasında da hiç bir fark yoktur. Zira

(1) (2) (3)

alp = ağ + al + ap

alev = ağ + al + av

dır. Kelimelerin dördüncü unsuru olan ap ile av yer değiştirebilen aynı kategoridendirler. Türkçede lapa ve lapak kelimeleri de beyazlık ifade eder. Lapak lapak kar yağıyor dediğimiz zaman beyazlığı çok mütebariz bir kar kesafetini kastetmiş oluruz. Onların da analizi şu neticeyi verir:

(1) (2) (3)

lapa = ağ + al + ap + ağ

lapak = ağ + al + ap + ak

Bu kelimelerle de ana kökün beyazlık ve ışık ifade etmesi tabiidir.

Yalabuk — Dıraşsan, lâtif, lem'adar (Dede Korkut ve Garp lehçeleri.)

Yalabımak — İltima etmek, lemean etmek, şa'saalanmak (Bab.).

Hayal ve peri anlamına alp (b)

- Elip — [Yakut. Kar. alip] Elip Handgay = yiğit dev, orman ruhlarından birinin adı. Pekarski s. 278
- Alıp — [Yakut] sanat perilerinin olan orman ruhlarının Bayanay'ların adı.
- Dibes — (Sagay, Şor, Kazan) birdenbire, ansızın Radlof. s. 813.
- Elbilü — (Telingut) ilâç ve Şaman hakkında. Tesir edici Radlof. s. 813
- Elbeste— (Uranhay) su perisi
- Albista— (») mecnun olmak, tecennün etmek.
- Albara— (Uranhay) hile yap, korkut.

} Katanof. Uran-
hay dili üze-
rinde tetkik
tecrübesi.

Kadın ve erkek adı olarak alp (b)

Elife — Elif — (Anadolu) kadın ismi.

Bu isim daha ziyade dağlık arazide yaşayanlar arasında bulunur. Hakiki ve bütün şartlarını toplamış bir alp memleketi olan Albistanda kadınların üçte ikisi Elif adlıdır. Elif adı medrese tahsilinin yarattığı psiko - sosyolojiye göre bir zaman Arap alfabetinin ilk harfi diye telâkki edilirdi. Garp âlimleri onun öküz başından mülhem olduğunu iddia ederler. Hakikatte Arap ve Grek alfabelerinin her ikisi de bu elif ile sıkı sıkıya bağlıdır. Fakat onun örgüsünü yapan anlamlar ışıktır, beyazlıktır. Kudret ve kuvvettir. İyilik ve güzellik yapmak ve onu himaye etmektir. Mezopotamya ve Sumer Türkleri bu vasıftaki mabudu bir öküz başı ile sembolize etmek istediler. Elif adının Güneş-Dil metodu ile analizini yapmak bizi tenvir edebilir,

(1) (2) (3) (4)
elife — elif : eğ + el + ef + iğ

- (1) Eğ: Ana kök olarak bize ışık, ziya, zekâ anlamı verir.
- (2) el : Çok geniş ve çok bol bir saha ve varlık ifade eder.
- (3) İf : Bu geniş ve hudutsuz anlamı temsil eden süje veya objedir.
- (4) eğ : Manayı tamamlandırır ve isimlendirir

Şu halde (Egelifeg) ve bir morfolojik şekli ile Elif çok geniş bir ışığın, kuvvet ve kudretin bir nurun tam manasile sahibi olan bir süjenin adı olur. Arapça elif ile grekçe elif ile grekçe alfada aynı kelimeleridir.

- (1) (2) (3) (4)
 elif [arapça] : eğ + el + if + eğ
 alfa [grekçe] : ağ + al + af + ağ

Anasının aynı kıymette olduğu bariz bir şekilde görülür. Şu halde elif kelimesini veya adını tarih hududu içinde hattâ proto historyada değil daha çok uzaklarda ilk medenî âlem olan Türk alpinlerinin dünyasında aramak zaruridir.

- Alban — Oğuz Hanın babası Karahan zamanında yaşamış bir yiğittir. (Besim Atalay - Türk büyükleri veya Türk adları)
 Alıp hara buhatır — (Yakut) Efsanevi bir bahadır adı Pekarski. S. 88
 Alabir — (Yakut) Demonik bir kadın şamanın adı. Pekarski. S. 63
 Alaparus — (Eski Kalde) bir hükümdar adı. Hommel. S. 419 ve nihayet Selçuk ve Osmanlı tarihinde birçok alpli isimler.

Cin, fena ruh, kâbus anlamına alp

- Alp — (Yakut) aldatma, hile, yalancılık. Pekarski. S. 88
 Almıs — (Teleut, Yukarı Kondi) habis ruhlardan birinin adı. Verbitskiy Altay - Aladağ Lûgati. S. 17
 Alba — (Teleüt) icbar etmek ; zorlamak.
 Almıs — (Teleut) kötü kuvvetlerin reisi Erlig'in maiyetindeki habis ruhlardan biri. Rad. S. 439
 Almin — (Teleut) orman ruhu, habis ruh, maymun.
 İlbir — (Teleut) sihir. Rad. C. I.

Kâbus anlamına alp (b)

- Albastı — 1. (Kırgız, Kazan, Koman, Kırım, Garp) geceleri kırlarda insanların önüne çıkan ve ateş (alev) şeklinde görünen hayalet
 2. (Kazan) ev perisi, habis ruh, kâbus
 3. (Kırgız, Kırım, Garp) lohusalara doğum ıstırabı veren şerir ruh. Rodlof. S. 434
 Albastı — (Çağatay ve Şarki Türkistan) ummacı, korkunç peri.

* * *

Garp dillerinde yaşayan alp izleriyle Türk lehçelerinde yaşayanların yukarıda çizilen iki tablosu karşılaştırıldığı takdirde kelime-

lerin ve manalarının birbirinden farklı olmadığı görülür. *Bu kelimelerin ve onlardan müştak sayısız sözlerin bulunduğu yerlerde insanların fizik evsafı "tesallüpler ve kaynaşmalar müstesna, mutlaka alpin vasıflarını olmak gerektir.*

* * *

Şimdi bir de kültürel bir alpin âlemi tasvirine çalışalım :

Alpin ırkta yurt yüce yer olduğu için şuuru ilk meşgul eden yenilmez kudret yani Allah dağ ile alâkalı olmak tabii idi. Onun içindir ki Anadolu alpinleri baş Tanrılarını, Tanrıların anası Ku - baba'yı heybette düşünmüşlerdir. Tahtını merkezi Anadoluda kurmuş olan Ku - baba bir alp (dağ) gibi heybetli bir alp (kahraman) kadar kuvvetli, yapıcı, bir fırtına dehşetile korkunç, bir kar yığını kadar beyaz, sakın ve saf, bir güneş ışığı gibi yaratan, yaşatan ve okşayandır. Etrüskler Avrupa alplerine akıp yerleştikleri zaman bu Ulu Tanrıyı beraber götürdüler. Onun oradaki adı Kubeladır [1]. (Grekler Cybele şeklinde yazarlar) Kubela'nın, Kubaba'dan başka olmadığı malûm olmakla beraber hakikati daha çok aydınlatmak için bir de etimolojik analizlerini yapalım.

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Kubaba :	uğ	+ uk	+ ub	+ ağ	+ ağ
Kubele :	uğ	+ uk	+ eb	+ el	+ ağ

Her iki kelimenin unsurları arasında farklı olan yalnız dördüncüdür. Kubaba'nın dördüncü unsuru (aynı cinsten iki konson yan yana gelebileceği için) bir (ğ) olarak kabul edilir. Böyle olunca kelimenin ilk morfolojik şekli Kubalâğa olmak zoruridir. Bu şekilde (ğ) mananın üzerinde vukua geldiği süje veya objeyi tayin ettiği halde Etrüsklerin Avrupa alplerinde yaşadığı şekilde dördüncü unsur uçsuz, bucaksız bir çokluk ve bolluk ifade eden (.+1) dir. (.+1) aynı zamanda şahsi ve muayyen olmyan müphem bir varlık ta ifade ettiği için Kubelâ ile umumî bir kuvvet kudret, yükseklik, parlaklık ve yaratıcılık ifade etmek istenilmiş olur.

Gök, ufuk ve güneş ile ilgili olan Tanrı kelimesile Cermanik dillerde gök gürültüsü ve yıldırım ifade eden donner Roman dillerde tehlike manasına gelen Danger yine bu alpin, hayatın yarattığı manalardan birini verir. Başlangıçta her üçü de (dingir)

[1] İstanbulda Alman Arkeoloji Enstitüsü Direktörü Prof. Schede geçen sene Gazi Terbiye Enstitüsünde Kubela üzerine mühim bir konferans vermişti. İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Direktörü Bossert'in Santas und Ku - papa adlı kıymetli eserinde de mühim malûmat verir.

tingir idi ve aynı manayı veriyordu. Garp etimoloğlarının müsterek kabul ettikleri bu kelimelerin Güneş-Dil metodile yaptığım analizleri hiçbir şüpheye yer bırakmadan bizi aydınlatabilir.

Dingir : iğ + id + in + iğ + ir

Donner : iğ + id + on + eğ + er

Danger : iğ + id + an + eğ + er

elemanlar arasında mana fonksiyonunu sarsan hiçbir fark olmadığı meydandadır. Hepsinde de ana kökün manası güneştir. Bazan yıldırım ve bazan da tehlike anlamı vermesi Psiko-Sosyolojinin tahavvülüne bağlı bir mesele olmakla beraber her manasında da gök ve güneş ilk ve esaslı bir kaynaktır. Bu alpin ırk soğukların şiddeti ve güneşin ilhamı ile ateşi de ilk defa keşfeden ırktır. Onlar güneşten sonra ve yerde güneşin mümessili olarak taptıkları ateşe ut adını vermişlerdi. Türkçe (ot, öt ve ut) un Hint-Avrupa rökönstitüe şekli ât ateş demektir. Avesta'cası atarş, farsçası adar, lâtincesi aterdir. Walde-Pokorny c. I. s. 42. Alpin kavimlerin ağzında yaşamış olan bu ut kelimesi ateşin bu kavim tarafından keşfedildiğini gösterir yine ut kelimesi 1927 de Pekin civarında bulunan en eski brakisefal kafanın (Sinanthropus Pekinensis) yanı başında ateş emarelerini de teyit edebilen bir vesikadır.

Ateşten sonra madeni işlettiler. Eski Keltler ve İrlandalılar kaba madene Mwyn (muyun) diyorlardı. Walde Pokorny. c. II. s. 222. Yakutlar möngün diyorlar. Pekarskiye göre bunun türkçesi möngün, Buryatçası möngün, Moğolcası menggun dur. Gümüş ve akça manasına gelir. Pekarski S. 160. Bakırla mangır'ın türkçede ifade ettiği manalar malûmdur. Bunların hepsini Güneş-Dil metoduna göre çözer ve altalta getirirsek neticeyi daha etraflıca elde etmiş oluruz.

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Mûyun :	uğ	ı	um	+ uğ	+ uy + un
Möngun:	uğ	+ um	+ un	+ ug	+ un
Mangır :	ag	+ am	+ an	+ ig	+ ır
Bakır :	ag	+ ab	+ ak	+ ak	+ ır

Kelime unsurlarının arasında tabii olan alternanslardan başka hiçbir fark göremiyoruz. Çeşitli maden isimleri göstermeleri kelimenin itlak ile maden ifade etmesindedir. Sumer devrinde dahi para olarak kullanılan maden parçalarına min diyorlardı.

İkinci bir maden adı da erz'dir. Anglo-Saksonla bunu arut eski İrlandalılar Ortuk, Eski Nordikler Öre, Lâtinler aerce şeklinde kullanılır.

Bugünkü türkçede Ergene = maden (Pav. de Cor.; Der. Bolu) dur.

erçim — (Yakut) büyük mukavemet sık olmak, gerginlik. Pekarski. S. 305.

erçii — (Yakut) kuvvet vermek, mukavemet, gerginlik. Pekarski. S. 305.

erçimek — (Kazan) tasfiye etmek. Rad. C. 1.

Bu kelimelerdeki ana kısım Erg ve Erç tir. Farısların kalay madenine verdiği Erziz kelimesinin de bu cümleden olduğuna şüphe etmemelidir. Hepsinin aynı elemanlardan tereküp ettiğini ilk bakışta farkedebiliriz. Şu yerlerin adları; ihtiva ettikleri büyük maden ocaklarından mülhemdir. Ergene, Ergani, Erzincan, Fergana, Furgan.

Furgan Himalaya dağlarının eski Keltçe adıdır. Bugünkü adı maden dağları manasına gelmek üzere Almanca Erzgebirge dir.

Strumfels, bu Erzgebirge'yi şöyle tarif eder:

[Maden ocaklarının zenginlikleri ona bu ismi vermiştir. Ors-namen s. 48]. Hakiki bir alpin memleketi olan bu Bohemya dağları madenleri dolayısıyla erz adını alırsa hakiki alpin memleketi ve zengin maden mntakası olan Erzincanın adını başka yerde aramak beyhude emek olmaz mı?

İnsan zekâsının toprak koynundan ilk çıkardığı arpa mahsulü de brakisefal alpinlerin keşfidir. Çünkü en titiz garp etimoloğları olan Walde Pokorny bile Hint - Cermen dillerindeki arpaları Türkçe arpa ile hısım çıkarırlar. Walde - Pokorny. Vergleichendes Wörterbuch der İndogermanischen Sprachen.

* * *

Güneş, gök ve dağ ile ezeli ve ebedi ışığı, hayatı, kudret ve kuvveti, uçsuz bucaksızlığı, yüksekliği öğrenmiş ve öğretmiş olan alpinler bu bilgileri ile Kozmogoniye temsil eden bir Kübaba teogoniye ifade eden bir Tanrı yarattılar. Bunlardan kaynıyan kültür bugünkü dinlerin samiminde yaşamaktadır. Hristiyanizmin, kucağında çocuk taşıyan Meryem anası yaratıcı tabiatı temsil eden Kubaba'da başka bir şey değildir. Onlar; medeniyetin esaslı amilleri olan ateş, maden ve ziraati de keşfettiler. Böylece alpin medeniyet dünya medeniyetinin anası olmuş bulunuyordu. *Eğer dünya*

dillerinde yüksek ilme ve felsefeye müteallik türkçe kelimeler bulabiliyorsak bunun sebebi işte budur. Mevzuum müsait olsaydı bunlardan bir çoğunu tetkik sahasına atardım.

*
* * *

Alpin ırkta fonetik hususiyet:

Dağlarda ve yaylâlarda yaşayan brakisefal alpinlerin fonetiğindeki hususiyet te onların coğrafyasını çizmek hususunda yardımcıdır. Alpin fonetiği bilhassa vokallerde açıktır, uzundur kısa ve keskin değildir. Bu tonalite dağların ve yuvarlak kafaların yaptığı fizyolojik küşayıştan ileri geliyor. Konsonların bir çoğu guttural dir.

Meselâ: Beyaz manasına gelen ak kelimesi ah ve ağ olduğu gibi (aa) da olur. *Yükseklere çıktıkça konson gırtlığa doğru alçalır ve nihayet aplarda (ğ) halini alır. Güneş - Dil Teorisinin keşfettiği ilk manalı kelime alpinlerin ağızında hâlâ yaşamaktadır. Bu suretle ilk insanların alpinler olduğu neticesine varmış oluruz.*

Alpin Türk (ağsahal) dediği zaman ovalının ak sakalını ifade etmek istemiştir. Yine yok kelimesinin alpin gırtlaktan yoh, yoğ çıkması gibi.

Bu alpin fonetiği bilhassa Avrupa alplerinde daha bariz bir şekilde duyulabilir. Oralarda üç büyük dil konuşulur. Almanca, slavca, italyanca. Bu üç dil fonetik ve ton bakımından birbirine tamamilen zıt ve aykırı olduğu halde o dilleri anlamıyanlar için asla farkları yoktur. Çünkü almanca, slavca ve italyanca sonradan müstevi olduğu Alplerin eski dillerini ortadan kaldırdı fakat kendileri onların fonetiğine uydu. Onun içindir ki ovalı, Alman, Slav ve İtalyanlar bunların alpinleri birbirini kolayca anlayamazlar. Bu hususiyet bütün alpin diller için aynidir.

Türkler arasında da Şarkî Anadolu halkı ile yörükleri ve Balkan Türklerini (vokal ve konson) aynı fonetik sahibi buluruz.

Bu suretle alpin ırklarının coğrafyasını çizmek için Lengüistik bakımdan oldukça mühim neyrenği noktaları tespit etmiş bulunuruz. Şimdi de Anadolu'da bir Alpin istasyonu arıyalım.

Anadolu Alpinlerin bir istasyonu :

Kembriç Üniversitesi profesörlerinden A. C. Haddon der ki:

Asyanın Garp yaylâları; başka brakisefal bir ırkın vasıflandığı yer idi. Bu ırkın kısa ve uzun boyluları vardır. Fakat asla mongoloit değildirler. Bu Alpin ırk Hindigühtan Britanyaya kadar

yayılmıştır. Bunların yer yer ovalara da indikleri oldu. Fakat asıl heyette daima dağlı bir ulus olarak kaldılar. [The Wandering of peoples s. 17] A. C. Haddon'nun haritasında alpin ırk Hindigûş ve İran yaylâsı üzerinden Anadoluya girmiş ve Van gölünden boğazlara kadar Anadoluyu boylu boyuna doldurduktan sonra Balkanlara ve oradan da Avrupa merkezine doğru yayılmıştır. Anadolu da Alpistan (Elbistan kazası) bu akın yolunun, alpinlerin vasıfları bakımından en zengin bir durağıdır. Çünkü orada uzun ve kısa boylu ve asla Mongoloit olmıyan dağlı bir halk yaşar. Yukarıda yaptığımız tablodaki manaların hepsini o çok eski Alpin yurdunda hâlâ prehistoryadaki canlılığıyla yaşar buluruz :

Yerin adı Alp ilidir. Üç bin metreden yukarı dağları Gal dilindeki Alp ve Albium gibi dağ kümesi ve adadadırlar. Onlardan Berit dağı Keltçe, Elba gibi demir zerrelere ışıldayan parlak granitlerle örtülüdür. Hepsisi de Cermanik, Ligur, Kelt dillerindeki dağlar gibi yüksek yaylâları taşırlar. Beyazlık bu yurttan asıl olan renktir. Dağ başlarındaki ezeli karlardan başka Mika kristalleriyle parıl parıl parlıyan yamaçlar tamamile bir Albion gösterir. Norhak dahı fosforik parlaklığı ile bir Elbrus'tur.

Beyaz ve berrak suları Elba gibi beyaz dağların dibinden ve beyaz kumlu kaynaklardan fışkırır. Beyaz ve parlak kayaların koynundaki sihirli göllerde eski kilise Slavcasının Lebed dediği beyaz Kuğu kuşları yüzerler.

Albistan dağları ve ovaları hep orta yüksek Almanca'nın Alp ile ifade ettiği beyaz ve buhari hayaletlerle doludur. Onların güzelliğini ve cazibelerini Pikt ve Kelt dili gibi Albistan lehçesi de elif kelimesile ifade eder.

Bunlar tıpkı Teuton mitolojisinde olduğu gibi Albistan ovasında da bazen muziplik ve şirretlik te yaparlar. Büyük kaya pınarının gür suyu da sarp kayaları da beyaz ve ışıklıdır. Kış ve güz geceleri Şart dağının eteklerini takip ederek gelen tek atlılardan bazıları kayaların üzerinde terkilerine küçük fakat beyaz bir mahlûkun sıçradığını hissederler, bu hayal gittikçe büyüyerek beyaz örtülü bir kadın halini alır. Zemheri gecelerinde evlerin damlarını zemheri karısı dolaşır. Aklara bürünmüş olan bu kadın yalnız geceleyin uykusuzların kapılarını çalarak onları aldatmağa çalışır.

Buna karşı insanlar zekâlarını kullanarak onu aldatırlar ve netice olarak albastı hikâyeleri ve hâdiseleri meydan alır. Albistanda hattâ bir al(p) ocağı bile vardır.

Alp kelimesinin rekonstitüsyon'u Alpin ırkın dehasından doğmuş olan bu anac kelimenin ürettiği sözleri garp uleması ayrı ayrı etimolojiye tabi tutarlar. Fakat yukarıdanberi gördüğümüz iştirak bu yolun doğru olmadığını gösterir. Hakikatta bu sözler alb aslına ve o da (ğ)ye bağlanır. (ğ) bir (V. + l) alınca güneşin bütün vasıflarını ve onlar dolaysile doğan anlamları bol, geniş, çok, müteaddit bir kıymete erdirirler. Bu kıymet bu şekilde yayılınca müphem ve gayri muayyen bir hal de alır (V. +ğ)+(V.+l) güneş, güneşin nuru, rengi, büyüklüğü, yüksekliği, kuvvet ve kudreti ile alâkalı bir çokluk, büyüklük, bolluk ifade edince onun bir maddî veya şahsî hâle gelebilmesi için süje veya obje ifade eden bir elemana ihtiyaç vardır. O elemanları Güneş - Dil Teorisi:

y, g, k, h
b, p, m, v, f

olarak tespit etmiştir. Bunun içindir ki bu yazıda gördüğümüz anlamları ifade eden kelimelerdeki al muhakkak bunlardan birini almış bulunuyor.

Alap, alaf, alıp, alm, alb, alav'da gördüğümüz gibi kelimenin muayyen ve tamam olması için de dördüncü elemana ihtiyaç vardır. Onu da alfe, elpe, elbe şekillerinde esasen mevcut görüyoruz.

Böylece alp - bir polisemi kaynağı olarak - bize büyük bir ırkın müştereken kullandığı sayısız kelimeler alpin ırkın coğrafyasını çizmek için birer neyrenge noktası teşkil eylemektedir.

ORTA VE YENİ KURUNDA ORTAASYA VE HİNDİSTAN TÜRKLERİNDE KADINLARIN MEVKİİ

Hikmet Bayur

T. T. K. üyesi, Manisa Saylavı

Osmanlı İmparatorluğunda birçok kadının siyasal rol oynadığı görülürse de bunlar daima perde arkasında ve koca ve oğulları üzerindeki nüfuzlarını kullanarak ve onları alet ederek oynanmış rollerdir.

Ortaasya ve Hindistan Türkleri arasında ise doğrudan doğruya siyasal ve askerî rol oynayan yani devleti idare ve askere kumanda eden kadınlara tesadüf olunur. Bundan başka ora Türk Kadınları arasında erkek sporlarına girişen kadınlar da çoktur, bunların bazılarında bahsedeceğimiz.

Müslüman devrindeki Hindistan Türkleri mevzuubahs olunca şu cihetleri daima hatırdta tutmalıdır ki 1605 de ölen Ekber Gurkana kadar (Baburun doğrudan doğruya ve Büyük Timurun 7nci göbekten torunudur) Hint tahtına çıkan hemen bütün Türk hükümdarlar ya Türkistan ve şimdiki Afganistan ve İranda doğmuş Türklerden idiler veyahut babaları oralarda doğmuştu. Büyük memur ve kumandanların vaziyeti de öyledir; yaşayış tarzlarında ve elbiselerinde Türk âdetlerini aynen muhafaza etmekte idiler.

O devirlerden kalma minyatürlerde ezcümle Patna Kütüphanesinde mahfuz «Tarihî Hanedanı Timuriye» adli eserde bulunanlarında, kadınların, hiç olmazsa saray ve zengin kadınlarının evde hotoz veya külâh ve dışarda alın üzerindeki saçların bir parçası açıkta kalmak üzere bir başörtü giydikleri görünmektedir. Bunlar dışarıya şimdi bazı senelerde moda olduğu veçhile son derece dar entarilerile çıkmaktadırlar.

Baburun kızı ve Hümayunun kızkardeşi olan Gülbedenin Hümayunname adlı eserinde Hümayun tarafından verilen bazı ziyafetlere ait izahattan öyle anlaşılmaktadır ki ziyafette erkek ve kadınlar beraber bulunmakta ve eylenmektedirler. Keza aynı

esere göre kadınlar arasında sporlar ve bunların en gücü olan Çukana (polo) meraklı kadınlar çoktur.

*
*
*

Bu umumî malûmattan sonra bazı meşhur kadınlardan bahsedelim.

Sultan Raziye.— Bu gibi kadınların en eski ve meşhuru 1236 da ölmüş olan Dehli Sultanı İletmişin kızı Raziyedir. İletmiş ölümünden dört sene evvel kızını veliaht yapmıştır. Bu zat Hindistanın aşağı yukarı yarısına hâkim bulunuyordu; devlet ricali hükümdarlığa elverişli büyük yaşta oğulları varken niçin kızını veliaht yaptığını sormuş ve bunu muvafık görmediklerini kendisine söylemişlerdi. İletmiş cevaben «Oğullarım hep gençlik eğlencelerine dalmışlardır, onların hiçbiri devlet işlerini görecek kabiliyette değildir ve hükûmet işleriyle meşgul olmazlar, ben öldükten sonra görülecektir ki, oğullarımdan hiçbiri kızım kadar veliahtlığa lâyık değildir.» [1]

İletmişin beyleri buna inanmamış olacaklar ki o, ölünce tahta oğlu Firuzu çıkarmışlardır; fakat bu gencin iktidarsızlığı ve anası Şah Türkmenin zulüm ve entrikaları yüzünden ortalık karma karışık olmuş ve valiler isyan etmiştir. Oğlunun tahtını sağlamlaştırmak için Şah Türkmenin üvey kızı Raziyeyi öldürteceği şayiisi çıkınca Dehli Türkleri ayaklanıp Raziyeyi Sultan ilân etmişlerdir. O kargaşalık esnasında onun üvey kardeşi Firuz öldürülmüştür.

Raziye Sultan olunca az zaman içinde asayiş iade etmiş mahir siyasesile valiler ittifakını bozup babasının imparatorluğuna hâkim olmuştur. Erkek elbisesi ile ve tabii baş ve yüzü açık olarak dolaşır; bu hareketinin fena telâkki ediliğine dair emare yoktur.

Raziyenin saltanatı ancak üç buçuk sene sürebilmiştir. Sebebi kendi ihtiyatsızlığıdır.

Yakut isminde bir Habeşi o zaman mühim bir makam adde-dilen Ahir Beyliğine tayin etmiştir. o devirde Hindistana hâkim olan Türkler arasında Türklük taassubu çok büyüktü, bu taassup o kadar ileri gidiyordu ki ekseriyeti Ceyhunun garbinde bulunan Türkmenlerle ekseriyeti aynı nehrin cenubunda bulunan Kalaçlar için dahi bazı farklar gözetilirdi. Meselâ 1290 da Dehli tahtına çıkan Kalaç Türklerinden Tülek oğlu Celâlettinin saltanatını bir çok beyler uzun zaman tanımamışlardır. Bu gibi düşüncelerin

[1] Tabakatı Nasiri.

hâkim olduğu bir muhit tabii bir Habeşin Ahir Beyi oluşunu çekemedi ve çekmedi. O devrin vak'a nüvisi olan Gvalyor kadısı Cürcanlı Seraceddin oğlu Osman sadece Habeş Yakutun Sultanın teveccühünü kazandığını yazıyorsa da 16 ıncı asırda yani iki asır kadar sonra yazılmış olan Tabakatı Ekberide ikisi arasında fazla bir teklifsizliği ima eden cümleler vardır.

Bu son cihetin aslı olmasa dahi Raziyenin bir Habeşi Ahir Beyi yapması siyaseten de anlaşılabilir; zira o devirde Hindistandaki Türk beyleri son derece mütesanit olup bu sayede hükümdara varıncıya kadar her şeye tahakküm etmekte idiler, Raziye öldükten sonra bunların en ileri gelenleri «Kırklar» adile bir komite teşkil edecek ve içlerinden en nüfuzlusu olan Balaban Uluğ Han Padişah oluncıya kadar yani 26 sene hakiki nüfuzu ellerinde bulunduracaklardır. Raziyenin bir Habeşi sarayının mühim bir makamına getirmesi beyler arasındaki tesanüdü kırarak kendi nüfuzunu kuvvetlendirmek ve onlarla mücadele için bir silâh elde etmek istemesinden ileri gelebilir ve bu tayin bir başlangıç olabilir. Yani Raziyenin, şahsi tahakkümünü kurmak ve sağlamlaştırmak için, çok kere Türkten gayrisine dayanmağa heves eden Osmanlı Padişahlarınıninkine benzer bir siyasa tutmak istemiş olması mümkündür, Belki bu gayeyi sezdiklerinden belki de genç ve bekâr Padişahın bir Habeşle; teklifsizliğini çekemediklerinden Türk Beyleri ayaklandılar. Lahor valisi Ayazoğlu İzzettin Tabarhind valisi Altuniye ve bizzat Raziyenin Emiri Hacıpi yani baş mabeyincisi olan Aytekinin beraberinde hemen bütün Beyler isyan ederler. Habeş Yakut öldürülür ve esir edilen Raziye Altuniyeye teslim edilir, yerinde başka bir kardeşi Behram Padişah ilân olunur (1240). Fakat Altuniye esiri Raziye ile evlenir ve ikisi birden tekrar saltanat davasına kalkışır. Karakuş gibi zamanın en kudretli emirlerinden bazıları kendilerine taraftar olurlarsa da yenilirler ve kaçarken Hindular tarafından öldürülürler.

Zekâ ve cesaretile meşhur olan Raziye bu suretle pek genç yaşında belki fazla kurnazlığından ve belki de ihtiyatsızlık ve zâfından hem tahtını hem canını vermiştir.

* * *

Gülü - Bihşt.— 14 üncü asrın başlarında Alâettin Kalaç Hint Padişahı iken Malva'da bulunan Jalor Racası (yani Hindu hükümdarı) Kamer Deo bizzat Alâettinle bir meydan muharebesinde boy

ölçmeğe hazır olduğunu ilân etmişti. Dünyanın en büyük Fatihleri arasında bulunan ve 500,000 atlı asker besliyen Alâattin bunu dünyaca Racaya karşı saray kadınlarından Gülü - Bihıştin fiilen kumanda ettiği bir kıt'ayı gönderir. O kadar övünen Raca yenilir ve teslim olacak raddeye gelirse de Gülü - Bihışt o sıralarda hastalanıp ölür, yerine geçen oğlu Şahın anasının kabiliyetini haiz olmadığından bir muharebe kaybeder ve bozgunda ölür. Nihayet Alâattin yeni kuvvetler başında Kemalettin Kurt adında başka bir kumandan gönderir, Jalor alınır ve raca idam edilir.

**

15 inci asrın sonunda ve 16 inci asrın başlarında yaşamış olan Babürün anneannesi Isen Devlet Begum ve annesi Kutluk Nigâr Begum müstakilen devlet ve ordu idare etmiş olmamakla beraber bilhassa Babürün küçüklüğünde veyahut onun hazır olmadığı vakitlerde beyler meclisinde ve umumî idare işlerinde doğru ve isabetli rey sahibi olduklarını ve icabında idarî ve siyasal mes'uliyetler alabileceklerini göstermişlerdir. Babürün ablası Han Zade Begum de, bilhassa onun ölümünden sonra, yeğenleri için çok kere hürmetle dinlenen bir müşavir ve akıl hocası olmuştur.

Babürün kızı ve Humayunun kardeşi Gül - Beden gayet anlayışlı ciddi ve samimî bir muharrirdir; az ilerde bugün mevcut tek nüshası farsça olan Humayunname adlı eserinden bazı parçalar alacağız.

Hurrem Begum — Buna mizaci dolayısıyla olacak, Haram Begum da derler; Kocası Süleyman Mirza Timur soyundan olup Humayunun büyük amcasının torunudur. Bu itibarla Humayunname de Hurreme Türkçe «gelin» denilmektedir. Süleyman Mirza Badahşanda (Pamirin Garbı) Kalei Zafere hâkimdir, fakat asıl idare ve kumanda fiilen karısının elindedir.

O devirde Babürün iki büyük oğlu Humayun ve Kâmıran şiddetli bir taht kavgasına tutuşmuşlardı; 1550 de kardeşi tarafından bir baskına uğradıktan sonra pek kötü bir vaziyete düşen Humayun, Hurrem Beguma başvurur. Gülbeden Humayunname de vak'ayı şöyle anlatmıştır. (S:91)

«Hazreti Padişah Hurrem Begüme haber gönderdi, geline söyleyin ki bana mümkün olduğu kadar çabuk Badahşan Ordusunu hazırlayıp göndersin. Begum pek az bir zaman içinde bir kaç bin kişiyi at, silâh ve levazımile birlikte hazırladı, herşeylerine kendisi himmet ve nezaret etti; onlarla beraber ta geçide kadar

geldi, oradan askerleri yolladı ve kendisi geri döndü, bu asker geldi ve Hazreti Padişaha mülhak oldu. Çarıkıran veya Karabağda Mirza Kâmıranla savaşı oldu, Hazretin (Hümayun) askeri galip geldi ... »

Hurremin bu gibi faziletleri dolayısıyla aile içinde itibarı büyüktü; bu vak'alardan az evvel Kâmıranın onu kendi tarafına çekerek kuvvetinden istifade etmek için tatbika kalkışmış olduğu careyi Gülbeden şöyle anlatır. (S.89)

«Mirza Kâmıran Gülâpta iken Turhan Beyge adlı fesatçı bir kadın ona yol göstererek der ki: «Hurrem Begüma aşk gösteriniz, bu maslahata muvaffak olur. Bu kısa akıllının sözüne uyan Mirza Kâmıran Bige Ağa (kadındır) vasıtasile Hurrem Begüma bir mektup ve bir rupaki (sırmalı işlemeli tül) gönderir, bu kadın mektup ve rupakiyi Hurrem Begümün önüne koyar ve Mirza Kâmıranın hürmet ve büyük iştihakını anlatır. Hurrem Begüm der ki: «Şimdilik bu mektup ve rupakiyi alınız ve Mirzalar (Kocası Süleyman ve oğlu İbrahim) dışardan gelince getiriniz. Bige ağa ağlamağa ve sızlamağa ve yalvarmağa başlar, ve der ki: - Mirza Kâmıran bunları size gönderdi, uzun zaman var ki, size âşıktır, ve siz ona karşı mürüvetsizlik gösteriyorsunuz.- Hurrem Begüm, galeyan ve şiddet içinde derhal Mirza Süleyman ve Mirza İbrahimi çağırıp onlara der ki: «Mirza Kâmıran sizleri namert mi biliyor ki, bana böyle bir mektup gönderiyor? Ben bu tarzda yazılar almağa lâyük müydüm? Mirza Kâmıran sizlerin ağabeyiniz gibidir ve ben onun gelini yerindeyim. Benim tarafımdan ona bu yolda mektup gönderin. Bu kadını (Bige Ağayı) yakalayın ve parça parça edin, ta ki, diğerlerine ibret olsun ve hiç kimse başkasının ehil ve ayaline kötü ve fasit hayal gözü atmasın. O (Kâmıran) kadın ve adam oğlu olduğu halde böyle lâyük olmıyan şeyler yapana ve benden ve oğlumdan korkmıyana ne yapılması münasiptir.,»

Filhakika meyaneci kadın öldürülüyor ve Kâmıran da o derece ürker ki, devriş olmağa kalkışır. Hükümdar olan kardeşiyle sonsuz muharebeler yapan Kâmıranın bu halinden şuna da hükümolunabilir ki, o devirde iffete ve aile namusuna siyasal sadakatten fazla ehemmiyet verilmektedir.

AHAMAN AİLESİNİN MİLLİYETİ

Prof. Y. Ziya ÖZER

Dünyada hemen ilk defa cihangirane bir saltanat kuran İran Hükümdarı Kuraş[1] Sumer-Akat-Elam kitabeleri okunmazdan evvelki klâsik malûmata göre İranın Pers (Fars) kabilesinden zuhûr ettiği zannedilir, hattâ Herodotun bu hususta ortaya attığı bir lejand klâsik tarih kitaplarına aynen geçirilirdi.

Bu lejanda göre, göya Met Kırallı Astiyağ rüyasında kızı Mandan'dan zuhûr eden bir selin Asyayı baştan başa kapladığını görmüş ve kâhinlere tabir ettirdiği bu rüyadan endişeye kapılarak o zaman için pek şerefli bir kabile olmıyan ve binaenaleyh bir saltanat iddiasına kalkışması muhtemel bulunmıyan Fars kabilesinden Kambis ile evlendirmiştir. Kadıncağızın doğurma zamanı yaklaştığı bir sırada tekrar rüyasında Mandan'ın karnında yetişen bir bağ kütüğünün dalları kendi devletini ve bütün Asyayı istilâ ettiğini görmesi üzerine, kadını Hemedana getirmiş ve orada doğan çocuğu öldürmek üzere veziri Harpağa tevdi etmiştir. Vezir bizzat çocuğu öldürmekten çekinmiş, bu işi Astiyağın hayvanlarının çobanı olan Mihridad'a gördürmük istemiştir. Çoban da çocuğu dağın en tehlikeli noktasına bırakmak niyetile kulübesine götürmüştür.

Tam o sırada ölü bir çocuk doğurmuş olan çobanın karısı bu çocuk yerine ölü doğan çocuğu dağa bırakmasını ve getirdiği çocuğu evlât edinmelerini istemiş ve kocasını ikna ederek onun yerine ölü çocuğu dağa bıraktırmıştır. Çocuk sekiz on yaşına geldiği sırada çobanın bulunduğu dağa yaylâya çıkan Med ricalinin çocukları ile oynarken arkadaşları üzerinde hakimiyet ve faikiyetini göstermiş ve kendisini onların üzerine hükümdar intihap ettirmiştir, hattâ oyun esnasında emrine itaat etmiyen bir vezirin çocuğunu hükümdar sıfatı ile tedip eylemiştir. Vezirin şikâyeti üzerine cereyanı hali anlıyan Astiyağ telâşa düşerek Harpağı nezdine çağırılmış ve öldürmek için kendisine tevdi ettiği çocuğu ne yaptığını sorarak o zamandanberi ıstırabı vicdan içinde bulundu-

[1] Yunani şekli Kyros. Şehnamenin buna verdiği isim Keyhusrevdir ki uydurma bir isimden başka bir şey değildir.

ğunu ilâve etmiştir. Vezir de hükümdarın nedameti vicdanına inanarak çocuğu öldürmeğe kıyamadığını ve bu vazifeyi çobana tevdi eylediğini söylemesi üzerine Astiyağ pek çok memnuniyet göstermiş ve iş çobandan tahkik edilerek çocuğun hakikaten Mandan'ın çocuğu olduğu anlaşılmasile çocuk derhal saraya alınmış ve onunla oynamak ve arkadaşlık etmek üzere oğlunu da saraya göndermesini vezire tenbih etmiştir. Ertesi gün veziri ziyafete çağıran Astiyağ adamcağızın oğlunun kızartılmış başını kendisine sunduktan sonra, baki uzuvlarını da bir sepet içinde kendisine vermiştir. Vezir bu faciaya hiç ses çıkarmamış ve intikam ateşini yüreğinde saklamıştır.

Astiyağ eski rüyalarla yeni vak'ayı izah için kâhinleri davet eder. Kâhinler çocuk bir kerre hükümdar intihap olunduktan sonra artık rüyanın hükmü yerine gelmiş ve korkulacak bir şey kalmamış olduğunu söylerler, bunun üzerine Astiyağ çocuğu anasının ve babasının nezdine gönderir, orada seneler geçer ve çocuk yigitlik çağına vâsil olunca Vezir Harpağ ona bir mektup göndererek Astiyağın zulmünden herkesin bizar olduğunu ve kıyam ederse Metler kendisine halâskâr nazarile bakacaklarını ve muvaffakiveti için de bizzat çalışacağını bildirir. Kuraş Astiyağ'a karşı isyan eder ve Astiyağ bu isyanı bastırmak için gönderdiği askeri kuvvetin kumandasını Harpağ'a verir. İki ordu karşılaşıncı Harpağ'ın ordusu harp etmeksizin Kuraş tarafına geçer, böylece Kuraş kolayca Hemedanı zapt ve Met saltanatını istilâ ederek Astiyağ'ı demire vurur ve bundan sonra malûm olan fütihat başlar.

Pek maruf olan bu masalın son asırda tarihi kıymeti tamamen sarsılmıştır. Çünkü bir taraftan İran sarayında yaşamış olan Ktesias böyle bir vak'adan asla bahsetmez [1], diğer taraftan Kuraş'ın fars kabilesile doğrudan bir münasebeti olmadığı ve kendisinin bilâkis Ansan Kırallı olduğu tahakkuk etmiştir. Acaba Astiyağ kızı Mandan'ı Kuraş'ın babası Kambis'e tezviç etmiş mi idi? Burası da şüphelidir. Muhakkak olan bir nokta varsa, Astiyağ'ın saltanatını devirdikten sonra Kuraş Astiyağ'ın kızı ile evlenmiş olmasıdır. Acaba bu masalda Astiyağ'ın torunu olması hikâyesi damadı olmasından mı galattır? Yoksa teyzesile mi evlenmiştir? Burası da malûm değildir.

Kuraş kendisinin mensup olduğu kavmi zikretmek isterken

[1] Ktesias Artaxerksin sarayında tababet eden Yunanlı bir hekimdir. İran hazinesi evrakından topladığı ve hariçten elde ettiği malûmat üzerine bir İran tarihi yazmıştır.

Ansan kavminin kiralı olduğunu söyler, o halde Ahamanlar tarihinde iki büyük ve mühim nokta meçhul kalmaktadır. Kuraş'ın kiral olduğu bu Ansan kavmi nerede idi ve ne olmuştur? Sonra Kuraş'ın halefleri kendilerini Fars kiralı diye göstermelerine nazaran kiralıyet nasıl olup ta Ansan kavminden Fars kavmine geçmiştir?

*
**

Kitabelerde Ansan (yahut Anzan) bazan bir şehir gibi görülür, fakat umumiyetle bir memleketi, bir kıt'ayı daha doğrusu bir kıt'atın ahali si olan kavmi ifade etmektedir. Şu halde Ansanların oturduğu yer neresi idi? Bu öyle meçhul bir noktadır ki, muhtelif âlimler tarafından muhtelif şekilde izah edilmiştir. Ezcümle Winkler bunu Met kıt'asının arkasında bir yer olmak üzere göstermek ister. Fakat bu tarzı izah kabule şayan görülmedi. Yensen Şattılarap munsaplarında Tilmon civarında bir mahal olduğunu söylerse de tarihi realiteye uygun olmaktan uzaktır.

Çok eski kitabelerde Ansan ismine tesadüf olunmamaktadır; fakat milâttan evvel on ikinci asırdaki Elam kırılları Sus kitabelerinde kendilerini Ansan - Sus kiralı diye zikrederler.

Ezcümle Elam kırıllarından Şutruk Nahunte-nin kitabelerinde (Ben Şutruk Nahunte; Halluduş'un oğlu; Şuşinak'ın senyörü Ansan-Şuşinak'ın büyük kiralı) diye kendisini prezante etmektedir [1].

Bu kırıaldan kalma birkaç kitabede başlangıç hemen tamamil e böyledir. Kezalik bunun oğlu ve halefi olan Kuturnahuntenin kitabelerinde (Ben Kuturnahunte; Şutruknahuntenin oğlu, Ansan - Şuşinak'ın büyük kiralı)[2] diye bahsetmektedir.

Yine Elam kırıllarından Şilhak dahi (Ben Şuşinak kiralı Şilhak Şutruknahuntenin oğlu Ansan - Şuşinak'ın büyük kiralı) [3] diye kendini göstermektedir.

Susa gelince bu şehir ilk defa Urumuş kitabelerinde (Su-Si-im) şeklinde görülür, sonra Godea kitabelerinde mabedin inşaatından bahsederken (Elamlar elamdan, Suslular susdan geldiler) diyor. Şu halde Elamlar ve Suslular ayrı ayrı kavim oldukları görünür. Fakat Şutruknahunte ve halefleri zamanında Sus şehri Ansan kiralılığının merkezi olarak gösterilmiştir.

[1] Weissbach Anzaniche inschriften, s. 133 "u Şutruk Nahunte şak Halludusan - in Şuşinak gik sunkik Anzan - Şuşinak,,"

[2] Aynı eser 143

[3] Aynı eser 146

Sumer - Akat kiralığı zamanında Sus patesisi Anсандan ayrıdır, demek ki Ansan Susdan ayrılmıştır [1].

Bu devreden sonra Ansan ismi kaybolur, fakat Kuruş ile beraber tekrar tarih sahasına çıkar.

Şu halde Ansan neresi idi? Tabiri aharla Ansan kavmi nerede oturuyordu? Muhakkak olan bir şey varsa, Ansanların işgal ettiği arazi Sus şehrine pek te uzak olmayan bir sahayı arazi olmasıdır. Buna nazaran Elam kıt'asının arkasına düşen kıt'a yani Sus ile Hemedan arasındaki dağlık arazi olmak lâzımgelir. İran payitahtı Persepolise nakledilmezden evvel yani Kuruşun ve oğlu Kambizin zamanlarında Ansan kiralığının Payitahtı Sus şehri idi. Hattâ aşağıda zikredeceğimiz Gomata aleyhine suikast tertibatı yapan Dara ve arkadaşları Herodotun şehadetine göre payitaht olan Sus şehrinde toplanmışlardı.

Gariptir ki Elam kıta'sile arkadaki dağlık saha tarihin muhtelif devirlerinde muhtelif isim almışlardır. Arkayik devirlerde yalnız Elam namını taşıırken bir aralık Elam ve Sus patesileri ayrılmıştır, daha sonra Ansan - Sus kiralığı namını almıştır. Metlerin şevketli devrinde Met kiralığının nüfuzu altına girmiş görünür, ve Ahamanlar saltanatının orta devrinde ise iranlılar bu kıta'yı Uvaza (Uğuz) namile yadederler. Bu devrin Herodot ve Eşil gibi Yunan müverrihlerince de Kisioi namı kullanılır ki bugün Huzistan (Guz) namını taşımaktadır.

Demek oluyor ki muhtelif kabilelerin sahai işgali olan bu kıta' bu kavimlerden her birinin zaman zaman tefevvukuna ve komşu milletler nezdindeki şöhretlerine ve marufiyetlerine göre muhtelif isimler taşımıştır, hattâ Babillilerin Elam tesmiye ettikleri kavim kendilerine Hatamti diyorlardı. Hatamti Elamlardan başka bir kavim mi idi? Yoksa bu tabir konfedere manasında mı kullanılıyordu? Burası da malûm değildir. Şimdi orada ne Elamlardan ne Hatamtilerden, ne Suşinaklardan, hattâ ne Ansanlardan bir nişane kalmamıştır. Sus harabeleri en kadim bir medeniyet asarının mezarı olmakta berdevamdır. Bütün bu yerler bugün Huzların memleketidir ve bu kavimler birbirine temessül ederek Huz namı altında birleşmişlerdir.

*
* *

[1] Edvar Meier - *Histoire de l'Antiquité* c. 2, s. 114.

Babil kiralı Nabunaid'in vakayinameleri denilen kitabelerde Ansan kiralı Kuraş Astiyağ'ın bir vasalı yani Met imparatorluğuna tâbi bir kiral olarak zikredilmektedir. Bu kitabelere göre milâttan evvel 559 tarihinde Ansan tahtına oturan Kuraş metbuğu olan Medya imparatorluğuna karşı isyan eder ve Astiyağ'ı mağlûp ederek payitahtı olan Hemedan'ı işgal eyler. Bundan sonraki Nabunaid kitabelerinde ezcümle milâttan evvel 549 tarihinde Kuraş yine Ansan kiralı olarak görülüyor, fakat bundan üç sene sonra yani milâttan evvel 546 tarihinde Pers kiralı unvanı da zikredilir. Bu unvan nasıl değişti, bu tebeddüldeki amil ne idi? Malûm değildir. Belki de muslihane bir itilâf ile Pers kavmi de Ansan kiralının hükümranlığını kabul etmiş ve Kuraş bu unvanı da almıştır. Şu kadar ki bundan sekiz sene sonra yani milâttan evvel 538 tarihinde Babile dahil olan Kuraş Babilde bir tuğla silindir üzerinde Babil dili ile yazdırıldığı büyük kitabesinde büyük bir vuzuh ve sarahatle kendisinin Ansan kiralı olduğunu ilân eder. Hükümrân olduğu kıt'aları saymağa başlarken (Ben Kuraş Ansan Kiralı) diye başlar. Bu kitabenin ortalarında da (Ben Kuraş bütün ülkelerin büyük kiralı) diye başlayarak kendisinin Ansan kıt'asının büyük kiralı Kambisin oğlu ve yine Ansan kıt'asının büyük kiralı Kuraşın torunu ve yine Ansan kıt'asının büyük kiralı Teyispenin küçük torunu olduğunu söyler [1]. Demek ki Kuraş cedlerindenberi Ansan kiralıdır ve Ansan tacı ona ecdadından mevrus olan bir taçtır, orada Pers'lerden asla bahis yoktur.

* * *

Persler ilk defa tarih sahasında Asur kırıllarından Salaman-sar zamanında görülür. Milâttan evvel 867 tarihlerindedir ki bu kiralın kitabelerinde Parsua namile Parslardan bahsedilmektedir. Sonra üç asır kadar tarihte ismi kaybolur ve Dara ile beraber tekrar meydana çıkar.

Anzan kiralı Kuraşın oğlu ve halefi olan Kambis babasının fütühat plânlarını takip ederek Mısırı istilâ ettikten ve Nube çöllerine doğru delice birtakım seferlerle ordusunun en dinç kuvvetlerini söndürüp bitirdikten sonra Susa avdet etmeğe başlamış ve daha Suriyede iken İranda bir darbei hükümet vaki olduğunu haber almıştı. Bu kiral Mısır seferi esnasında kendisinin hükümet merkezinden uzak bulunmasından istifade ederek kardeşi Smer-

[1] Weissbach : — Die keillin schriften über Ahameniden s. 3

dis'in bir darbei hümûmet yapması endişesile onu gizlice öldürtmüştü. Kendisinin hususî umuruna nezaret için bıraktığı belki de naibi hükûmet sıfatile sarayını tevdi ettiği Gomata isminde bir Maj Kambis'in Mısırdan ordusunu beyhude yere israf edip tükettiğini anlıyarak fırsatı yakalamış ve kendisini Smerdis diye meydana atarak hükûmeti ele almış idi. Suriyenin şimdiki Hama kasabasında bunu haber alan Kambis elindeki bitgin ve yıpranmış ordunun taç ve tahtını istirdada kâfi olamayacağını görmekten hâsıl olan ümitsizlikle olacaktır ki hayatına hitam vermiş idi. Bunun üzerine Anzan kiralığı yedi ay kadar sahte Smerdis denilen Gomata'nın idaresi altında kaldı. Günün birinde Histaspenin oğlu Dara buna isyan etti ve Gomata'yı öldürerek hükûmeti zaptetti.

Burada Herodot'la Dara'nın kendi ifadesi arasında bazı farklar vardır. Herodot Gomata'nın sahte Smerdis olduğunu anlıyan altı İran beyinin Gomata'yı öldürmek üzere ittifak ederek Pers valisi Histaspenin oğlu Dara dahi son günü aynı maksatla Persyadan Susa gelip bu ittifaka dahil olduğunu ve kolaycacık Sus sarayına girerek Gomata'yı öldürdüklerini ve bundan sonra bu beyler arasında İrana verilecek hükûmet şekli müzakere edildiğini ve monarşiye karar verildikten sonra hükümdar intihabında ittifak edilemediğinden sabahleyin güneş doğarken herbiri bir ata binerek şehrin kapısına gelip bunlardan hangisinin atı daha evvel kişnerse onun hükümdar addedileceği kararlaştığını ve ilk defa Dara'nın atı kişnediğinden hükümdar olduğunu uzun uzadıya hikâye eder. Halbuki Dara Bisütun kitabelerinde (İnsanlar arasında ne bir Fars, ne bir Met, ne de başka bir kimse saltanatı Gomata'nın elinden alamazdı. Smerdis'i eskiden tanıyan kimselerden pek çoklarını kendisinin Smerdis olmadığını ifşa etmesinler diye öldürmüştü, o vakit Ahuramezda benim zahirim oldu. Ahuramezdanın yardımı sayesinde pek az arkadaşla Gomata'yı ve başlıca adamlarını öldürdüm. Met kıt'asında Nize civarında Sıkhıyuvatis kalesinde öldürdüm, ve saltanatı elinden aldım) [1] der. Burada Gomata'nın elinden saltanatı almak için ne İran beyleriyle vaki olan gizli ittifaktan ne de Gomata'yı öldürdükten sonra hükûmet şekli hakkında cereyan eden müzakerattan ve nihayet bu meşhur at kişnemesi hikâyesinden asla bahsetmez. Diğer taraftan Herodot bütün bu vakayii Sus sarayın da cereyan ettiğini söylerken Dara'nın kitabeleri sahneyi Met kıt'asında Sıkhıyuvatis kalesine nakleder.

[1] 1 nci sultan 12 bend

Maahaza şu iki metnin hikâye tarzından kat'i olarak istidlâl olunabilecek hakikat şudur ki; Kambisin vefatını müteakıp Gomata namında bir Maj Kuraşın saltanatını gasbetmiş ve Anzanların eskiden tâbi olduğu Metlere istinat ederek Sikhiyuvatis kalesine çekilmiştir. Saltanata yabancı bir şahsın iktidarı hükûmeti ele almasını çekemiyen ve belki de bu vaziyetten cesaret alarak istifade etmek istiyen bazı Pers prensleri Pers valisi Hystaspenin oğlu Dara'nın riyaseti altında bir ittifak yaparak Susta toplanmışlar ve ihtimalki hile ile kaleye girerek Gomata'yı öldürmüşlerdir. Bunun üzerine Dara suikast arkadaşlarını bir suretle bertaraf ederek veya onlara kudret ve nüfuzu ile tefevvuk eyliyerek Kuraşın tahtına kendisi oturmuştur.

Bisütun kitabelerinde Dara bu saltanatın kendi hanedanına ait olduğunu iddia ederek der ki: (Gomata'nın Kambis'den zaptettiği kiraliyet eski zamanlardan beri bizim neslimizindi. Gomata sonradan bu kiraliyeti ve Persi ve Meti Kambisten gasbetti, istediği gibi hareket etti ve saltanatı zaptetti) [1]. Kitabenin diğer bir noktasında: (Bizim neslimizden zaptedilen kiraliyeti geri aldım ve herşeyi evvelce olduğu gibi yerli yerine koydum) [2] der.

Saltana! sureti meşruada kendi hanedanına ait olmak için Dara'nın neslen Kuraşa ittisal etmesi lâzım gelirdi. Bunu da izah için der ki: (Babam Hystaspe idi, onun babası Arsame ve Arsame'nin babası Ariaramne ve Ariaramne'nin babası Teispe ve Teispe'nin babası Ahamen idi. [3] Bundan dolayı bize Ahamanlar denilir, eski zamanlardan beri biz şanlıyız ve eski zamanlardan beri neslimiz kıraldı. Eskiden sekiz kıral hükûmranlık etti dokuzuncu olarak ben hükûmranım, iki defada kıral idik). Şu ifadelerle Dara Kuraşın büyük babası Teispe ile ailesini birleştirir ve bu vasıta ile Ahamana ittisal eder. Ariaramne ile Kuraşı kardeş yapar. Demek oluyor ki Dara Kuraşın amcasının torununun oğludur. Tabiri aharla Dara'nın babası Hystaspe Kuraşın amcasının torunudur.

Dara'nın kendisinden evvel iki defada sekiz kıraldan bahsetmesi Met Kıralı Phraortèsin Anzanları itaat altına almazdan evvel Ahamanlardan altı kişinin Anzan kırallığı tahtını işgal etmiş olduğuna imadır.

Fakat Dara hakikaten Ahamanlar sülâlesine mensup mu idi? Kuraşa ittisali göstermek için yazılan şecere kat'i bir vüsuku

[1] 1 nci s. 11 nci b.

[2] » 13 »

[3] » 2 »

haiz midir? Bunda şüphe götürür bazı noktalar vardır. Eğer saltanat meşru bir şekilde Ahaman ailesinde kalmak lâzım gelipte Dara dahi Ahamanlara mensup idise herhalde bu saltanat Dara'ya değil onun babası olan Hystaspe ait olmak lâzım gelirdi. Çünkü Dara saltanatı zaptettiği vakit babası henüz sağ idi, ve Persiya valisi idi. Dara'nın saltanatı zamanında da birçok kumandanlıklarda bulunmuş ve mühim muharebeler yapmış bir adamdı. Nasıl olupta babası henüz sağ iken saltanat Dara'ya intikal etti? Diğer taraftan saltanatın istinat noktası olan Kuraş kendisini ve ecdadını Anzan kiralı diye gösterirken Ahamanlardan olduğunu iddia eden Dara nasıl olupta ne Anzan kavminden ne de Anzan kiralılığından asla bahsetmiyerek sadece kendini Pers kiralı yadede?

Diğer taraftan Kambis Mısıra sefer ettiği zaman bir darbei hükûmete meydan vermemek için kardeşini idam etmiş olduğu halde, amcazadesini nasıl Pers valiliği gibi kudretli bir makamda bırakmış veya onu böyle bir darbei hükûmete cür'et edecek vaziyette saymamışsa, nasıl olupta sarayın ve hükûmetin idaresini amcazadesine tevdi etmiyerek Gomata gibi yabancı bir adama tevdi eylemiştir?

Hele Gomata'nın hükûmeti zaptettiğini haber alan Kambis Persler gibi on mühim kabileden mürekkep bir kavme mensup ve bu kabileler üzerinde amcazadesi vali olmak gibi mühim bir kudret vasıtasına malik iken saltanatını istirdattan yeise düşmesine ve bu yüzden intihar etmesine ne sebep vardı?

Ahamanlara mensup olmak suretile Dara Kambis'in meşru varisi olsaydı darbei hükûmeti yapan Pers kabilesi reisleri arasında şekli hükûmete ve hele kendilerinden hangisinin hükümdar olacağına dair cidal ve münakaşaya mahal tasavvur olunabilir miydi?

Kaldı ki Dara kitabelerinin her bendinde Ahuramazdadan ve onun kendisi hakkındaki lütfü kereminden ve Ahuramazdanın lütfü sayesinde kiral oluşundan ve zaferlerinden bahseder dururken Kuraşın kitabelerinde Anuramazdadan asla bahis olunmaması bu iki hanedanın ayrı kavmiyete mensup oldukları zannını uyandıracak mahiyette değil midir?

*
* *

Kadim bir devrin karanlıkları içinde kalan ve tamamile vu-
zuhtan ari bulunan vakayi ve hâdisat üzerine kat'i hüküm ver-
mek kabil olmamakla beraber bu mülâhazat üzerine insana öyle

geliyor ki Daranın Kuraş'la ailece bir münasebeti olmasa gerektir. Kardeşini katledip Mısır seferi yapan Kambis'in divanece hareketleri ordusunu mahvedince ilk defa Metler Kuraş'tan evvelki hükümetlerini istirdada teşebbüs etmişler ve bir Metli olduğu görünen Gomata vasıtasile eski hükümetlerini ve Ahamanlar saltanatını ele geçirmişlerdir. Böyle bir vaziyetten her kudret sahibinin istifadeye kalkışması tabiidir. Bundan dolayı bu buhrandan istifade etmek istiyen bir takım Pers kabilesi reisleri de Pers valisi olan Hystaspın oğlu Dara ile birlikte ve onun idaresi altında kıyam etmişler ve Sikiyuvatis kalesine ansızın ve beklenmiyen bir zamanda hücum ederek Gomatayı öldürüp hükümeti zaptetmişlerdir. Dara böylece cür'et ve cesaretinin mükâfatı olarak iktidarı hükümeti ele almıştır.

Nitekim Dara'nın meşru surette hükümdarlığı saltanatının başlangıcında hiçbir taraftan tanınmamış ve her tarafta eski meşru hükümdar sülâlesine mensup olduklarını iddia eden bir takım saltanat davacıları yer yer kıyam ve isyan etmişlerdir. Medyada, Elamda, Babilde ve sair birçok yerlerde kıyاملar ve isyanlar vuku bulmuştur.

Her hükümet gasıbının kendi saltanatına bir meşruiyet rengi vermeğe ve o vasıta ile manevi bir nüfuz temin etmeğe çalışması gibi Dara da saltanatının meşruiyetini ispat etmek için ailesinin Kuraşa ve binaenaleyh Ahamanlara mensup olduğunu göstermek istemiş zannolunabilir. Bu hal çağatay hanedanının hükümetine nihayet veren aksak Timurun Asya saltanatına istihkakını ispat için kendi ecdadını Cengizin ecdadına ittisal ettirmeğe çalışmasının aynı gibi görünür.

KARAMANOĞULLARI DEVRİ VESİKALARINDAN İBRAHİM BEYİN KARAMAN İMARETİ VAKFİYESİ

İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu

Balıkesir Sayı 1

XIV ve XV inci asırlarda Anadolu'da hükümet süren küçük beyliklere ait vesikalar henüz pek noksandır. Bu beyliklere dair elde edilecek en küçük ve ehemmiyetsiz sayılan malûmat bile bu asırları aydınlatmağa yarayacağından bu gibilerin dahi ihmal edilmiyerek neşri icap eder.

Belleten'in bu nüshasında, Karamanoğlu İbrahim Beye ait olup birbirine bağlı ve aynı vakfa ait, ikisi mufassal, diğleri küçük altı vakfiye neşrediyoruz [1] Bu vakfiyelerden ikisi (835 H. - 1432 M.) ve diğerleri sıra ile (843 - 1440) (849 - 1446) (870 - 1465) (851 - 1447) tarihlidirler ve hepsi de bir tomar içinde birbirine merbuttur.

Bu, imaret vakfiyelerini havi tomar, Topkapı Sarayı Kütüphanesi evrak kısmında 5318 numarada kayıtlı olup uzunluğu on

[1] Evkaf Müdürlüğü kuyudu kadime dairesindeki vakfiye suretleri arasında Karaman Oğullarından (Halil bin Mahmut) Beye ait (745 H - 1344 M) (760 H - 1259 M) (776 H - 1374 M) tarihleriyle üç ve İbrahim Beyin babası Mahmet Beye ait (810 H. - 1407 M.) ve (824 H. - 1421 M.) tarihlerle iki vakfiye sureti olup İbrahim Bey adına ise (848 Zilhicce - 1445 M.) tarihli bir vakfiye vardır (Anadolu Defteri 1212 - 1255 başlar kayıtlı defterler).

Kurumumuzun ikinci reislerinden Bay Halil Ethem üstadımız İbrahim Beyin (859 H. - 1455 M.) tarihli bir vakfiyesi daha olduğunu söylemişlerdir. (Tarih Encümeni Mecmuası. sene; 3, s. 831). İbrahim Beyin bunlardan başka (827 H.) ve (852) tarihli iki adet Taşgun Baba vakfiyesile (848 H. - 1445 M.) tarihli Konya'da Şerafüttin Canii ve (856 H. - 1452 M.) tarihli Aksaray kasabasında Yahya bin Zeyn vakfiyeleri vardır. Bu son dört vakfiyeye ait malûmatı vaki ricam üzerine Konya Müzesi Müdürü Bay Yusuf göndermişlerdir. Kendilerine teşekkür ederim. Bay Yusuf Konya vilâyeti İslâmi eserlerine dair mühim bir kitap hazırlamaktadır ki bu eser o havali tarihini daha ziyade aydınlatacaktır.

yedi metre, ve eni ise 35½, santimetredir. Vakfiye arapça olup bez üzerine yazılmıştır. Vakfiyede İbrahim Bey ile oğullarından İshak Bey ve şimdiye kadar ismi bilinmiyen Mehmet Beylerin ayrı ayrı ve Pir Ahmet Beyle kardeşi Kasım Beyin müşterek tuğraları görülür ki bunların vakfiye metni kadar ehemmiyetleri vardır ve tarihen çok kıymetlidirler. Vakfiyenin bir kıymeti de İbrahim Beyin kendi huzurunda yazılan asıl vakfiye olmasıdır. Vakfiye yazıları on beşinci asır ortalarında Karaman memleketlerindeki yazı nümunelerinden biridir.

Karaman memleketlerinin Osmanlılar tarafından işgalini müteakıp imaret vakfiyesi tamamen muteber tutulmuş olup vakfiyenin baş tarafının sağ kenarında meşhur Müftü İbni Kemal Ahmet Şemsettin [vefatı 1533] ile Müftü Sadullah Sadi Efendilerin [vefatı 1539] kendi el yazılarıyla tasdikleri vardır. Vakfiye 340 satırdır.

Vakfiye sahibi İbrahim Bey, vakfiyesinin kenarına (Bana nisbet edilen bu vakfiye sahihdir) demiş ve altına da (İbrahim bin Mehmet bin Karaman) ibareli tuğrasını çektirmiştir. Bundan sonra vakfiyenin kenarında (Mehmed bin İbrahim bin Mehmed bin Karaman) ve anı müteakıp (İshak bin İbrahim bin Mehmed bin Karaman) ve daha sonra sola doğru (Pir Ahmet Kasım ibney ٱ كaraman) tuğraları görülür. İbrahim Beyin Mehmet isminde bir oğlunun ve hükûmetine dair şimdiye kadar hiçbir vesikada bir kayda tesadüf edilmemiştir. Pir Ahmet ile kardeşi Kasım'ın müşterek hükûmetleri ise malûmdur.

Vakfiye, on beşinci asırda Türklerin içtimai müesseselere verdikleri ehemmiyeti göstermesi itibarile tetkik ve mütaleaya değer bir vesikadır. Vakfiye münderecatından anlaşılacağı üzere vakıf sahibi, bir imaret için zamanına göre yapılması lâzımgelen bütün ihtiyaçları düşünmüş ve vakfiyesine koymuştur. Bundan başka İbrahim Bey bir zaman sonra vakfettiği şeylerin, vakıf ihtiyacına tamamen kâfi gelmediğini görerek zaman zaman ilâvelerle vakfını genişletmiştir.

İmaret diye maruf olan bu hayır ve ilim müessesesi eski ismi Lârende olan [1] Konyanın Karaman kasabasıdır. Bu İmaret

[1] Toros dağı eteğinde bulunan Lârendenin eski ismi (Talaranza) olup Lârende andan bozmadır. Lârende, bir aralık Karaman oğullarının merkezi olduğundan ehemmiyet kazanmıştır. Bu Beylik devrine ait orada hayli bina vardır. En eskilerinden birisi Emir Musa Medresesidir.

(mesçit, medrese, matbah, Dâri Kurra = دار كورا) Medresesi Türk mimarisinin en nefis eserlerindendir. Kubbesi ve tâkı kâmil kesme taştan yapılmıştır. Fevkanî bir dairesi de vardır. Bu müessese Karaman kasabasının kenarında inşa edilmiştir [1]. Şimdi harap olan bu binanın çiniden yapılmış olan pek kıymetli bir mihrabiyle ağaçtan oyma pencere kanatları İstanbul müzesinde mahfuz olup fotoğrafleri eserin sonuna ilâve edilmiştir.

*
*
*

Yazısı girift olan bu vakfiyeyi istinsah ettirmek için Muallim Kilisli Bay Rifat'ı Topkapı Sarayı Kütüphanesine kadar götürdüm ise de yazının girift ve tahrir tarzının muğlak olmasından ve uzun zaman uğraşılacağından ve daha birtakım külfetlerden bahs ile itiraz etmişti. Değerli arkadaşımız Topkapı Sarayı Müze ve Kütüphanesi Müdürü Bay Tahsin vasıtasıyla vakfiyenin fotoğrafını aldirarak, Umumi Kütüpane Müdürü Fazıl üstadımız Bay İsmail Saibe getirdim. Bu yüksek Türk âlimi bir hafta zarfında bu muğlak metni okudu ve bütün müşkülleri halletti; kıymetli üstada candan teşekkürler ederim.

[1] (Asarı Atikal Milliyemiz nasıl mahvoluyor), Bay Halil Etemin makalesi. Şehbal Mecmuası, Sene 1327, sayı 36. İmaretin şehir kenarında ve kasabanın şarkında olduğu vakfiyede de yazılıdır,

وسيا لوان على لفظ الحق في ان الظاهر المحيطة

المعروف عن اعنى بالواقع من ان يجمع بين الواقع والواقع

والصواب وما زاد من نوع الا ان الظاهر العارف

فنعينه لسا وغيره الفاء العرف العرف العرف العرف العرف

من الحلال الفاعل العرف العرف العرف العرف العرف العرف

على انما على السعال العرف العرف العرف العرف العرف

لا يشاء العرف العرف العرف العرف العرف العرف العرف

سراج ابن سهل الخنزير القوي بالظفر الخنزير

مسحوق عنان وحده تصفح في يوم
قوله القفر الى الله القوي على حماره سلمه انفسه
القاضي بن الزاهر جوس القوي على حماره
للعباءة ومصلية على الزايف العرف
قوله الخنزير

الحمد لله على نعمه الحضره تاما ودره وواضح طالع العرف العرف العرف

لما اوصفت اللغات بسبع العالم خلق مني اذ من منة من القرية والطارق ^{عظا} والاول والآخر

فاطمه الميراق اندر من العفا خذ من المورع والافغام منة والاحاصد ^{والتفاح}

بعلد عمر مني على طول املته في اخلق المطيع بعدد على اسعد ^{اذا} الحامل في اذ

وطع لسا العاد في الملع لادارة اسل الخلف في ان الاديان اسل ^{معذرة} معذرة السبع

مسوا السبع الاحترام وضبوط واجلان ^{نظا} من المعاد في السبع

ونظف الملائك من مسلك السعد اولهم ^{والحا والمجد} في السطاب

الاجال اسمة دوا الجلسر والملاك الشفي ^{القاسم} في اصفى الاله في اسل اللامية

براسه ملكه الطامة الزهراء ^{والتواقة} في اسلافه السلاطين المسلك في حرمي ^{الماء الملك}

ماح ملوك العباد منسوي ^{الملاح} في ارضه في ارضه في ارضه في ارضه

وطرحنا حده منذ الى نفاق بما نال النجم المباحظه من الملك المعقل المعتمد ^{مجالسه}

الجلال والجلوم اقتباسا خيرا خيرا الجناح اوصافها يوم اذا افضت الى الطر ^{من افق صها}

وحى سوله الاضعاف مقصود الحماحى وفاقا وما يذلل للمؤيد ^{نظام}

واحسنه في نظر واحكامه واطرفه من صلبه الى ما فيها ^{الطلا}

حورا اعدا صداقه الخطا يسعد به اسمها بان الاطمانه احسان ^{في اليبس}

كثيره فليس في الحى وحسنها بان كانا جند الطلامه ^{ما لم يحسبا}

الخفاظه مع طعه الله في سره وعلان ^{ولا الداني}

ان اللبب والباقي مهمته وسعد احنا في ضوائف ^{فا في}

فدره في نوحه من رغبته حو على كل واحد ^{و الخاسر}

فيها كلام اجماع على ذلك في العلم والاعرف والاعمال والاصول وضيقها في
على الطاهر

طعام الوهب واللاه الا برملة طعمه ان ذلك في تناول اطعمه الحارة الاطعمه الحارة
العان مخاطبة

المهايلة واطرافها واربعة وسبعون واربعة وثمانون واربعة وثمانون
المهتدي

والمالي في النهج الذي في التاقد وراو في مسووت الخافا حرمه في
الاصطفي

اعجزه في العالوي وانه في مسووت المرحوم المعجول الال الميسور في حله في
بغيره

في مسووت نظامها في الجبال في شهرها وازدهر في هذا البند المصنوع في
على عام

له في الخصوص وخلق بعد الاخير له وانه في القبول ما في حرمه في
الاسم في انما

حلالا في الشرع وحيطاطا في طول المصير وحيثما سمى الاصل الموعود في
على الاحكام

منها في خصده في هذا النص في منقده في سبعة اشياء واربعة واربعة واربعة
الكلية

المستدل
الملاصحة للرجال انشا التام بلانين بالحلة التمهيدية مستندة الى المحدثين من الطوفان

وذلك اجماع على اجماع الملك اللباد ووف الوافد اللباد ووف عليه سند الله اعصابه

وقد يتل
ملكه هذا السلام من ومن الجملة على وحدانية وجمعها ورافعها وما بها ورافعها و

وقد اختلف
وموضع انقاد الناطق اجماعا من اجماع مسيلك طارها وملتقى مادها وكانها كوكبا

كذلك احد من سا اذ خارج عنه وفما صحت اجماعا والوانوع لاقول لفاحة الصلة

الامه الامه المجدد من عطاء الملة الاجله المعترف ومنها التمسك

التام بلانين مالفرض الذي المعروف بانسجده لحدود الطول والبلد الاطراف والبلد الطول

ان الجملد الذواق بعد الوافد انظر دامت دولته على العبد حتى يجمع منه و

مدار حاسم عهده وفما صحت اجماعا والمطالع ابراصه معك

ومنها حاسم لجماع المعروف كما قالوا ان بلانين مالفرض حوزة غزني الواحد

كلو ومنها الى نخوم فذكر كذا ان منها الى نخوم قرية وسمي منها الى نخوم قرية وسمي منها الى نخوم قرية

جسطان ومنها الى نخوم قرية وسمي منها الى نخوم قرية وسمي منها الى نخوم قرية

امزكوى وصل الواف الذوا جمع العول الى الطيبه الدلو ليطسد الاحر جمع

ما سمار على بحس حدودها وسموها وسموها وسموها وسموها وسموها

تبعها سفل على حيدر الامم المتجدد في منها حصل الخلف ان الشاعير الدرع

المتد على الموصلي سمي وراثة مرر عر دلا تسمى اولاد قنبلان وسموها

نخوم قرية السمر ومنها الى الجبل ومنها الى نخوم قرية ومنها الى نخوم قرية

فجلا ومنها الى مزع سفي نخوم وهي الواف الدلو ثقلا لدهم احسنها الدلو

حدودها وسموها وسموها وسموها وسموها وسموها

منها حصة الامهات ومنها حصة المتناسخ ^{التي هي}

كوفي المروحة الاوان الطزني العظم والما والطرزوا الاخر اعطوا له ^{الاعطوا له}

للملح وفي الوصف طرور عليها هذا الصنف كالمسود والحموي ^{له دخل}

او خارج مسك وفعال صنف اسماء انا ما واخا واخا ^{الجان}

المسوزنقا المسعود والوايو المالك والحد الطزني ^{صحة}

والحدود الواسع والواحي ^{جاءوا}

منها حصة الامهات ومنها حصة المتناسخ ^{الاعطوا له}

ومنك من اعاد البرمي المعروف ^{صحة}

ومننا حصة الامهات ومنها حصة المتناسخ ^{وهي حصة}

ادرس ويحور ويرد اقد يحور ويرد لدر و تسمى فيها علميا جميعها في واحد زمان ^{خارج}

فيها واخراج عنها وما صححنا عما احسننا احكاما انا انا انا متفقا على صحة ^{لا بد من ايراد}

صدقنا ومنها احسننا لارض الصالحه للزراعة الثالثة ^{المحرور}

احمد واليه المردون والوقوف فقه جميع حدوده والحق في كل حوسها ^{او اجاب عنها}

العامر وما احسننا انا انا انا متفقا على صحة ومنها احسننا ^{اعمال}

الاندره محدودا لا يخرج من خارج سوسه امر اخر وما صدر على يجوز ان يكون ^{المحرور}

وهي علميا جميع حدودها وحقوقها وان كان حوزا خارجا او خارجا ^{الاندره}

ومنها احسننا لدر المسوق الحامي يوسف الثالث من سعة فاطم ^{بالخلو}

والطريق فقه الواقف جميع حدوده والحق في كل الحول ^{باذنا}

٥
وقفة الواو
حدودها الثلثة لرعا وقد العان لم يوزع الرابع هو طوافه من غير ان العا

الائمة
عليها السلام
حدودها خمسة
وحدودها خمسة

واقفان
ومنها اربعة معروفه في الزاوية الواو كانه يصور اربعة معروفه محدوده بمحور في جوارحهم

فيها
كل واحد من
ومحور في جوارحهم
وحدودها خمسة

وقالوا
محدودها
او خارج عنها وها خمسة
ومنها اربعة بالعدد في جوارحهم

٥
بجوارحهم
و اربعة في جوارحهم
وقد عرفت ان الحدود منها اربعة

واقفان
ومنها اربعة
و اربعة في جوارحهم
وقد عرفت ان الحدود منها اربعة

الائمة
مساء
وقد عرفت ان الحدود منها اربعة
وقد عرفت ان الحدود منها اربعة

وتحتها القبة التي ينسب إليها المزارع وهو صريح يعرف بلقبه المحدث بلوك في اللغويين
بلقبه الخاق

وهذا هو صاحبها المزارع المسمى بالجميع المحدث وهو صاحبها المسمى بالجميع
مفعولها أصح

وحيث إن الألسنة طعمها من الأصبحة مثلها في طعمها من الأصبحة الموصلة
في العطار

والضلع والمزارع مملو بالبحر والواحدة ورسوبها وصلحها الرصبة وسماها
ومعها

والنخلة والجملة وسائر الأوتار والواحدة وسماها والواحدة وسماها
طالها

خارج مصلا ومصلح حسا لما حكنا ناسلا لاسمها لا في الأوتار
الجزيرة

ومعها هو حبل الوار فيس طرا على الله محمد في رواة محمد طرادان محمد لوانا
والنصف

الأول لنفسه دامر في قدح وسأله الأول في إذا حاح الحرف أصيب النوب إلى الطرح
روح الأوتار

فشاء فشاءه الاخره نسطها الصلح لولاد من الصلح لولاد اولاد من الصلح لولاد

الساحر في راطل المحر فاذال كذا لذي طبا دامر ومعه حمر في لظهر الاضطر

ماض كذا صر ومانق كذا صر ومانق كذا صر ومانق كذا صر ومانق كذا صر

طوق ما محصله في هذا الاوه والذون وبعها صر اولاد الى اولاد الصلح لولاد

وانقا للقا صر فطال عر الزرك وفضل في صر في اوقا في الصلح لولاد

منافها مسكاته من افضل في صر الى صر الى صر الى صر الى صر الى صر

مناسبا بالناس واجهه كذا وكذا في صر الى صر الى صر الى صر الى صر

وخصوصا الامك خصوص في الخضوع صدور وروا طوع من اولاد الصلح لولاد

من دفع على الطعام على الخاص والعامة لها ما به صلى عليه من كبره الى الحسن بن علي بن الحسين بن علي بن ابي طالب

من وقى له عند مسال الجاهل الذي هو فضل من كبره صلى عليه تعالى الله عن ذلك العرفي

عند المنة ومعها التثنية فلو اخبرنا انهم في صفة من كبره صلى عليه من كبره صلى عليه من كبره صلى عليه

كلما الله تعالى ابو عشر نفسا الكرم العبد له ما كان حرمه وحرمة الفطر الخاصة

للمؤمن صلى الناس في الصلوات الخمس لرسول الله صلى الله عليه وآله وسلم

في الصلوات الخمس لرسول الله صلى الله عليه وآله وسلم في كل صلاة

عزافه في كل صلاة وطعمه الامانة من شانه صلى الله عليه وسلم لسان الامانة الذي هو الرخصة

والا ارضها اذا نالت ما به اصطر الثاني والثاني الى الخلق من كبره صلى الله عليه وسلم

الوفاء
في
الوفاء

ما شاء وزير الامام الامتداد كراما وان خمسة عشر درهما صاير مجموع طبعه

العنه

كرامات وخمسة درهما الفضة الخاصة بمجموع طبعه ما شاء وزيرها

كامل

لسنة اجراء كلام الله تعالى كل يوم جمعة في العارح بنفق الوفاء كرامات وخمسة درهما

الظفر

ما شاء الوزير وغير النوازل حسب الحصول الغرض من غير زيادة في مصايرها

مشي

بلوغ اهل الحادى عشر الوفاء في الابد والسيعة من العمان في رفع الله

الوفاء

الانوار الحمد له كرامات وخمسة درهما الفضة الخاصة بمجموع طبعه ما شاء وزيرها

عنه

المدفون في احد غير جسا الابد في العام والنفسه الجاهل تقام المصاير الحادى عشر

وم الفضة

كرامات وخمسة درهما الفضة الخاصة بمجموع طبعه ما شاء وزيرها

المعنى الجيد
في حياها
والجمل الجليل
الذي لم يدع
العلماء في ذكره
الصفحة للشيء
الذي هو في الأصل
بالمعنى الجيد

والذي في موضع العمان
جيب وساج والحق
في الظاهر من عاصم
في حياها

الانصاف
اعط السعة
في الاعراف
لشأنه
اجل جند وثائق
في ضياء الملك
والانصاف في تراجم
حرفه

وشرح ايضا
اصول اللغة
تعالى مصلح
العلماء افعان
عالمها
الذي في العرو
الذي في العرو

الذي في العرو
الذي في العرو
الذي في العرو
الذي في العرو
الذي في العرو

الذي في العرو
الذي في العرو
الذي في العرو
الذي في العرو
الذي في العرو

الذي في العرو
الذي في العرو
الذي في العرو
الذي في العرو
الذي في العرو

اللال للبراهة والرغاب العبد نزل على الامام والمؤمن في العشرة الحفظ ^{مع العبد}

معطي كل بعد العرع ملة الصلوات في ملك الليالي فلو راحي صرور والى العبد ^{تاو ط اصا}

اطعم الله بحال جلاوي كاجمة بالخط سالك في الاطمان لاسال الرضوان الذي ^{اطعم}

اسلو طه في الاقوال وادخلوا راضا لاطعموا لادخلوا في الحوض ^{للشعوي}

الملك في السلي العبد وادخلوا راضا لاطعموا لادخلوا في الحوض ^{عطا بلة}

وطله برسي ما يحتمل المتوا على اسراع برك الاقوال في سندهما ^{الاداء والاطار}

حسب ولد في شرح ما ان الرع على المظرة على الاطراف في امانه ^{وعدوا}

مطهر في شمل الوطعة على العفاو والارزاد المتوا المصنف ^{للساواة}

مع امره وعمله على استهلاله الاموال والاموال والاموال
والاجال الطويلة
والعقد المبرور
والاصناف

مى بطنة الاموال والاصناف
مى بطنة الاموال والاصناف
مى بطنة الاموال والاصناف
مى بطنة الاموال والاصناف

وارضاء المتقول الثاني نفسه عن
المتقول في الشرع عن
المتقول في الشرع عن
المتقول في الشرع عن

مع كل من طرفة السعة
مى بطنة الاموال والاصناف
مى بطنة الاموال والاصناف
مى بطنة الاموال والاصناف

دور نقض النور الرابع على
مى بطنة الاموال والاصناف
مى بطنة الاموال والاصناف
مى بطنة الاموال والاصناف

المحفة وادوية في تناز
مى بطنة الاموال والاصناف
مى بطنة الاموال والاصناف
مى بطنة الاموال والاصناف

لدقوتها جسد وعقدوا
مى بطنة الاموال والاصناف
مى بطنة الاموال والاصناف
مى بطنة الاموال والاصناف

مى بطنة الاموال والاصناف
مى بطنة الاموال والاصناف
مى بطنة الاموال والاصناف
مى بطنة الاموال والاصناف

المفرد على طرفين وهو في الترخ عفاً عن العاين المدفوع جمع ما ذكره في الترخ عفاً
سبحان
علمه أو العلم

علمه الاطراف على طرفين وهو في الترخ عفاً عن العاين المدفوع جمع ما ذكره في الترخ عفاً
الاجزى
الاجزى

علمه ملكاً وانتزاعاً الاصل الاحد وهو ما ذكره في الترخ عفاً عن العاين المدفوع جمع ما ذكره في الترخ عفاً
الاجزى
الاجزى

اشياء الاذوار على طرفين وهو في الترخ عفاً عن العاين المدفوع جمع ما ذكره في الترخ عفاً
الاجزى
الاجزى

مبدأها الاذوار على طرفين وهو في الترخ عفاً عن العاين المدفوع جمع ما ذكره في الترخ عفاً
الاجزى
الاجزى

الذات بصور الترخ على طرفين وهو في الترخ عفاً عن العاين المدفوع جمع ما ذكره في الترخ عفاً
الاجزى
الاجزى

الاجزى وهو ما ذكره في الترخ عفاً عن العاين المدفوع جمع ما ذكره في الترخ عفاً
الاجزى
الاجزى

وهو في الترخ عفاً عن العاين المدفوع جمع ما ذكره في الترخ عفاً
الاجزى
الاجزى

كان سلطانا مساعيا في اواخر ايامه الا انه اوامر شتى في ارضه واصحابه
العبد

علامته واما ربه او سلطانا او ميسكا كما كان في ارضه في ابطال الوفاء
ما ذكر

في عصره طرقت وطعن من يد حقه وورسوه والحلوله من يد سوره
الذي هو في
لوه صوره

له في ارضه في عصره الا ان السور على عصره من الاوقات والاعمال في عصره
رطله العبد
الطاهر في عصره
طرا في عصره

الملاك الحمار الذي له المسموع من الاثر في عصره الذي له عزله في عصره
الملاك الحمار

الاسا والبلد واحده في عصره الا ان الاوقات في سوره في عصره
السبه
عاصمه
والاعمال في عصره

صده ولاحوه والاعوج وضع والله الهم على عصا عصا في عصره
الذي هو في
عاصمه

واي حارس الله في سوره في ابطال في عصره وهدى الوفاء في عصره
عاصمه

ما في عالم اوجاهه في عصره في اوقات في الله حارسه في عصره في عصره
عاصمه

سوره في عصره في عصره في عصره في عصره في عصره في عصره
سوره في عصره
عاصمه

ومن جملة اوقاف العمارة المذكورة المحمدية جميع الارض خلت الاشجار الشبهه ببيك باع
الكابنه مدنه للذين المحماسه فوق جمر غازی الی امام الطاحونه المشهوره بطاحونه
بولارجم حدودها شرقا الى الشارع الاعظم شرقا والى الكبر الشبهه بکبر ان الحاج
علاء الدر قبله وهو من جملة اوقاف العمارة المذكورة والى کبر بهاء الدر قديما
غربا والى الكبر المعروف بکبر الامام المصعب رهان الذی للبغاري شمالا وفيها
الواقف المذكور اعلى الله سانه واصح على العالمين رهان مع ما فيها من العمارة
وابنيان بمجملة حدودها وحقوقها وطريقها ورافتها وتوابعها ولواحقها
وساير مضافاتها على مصالح العمارة المربوطة على الترابط التي ذكرت اولا والاحتياج
الى ذكرها ههنا والترابط المذكورة ترابط فيها ملا تغدير والتبديل وقفا صهيحيا
زعيما وحسبا صريحا مرعيما موبدا في جلد الارضا الابعاع والانبساط والابتدال
الى التزكيد للدر والارض ومن عليهما وهو خير الولدين فمردله بعد فاسمه فانما امره
على الدر يد لونه لدر لله سمع عليهم وحكم بصفه الوقف والرفوع الى الموقوف لها
في اواسط شعبان سنة ثلاث واربعمائة واربعمائة والحمد لله اولوا الضرا
وسجدوا اوقاف العمارة المذكورة جميع الطاحونه الجديده الكابنه بمغان الحد بل السبعين عن الخادم
للانتماء والانساء الى الواقف طرده لعمد ومنها جميع الارض خلت الاشجار الكابنه بلاندره على طرود الحاج
حدودها شرقا الى الطوب المذكور والى الوقف من الطرف والى كبر صمد وجه بلاندره من سدي والمجملة
حدودها ورافتها على مصالح العمارة المذكورة على الترابط المعينه المذكورة اولا وقفا صهيحيا زعيما
الذي انتموا فيه انتم كتب الموقوف في نهري القعد سنة تسع واربعمائة واربعمائة ونعم الوكيل

شهد بذلك
مصطفى محمد بن
العلاني

شهد بذلك
محمد بن محمد بن
العلاني

شهد بذلك
محمد بن محمد بن
العلاني

شهد بذلك
محمد بن محمد بن
العلاني

هو بان زاد الصدق والبر
باسم الله الجليل الجواد الشهيد
او اوسا بن ياراد دعا له ارحم
وعسى ينسب سائره له واصبه ياد
سما طاب له الله جرحه المومنين
وعلى حذر الحرام الوفاء للباطل
وابا محمد محمد بن ابي ابي السواد
بانه لله على السبل حق محال الشلال

اشهد في الحاضر على الحاضر
وابا على تلك المومنين والخطبة
عنا الله عنهما ما طاب له الله والحمد

والله بذلك شاهد
عن محمد بن محمد بن الكاظم

اشهد في الوقت على اقول
وانا لله محمد بن محمد بن الكاظم

شهد بذلك
مسعود بن الكاظم
محمد بن محمد بن الكاظم
محمد بن محمد بن الكاظم
محمد بن محمد بن الكاظم

شهد بذلك
مسعود بن الكاظم
والفاس بن الكاظم
لصهر بن الكاظم

شهد بذلك
عبد الله بن الكاظم
والكاظم بن الكاظم
لصهر بن الكاظم

شهد بذلك
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم

شهد بذلك
محمد بن الكاظم
مسعود بن الكاظم
لصهر بن الكاظم

شهد بذلك
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم

شهد بذلك
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم

شهد بذلك
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم

شهد بذلك
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم

شهد بذلك
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم

شهد بذلك
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم

شهد بذلك
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم

شهد بذلك
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم

شهد بذلك
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم

شهد بذلك
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم
محمد بن الكاظم

٨٣
 ه وقف الواقف المذكورة خلدت على مصالح عمارة المار ذكرها والمحقق بالمدكولت قبل جمع القرية الكائنة
 فله عند س من المهنين بزينة المحروقة بنجوم قرية افرس ونجوم قرية طراس ونجوم القطعة المزمدة المعروفة بتوندر الطونتر
 وجمع القرية المدعى باسمي وهي كائنة شاهيد او دندر محمد وبن بالولهي الايض والمسيد المعروف سنجر جابو والموضع
 المعروف بحيلة كسي وبالولهي المتهور مقودون وجمع القرية الهامة ببسا الكائنة بالناحية المذكورة المحروقة
 بالولهي الايض وبالقرية الكبر المعروفة شاصي وبالمسار المشهور بكونجيه صوب الجدار المعروف بجاروس وجمع
 اسمها ونصفهم من اصل النجاشية مما سمى الحام الكاسم لونه لثمنه امام عين ابي يحيى النبي بمهام ابر الفسار
 المستفي عن القديرة لانهما بالاسباب الجيه وجمع النصف المتابع على ربي مكر ووقف المنافع فيما يقسم وفيما
 لا يقسم والطاحنة الكائنة بالثمن تحت قرية اوزا وهي المشهورة بطاحنة ضوف كنون محمد المستغنى عن
 المهدود لانهما بالاسباب الجيه وجمع المربعة المشهورة بكني قولي الكائنة بناحية قرية شير المهدود
 بقرية ابرنغادى وكونجيه اوله ونجوم قرية اسمي كيمما ويقسم في طاس وبنشيم لاس وجمع الكرم الكا
 بقرية كرونه المهدود بقرية سوسر خضري الطونتر وبقرية جاسر وحصطفى وبالطبخ وجمع الارض الكائنة
 ههه لثمنه بالقرب من القديرة الاصح المشهورة بالارض المهدود بالوقف من الجوانب الثلاثة و
 بالطونتر المزمدة المرفوعة فكل معلما المذكور من المهدود والمقوز والقوار واللوهور والطريق
 والمرفوع ووقف الواقف المذكورة على المراطبة المذكورة التي ذكرت قبل الاغنيو فيها ولا يتبدل شيء منها
 ووقفها صحها عن عياضها المخلدة الا لسباع ولا يوجب فريده فعلية انه ويجوز الوقف على الله لثمن
 الله الايض الجاهل المشير ووقف المدعو اسمها نساء بن صدوق صلا كرا نزل وجمع تحتها
 المرحوم الوقف وذلك جمع الارض الكائنة ههه لثمنه تحت قرية افسون المهدود بقرية عيسى الحاج
 عليان وبنه وبنه حقيلا اغيا وبالساقيه وبقرية خضري كيبك وجمع الارض الكائنة ههه المهدود
 بالطونتر وبقرية الكفار وبالساقيه وبقرية مسعود الشهد بارض سعد بنك بقرية حردوه مما
 وحقوقها ومرتقها على مصالح العوان المذكورة على شرطها واخر على الفقار وجدوا التوبل والنظر
 فهما لاسع الامجد محمد موسى جلي من بزهر ليم لاولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد اولاد
 تكون المنور من كون متوليا يذرا وحق التولية بين الماسل منها بعد العارة ووقفها عن عياضها
 وحبها صحها عن عياضها المخلدة الا لسباع ولا يوجب فريده فعلية لثمنه المبادر له وجمع
 شهد بذلك موسى الحاج عليان وسعد الدين محمد وامير بن موسى جلي وبنها
 سمان خان افندي وعلير شرف وبارزدر عيا

Vakfiyelerin hulâsatan terceme ve izahları

Vakfiyeler, Karaman Oğullarından olup (827 H - 1424 M) den (868 H - 1464 M) tarihine kadar hükümet eden (Tâcüddin İbrahim bin Mehmed bin Alâüddin bin Halil bin Mahmud ibni Karaman) a âit olup birincisi 835 Şevval (1432 Temmuz) ayında tescil edilmiştir.

Mukaddime ve vakfiyenin tamamen vakıf şartlarına uygun olduğu

Vakfiyeyi tescil ve tamamen vakıf şartlarına uygun olduğunu söyleyerek tasdik eden Âlim, Sıraç ibni Sadüddin'dir. Vakfiyenin mazmununun doğruluğunu kabul ve tasdik eden de Lârende (Karaman) şehri Kadısı (Ali bin Mehmedi bini Süleyman) ismindeki zattır.

Vakfiyede bundan sonra Tanrı'nın kemali kudret ve azametini ve hazreti peygamberin elçiliğine ve insanların iyilik veya kötülük etmek suretile amelleriyle cezalanacaklarına ve bu yollar kendilerine peygamberler, kitaplar vasıtasıyla gösterildiğine dair bir mukaddime vardır; bunu müteakıp vakfiye sahibi Karaman Oğlu İbrahim Beyin de gençliğindenberi hayrat ve ulûm ve Maarife itina gösterdiği, tanıdığı ve tanımadığı kimselere iyiliğini teşmil ettiği ve peygamberin bir hadisinden de ilham alarak [1] Lârende kasabasında bir imaret tesisine kıyam ettiği zikredilmiştir.

İmaret binasile vakfedilen arazi ve emlak:

İbrahim Bey, İmaret ismi verilen [2] ve kasabanın şarkında Yogun divar mevkiinde yapılan külliyesinin bir tarafında cemaatle namaz kılmak için bir mescit, diğer tarafında da derece ve meretebe gözetilmiyerek zengin ve fakirlere ve nereden geldiklerine bakılmıyarak bütün yolcu ve misafirlere mükemmel surette güzel yemekler pişirip yedirmek için bir matbah yaptırmış ve bundan başka Kuranikerim okutulması ve hafız yetiştirilmesi için de

[1] (يقطع عمل ابن آدم الا عن ثلاث صدقة جارية و عمل يذفع به و ولد صالح يدعو له بالخبر) İnsan öldüğü vakit üç şey müstesna olarak amellerinin sevabı kesilir; o üç şeyden birisi cami, köprü, mektep, hastane, çeşme ve saire gibi sadakai cariye, ikincisi talim ve tedris gibi umuma menfaati olan ilim, üçüncüsü de hayırlı evlât.

[2] İmaret, sırf yemek pişen yer demek değildir. İçinde matbah ve yemekhaneyi de ihtiva etmek üzere yapılan medrese, cami, hastane, ve vakfın tahammülüne göre diğer içtimai müesseseleri de şâmil külliyyedir.

bir (Dârı kurra دارقرا) bina ettirmiştir. İmaretin hududunun bir tarafı Mukbilül Muhammedi = مقبلالمحمدى [1] vereseleri mülklerle diğer tarafı nehir (Karaman Çayı), üçüncü tarafı Sâkiye denilen dere ve Rahime Hatun Hanikahına [خانقاه] oit evkaf ile ve dördüncü tarafı da Alâiyeli Mahmut Bey oğlu Emir Mustafanın [2] milki ve merhum Celâlüddini Müstevfiye (جلالالدين مستوفى) [3] ait vakıflarla çevrilmiştir. İmaret Lârende haricinde (Yogun Divar) mevkiinde yapılmıştır.

İbrahim Bey bu vakfına aşağıda isim ve mevkileri yazılan binaları ve yerleri vakfetmiştir.

1 — Lârende'nin (Sileköy) [4] diye meşhur olan mahallesinde erkek ve kadınlara mahsus çifte hamamın onyedi sehminde yedi sehmini ve bir sehmin on cüzünü vakfetmiştir. Bu çifte hamam iki tarafından yol ve yol geçen Hanı ve Keçeçi Ahi Melek oğlu Ahi Ali milki ile tahdit edilmiştir.

2 — Lârende Ağırca sokağında kâin üç tarafı yol ve bir tarafı mücellit ve müzehhib oğlu Şeyh İsmail milki ile mahdut Paşaya [5] ait eski Hamamın yarı hissesi.

3 — Lârende de Gazi Alpi Köprüsü kurbinde [6] Çardaklı Hamam demekle maruf Hamam. Bu hamamın bir tarafı yol, ikinci tarafı Hacı Alaüddin oğlunun medrese ve bahçesi ve üçüncü kısmı Hacı Alaüddin medresesi ve son kısmı da kerimüddin mahallesile mahduttur.

4 — Yine Lârende de Akreb diye malûm olup bir tarafı Cekci yahut Çekici كجى Hoca'nın veresesi milki ve diğer tarafı İdemut [7] a

[1] Mukbilül Mühammedi Karaman oğlu Mehmed Beyin kölelerinden olmalı. Karamanlılarda da Mısır memlûklerini takliden kimin kölesi ise ana nisbetle anılmak âdetti.

[2] Vakfiyenin 849 hicri tarihli kısmının sonunda şahitlerin en başında ismi geçen Emir Mustafa Bey olup, oğulları Mahmud ve Mehmed Beyler de şahitler arasındadır.

[3] Celâlüddini Müstevfi, Anadolu Selçuk Hükümdarı üçüncü Gıyasüddin Keyhüsrev zamanında maliye vekili ve daha sonra naib olmuştu.

[4] Vakfiyeye göre Sileköy Lârende de mahalle veyahut kasabaya pek yakın bir köy olduğundan mahalle sayılmıştır.

[5] Paşadan maksat Karaman Oğullarından Musa Paşa olsa gerek. Musa Paşa, İbrahim Beyin büyük babasının amcasıdır.

[6] Gazi Alpi; Karaman kasabası yakınındaki (Gazalpa) dır.

[7] Vakfiyeye göre İdemut bir mevki veya semt ismidir. Karaman eyaletine ait Hazinei Evrak mevkufat defterleri denilen (548) ve (871) numaralı mücmel ve mufassal defterhane kayıtlarında nefsi Lârende kasabasında on altıncı asırda İdamut isimli bir mahalle vardır.

giden yol ile ve üçüncü hududu Tacüddin vakfı ve son hududu da bir şahsın milki ve Ahi Ali oğlu Ahi Mahmudun milki ile kendi vakfına mülâsık arazi.

5 — Bir takım köy ve Mezreaları (مزراع) müştemil çiftlik ve akarları vakfetmiştir. Bunlardan en büyük çiftlik (Kalınahur) [1] demekle meşhur köy olup bundan başka Kızılca köy [2] Kayacık [3] Orta Viran [4] köyleridir. Mezreaları ise Kâfir Viran diye meşhur mezrea ile [5] Bilecik [6] Çablak [7] köyleri ve Ece köyünde bir tarla ile Küçük Bilecik dir. Bunların hepsi dört tarafından Kinük [8] köyü ile başlayıp Köpürce [9] hududuna ve oradan Yarımca [10] tarlası hududuna ve sonra Kilü veya Külü [11] köyü hududuna ve oradan da Dinlendik [12] ve sonra Kınık [13] ve bâdehu Vismil [14] ve oradan büyük sel yatağına ve taşan [15] köprüsüne ve Yuvacık [16] köyü sınırına ve oradan Fasılıcık [17] ve

[1] Kalınahur, Karaman mücmel defterinde (548 numaralı) Belviran nahiyesine tâbi bir köydür.

[2] Karaman icmal defterinde [Kızılca köy tâbi Kaş (Karaman köylerinden Kaş köyü) kazai Lârende] isimle bir köy vardır. Konya mufassal defterinde ise Belviran nahiyesinde İbrahim Bey imareti vakıf köyü olan Kızılcaviran ismi de geçiyor.

[3] Bozkır merkez nahiyesile Sultaniyenin Hotamış nahiyesinde Kayacık isiminde birer köy vardı. Karaman eyaleti tahrir icmalinde Lârendeye tâbi Kayacıktan bahsediliyor ki şimdiki Bozkır Kayacık köyü olmalı.

[4] Ortaviran, Lârendenin Belviran nahiyesinde gösteriliyorsa da (mufassal tahrir defterinde) mevkiini bulamadım.

[5] Karaman kazasının Ayrancı civarındaki tarlalara Kâfirviran mezreaları derlermiş.

[6] Çablak, Karaman kazasının Aladağında ve Seydi şehrinde birer köy adı.

[7] Bilecik, Konyanın Sille nahiyesine tâbi köy.

[8] Kinük köyünü bulamadım. Lârendenin Keçikuyu, namı diğer (İbrahim öyüğü) isimli İbrahimbey imareti vakfı olan bir köy biliyoruz. (Karaman mufassal tahrir defteri, No. 939).

[9] Köpürce; Defterhane kaydında Belviran nahiyesi köylerinden olarak gösterilmiştir. (871 numaralı ve 924 hicret tarihli Karaman mufassalı).

[10] Lârende kazasında köy.

[11] Külü veya Külü'nin mevkiini bulamadım. Belki Karamandaki Kille'dir.

[12] Dinlendik, eski kayıtlarda ve Karaman mufassal tahrir defterinde Konya merkez kazası köylerinden.

[13] Kınık, Beyşehir kazasının Kireli كيرلي nahiyesinde köy.

[14] Acaba Çumra kazasının İsmil köyü mü ?

[15] Taşan mevki Göküyük veya Gökçüyük köyündedir.

[16] Yuvacık. Belviran nahiyesinde.

[17] Fasılıcık, Karaman eyaleti (924) H - 1518) tarihli tahrir defterinde Belviran nahiyesi köylerindedir.

Balçık Hisarı [1] köyü ve daha sonra da Emre [2] köyü hududuna kadar varır.

6 — Lârende kasabası mülhakatından Akrabad [3] denilen köyün nısıf hissei şayiasının hepsini vakfetmiştir. Bunlar Kızıl Kilise Dudgümü [4] ve اردوسه Kışlağı mevkilerini ihtiva eder. Hududu dört tarafından İlisıra [5] ve Pusala [6] ve Eletere [7] köyleri hududuna ve oradan da Yağmurlar [8], Karacalar [9] köyleri ve Sınıkahir [10] tarlası ile tahdit edilmiştir.

7 — Lârende (Karaman) de kâin ساجد oğlu Hacı Veli'nin Hani diye maruf olan hanın yarı hissei şayiasının hepsini vakfetti. Bunun iki tarafı cadde, üçüncü tarafı Bezzaziye ve dördüncü kısmı da mahalle ile mahduttu.

8 — Hududu bir taraftan Hacı Veli Hanı ve iki taraftan yol ve dördüncü kısımdan mahalle ile tahdit edilmiş Lârende kasabasındaki Bezzâzistan (Bedesten) in hepsini.

9 — Cadde ve vakıf ve Sungur Ağa İbrahimi [11] nin Zambakbağı denilen milki ile tahdit edilmiş olan Lârende de Çakılıca Ahur mevkiindeki Hoca (Lülü = لولو) Bağını.

10 — Lârende de Efra'ın [12] denilen ve iki Kilise [13] ve Çavuş

[1] Balçık Hisarı, Karaman mufassalında Belviran nahiyesine tâbi bir köy olarak gösterilir.

[2] Emre; Karaman mücmel ve mufassal defterinde Bozkır kazasının Belviran nahiyesinde bu isimde bir köyden bahsediliyorsa da bugün böyle bir köy yok.

[3] Akrobat; Karaman kazası köyelerindedir.

[4] Vakfiyede Dudgümü diye yazılan bu köy onaltıncı asır iptidalarında yazılan Karaman mücmel defterinde Lârende kazasına tâbi Düdügümü mezreasi diye yazılıdır. Diğer bir defterde Düdügümü tarzında muharrerdir.

[5] İlisıra, Karaman kazası merkez nahiyesinde bir köy.

[6] Pusala; Karaman kazasının merkez nahiyesinde köy.

[7] Eletere veya Letere köyü 871 numaralı Karaman mufassal tahrir defterinde Lârendeye tâbi Padişah haslarından bir köy olarak gösteriliyor.

[8] Yağmurlar; 871 Karaman mufassal tahrir defterinde Lârende köyleri arasında gösterilmiş ise de bugün mevkiini bulamadım.

[9] Karacalar; Karaman mufassalında Lârende köyelerinden olup eskiden nahiyeye olan (Kaşa tâbi bir köy olarak gösterilir.

[10] Sınıkahir'in sonradan köy olduğu Karaman mufassal defterindeki (Karyei Sinokahur an kazai Lârende) tabirinden anlaşılıyor (578 Karaman mücmeli ve 871 Karaman mufassalı).

[11] Bu Sungur Ağanın: Karamanoğlu İbrahim Beyin kölelerinden ve Devlet Adamlarından olan Sungur Ağa olması pek muhtemeldir. Konyada Darül Huffaz دار الحنفية ile mescidi ve Niğde de Camii vardır.

[12] Efra veya Afra'nın mevkiini bulamadım.

[13] Karaman mufassal tahrir defterinde Lârende merkez kazası köyleri arasında gösterilmektedir.

köyü [1] ve Gerdelson ؟ كردلسون ve دامدا ؟ ؟ كدرمكى [2] köyleri hudutlarile mahdut köyün hepsini.

11 — Lârende mülhakatından Emeksuvan [3] da Ahmedin milki, nehir ve kanal ve vakf ile mahdut ve ziraate elverişli toprağın hepsini.

12 — Lârendeye tabi koy mevkiinde ziraate elverişli olup Hatice Hatun binti Emirahur Yusuf (خديجه خانون بنت امير اخور يوسف) milki ve ؟ جولى denilen yer ve Mukbilül Muhammedî (مقبل المهدى) veresesi milki ve nehir ile mahdut arazinin hepsini.

13 — Lârende de Kadı Makberesinde iki taraftan yol ve iki taraftan hâli arazi ile mahdut olup Hacı Yusuf'a nisbet edilen bağın cümlesini.

14 — Lârende kurbinde kâin ve aşağıda zikredilecek olan aynı vakfa ait (Bekirece) değirmeni ile beraber Hacı Alâüddin oğlu bağının hepsini. Bu bağın iki tarafı yol ve bir tarafı Beybağı, bir tarafı Mukbilül Muhammedî ve Hacı Beği (حاجى بى) milkleriyle tahdit edilmiştir.

15 — Lârende de Yeni Köprüye yakın ve iki tarafı büyük nehir, üçüncü tarafı nehrin yatağı ve dördüncü kısmı yol ile mahdut ve (Bekirece بىراجى) denilen değirmenin nısıf hissei şâyiasının hepsini.

16 — Lârende'de bir tarafı yol ve bir tarafı Sucuk denilen dere yatağı ve Gazi tarafına akan büyük nehir ve Matar oğlunun milki ile mahdut ve Hacı Değirmeni denilen değirmenin nısıf hissei şâyiasının tamamını.

17 — Lârende'de İmaret karşısında üç tarafı bu imarete mülâsık ve bir tarafı Mukbilül Muhammedî veresesinin milki ile mahdut köylerin cümlesini.

18 — Konya şehri ovasında Saraçlar [4] ve Afşar [5] köyleri ve Melike mezreası ve mescidli Salur [6] köyü hudutlarile mahdut (Viranlı Salur) diye [7] maruf köyü.

[1] Beyşehir kazasının kireli nahiyesinde köy,

[2] Emeksuvan nefsi Lârende kasabası mahallelerinden (Karaman mücmel defteri No 548).

[3] ؟ كدرمكى ؟ دامدا ؟ كردلسون köylerinin ne isimlerini okuyabildim ne de mevkilerini bulabildim.

[4] Konya merkez nahiyesinde Saraçoğlu köyü var.

[5] Afşar; konya ovasında bu isimde köy yok. Hadım ve Beyşehir merkez ve bir de Çumranın Dinek Nahiyesinde Afşar Köyü vardır. Bu, sonuncusu olmalı.

[6] Vakfiye ile Karaman mücmel ve mufassal defterlerinde Konyada gösteriyorsa da (548 mücmel ve 871 mufassal defterler) şimdi bu isimde köy yoktur.

[7] Keza: Viranlı Salur da öyledir.

19 — Beyşehir köylerinden Ertaş ارتاش? Kanlucaöz? Obruk [1] ve Köşk [2] aralarında müşterek hudutlarla mahdut Balkanda köyünü [3].

20 — Beypınar, dostbeği? دوست بېی Çadırağaç [4] ve Obruk ile tahdid edilmiş olan Umranlar köyünü [5].

21 — Beyşehirine giden ve eski nehir ve Kurupınar [6] ve kısmen Kayapınar [7] ile mahdut Işıkpınar [8] köyünün hepsini.

22 — كنجلو diye maruf olan yerde (Mut) a (Mut kazası) tabi Gökşu ve كنجلو nehri ve dağ ve كرجو [9] köyü hududu ile çevrilmiş olan Şemsüddin [10] köyünü vakfetti.

Yukardanberi mikdarı ve hudutları yazılan ve vakfa tahsis edilen emlak ve arazi bu suretle bir bir sayıldıktan sonra şu suretle tescil edilmişlerdir:

Bu söylenen şeylerin ve mufassalan sayılan hamamlar, akarlar, çiftlikler ve tarlaların cümlesini, tevabi توابی, levâhik لوائح, rüsum ve arazi sakinleri [11] ve ovaları, dağ, mer'a, ağaç ve nehirleri, taşları, sarp yerleri, yollarile vesair edevatı ve kapıları ve kilitleri ve suları, cetvelleri ve bilûmum âletleri ve ana dahil ve hariç beraber ve ayrı herbir hakkı vakfetmiştir. Bunlar satılmaz, bağışlanmaz, rehin edilmez ve mirasa girmez.

* * *

[1] Beyşehir Kazasında böyle bir köy olmayıp şimdi Konya merkez kazasının Zıvarık nahiyesindeki Obruk köyüdür.

[2] Köşk; Beyşehir kazasının Kireli nahiyesinde köy.

[3] Balkanda; Beyşehirinin kireli nahiyesi köylerinden.

[4] Beypınar, Dostbeği? Çadırağaç mevki ve köyleri gerek eski vesikalarda ve gerek şimdiki eserlerde yoktur.

[5] Karaman Eyaleti mufassal tahrir defterinde Umranlı ismiyle Beyşehir köylerinden olarak gösterilen köydür.

[6] Bozkır merkez nahiyesindeki kuruçay acaba bu mudur?

[7] Bozkır merkez nahiyesinde bir köydür.

[8] Işıkpınar; Karaman mücmel defterinde Muranlı nahiyesine tâbi bir köydür.

[9] Mut kazasının Sarıkavak nahiyesinde Görkci köyü ile alakadar mı?

[10] Şemsüddin köyünün diğer ismi Evren olup Mut köylerindedir.

[11] Eski arazi taksimatında köy halkı ıktâ = اقطاع yani Timar, Ziamet, Has ile vakıf ve milkten hangi kısımda eküp biçiyorsa oranın malı olup birisinden diğerine gidemez. Yani, vakıf köylerde çalışan köylü timarlı Sipahi hizmetine giremezdi. Bundan dolayı vakıf yapılırken o milkte bulunan köylüler köy arazisinin vakf olması sebebiyle bu defa vakıf hizmetine nakl olunmuşlardır. Osmanlılarda köylü tabakasına dair ayrı bir tetkikte bunu anlatacağız.

Vakfın mütevelliliği:

Vakıf sahibi Karamanoğlu İbrahim bey, sağ oldukça mütevellilik kendisindedir. Kendisinden sonra nesli münkariz oluncuya kadar evlâdının içinden en ziyade salih olanına ve ondan sonra evlâdının evlâdının aslahına صلح verilmesini ve eğer nesli münkariz olursa zamanın hükümdar ve kadısının, vakfa emin ve dindar bir müteveli koymasını şart koydu.

Vakfın geliri nasıl sarfedilecek ?

Vakfın iratlarından hâsıl olacak varidat, evvelâ imaretin tamir ve termimile noksanlarının ikmaline sarfedilecek, saniyen, hamamların, değirmenlerin, sair akarların muhafaza ve bekasına ve menafiinin devamına hasrolunacak ve bundan geri kalan kısım vazife sahibi olan imam ve müezzin ve Kur'an okuyanlar ile imaret hademelerine verilecektir. Bundan sonra geri kalan varidat umumen ahali ve fıkaranın ve gelen ve gidenlerin yiyeceklerine sarf olunacaktır.

Kaç kap yemek pişecek ?

Yemek çanaklarının adedi her yemek pişşte (gerek havas ve gerek avama) yemek yiyenlerin az ve çokluğuna göre en aşağı yüz, en yukarı iki yüz olacaktır. (Demek ki her gün asgari yüz ve azami iki yüz kişiye yemek verilecektir). Yemek günde iki defa verilecek ve ihtiyaç hâsıl olursa iki övünden de fazla olacak.

Varıdattan artan para ne olacak ?

Taam طعام tertibatından fazla varidat kalacak olursa bu para vakfa diğer bir irad alınmak için müteveli nezdinde hıfzolunacaktır. Tâki gelimli bir mülk tesadüf ederse alınsın.

Vakfın müstahdemini ve maaşları :

Vakıf sahibinin şöyle bir şartı daha vardır: Dârülhuffaz (دارالخطاب) da Kur'an okuyacak kimseler on iki kişi olacak; bunlardan on iki kişinin herbiri için hersene iki yüz yirmi beşer dirhem gümüş akçe verilecek, bu on iki kişinin biri imarete imam olup ahaliye beş vakit namaz kıldırarak, imam bu işe ehil ve namaz meslelerini ve buna müteferri مفرع şeyleri bilecek ve aynı zamanda Hanefî mezhebinden olacak. Diğerleri de mescitte beş vakitte müezzinlik edecek ve bu da namaza ait şeyleri bilen ve Hanefî mezhebinde olan bir âlim olacak.

Eğer imam gerek şer'an ve gerek örfen bir mâni dolayısıyla imameti yapamıyacak olursa yerine imamlığa salâhiyeti olan biri

vekil olacak. Bu vekâlet işi, darülhuffaz'da Kur'an okuyacak hafızlarla müezzine de şamdır.

İmam olan zat, imamet vazifesinden dolayı her sene iki yüz yirmi beş dirhem (gümüş) akçe ilâvesile dört yüz elli dirhem alacak [1], müezzine de ezan okuma vazifesinden dolayı - Kur'an okuduğu için yukarda imamın aldığı gibi iki yüz yirmi beş dirhem aldığından başka - senevi yüz elli hâlis gümüş akçe verilecek ve evvelce aldığı 225 akçenin ilâvesile senede üç yüz yetmiş beş akçe verilmiş olacaktır.

Diğer Kur'an okuyacak on kişiden her biri imârette Dârülhuffaz'da toplu olarak her biri Kelâmullah'dan الله üç cüz okuyup böylece her günde otuz cüz okumak suretile bir hatim edecekler ve sevabını vâkıfa hediye eyliyeceklerdir.

Vakfın mütevellisi hizmeti karşılığı olarak vakfa ait bütün hasılâtın ziyâde ve noksansız olarak öşrünü عشر alacaktır.

Yukarda miktarı yazılan Dârülhuffazdaki on iki okuyucudan bir tanesi bu hayratın şeyhliğine (Kethüdalık) tayin edilmiştir. Bu şeyhe her sene 750 dirhem temiz gümüş akçe ve her sene şehir mudı [2] ile otuz mud الحنتاي seyfiye tahsis edilmiştir.

Yine Dârülhuffazdaki on iki kişiden birisi de tefsir ve hadis okunmak için Müderris tayin edilmiştir. Bu müderris Kur'andan üç cüz okuduktan sonra ders verecek ve hersene hâlis gümüş akçe olarak 375 akçe alacaktır.

İmârette yemekleri pişiren aşçıya hersene on mud buğday ve üçyüz dirhem gümüş ve ferraş denilen nezafet ve süpürmeğe memur olan süpürücülere de hersene yirmi mud buğday ve dört yüz elli dirhem gümüş ve iki kapıcıya ve yemek levazımâtının muhafızı olan kilerciye senede yirmi mud buğday ve altı yüz dirhem hâlis gümüş ve mumlarla, çanak ve asma kandilleri yakan kandilciye senevi 225 dirhem gümüş tayin ve tahsis edilmiştir.

İmâretin demirbaş eşyası:

İmâretin demirbaş olarak altısı büyük olmak üzere otuz parça kilim, yaygı ve halı seccadeleri ile bunlardan başka dört adet bakırdan yapılmış büyük kazanı ve yine bakırdan yapılmış dört çöm-

[1] İmamın iki vazifesi var; biri Dârülhuffaz'da hergün üç cüz kur'an okuyup ana mukabil senevi 225 akçe ve imamlık dolayısıyla de senevi yine 225 akçe ki mecmuu 450 akçe alacaktır. Müezzine de iki yerden senevi 375 akçe para verilecektir.

[2] Mud Zahire ölçmek için eski bir ölçek olup muhtelif islâm Memleketlerinde miktarı başka başkadır; Anadolu'da 20 İstanbul kilesi bir Mud olarak kabul edilmiştir.

lek ve Behrâni ismi verilen iki kabı **ب** ve yine bakırdan yapılmış elli sahan ve elli bakır çanak ve dört piyesuz yani yağ tavası ve dört kefgiri ve beş aded de yasdık ve döşekten mürekkep eşyası vardı.

Mütevelli'nin vazifelerinden bazıları ve müstahdemler hakkındaki maddeler:

Mütevelli daimi surette vazife sahiplerini kontrol edecek ve onların vazifelerini yapıp yapmadıklarını araştıracaktır.

1 — Mütevelli, bu hayrâtın Şeyhi yani kethüdası, imam, müezzin ve hafızların vazife ifa edip etmediklerine bakacaktır. Bunların, vazifelerinde tekâsül gösterdiklerini görecektir. Birinci defa olarak kendilerine nasihat edecek, eğer bu nasihatı tutmıyacak olurlarsa vazifelerini yapmadıkları günlere âit kıstelyem yapacağını söyleyip anları korkutacak eğer bu da müessir olmazsa bilfiil gündeliklerini kesecek ve bununlada mütesir olmadıklarını görünce yerlerine diğerlerini tayin edecektir.

2 — Keza müstahdeminden Ferraşlar, Kapıcılar hakkında da yukardaki gibi muâmele yapılacaktır. Ferraşın vazifesi imâretin kapılarını, musallâsını odalarını ve sâir yerlerini süpürüp süprüntüyü atmak ve imâretin bütün yaygılarını ve hasırlarını vaktü zamaniyle güzelce yaymaktır. Kapıcılar ise hergün kapıları açıp kapamak ve imâretin eşyasını hırsızlardan muhafaza etmek olup gerek ferraş ve gerek kapıcıların bu vazifelerini yapmadıkları görülürse haklarında cezai muamele yapılacaktır.

Mütevelli, vazifelerini gören, işine muntazam olarak devam eden ve ceza görmiyen, tekdir işitmiyen müstahdemlere karşı nazik, terbiyeli ve hayırhâh olacak ve bu gibileri kat'iyen incitmiyecektir.

İmârete konuk olan Âlim ve Şeyhler hakkında:

Eğer imârete âlim ve şeyhlerden ulu misafirler gelecek olurlarsa mütevelli anları güzel karşılayacak ve imâretin en mutena yerinde konduracak ve yemekleri ihzar için musareat gösterecek ve anlara, has simitlerle ikram edecektir. Bu suretle ziyafet üç gün sürecek ve Misafirlerin hayvanlarına doycak kadar yulâf ve arpa da verilecektir.

Vakıf sahibinin koyduğu diğer şartlar:

1 — İmârette hizmet için mütevelli, şeyh, imam, müezzin ve sâir müstahdemlerin hepsi hüsnü ahlâk ve fazilet sahibi ve itimada lâıyk olanlardan seçilecek ve imârete sui istimal yaparak

müessesenin kapanmasına sebep olacak ahlâksız, hırsız zümreden adam getirilmeyecek.

2 — Berat (برات) ve Regaib (رجائب) gecelerinde imam, müezzin, müfessir ve hafızlara yukarda miktarı yazılı âdatlarından ۳۰۰۰ fazla olarak o gece namazdan sonra herbirine birer Filori verilecek.

3 — Kur'anı Kerim okumakla muvazzaf olanlarla imam ve müezzin bulunanlara fıkara ve kimsesizlere Berat ve Regaib ve iki bayram gecelerinde elli batman helva pişirilip yedirilecek.

4 — Evkafın varidatından fazla kalacak miktardan veyahut varidatın artması dolayısıyla hâsıl olacak meblâğdan müstahdeminden maaşları kifayet etmeyenlerin maaşlarına zam yapılacaktır. Çünkü bu suretle hareket, vazife sahibinin işinde dürüst olup itminanı kalp ile çalışmasını icap ettirir.

5 — Mezraa (مزرعة) veya akarlar, müruru zamanla milk haline gelip vakıftan ayrılmak ihtimaline binaen Müteveli anları üç seneden fazla kiraya vermiyecek.

6 — Müteveli nazik ve müşfik olacak; imarete çalışan vazife sahibi ve müstahdemlerden sıkıntı içinde kalmış ve başka bir yerden para istikraz etmesi mümkün olmıyan adamların maaşlarını işlemeden evvel verecek.

İmaretin eti ve ekmeği:

7 — Her gün sarfedilecek ekmeğin asgarî yüzelli tane olacaktır. Ekmeğin her yirmi tanesi çarşı batmanile bir batman vezinde olacak ve en iyi cins buğdaydan ekmeğin yapılacaktır. Her günkü et çarşı ve pazar batmanile dört batmandır.

8 — Vakıf sahibi İbrahim Bey eğer bu imaret müruru zamanla sair şeyler gibi münhedim olacak olursa vakfın hasılatı ile tekrar bina edilmesini evlât ve yakınlarına (yani vakıfla alâkadar olanlara) vasiyet eylemiştir. Şayet bir daha yıkılıp yapılmak imkânı kalmazsa mevcut olan evkafın zahire ve hasılatının neslinden kalanlara verilmesini ve eğer neslinden de kimse bulunmassa akrabalarına ve anlardan da bulunmassa fakir ve kimsesizlere verilmesini tekit ile vasiyet etmiştir.

9 — Vakfiyenin bu son kısmında vakfının şartlarına riayet etmeyüp inkırazına sebep olan, hükümdar, kadı, müteveli ve saireye uzun uzadıya bed duâ (بددعاء) edilmekte ve vakfiyenin 835 senesi Şevval ayının iptidalarında tescil olunduğu yazılmaktadır.

Aynı senede vakfa yapılan ilâveler:

Karaman oğlu İbrahim Bey, yukardaki vakfiyesini tescil ettirdikten sonra aynı sene sonlarında vakfına aşağıdaki ilâveleri yapmış ve bunu birinci vakfiyenin altına ilâve ettirmiştir.

1 — Lârende'de Kızılcayük nam mahalde Hafız Mesut arazisi denilen ve cenuben Kirpascı Hacı Fakih milki şimalen Hanî vereseşi milki şarkan Balaban bin Abdullah-ül- Muhammedî (الامان بن عبدالله الحمدي) [1] ve Boynuyogun evlâdı milki ve garben nehir ile mahdut arazinin hepsini.

2 — Cenuben Paşa arazisi şimalen Mehmed bin Mukbil Ağa [2] milki şarkan nehir garben İskender vereseşi milkile çevrilmiş olan Ali Serraç arazisini.

3 — Kutlu [3] denilen ve cenuben حانسون [4] köyü hududu kısmen ۱۰۰۰ [5] köyü ve şarkan Gazi köyü (6) ve şimalen Sidirova [7] köyü çayırı ve garben ۱۰۰۰ [8] hududu ve kısmen ۱۰۰۰ köyüne [9] giden yol ve حانسون köyüne ait bazı arazi ile tahdit edilmiş olan ve Lârende mülhakatından bulunan köyü.

4 — Ve yine Gökceoğlu demekle maruf cenuben Sudun Ağa milki ve kısmen kâfir yeri denilen arazi ve şarkan Muratbağı sokağı şimalen Mehmed Beği bin Gökce milki ve garben mezkûr Mehmed Beyin bağı ile mahdut yerin hepsini.

5 — Keza lârendede imaret yanında Alâüddin Paşaya [10] mensup olup şarkan Büyük nehir şimalinde kısmen mezkûr imaretin vakfı ve kısmen Mustafa Bey milki ve garben müstevfi (Celâlüddin)nin vakfı cenuben küçük nehir arkasındaki Rahime Hatun vakfı ve kısmen Feridüddin vakfı ile hudutları muayyen bahçenin tamamını.

[1] Karaman oğlu Mehmed Beyin kölelerinden.

[2] Mehmed bin Mukbil ağanın aşağıda ismi gelecektir.

[3] Kutlu, Defterhane kayıtlarına göre Lârende kasabası köylerinden ise de mevkii bulunamadı.

[4] Karaman merkez kazasındaki Cenason kövü olmalı.

[5] Ne olduğu okunamıyor. Aynen yazılıdır.

[6] Gazi köyü; mufassal ve mücmel tahrir defterlerinde Lârende merkez kasabasına merbut köylere aittir.

[7] Karaman merkez kazası köylerindedir.

[8] Ne olduğu bilinemedi. Aynen yazılıdır.

[9] " " " "

[10] Alâüddin Paşa veledi Emelüddin (علاءالدين پاشا ولد امل الدين) diye Konya mufassal defterinde ismi geçer; Vakıfları vardır.

6 — Lârendede imarete vakfedilmiş olan Bezzazistan kurbinde kâin yirmi dükkân. Vakfiyede bu yirmi dükkânın hudutları ayrı ayrı tamamen gösterilmiş olup burada tekrar edilmedi.

Yukarda yazıldığı üzere bu ilâve vakıf 835 senesi sonlarında olmuştur. Bu kısmı teşcil ve vakfiyeyi tertip ve tasdik eden Karaman Kadıaskeri Emir Ali bin Emir Vahid (امير على بن امير واحد) dir.

* * *

(870 Hicrî - 1465 Milâdî) senesinde vakfa ilâve:

İbrahim Bey fazla varidatla vakfa emlak ve arazi alınmasını birinci vakfiyesinde şart koymuş ve kendisi sağ olduğu müddetçe buna riayet etmiştir.

Bu sefer vakfiye tarihi (870 Rebiülâhır (ربيع الآخر) 1465 Birinci-kânun) olup halbuki İbrahim Bey bu tarihten bir buçuk sene evvel vefat etmiş olduğundan bu ilâvenin ona ait olmadığı hatıra gelir; Bu vakfiyenin sonundaki ibareden vakfedilen köyler ile çifte hamamların İbrahim Bey tarafından vakfedilip vakfa ilhak işinin vefatından sonra yapıldığı anlaşılıyor. Vakfedilen yerler şunlardır:

1 — İmaret mesalihine sarfedilmek üzere Lârende civarında ve فوی köyü deresinin alt tarafında olup şöhretine binaen hudut tayinine lüzum görülmeyen Dirvi [1] köyünün hepsini.

2 — Niğde mülhakatından Bor kasabasındaki kadın ve erkek-
lere mahsus hududu malûm ve muayyen çifte hamamların hepsini.

3 — Yine Niğde köylerinden Melegöbi [2] ve تیل سودسی [3] ve Nar [4] köyleri ve cadde ile mahdud Kürei Niğde tevâbiinden Eneğü [5] köyünün tamamını vakfeyleyüp 870 Rebiülâhırının sonlarında teşcil edildi.

Bu ilâve kısmı da tesbit, teşcil ve tasdik eden Lârende Kadısı Ali bin Mehmed'dir. Burada vakfiye şahidi olarak Mehmed

[1] Divri'nin Lârende muzafatından Keş nahiyesine tabi olduğu Karaman Defterhane mufassal ve mücmelin de yazıyorlarsada yerini bulamadım.

[2] Melegöbi, Niğdenin Nevşehir kazasının nahiyelerindedir.

[3] تیل سودسی; Nevşehirin Melegöbi nahiyesinde Tile isimli bir köy vardır.

[4] Nar, Nevşehirin merkez nahiyesinde bir köy. Niğde merkez kazasının Misli nahiyesinde de Nar isimli bir köy vardır.

[5] Eneğü veya Eneği; Defterhane Karaman mücmel defterinde İbrahim Beyin vakfettiği yerler zikredilirken Ürgüp kazasında gösterilmiş ise de bugün orada bu isimde bir köy olmayıp Eneği ismile Nevşehirin Melegöbi nahiyesinde bir köy vardır. Bu köy İbrahim Beyin hem Lârende ve hemde konyadaki vakfına aittir.

Çelebi bin Süleyman şah Çelebi, İmâm Mevlâna Abdüssamed عبدالصمد bin Hibetullah هبة الله, Mahmud ağa bin Abdullah ve Server Ağa bin Abdullah, Yusuf bin Abdullah isimleri görülmektedir. Son üç şahsın kölelerden olduğu anlaşılıyor. Bunlardan vakfiyenin sağ tarafında ismi bulunan Server Ağanın İbrahim Beyin Veziri olan Server ağa olması ihtimali vardır [1].

843 tarihli bir vakfiye ile vakfa ilâve:

İbrahim Beyin (843 Hicri Şaban - 1440 Birincikânun) tarihli vakfiye ile yine bu imâret vakfına yaptığı ilâveler şunlardır:

Lârende kasabasında Bu Bekir Ece (بو بكر اجه) değirmeni diye meşhur değirmenin ön ve Gazi alpi köprüsünün üst tarafında olub şarkan cadde, cenuben imâretin evkafından Hacı Alaüddinzade bağı garben eskiden Bahaüddin Beği benilen bağ ve şimalen merhum imam Burhanüddini Bulgarî [2] Bağı ile mahdud Bebek namıyla meşhur ağaçlık arazinin hepsini birinci vakfiyesindeki şerait dairesinde vakfetmiştir.

849 tarihli ilâve:

Vakıf sahibi İbrahim Bey bu tarihten altı sene sonra vakfına yine ilâve yapmıştır. O da kendisine ait olup şöhretine binaen Hududunun zikrine lüzum görülmiyen Yeni Mağarada kâin Yeni Değirmenin tamamı ile yine Lârende de Hacı Celâl yolundaki bir tarafı yol ve iki taraftan vakıf ve Saruca Balaban Bağı ve Seydi milki ve mahalle ile mahdud arazinin cümlesi.

Bu ilâve kısmı da (849 Zilkade - 1446 mart) ında teşcil edilmiştir. Gerek bu vakfiyeyi ve gerek bundan evvel (843 H. - 1439 M.) tarihli vakfiyeyi tertib eden Lârende Kadısı Ali bin Mehmed, daha evvel yazılan (870 - 1465) vakfiyesini de tescil etmiştir.

Bu kısmın şahidleri çok olub miktarı takriben doksan kadardır. Başta Alâiyeli bir âile geliyor. Anlarda علائيل Mustafa bin Mehmed Bey ile oğulları Mehmed ve Mahmud Beylerdir.

Vakfiye şahidleri arasında Mehmed bin Mukbilül Mütevellî [3], Kâtib Yusuf bin İdris, Mehmed bin Şeyh Mahmud, Şeyhül Meşâyih

[1] Konyada üç yerde çeşme yapan ve cüz (جز) vakfeden Server Ağa bu olmalı (Karaman icmalı, Hazinei Evrak vesikaları).

[2] Burhanüddini Bulgarî; Toros taraflarındaki Bulgarî Türklerindedir. o taraflarda bu isimde bir Türk aşireti vardır.

[3] Mütevellî Mehmed bin Mukbil ve Ali Paşa bin Mukbil ve Hamza bin Mukbil Ağa isimlerindeki şahıslar acaba kardeşmidirler? Mukbil Bey veya Mukbil Ağa Karaman oğlu Mehmed Beyin kölelerinden olan Mukbilül Muhammedi olmalı.

Mehmed Çelebi ibni Arif Çelebiyül Mevlevi شيخ المشايخ محمد چلبى بن عارف چلبى المرولى [1] nin isimleri daha iri yazılmıştır.

Diğer şahidler arasında tetkika şayan isimler vardır. Bunlardan bazılarını yazdığı münasib gördüm. Diğer isimler, vakfiyenin metninde tetkik edilebileceğinden yazmadım.

Nureddin bin Musa Paşa [2] Ali Paşa bin Mukbil, Elhaç Zağanos bin Abdullah, Sülâletül Ebtal (سلاطة الابطال) diye zikredilen Pir Ahmed bin Şadi [3] ve İlyas bin Gökçe [4], Sülâletül ekâbir (سلاطة الاكابر) diye anılan Mehmed Çelebi bin Halil Bey ve Seydi Ahmed bin Celâl Bey, [5] Ahmed Paşa ibni Mehmed Çelebi, Mehmed bin Mübarekşah, Sunkur Ağa bin Abdullah [6], Hatıb Mehmed Çelebi bin Elhaç Has Bey [7], Şair Hızır bin Mahmud [8], Şeyh bin Ali Paşa ettercemani الترتجاني, Çelebi bin Emirül Ekdişbaşı[9], Püser yahud Yüsr Çelebi bin Mahbub [yahud Mecnun] Çelebiyül Mutetabbib, Said Çelebi Kemalül mutetabbib, Ahmet paşa bin Şerefüddin - ül -mütetabbib[10] Babuk oğlu Edhem bin Ali paşa [11], Şeyh bin Kara Yakub [12], Seyyid bin Ahmed ibni Mehmed Çelebi ibni Davud Bey [13], Mahmud bin Mehmed Çelebi ibni Davud Bey, Kasım bin Mehmed

[1] Konya Mevlevihanesi postnişini ikinci Arif Çelebinin oğludur.

[2] Nurüddin bin Musa Paşa (753 H. - 1356 M.) senesinde vefat eden Musa Paşanın oğlu olduğu hatıra geliyorsa da arada doksan senelik bir uzaklık olduğundan şüphelidir; belki torunudur.

[3] Sülâletül Ebtal kaydinden kahramanlıkla meşhur bir aile evlâdından olduğu anlaşılabilir.

[4] İlyas bin Gökçe; bu vakfiyede daha evvelden Gökçe oğulları diye ismi geçen ailedendir.

[5] Karaman oğlu İbrahim Bey tarafından sefir olarak Osmanlı hükümdarı Murad II.'ye gönderilen Seydi Ahmet Bey belki budur. Ve yahut daha aşağıda yine şahitler arasında ismi yazılan Seydi Ahmet bin Mehmed Çelebi ibni Davut Bey olmalı (Münşiatı Feridun Bey, C. 1, S. 181).

[6] Sungur ağa, Niğdede camii ve konyada mesçit ve Darülhuffazı olan İbrahim Beyin kölelerinden Sungur-ül İbrahimi سونغور الابراهيمى olmalı.

[7] Mehmed Çelebi bin Elhaç Has Bey (804 H. 1401 M.) de Konyadaki Has Bey Dârülhuffazını yaptırmıştır.

[8] Hızır bin Mahmud'un İbrahim Bey devri şairlerinden olduğu anlaşılıyor.

[9] İgdişbaşılık; Osmanlılardaki Hadım Ağalığı demektir.

[10] Şahit olarak üç tabip ismi görülüyor.

[11] Ethem bin Ali Paşayı Babuki (ادم بن على باشا بابوق) Sivas hükümdarı Kadı Burhanüddin Ahmedin tarihi olan Bezmü Rezm'de ismi geçen ve Ertana oğlu Ali Beyin zeycesini alan Babuk oğlu Ali Paşanın oğludur. Ali Paşa Mogol aşireti reislerinden olup Aksaray taraflarındaki Karahisarda otururdu.

[12] Şeyh bin Kara Yakub, meşhur âlimlerden İsraküttevarih اشراق التواريخ sahibi olup 838 - 1429 tarihinde Lârendede vefat eden Kara Yakub'un oğludur.

[13] yukarıki 5 numaralı Hamişe bakın.

Çelebi, ibni Davud Bey, Şeyh Hasan bin Emre Bey, Hüseyin bin Emre Bey, Hamza bin Mukbil Ağa [1].

Vakfa ilâve :

İbrahim Bey yukarda yazılanlardan başka yine imaretine vakıf yapmış ise de tarihi belli değildir.

1 — Zenbe diye meşhur olan Mandos kalesi nahiyesinde [2] bulunup Efres [3] ve Turlas [4] köyleri ve Tund [5] demekle meşhur eski harap kale hududu ile mahdud köyün hepsini.

2 — Örenler nahiyesinde İmsi [6] denilen ve Akdere ve Terkirçatı Sel Yatağı ve چلهكيش mevki ve Kurudere ile tahdid olunan köyün tamamını.

3 — Ve yine aynı nahiyede büyük nehir ve Gökçesu ve meşhur Edros dağı ile mahdud Bisa [7] denilen köyün hepsini.

4 — Lârende kasabasında Bağızade Çeşmesi önünde ve Fenârizade diye meşhur hamamının [8] on iki asıl sehminden Beşbuçuk sehminin hepsini.

5 — Lârende'de Zuzadi [9] köyünün alt tarafında, Huni gözlü Mahmud Değirmeni yarı hissesinin cümlesini.

6 — Kıran şehri nahiyesinde [10] Karavıran boğazı, ve Gökçeüyük [11] ve kimya oğlu [12] hududu ile ve Karakoçtaş ve Şikem

[1] Hamza bin Mukbil Ağa; yukarda ismi geçen Mukbilül Muhammedi'nin oğlu mudur?

[2] Mandos; Eregli kazasının merkez nahiyesinde köy

[3] Efres; Eregli kazasında köy.

[4] Turlas; Eregli merkez nahiyesinde köy.

[5] Tund; Eregli merkez nahiyesinde köy.

[6] İmsi; Ermenak merkez nahiyesinde köy olup diğer ismi örenler, yahut Evrenlerdir.

[7] Bisa; Ermenak merkez nahiyesinde köy.

[8] Bu hamama, vakfiyede ibni Fenari ve Karaman icmal defterinde ise Monla Fenari Hamamı deniliyor.

[9] Lârende merkez kasabasında Zosta isminde bir köy vardır. Bu isimde başka bir köy adına tesadüf edemedim.

[10] Kıran şehri; Bugün bu isimde bir köy veya nahiyeye yok. Miran şehri mazan şehri diye de mücmel ve mufassal tahrir defterlerinde de geçiyor ve vakfiyede de okunuş şüphelidir.

[11] Gökçeüyük; Belviran nahiyesindeki Göküyük köyüdür. İbrahim Beyin burada vakfı olduğu mufassal Karaman defterinde yazılıdır (H. E. Mevkufat. Def. sene 924- N. 871).

[12] Kimyaoğlu köyünün yerini bulamadım. Akşehirde bir kimya oğlu Ailesi oldugunu Rıfık Mericin Akşehiri Mezar kitabelerinde görüyoruz.

adası [1] ile mahdud Kecikuyu demekle meşhur tarlanın hepsini.

7 — Kerizut كرزوت [2] köyünde olup iki tarafından Üveys bin Hızır ve Hacı ve Mustafa milikleri ve batıhe yani münhat arazi ile mahdud bağın tamamını.

8 — Ve Lârende de Kızıltepe kurbinde Arzıcedid demekle meşhur üç tarafı vakıf ve كدرمکسی köyüne giden yol ile mahdud arazinin cümlesini vakfeylemiştir. Bunlar da evvelki vakıf şerâiti dairesinde tescil olunmuştur.

* * *

İsfahanşah İbni Sıddık tarafından vakfa ilâve :

851 senesi Ramazanında tescil edilip İsfahanşah İbni Sıddık [3] tarafından İbrahim Bey vakfına ilâve edilen vakıflar şunlardır :

1) İsfahanşah kendi tasarrufunda bulunan Lârende kazasında Emeksun [yahud Emeksüz] köyünün alt tarafında İsâ İbni Ali Han ve Mukbil Ağa varisleri milki ve Sakiye denilen Çay ve Hızır İbni Bekir Bey veresesi milki ile tahdid edilmiş olan bütün araziyi,

2) Ve yine orada yol ve Hıristiyan kabristanı ile ve ırmak ve Mesud veresesi milki ile mahdud Sadi Bey arazisi diye maruf olan arazinin tamamını vakfetmiştir.

Bu iki tarlanın tevliyet ve nezaretine Mehmed bin Musa İbni Bezirciyi tayin etti. Ve neslen bâde neslin نسل بعد نسل bunun evlâdının Mütevellî olmasını şart koydu. Mütevellîye İmaret sarfiyatından geri kalanın dörtte birini tevliyet hakkı olarak verdi; Bu kısımda Musa bin Hacı Ali Han, Sadüttin bin Mehmed, Emir İbni Musa Çelebi (Mütevellinin kardeşi), Ahmed Paşa İbni Hamza efendi, Ali bin Şeref, Beyazid bin Ali şahit شاهد olarak gösterilmiştir.

* * *

Vakfiyenin metnindeki hulâsaları yapıldıktan sonra Hazinei Evrakta mevkufatı denilen eski Defterhane kayıtlarından Karaman ve Rum eyaletleri icmal defterinde bu İbrahim Bey vakfına ait icmal kayıtlarını aşağıya naklediyorum. Bu kayıtlar vakfedilen yerlerle vakfın Onaltıncı asırdaki gelirini göstermektedir: Burada köy isimlerinin değiştiği de görülür.

[1] Karyei Şikem namı diğer Dereköy ismiyle Ereğlinin Aküyük nahiyesine tâbi bir köy olduğunu Karaman mufassalı yazıyor. Bozkır ve Seydişehir kazalarında da Dereköy vardır. Ereğlide şimdi böyle bir köy yoktur.

[2] كرزوت imlasiyle yazılan bu köyün yerini tayin edemedim.

[3] İsfahanşah İbni Sıddık, İbrahim Bey zamanında maruf ulema evlâdındandır. Mevlana Sıddık develi karahisarda kadı olup Karamanoğlu anı tekâliften affetmiş, (939 No Karaman defteri) milk ve arazi vermiştir. Osmanlı hükûmeti de bunlara müsaadatta bulunmuştur.

اوقاف در ناحیه لارنده

EVKAF DER NAHİYEİ LÂRENDE

عمارت ابراهیم بك ابن قارامان در نفس لارنده

İmâretî İbrahim Bey ibni Karaman Der nefsi Lârende

Karyei Ödül Oğlanı tâbii Belviran. hasılı öşür 2700	Karyei Kızılca, Hasılı öşür 675	Karyei Göküyük Hasılı öşür 2550
Karyei Emre tâbii Belviran Hasılı öşür 5000	Karyei Oarta viran tâbii M. [Belviran] Hasılı 820	
Karyei Dudugümü tâbii kazai Lârende Hasıl: 1650	Karyei Üyülütâbi Kazai Lârende Hasıl: 1090	Karyei Eranda tâbii Lârende Hasıl: 2220
Karyei Gafriyat mâa مع mezreai Kızılkilise Hasıl: 6900	Karyei İvrala tabii Lârende Hasıl: 4290	Karyei Mranlı an kazai Lârende Hasıl: 2000
Karyei Dirvi tâbii Lârende Hasıl: 5080	Karyei Keçikuyu tâbii Miran şehri Hasıl nısıf öşür: 810	Karyei Viranlusalur tâbii Konya Hasıl: 2458
Karyei Balsei mâa مع mezraai Ömerabad Vaşakpınar tâbii Mranlı Hasıl: 4455	Karyei Ramor tâbii Mranlı Hasıl: 5430	Karyei Zenbe tâbii Mondos an kazâi Ereğli Hasıl: 9250
Karyei Engü tâbii Kazai Ürgüp Hasılı nısıf malikâne 7487	Karyei Şemseddin وادمون Tâbii Mut hasıl: 13241	Karyei Kalınahur tâbii Belviran Hariçten ekerler.
Karyei Hamam, Sükker سر çeşme der nefsi Lârende, yedi sehm ve bir sehminin nısıf öşrü 6766	Karyei Hamam, Mevlâna Fenari der Nefsi Lârende 11 se- him من 12 مسمًا fisene 2000	Nısıf asiyaB Beyece بك اچه (بكر اچه) der Lârende fi S. 720
Miri cedid der m (yani Lârende) fi sene 4140	Karyei imâret fi fi sene 360	Bağçe Duranmansur fi sene 360
		Bagat 5 kıt'a fi sene 1150

Hamamı Bor tabii Bağı imaret Hamam der Ereyli
 [عا ارقام ديوانيه دن 10] کیت'ا فی سene 1810 Niğde hasılı öşür fi sene 520 Münaziun fih
 nısıf: 1650

Yekûn: 97652

İbrahim Beyin İmaret vakfının onaltıncı asırdaki gelirinin 97652 akçe olduğu görülüyor. Karaman mufassal defterinde bu imaret köylerinin halkı ve öşrünün miktarı isim sırasıyla ayrı ayrı gösterilmiştir.

*
*

Karaman oğlu İbrahim Bey bu imaret medresesi vakfiyesini tertip ve ilâvelerle tevsi ettikten sonra vakfettiği köylerin isimlerini muhtevi mermer taşa hak ettirdiği iki parça kitabeyi de imaret medresesi içindeki takın iki tarafında bulunan kapıların üzerlerine koydurmuştur. Bu kitabelerin fotoğrafları eserin sonunda olup yazıları girift'tir. Sağdaki odanın kapısı üzerindeki sekiz satırlık kitabenin sureti:

- ۱ - وقف الامير المعظم
- ۲ - والسلطان المكرم ابراهيم بن محمد بن قرمان خلد ملكه
- ۳ - على مصالح هذه العمارة سبعين اسهم وعشراة
- ۴ - اخر من اسهم واحد من اصل اثني عشر سهماً من حمام سكر چشمه الكائن
بلارنده
- ۵ - بسيله كوى ونصف حمام باشا امام باب السر وجملة حمام چردقلو بغازی آلپی
- ۶ - وجملة ارض عقرب وجملة كرم ولد الحاج علاء الدين مع العمارة فيه ونصف
طاخونة
- ۷ - ابوبكر اجه ونصف طاخونة الحاج على ونصف خان وحول چلبی؟ وجملة
البزازية وجملة كرم
- ۸ - الحاج يوسف قريب قبر القاضی وجملة كرم خواجه لؤلؤ مع العمارة فيه
بناحية چقلوجه

Soldaki odanın kapısı üzerinde bulunup yukardaki vakfiye hü-lâsasının devamı olan kitabe:

- ۱ - ومن جملة الاوقاف
- ۲ - العمارة المنقلة التي فيها العمارة وجملة

- ۳ - القرب امامها وجملة الارض بامكسون وجملة ارض سراج على وجملة
 ۴ - ارض حافظ مسعود الكاينتين بقزله يوك وجملة الارض بوادى فونى
 ۵ - قريب النيل وجملة قرية افرا و نصف قرية عقربات و قزل كلسه ودد كمى
 وارىداوتنه قشلاغى
 ۶ - وجملة قرية ويرانلو سالور كاينة بصحراء قونيه وجملة قرية قالك آخور
 وقزله كوى وقياحق وارته ويران (اورته ويران).
 ۷ - وكافر ارنى (öreni) و بيلجك وچبلاق و مزرعة اجه و بيلجك الاصغر
 وجملة قرية بالغنده من قرى بكشهرى
 ۸ - وجملة قرية عمرانلر وجملة قرية اشق پيكار وجملة قرية شمس الدين من قرى
 موت وقفاً صحيحاً لازماً [۱].

**

İbrahim Bey birinci vakfiyesini 835 Şevvalinde tanzim ettirir-
 ken yaptırmakta olduğu imaret medresesi de andan üç ay sonra
 biterek kapısının üzerine şu kitabe konmuştur:

- ۱ - مفتحة لهم الابواب [Küfi]
 ۲ - هذا ذكر وان للمتقين لحسن مآب
 ۳ - بنى السلطان الافخم و الخاقان الاعظم مالك رقاب الامم مولى ملوك العرب
 والعجم واضع مراسم العدل والاحسان
 ۴ - هادم قواعد الجور والطغيان قاتل الزنادقة والمشركين قاهر الفجرة والملحدین.
 ناصر شرع و بشرع اندر زاقبالش نظام ناسخ شرك و بشرک آندر زيتغش
 اضطراب
 ۵ - تاج الدنيا والدين ابرهيم بن المرحوم محمد بن قرمان ضاعف الله اقتداره والى
 الخيرات ابتداره هذه العمارة المباركة للصادرين و الواردين من اى طائفة
 كانوا من المسلمين فى شهر محرم الحرام سنة ست وثلثين وثمانماية.

[1] Bu vakfiye hulâsasiyle asıl vakfiye Fotoğrafisi karşılaştırılmıştır. Tarih Encümeni Mecmuasının Sene. 3, S. 827 numaralı cüzünde çıkan bu kitabelerin bazı yerlerinin düzeltilmesi icab eder.

Onyedinci asırda ve Evliyaçelebinin gezdiği tarihte mamur olduğunu söylediği bu imaret medresesi kitabesini seyyah yanlış ve noksan kaydetmiştir. Aynı seyyah bu müessese hakkında: (Cümleden mamur ve mükellef Karamanoğlu İbrahim Bey medresesi bir minareli olub mamurdur (ve ayende ve revendeye kati mebzul bir imareti has ve âmdir), diyor [1].

Bugün harab bir halde mevcut olan bu İmaret Medresesinin bir çok yerleri tamire muhtaç olub hele türbe kısmı pek harab bir haldedir. Müzeyyen büyük medhali bakılmazsa bir kaç sene sonra Nefise Sultan Medresesi gibi inhidama mahkûmdur; kıymetli vali Bay Cemalin bu hususta Himmetini rica ederim.

Vakfiye ve İmaret Medresesi kitabelerini yazarak mümkün olan malûmatı verdikten sonra vakıf sahibi İbrahim beyin Hüviyetini ve hükûmeti zamanını anlatabiliriz.

* * *

İbrahim Bey zamanı:

Karamanoğlu İbrahim Bey, (805 H. - 1402 M.) tarihinde Timur Han tarafından kardeşi Ali Beyle beraber mahpus bulunduğu Bursa kalesinden çıkarılıp Karaman hükümdarı yapılan Mehmed Beyin oğludur [2]. validesinin adı İnci Hatun dır.

Mehmed Beyin babası Alaüddin Bey (800 H. - 1398 M.) tarihinde Konyayı muhasara ve zapteden kayınbiraderi Osmanlı hükümdarı Yıldırım Beyazid tarafından öldürülmüştü [3]. Mehmed Bey kar-

[1] Evliya Çelebi Seyahatnamesi C. 9 S. 313

[2] Mehmed Beyin lâkabı (824 H. - 1421 M.) tarihli vakfiyesinde Gıyâsüddin=امراءالدين ناصرالدين ناسرالدين de Nâsirüddin ناصرالدين ve Feridun Bey Münşâtında Şemsüddin شمسالدين olarak gösterilir.

[3] Tarihler, Alaüddin Beyin Yıldırım tarafından katlini 1391 senesinde gösterip 1402 senesine kadar arada on bir senelik bir hükûmet fasılası bırakıyorlar. Halbuki Yıldırım Beyazıdın Niğebolu Muharebesinde esir edip Karaman seferinde anın malîyetinde bulunan Münihli (Şilt Berker) in kendi hâtrâtına göre bu hâdisi Niğebolu Seferinden sonradır. Ve takvimi nücumun kaydine göre de vak'a (800 H. - 1398 M.) senesinde olmuştur. Alaüddin Beyin 1391 den sonra katledildiğini gösteren bir vesika da, Timurun Şam üzerine hareketinde anın himayesini kabul ile oğlu Emir Mehmed vasıtasile yardım edeceğini ve eğer Rum ellerine ve Osmanlı memleketlerine gelecek olursa bizzat kendisine iltihak eylieceğini bildir-mesidir (Bezmü Rezm, زم و زم S. 456). Timurun Suriye üzerine hareketi 1400 senesinde olduğundan Alaüddin'in 1398 de vefatından evvel böyle bir müracaatta bulunduğu anlaşılıyor. Bundan evvel bir müracaat hatıra gelemez. Çünkü Alaüddin'in yanlış olarak vefatı 1391 de kabul edilecek olursa daha otarihde Timur henüz İrani istilâ etmemişti. Bundan başka Bezmü Rezm زم و زم den de Alaüddin Beyin (799 H. - 1399 M.) da hayatta olduğu vazihan görüldüğünden (S. 496 - 524) Karaman oğulları tarihinin buna göre tashihi zaruridir.

deşi Ali Beyle beraber (Lârende - Karaman) kalesinde bulunduğundan Bayezit orayı da muhasara etmiş ve hayatlarına dokunulmamak şartile kendisine teslim olan hemşiresi Nefise Sultan ile Mehmed ve Ali Beyleri Bursaya göndermişti.

Timur, Karaman hükümdarlığına getirdiği Mehmed Beye babasının zamanındaki Karaman memleketlerinden başka Osmanlılara ait Beypazarı, Sivrihisar, Kırşehir, Kayseri, Hamit taraflarını da ilâve etti[1]. Mehmed Bey, diğer Anadolu Beyleri gibi himayesinde bulunduğu Timur Han namına Eğridir, Konya, ve Lârende şehirlerinde para bastırmıştır [2].

Mehmed Bey, Osmanlı Şehzadeleri kavgasında bunların herbiri ile ayrı ayrı münasebette bulundu. Çelebi Mehmedin Rumelide kardeşi Musa Çelebi ile uğraşmasından istifade ile Çelebi'nin dayısı ve müttefiki olan Germiyan oğlu Yakup Beyin memleketlerini istilâ eyledikten başka Bursaya kadar olan Osmanlı memleketlerini de elde etti; Bursayı tahrip ve kalesini muhasara eyledi; Fakat zaptına muvaffak olamadı; bu sırada Çelebi Mehmedin Musaya galebe çaldığını ve Anadoluya geçmek üzere bulunduğunu duyunca başka bir yoldan Karamana döndü.

Mehmed Bay, Germiyandan istilâ ettiği yerleri, Osmanlıların yardımile Germiyanlılara terke mecbur oldu[3]. Mehmed Bey, Bir müddet sonra oğlu Mustafa ile beraber Osmanlılara esir düştü. Bazı memleketlerini bunlara terkettikten başka [4] kuvvetli teminat da verdiğinden salıverildi [1415].

Mehmed Bey, Osmanlılara karşı icabında iştifaade eylemek emelile Memlûk hükümdarı namına para bastırıp hutbe خطبه okutmak suretile o hükümetin himayesini kabul etti; fakat Memlûklerden zaptedilen Tarsus meselesi dolayısıyla arada ihtilâf çıktı. Bir, mukabil taarruzla Mısırlıların eline geçen Tarsusu almak için Karaman oğlu Mehmed Beyle Ramazan oğlu ittifak ettiler ve bunun neticesinde burayı aldılar.

Memlûk hükümeti bu müttefiklere karşı Dulgadır oğlu kuvvetlerini sevketti, bundan başka Memlûk hükümdarı Meliki Müeyyed şeyh, oğlu İbrahim kumandasile Anadolunun bu kısımlarına kuvvet gönderip Karamanlıların elindeki Kayseriyi zaptetti, Kayseri

[1] İbni Kemal tarihi (Nuruosmaniye kütüphanesi, No. 3078, varak 111), ve meskûkât katalogu kısmı râbi Ahmed Tevhid.

[2] Eğridir'de basılan parası Tevhid Beyin matbu katalogunda, konyadaki sikkesi, merhum Ali Beyin kolleksiyonunda, Lârendedeki parası ise müzededir.

[3] Kütahyada Germiyan oğlu ikinci Yakup Beyin Türkçe İmaret medresesi vakfiyesi için muracaat, (Tarih Encümeni mecmuası, sene. 1, S. 116) ve (Kütahya şehri).

[4] وقایع تورکانه (818 H) senesi vakayii arasında.

Dulgadır oğluna verildi; Niğde ile (Lârende = Karaman) da zapt edildiğinden Mehmed Bey Taşeline çekilmişti (822 H. 1419).

Bu muvaffakiyetler üzerine Karaman memleketleri memlûklerin himayesinde olarak Mehmed Beyin kardeşi Ali Beye verildi[1] Mısır kuvvetlerinin avdetinden sonra Mehmed Bey tekrar faaliyete geçti, müttefikî olan Ramazan oğlu İbrahim Beyle beraber Kayseriyi elde etmek için çalıştılsa da muvaffak olamadıktan başka Mehmed Bey, oğlu Mustafayı kaybetti ve kendisi de esir edilerek Kahireye götürülüp hapsedildi (1420). Bunun üzerine Karaman memleketleri Konya kalesi müstesna olmak üzere (kale Ali Beye teslim olmamıştı) Ali Beyin hükmü altına verildi [2].

Mehmed Bey (824 H. 1421 M.) iptidasında Meliki Müeyyed'in vefatı üzerine yerine geçen emir Tatar tarafından serbest bırakılıp deniz yolile Kıbrıs'a da uğruyarak memleketine gelmiş ve tekrar hükûmetini elde etmiştir. mevcut Vesikalara nazaran kardeşi Ali Beyin Niğdede hükûmetinde devam ettiği anlaşılıyor [3]. Ali Bey biraderi Mehmed Beyin gelmesi ve Osmanlıların Mehmet Beyin oğlu İbrahim Beyle yardım eylemeleri üzerine Lârendeyi terk ile Niğdeye çekilmiş ve biraderinin vefatına kadar Niğde Hükûmetile iktifa etmiştir.

Mehmed Bey, Osmanlı Hükümdarı Çelebi Mehmed'in vefatını müteakıp meydana çıkan ve Düzme Mustafa denilen Şehzade Mustafa ile Çelebinin oğlu ve genç hükümdar Murad II nin kardeşi diğer Mustafanın hükümdar olmak için yaptıkları harekâta, bu Mustafalara yardım ettise de arzusuna muvaffak olamadı. Bu karışıklık zamanında Osmanlıların elindeki Antalyayı almak için eski Antalya Beyi Hamid oğullarından Osman Beyle de ittifak etti; fakat bunların birleşmesine meydan bırakmayan Antalya Beyi Hamza, Osman Beyi bir baskında öldürmüş ve Antalyayı muhasara eden Mehmed Bey de bir gülle parçası isabetile maktulen vefat etmiştir (826 safer 26-1423 şubat).

Yukarıda zamanını icmal ettiğimiz Karaman oğlu Mehmed Be-

[1] Arapça انباءالغمر 822 senesi zilhicce vakayinde Niğde, Lârende, Lolova naibi saltanası نائبالسلطنة Ali Beyden mektup geldiğini ve yine bu sene zilhiccesinin 27 sinde Kayseri, Konya ve sair Bilad Rum بلاد روم sahibi Mehmed ibni Karamanın bağlı olarak Kahireye geldiğini yazmaktadır. 1420 M)

[2] انباءالغمر (828 muharrem vakayinde Ali Beyin, kardeşi Mehmed Beyin memleketlerini tesellüm eylediğini yalnız Konyanın karşı durduğunu ve Ali Beyin de Konyayı muhasara eylediğini yazar.

[3] Niğdede (Şah Mescidi kitabesi). Karamanoğulları hakkında vesakî mahkûke (Tarih Encümeni Mecmuası sene 2 S. 760)

yin İbrahim, Ali, İsa isimlerinde üç oğlundan[1] ikisi yani İbrahim ve Ali, Beyler babalarının Antalya seferi esnasında yanında idiler, Mehmed Beyin maktul olmasını müteakıp askerinin İbrahim Beye meylettiğini gören Ali Bey, Karaman ordusundan firar ile Antalya kalesi muhafızı Hamza Beye iltica etmiş ve o vasıta ile Edirneye gönderilmişti[2].

İbrahim Bey, babasının ölüsünü beraberine alıp Antalya ö-nünden sür'atle çekilmiş ve Lârendeye gelmiştir; fakat Mehmed Beyin sefahatle meşhur kardeşi olan Niğde Hükümdarı Bengi بیج Ali Bey, bir kısım Karaman ricalinin daveti üzerine Lârendeye gelip kuvvetli taraftarları vasıtasile hükümdarlığını ilân eylediğinden İbrahim Beyle kardeşi İsa Bey oralarda tutunamıyarak Osmanlı hükümdarı Murat II ye iltica ile yardım istemişlerdir.

Murat II İbrahim, İsa ve daha evvel kendisine iltica etmiş olan diğer kardeşleri Ali Beylere birer hemşiresini[3] verip bunlardan Aliyi Sofya Sancağına ve İsayı da[4] yine Rumelide başka bir sancağa tayin ederek kendi yakınında alakoymuş ve İbrahim Beye de icap eden yardımı yaparak bu sayede İbrahim Bey Karaman Hükümdarı olmuştu (827 H. 1424). Ali Beyin akıbeti hakkında malûmatımız yoktur. Bazı tarihlerde İbrahim Beyin hükümdar olduğu tarih 1424 den sonra gösterilmiş ise de[5] elimizdeki İbrahim Beye ait bir kitabe ile vakfiye bu tarihte hükümdar bulunduğunu bize göstermektedir.

Sarımüddin سارم‌الدین İbrahim Bey [6] Osmanlıların kendisine yardım etmesine mukabil babası zamanında Hamitelinden ve Beyşehirinden

[1] Aşık Paşa zade tarihi Sa. III) Şikârı ise Mehmed beyin, İbrahim, Alâüddin Halil, İshak isimlerinde 4 oğlu olduğunu yazıyorsa da İbrahim bey ile Alâüddin veya Ali ve İsadan başkası hakkında malûmatımız yoktur.

[2] Hammer Mehmed Beyin İsa ismindeki oğlunun da Antalya muhasarasında bulunduğunu yazıyorsa da doğru değildir (C, S, 183.). İsa Bey sonradan İbrahim Beyle beraber Osmanlılara iltica etmiştir. Heştibihişt هشت بهشت ve diğer eserlerin hepsi dediğimiz gibi yazarlar.

[3] Aşık Paşa zade tarihi sa. 107

[4] İsa, 830 H. 1427 M.] senesi sonlarında biraderi İbrahim ile yaptığı muharebede muvaffak olamıyarak Kahireye gelmiştir (وقایع نوردکایه). belki bundan sonra Osmanlılara iltica eylemiştir.

[5] Bunu هشت بهشت ve Neşri'nin (830 H 1427 M) senesinde göstermişlerse de yanlıştır.

[6] Mısır menbaları lâkabının (Sarımüddin) olduğunu yazarlar. Paralarında lâkabı (Tâcüddin) ve (Rüknüddin) ve iki kitabede ise (Anamur'da kal'e ve Karaman'da İmaretî Medresesi kitabeleri) Tâcüddin'dir. Zaten elkabda (العاب) bir kat'iyet olmadığından gerek kitabe ve gerek eserlerde hükümdarların başka başka elkap ile isimleri geçmektedir.

Osmanlılara ait iken sonradan karamanlıların ellerine geçmiş olan yerleri yine Osmanlılara terk eyledi ve arada birde ittifak yapıldı. Osmanlılar bu aldıkları yerleri bir sancak itibar ederek Şarabdar İlyas isminde bir beye verdiler [1]. İbrahim Bey az zamanda bu misakı bozdu; hükümdarlığı elde etmek için istemiyerek Osmanlılara terkettiği yerleri istirdat için fırsat kollayordu; Rumlardan Venediklilere geçen Selâniği üçüncü defa zapteden ve bu suretle Avrupa kıtasındaki ülkelerini genişleten Osmanlılara karşı Sırp despotu ve anın vasıtasile Macarlarla ittifak etti.

Evrenos zade Ali Beyin (836 H. 1433 M.) da Macaristana yaptığı bir akında muvaffak olamaması Macar kiralına cesaret vermiş ve bu ittifak yapılmıştı [2]. İbrahim Beyin kendisi Anadolu da ve müttelikleride Rum elinde Osmanlılara taarruz eyliyeceklerdi.

İbrahim Beyin Beyşehrini alıp sancak Beyi Şarabdar İlyası esir ile Hamit elinde ilerlediği sırada müttelikleri olan Sırp ve Macarlarda Tunanın sağ sahilinde Semendire ile Orsova arasındaki güvercinlik [Glamboç] kalesini dövmeğe başladılar; fakat Rumeli Beylerbeyi Sinan Beyin yetişmesi üzerine Macarlar ve Sırp lar bozulup çekildiler (837 H. 1433 M.).

Rumelindeki bu muvaffakiyet üzerine Osmanlı kuvvetleri Karaman oğlu üzerine sevk olundu; bunlar Akşehirden başlayarak Beyşehri Seydişehri, Saiteli, Konya ve Karamanın iç elinden maada yerlerini zabt ettiler. Bundan başka Karamanlıların en ziyade itimat ettikleri Varsak aşireti üzerine de kuvvet sevk edip Bulgar dağlarına kadar ilerlediler Konya halkının Afyon Karahisara sürgün edilmesi emir olundu.

Bu tehlikeli vaziyeti gören Karaman oğlu İbrahim Bey, Karamanın en yüksek âlimlerinden olup bilhassa tefsir ve hadiste mütehasıs olan Mevlâna Hamzayı [3] göndererek sulh teklif etti. Osmanlı hükümdarı sulha yanaşmak istemedi yanında bulunan İbrahim Beyin kardeşi İsayâ Karaman Hükümetini vermek istiyodu; maiyeti kumandanlarının ve Mevlâna Hamzanın ricalarile [4] Osmanlılar-

[1] Hammer ve andan naklen Hayrullah Efendi Tarihleri Mirâhurbaşı Elvan Beye verildiğini yazarlarsa da (Hammer, C. 2, S. 183 ve Hayrullah Efendi Tarihi cüz. 7, s. 59) ben daha mevsuk olan Aşıkpaşazade ile Neşri'nin kayıtlarını tercih ettim.

[2] Tâcüttevarih, تاج التواريخ C. 1, S. 355.

[3] Şakayıkı Numaniye, شكايق لعنانيه S. 120

[4] Bihişti tarihi, Mevlâna Hamzanın Mevlâna Celâlüddini Rumi evlâdından olduğunu yazar. Hayrullah Efendi, Mevlâna Hamzayı müteakıp sulh işini temin için Mevlâna evlâdından Arif Çelebi'yi de gönderdiğini beyan eder. Arif Çelebi bu tarihte hayatta olmayıp vakfiye şahitleri arasında ismi geçen oğlu Mehmed Çelebi vardı.

dan aldığı yerleri iade etmek ve bir daha ahde (عه) mugayir iş yapmamak şartile sulh yapıldı. Osmanlıların murahhası Behcetüttevarih بحجة التوارخ sahibi ve Murad II. nin musahiplerinden Şükrullah (vefatı: 864 H.-1460 M.) idi. Bu muahede mucibince Osmanlılar, evvelce kendilerine ait olup İbrahim Beyin işgal ettiği yerleri istirdat ile Karamanlılardan zapteyledikleri yerleri iade eyleyorlardı (839 H.- 1435 M.) [1].

İbrahim Bey evvelce babasının esaretini intaç eden ve Memlûkler tarafından Karamanlılardan alınarak Dulgadır hükümdarı Nâsirüddin Mehmed Beye verilen Kayseri şehrinin, senede on bin altın vermek şartile kendisine verilmesini memlûklerden istemişti. Çünkü bu sıralarda Dulgadır oğlu, Memlûklerle mücadeleye başlamış ve tedip için üzerine kuvvet sevkedilmiş olduğundan İbrahim Bey bu vaziyeti fırsat bilmişti. İbrahim Beyin teklifi iptida kabul olunarak Halep Naibine o yolda emir verilmiş ise de bu sırada Kahire'ye gelen Dulgadır oğlunun zevcesi Hatice Hatun kocasının itaatini arz ile Kayserinin anahtarlarını teslim eylediğinden burasının tekrar Nâsirüddin Mehmed Beyde ipkasına karar verilmişti; fakat, bu emrin henüz Halep Naibine vâsil olmasına mebni Karaman oğlu İbrahim Bey Kayseriyi işgal etmişti. (Şevval 838 Nisan 1435) [2].

Kayseri'nin elinden çıkdığına müteessir olan Dulgadır oğlu, burayı tekrar elde etmek için Osmanlılara müracaat ile sabık Kayseri emiri olan oğlu Süleyman Beyi, Murad II. ye göndermişti (840 Cemaziyelevvel - 1436 İkinciteşrin). Osmanlı hükümdarı, Karaman oğluna karşı cenupta iyi bir müttefik bulduğundan bu teklifi hemen kabul ederek Süleyman Beye asker vermiş, bundan başka Tokat sancak Beyine de bu kuvvetlere iltihak ile Kayseriyi zapteylemelerini emreylemişti. Müttefik kuvvetler 1436 da

[1] Aşık Paşa zade, S. 119 ve 121; Bihışti tarihi, kütüpanemizdeki nüsha, (S. 70-71.) Osmanlı tarihleri Karaman seferinin bir at meselesinden dolayı yapıldığını yazarlar. Gûya Murat II. Selânik fethini Karaman oğluna tebliğ ederken Dulgadır oğlu tarafından Osmanlı hükümdarına gönderilecek olan iyi cins bir atın Karaman oğlu tarafından çaldırmasından dolayı bu atı da istemiş; İbrahim Bey Osmanlı elçisine bundan dolayı haşin muamele etmiş ve Osmanlı hükümdarına sövmüş ve bu hâdise bir harbe sebep olmuş. Bu harbin sebebi yukarda arzettiğimiz meseleden dolayıdır. Osmanlı tarihleri, Osmanlıların bundan sonra Dulgadırlılara yardım ederek Karaman oğullarile çarpışmalarını yazmıyarak iki mücadeleyi bir olarak göstermek suretile hataya düşerler. Eğer at meselesi diye bir mesele varsa o da Osmanlıların Karaman oğullarile az zaman evvel yaptıkları 1435 muahedesini bozmaları için zahiri bir vesileden ibaret olacaktır.

[2] Vakayii Türkmaniye, = وقایع تركمانيه hususi kütüpanemizdeki nüsha (838 H.) vukuatı arasında.

Kayseriyi almışlar [1]; bundan başka Osmanlı hizmetinde bulunan Karaman oğlu İbrahim Beyin kardeşi İsa Beyede ayrıca kuvvet verilerek Karaman memleketleri üzerine gönderilmişdi (840 Ramazan - 1437 Mart) [2].

Bu kuvvetlere mukavemet edemiyen İbrahim Beyden Akşehir de alınmış ve bu sırada vukua gelen bir harpte İsa Bey maktul düşmüştür [3]. Osmanlıların Dulgadır oğullarına yardımlarına mukabil, Memlûkler de Karaman oğluna muavenet etmişlerdir. Memlûk hükümdarı Meliki Eşref Barsbay, kendi hasmı olan Can Bey Sofi'nin, Dulgadır oğlu tarafından serbest bırakılması ve Osmanlı Dulgadır kuvvetlerinin birleşmesinden dolayı telâşa düşmüştü.

İşte Osmanlı kuvvetlerinin, Memlûk Sultanının hasmı olan ve Cenubi Anadolu'da faaliyette bulunan (Can Bey Sofi) ve Dulgadır oğluyla birleşmeleri üzerine Meliki Eşref Barsbayda Karaman oğluna yardım etmeleri için Şam Naiplerine (Beylerbeği) emir vermekle beraber kendisi de sefere hazırlanmakta idi [4]; fakat bu sırada İbrahim Bey Osmanlılarla sulh yapmış olduğundan Anadolu'da sükûn hâsıl oldu (840 Zilkade - 1437 Mayıs) [5].

İbrahim Bey bundan sonra beş altı sene Osmanlılara karşı hiçbir harekette bulunmadı. (846 H. - 1442 M.) tarihinde Macaristana akın yapan Türk kumandanı Mezid Beyin (Hermanştad) önünde şehit düşmesi ve anı müteakıp Kula Şahin Paşanın basiretsiz hareketi neticesindeki mağlûbiyet üzerine Osmanlılar aleyhine yapılan firenk ittifakına Karaman oğlu İbrahim Bey de dahil oldu. İbrahim Bey, Bizans İmparatoru vasıtasıyla Macar kiralına müracaat ederek anı Rumelide ilerlemeğe teşvik etti [6].

Bu yeni Haçlılar (Semendire) yi alarak Alacahisar, Şehirköy ve (Niş) i yakıp halkını esir ettikten sonra Sofya üzerine yürüdüler. Bu sırada Anadolu'da vaziyeti müsait gören ve buralarda Osmanlı kuvveti bulunmamasından istifade eden Karaman oğlu,

[1] Kayserinin sonradan yine Karaman oğulları eline geçmiş olduğunu İbrahim Beyin oğlu Pir Ahmed Beyin Kayserideki 870 H. - 1465 M. tarihli kitabesinden anlıyoruz (Kayseri şehri, S. 129).

[2] انباءالغمر في انباءالغمر [ابن حجر] 840 hicret senesi vukuatı arasında.

[3] Aynı eser, neşri tarihi, Vecizülkelâm fizzeyli alâ kitabüz - Zehebi وجزالكلام وجزالكلام وفى الذيل على كتاب الذهب (مستخاوى)

[4] انباءالغمر ve نجوم زاهره 840 hicret senesi vukuatı.

[5] انباءالغمر 840 senesi vukuatı.

[6] Lûtfi Paşa Tarihi notları arasında (sayfa: 161) ve İbrahim Bey hakkında verilen fetva.

damadı Turgut oğlu Hasan Bey kumandasile [1] gönderdiği kuvvetler Ankara, Kütahya sancaklarile Bolvadin ve Beypazarı-na kadar olan yerleri istilâ ve tahrip ettiler [2].

Edirne'de bulunup Rumeli vaziyetini endişe ile takibeden Murat II. İbrahim Bey'e karşı evvelâ oğlu Amasya valisi Alâüddin kumandasile eyalet askeri sevk etmekle beraber arkadan kendisi de İbrahim Bey üzerine yürüdü, Karaman oğlu mağlup olarak çekildi; İbrahim Bey sulh istediğinden Rumeli vaziyetinin ehemmiyet kesbetmesi üzerine Osmanlı hükümdarı işi tathya bağlıyarak Edirneye döndü.

Karaman oğlu, zaten esaslı teminata bağlanmasına vakit kalmıyan sulha riayet etmedi ve Rumelide ilerliyen mütteliklerinin işlerini kolaylaştırmak için tekrar taarruza geçti [3]

İbrahim Beyin frenklerle beraber hareketini müslümanlıkla kabili telif görmiyen Murat II, islâm âlimlerine müracaat ile Karaman oğlu hakkında fetva istedi. Meşhur tarihçi ve yüksek bir mütebahhir olan Şâfiî mezhebi imamlarından İbni Haceri Askalanî, (شهاب الدين ابي الفضل احمد عسقلانی) (vefatı 852 H. 1448 M.), ve Hanefî mezhebi âlimlerinden Sadüddini Deyri (سعد الدين ديري) (vefatı: 867, H. 1462 M.) ile Abdüsselâmı Bağdadî, (vefatı bilinemedi), ve Maliki ve Hambelî âlimlerinden Bedrüddini Tenisi (محمد بن ناصر الدين احمد التنيسي) (vefatı 853, 1549 M) ve Bedrüddini (محمد بن قاضي ناصر الدين محمد) Bağdadî (vefatı; 857, H. 1453 M.) nin verdikleri fetva üzerine Karaman oğlundan pek acı bir intikam almağı kararlaştırmışdı. Filhakika verilen fetvaların üçü pek ağır idi. [4 ve 5]

[1] Tâcüttevarih. C. I, S. 371 ve Bihîştî tarihi.

[2] Bu vaka'yı Camiüddüvel ve (کتاب في بيان احوال المجائب والفرائب) 845 H. - M. 1441 senesinde ve Bihîştî ise bir sene sonra gösterirler. İkinci eser, İbrahim Beyin Germiyan vilâyetleri ile Bolvadin, Kırşehir, Beypazarı, Sivrihisar, Emirdağı, Karahisar, Kütahya Hamit, Ankara taraflarını vurdurduğunu yazar.

[3] Oruc Bey Tarihi S. 54, 55.

[4] Murat II' nin istediği fetvanın hulâsası şu idi: Bütün firenkler ittifak ederek Osman oğlunun memleketlerini zapt, Rumelideki müslümanları katil ve mallarını alıp oralara sahip olmağa kasdetmişler, Osman oğlu bunu duyup bütün memleketinin askerlerini toplayarak bunlara mukabeleye ve firenkleri islâm ülkesine sokmamağa hazırlanmış iken Karaman oğlu bu tehlikeli vaziyeti bildiği halde İstanbul Rum İmparatoru ile mektuplaşarak iki taraftan sıkıştırmak sureti-le İbni Osmanı ortadan kaldırmağa azim etmişler; işte bu suretle düşmanın islâm beldelerini istilâsına yardım eden ve Osman oğlunu düşmanı müdafaasından alıkoyan Karamanoğlu hakkında katil mi vacibdir, yoksa muzır maksatlarından vazgeçirmek mi lâzımdır? Bu ef'alden dolayı şeriaten hariç olup kanı heder edilir mi? Tarzındadır. Fetvaların fotoğrafisi eserin sonuna ilâve edilmiştir.

[5] Firenklerle beraber, Osmanlıların üzerine yürüdüğünden dolayı musahiplerinden birinin İbrahim Beyi muahaze ile ağır söz söylediğini Lûtfi Paşa Tarihi yazar (S. 107)

Şafii Kadil Kuzatı (قاضي القضاة) Şeyhülislâm Şehabeddin Ahmet bin Hacerül Askalâni bu hususta muhtelif edille ile Karaman oğluna karşı mukateleye kadir olanların durmayup anıyla harp etmelerinin vacip olduğunu söyleyerek İbrahim Beyin deminin heder olduğunu beyan ediyor. Abdüsselâmı Bağdadî ile Bedrüddini Hanbeli, ve Bedrüddini Tenisi de katledilmesi lâzım geldiğini söylemişler ve Osmanlı kadılarından Amasyalı Abdürrahman bin Mehmed'i Muslihî (عبدالرحمن بن محمد مصلحي) de bunlara iltihak eylemiştir.

Hanefî Kadil Kuzatı Sadüddini Deyrî ise Karaman oğlunun yapmış olduğu bu fenalıktan dolayı kendisi tevbe ile hakka rücu eder ve bundan başka frenklerle harp eden Osman oğluna askerile yardım eylerse tevbesinin kabul olunacağını, aksi takdirde dünya ve ahirette rezil olup husran içinde kalacağını beyan etmektedir.

* *

Halkondil'in yazdığı gibi iki ateş arasında kalan Osmanlılar kuvvetlerini ikiye ayırmak suretile Rumelide zayıf düşmüş ve ikinci Murat Bey, Anadolu vaziyetini kurtarmak için Macarlarla sulh yapmağa mecbur olmuştu [1]. Murat II. 15 Temmuz 1444 de Sekedin muahedesini imza eder etmez Rumeli kuvvetlerini ve kendisine tâbi hıristiyan askerlerini beraberine alarak süratle ve aynı zamanda amansız bir şiddetle Anadoluya geçip Karaman oğlu üzerine yürüdü[2].

Osmanlı Hükümdarı almış olduğu fetvalarla İbrahim Bey ve Karaman memleketlerine karşı pek şedit davranmağa karar vermiş ve anın müslümanlık namına izalesi lâzımgeleceğine iman etmişti. Murat II bu kanaatle yürüyerek İbrahim Beyin Osmanlı memleketlerine yapmış olduğu fenalığın [3] birkaç mislini yaptı.

[1] Halkondil (Roma İmparatorluğunun sukut ve Türk İmparatorluğunun teessüs ve teşekkülü Tarihi), 1632, Paris tab'ı, S, 138.

[2] Murad II'nin Karaman Oğlu üzerine bu defaki yürüyüşünün tarihi ve zamanı karışıktır. Neşri, Tacüttevârih, Heşt Bihişt, Âl, Solakzade, Bihiştî, tarihleri Karaman oğlu üzerine yapılan bu seferin frenklerle yapılan ve Sekedin Muahedesiyile neticelenen harpten evvel olduğunu yazarlar. (eserinin daha yukarsında tenakuza düşmekle beraber) Halkondil ile (S. 138) Lûtfi Paşa tarihleri ve Dukas ve Karaman seferinin musalâhadan sonra yapıldığını beyan ederler. Oruc Bey tarihi ise en doğru olarak Karaman oğlunun Sekedin muahedesinden evvel ve sonra yaptığı iki taarruzuna karşı Murat II nin de iki seferini yazar. Karaman Oğlu İbrahim Beyin bu harbi müteakıp Osmanlılarla akdettiği muahede metni de son Karaman seferinin Sekedin Muahedesinden sonra olduğunu ima etmektedir.

[3] (Bu taraftan Karaman oğlu işittiğim dayısı [yani Frenkler] ehli islâm leşkerini sınımış; gayet ferah oldu. yürüdü. Emir dağının yaylâya gelen ilini urdu, müslümanların oğlanına ve avratına fesatlar etti. Sürdü, Beypazarına vardı, Anı dahi andan beter eyledi. Elhasıl ayağı basdığı yerde ettiği işi hiç kâfir et-

Karaman oğlu memleketlerine giren Osmanlı ordusu, geçtikleri yerleri taş taş üstüne bırakmayacak derecede tahrip ettiler. Bundan başka ırz ve namusa tasallut suretile envai şenaati yaptılar[1]. İbrahim Bey Taşeline kaçtı. Kendi zevcesi ile veziri Server Ağayı sulh akti için gönderdi. Server Ağa çok yalvardı. Evvelki hatasında methaldar olmayıp bu defaki hareketine de kat'iyen rızası olmadığını ve bu son hâdisenin Turgut oğullarının tahriki ile olduğunu beyan ederek [2] sulh aktine muvaffak oldu. Zaten Rumeliden gelen haberler fena idi; Papanın teşviki ile frenklerin Sekedin muahedesini yırttıkları haber alınmış olduğundan Murat II sulha muvafakat etmişti.

İbrahim Beyin, Osmanlılarla yaptığı bu muahede metni açık türkçe ile olup onbeşinci asrın ilk yarısına ait kıymetli vesikalardandır. (سوكندنامه) ismi verilen, Muahedenamenin metni aynen şöyledir [3].

Sevgendnâme—[Ahdnâme]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَشْهَدُ وَكُنْتُ بِهٖ شَهِیْدًا وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عٰهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاِیْمَانَ بِعَدِّ نَوٰكِدْهٖمَ وَتَدَجَّلْتُمْ
 اللّٰهُ عَلَیْكُمْ كَفْرًا - el-Kara-
 mani, elümi [elimi] Tanrı kelamına koyup sıdk صدق ve ihlâs ile bila hile vela istisna and içüb iderümki
 واللّٰهُ وَبِاللّٰهِ وَتَاللّٰهُ الطّٰلِبُ الْعٰلِبُ الْمَدْرُكُ الْمَهْلِكُ الْحٰی الْقَیُّوْمُ
 الذى لا ینام ولا یموت ابدًا لم یخذ صاحبه ولا ولدا
 (صلوات اللّٰه علیه وسلامه) bu tanrı kelâmı hürmetiçün ki Muhammet Mustafa'ya selâvatullâhi aleyhi ve selamihi
 Cebrail vasıtasıyla nazil oldu. Merhum ve mağfûr Mehmed Han

medi). Âşık Paşazade Tarihi, S. 129.) Âşık Paşazadenin ehli küfre mûin olmasından dolayı (O demde ehli islâm küfrüne hükmetti) demesinden hakkında alınmış olan Fetvâya ima etmiş olması muhtemeldir.

[1] Vilâyeti Karamânı şöyle urdular kim köylerini ve şehirlerini elek elek ettiler, harap ettiler, Karaman oğlu kaçdı Taşa (Taşeline) girdi ve o yıl tr oğlan ve kız doğdu mechulülneşeb مجهول النسب (Âşık Paşazade, S. 130).

[2] Server Ağa Konyada vakıfları olan zattir. İbrahim Beyin zevcesile beraber. Osmanlı ordusuna geldi; Server Ağa İkinci Murad'a (Karaman oğlu kenduye lâyıkin etti; Allah hazretinde yüzü kara oldu, sen bunun gibi etme) dediler. Murat; İbrahim Beye itimadı olup olmadığını Server Ağadan sorunca o da (evvelki hatasında bile değildim. Şimdiki hatasında rızam yoktu; Turgut oğullarından oldu) dedi ve kendisine teminat verdiğini de söyliyerek sulhü ait eyledi (Aynı eser, S. 130).

[3] Bu muahedename sureti Paris Milli Kütüphanesinde türkçe ilâve kitaplar arasında 660 numarada olup 55-56 yapraklı bir mecmuanın içindedir. Müellifi Kâtib Yahya bin Mehmed olup 889 senesinde istinsah edilmiştir. Bu çok kıymetli vesikayı Kurumumuz azasından değerli arkadaşımız Mükremin Halil İnanç'ın hususî kütüphanesindeki vesika defterlerinden naklettim. Kendisine çok teşekkür ederim.

Oğlu Murad Begün ve Oğlu Mehmed Begün Şerif nefislerine ve canlarına ve ırzlarına[1] ve dostlarına ve memleketlerine ve vilâyetlerine ve vilâyetlerindeki Őehirlerine ve kalelerine ve kuralarına (قوى-قرا) ve sınırlarına ve oturur raiyetlerine ve göçlerine ve beylerine ve vezirlerine ve sipahilerine ve kullarına ve etbâna ve eşyayına ve cemi taallukatlarına zâhiren ve bâtınan hiç veçhile düşmanlık etmeyim ve ettirmeyim ve etmek isteyene dahi Őerik olmayım ve muavenet etmeyim ve kimesne etmek dilese elümden geldiği kadar men مع ve def idem, Taksirlik etmeyim, dostlarına dost ve düşmanlarına düşman olam ve devletlerine ziyan gelecek yerde olmayım ve mezkûr Murad Begün devletlerin ve rifatların dilemeyen düşmanlarına müslümanlardan ve küffardan ihfayile ve âşikâre adamım ve haberim ve mektubum varmaya ve mezkûr Murad Begün ve oğlu Mehmed Begün düşmanlarından ve bed endişelerinden bana gelen mektubların ve haberlerin aynile bildürem. Ve halklarından kimesne hain olub kalelerinden ve Őehirlerinden bana virürlerse almayım ve mezkûr Murad Begün ve oğlu Mehmed Begün kullarından ve etba اتباع kullarından ve kendulere müteallik olan vilâyetlerinden kimesnenin kulluğu veyanut Halayığı ve davarı kaçıp veya uğurlanıb benüm ilüme girürse buluna virem, özür etmeyim filcümle dostlarına dost ve düşmanlarına düşman olup her yıl bir oğlumu çerümla (Çeri = Asker) mezkûr Murat Begün hizmetine vireyim. Vallahi (والله) bu mezkûratta hiç veçhile nakzı ahd etmeyim ve ahdımı nakzedüb kefaret vermeyim ve verdirmeyim. Vallahi her Bâr nakzı ahd ettiğimce yemin benüm üzerime ola ve tallahi الله doğru and içtim hile ve istisna etmedüm, ve bu ahdden (عهد) muhalefetim ve tecavüzüm yoktur. Eğer edecek olursam vallah bu tanrı kelâmı bana ve evlâdıma garim olsun (والله على ماقول وكيل وهو حسبي ولم الوكيل).

Bu Sevgendnâme سوگندنامه ile İbrahim Beyin ne kadar sıkışık ve âciz vaziyete düşdüğü görülüyor. Bu ahddname yalnız Murat Beyle değil, aynı zamanda oğlu Mehmed Bey ile de akdediliyor. Şu halde Murat II, Sekedin muahedesini müteakıp oğlunu hükümdar yapmakla beraber kendisi henüz saltanattan çekilmiş vaziyette değildir; Kuvvetli ihtimalle bu muahedeyi müteakıp Manisaya

[1] Bu kayıt aşağıda da tekerrür ettiğinden Murat II ile oğlunun bu tarihte beraber hükümet ettiklerini anlarız. İhtimal Murat, oğlunu tahta iclâs ettikten sonra Karaman Oğlu üzerine gelip adam akıllı tedibettikten sonra Manisa'ya çekilmiştir ki Oruç Bey Tarihinin mütaleası da bunu teyideder.

çekilmiş olmalıdır. Karaman oğlu bundan sonra Osmanlı memleketlerine taarruz etmemeği ve Osmanlıların dostlarına dost ve düşmanlarına düşman kalmağı kabul ediyor. Bundan başka Osmanlıların gerek müslüman ve gerek hıristiyan düşmanlarına gizli ve âşikâr mektup yazmamağı ve haber ve adam göndermemeği de kabul ediyor ki bu, İbrahim Beyin Frenklerle gizlice muhabere etmesinden dolayı konulmuş bir kayd olacak. Bundan maada bir mühim madde de her sene oğullarından birisini asker vererek nöbetle Osmanlıların hizmetine göndermeğı kabul eylesidir ki bu da rehin demektir. Son kayıtlar İbrahim Beyin her hangi bir vesile ile işi kitaba uydurup nakzı ahd etmemesi için konulmuştur.

İbrahim Beyin bundan sonra bu muahede hilâfına hareket edip etmediğini kat'i olarak bilmiyoruz. Tarihler Murat II'nin Manisa'ya çekilmesini müteâkıb Bizans İmparatoru vasıtasile Macarlara adam gönderüp Murad'ın Manisaya çekilip zevk ve sefaya dalarak memleketi bir çocuk eline teslim eylediğini beyan ile anları harbe teşvik ederek Sekedin muahedenamesinin bozulması için teşvikatta bulunduğunu yazmaktadırlar [1].

İbrahim Bey belki pek sıkıştığı zaman yani muahedeyi imzalamadan evvel böyle bir müracaatta bulunmuş olabilir. Eğer muahedeyi müteakip böyle bir müracaatta bulunmuş olsaydı Murat II'nin Haçlılarla yaptığı Varna Muharebesinde kendisinin Anadolu'dan taarruza geçmesi lâzım gelirdi. Halbuki bu muharebede Karaman oğlu musalâhaya riayet ederek yerinden kımıldamamış ve Osmanlı hükümdarının vefatına kadar Sevgendnameye yani ahdnameye riayet etmiştir.

* * *

İbrahim Bey bir taraftan Osmanlılarla uğraşırken diğer taraftan cenubda Kilikya sahilinde Kıbrıs Kırallığına ait olan (Gorikos) müstahkem mevkiini [2] hücumla zabtederek bu suruitle frenklere, Anadolu kıyılarından ellerini çekdirmiştir (1448).

Suriye sahillerindeki Akâ [ک], Haçlı seferleri esnasında nasıl onlara mühim bir mahreç vazifesi görüyorsa burası da Anadolu'ya taarruz için ondördüncü asır haçlılarınca aynı vaziyette görülüyordu. Ve bundan dolayı Kıbrıs Kıralları burayı elde tutmağa o kadar ehemmiyet veriyorlardı.

[1] Âşıkpaşazade Tarihi, Nişancı, Tacüttevarih, Sahalif - ül - Ahbar. صحائف الاخبار

[2] Gorigos, muhtelif eserlerde Korgus, Kürko, Koriko, Kor, Kork, Kürk ve daha eski olarak (Kuriküs) isimleriyle de zikredilmektedir. Filip Dümezlerin (Ondördüncü asır ehli Salibi). Bu mevki İçel vilâyetinde Göksu deresinin denize döküldüğü yer ile (Ayaş Köyü) arasında olup kale harabeleri vardır.

Bu Gorikos müstahkem mevkiini 1359 senesinde Kıbrıs Kralı Birinci Piyer elde ederek oraya yerleşmişti. Buna da sebep ora halkının Türkmenlerin tazyikından bunalarak orada barınmayacaklarını anlayıp Kıbrıs Kralına müracaat etmeleri idi. O da siyasi emellerine muvafık gelen bu teklifi derhal kabul eylemişti.

Bu müstahkem mevki Karaman oğlu memleketlerini daimi surette tehdit edecek vaziyette bulunuyordu.. Kilikya'ya inmek isteyen Karamanlılara burası bir takıntı idi. Bundan dolayı evvelden beri zaman zaman Türkmenler buranın işgali için hücum ediyorlardı. İbrahim Bey Bunu pek iyi takdir ettiğinden ilk fırsat zuhurunda burayı zaptetmiştir [1].

* * *

İbrahim Bey yukarda söylediğimiz gibi artık bundan sonra Murad II ile boy ölçüşmekten vazgeçmiş ve muahede mucebince ikinci Kosova muharebesi esnasında eski müttefiki olan Macarlara karşı Osmanlılara yardımcı asker göndermiş ve hattâ bu kuvvetler intizamsız ve techizatsız olduğundan Osmanlı hükümdarının infialini mucip olmuştur.

(855-1451 M) de Osmanlı tahtında vukua gelen tebeddül, İbrahim Beyi ümide düşürdü, Germiyan, Aydın ve Menteşe ailelerinden oldukları iddiası ile birtakım Beyleri Germiyan, Aydın ve Menteşe illerine saldırtan İbrahim Beyin kendisi de Antalya veya Alâiye'yi zaptetmek üzere o tarafa gitmişti.

Yeni Osmanlı Hükümdarı Mehmet II, Karaman Oğlu üzerine Anadolu Beylerbeyi Oğuz veya Ozguroğlu İsa Beyi göndermek istedise de Veziriâzam Çandarlızade Hail Paşa bunu az görüp işin ehemmiyetine binaen İsak Paşayı Anadolu Beylerbeyliğine tayin ettirip ileri sevketti[2]. Padişah ta arkadan yürüdü. Ordu Akşehir'e geldiği zaman Karaman Oğlunun müracaatı ve Osmanlı ricalinin tavassutiyle sulh yapıldı. İbrahim Beyin, kızını Osmanlı Padişahına vermek ve bazı yerleri terketmek ve her seferde kuvvetlerle hizmet eylemek üzere teklif ettiği sulh kabul edildi. Mehmed II sulh yaparak döndü[3]. Bu muahedede Osmanlı murahasası Kasaboğlu Mahmud Bey idi[4].

[1] İslâm Ansiklopedisi 1443 senesinde buranın İbrahim Bey tarafından zaptını yazıyor. Filîp Dümezier ise 1448 i gösteriyor. Üç rakkamının sekize benzesinden ileri gelmiş bir yanlışlık olmalı.

[2] Bihîştî: Tevârihi Âli Osman.

[3] Camiüddüvel, جامع الدول, Karamanlılar Kısmı. Aşıkpaşazade, Bihîştî İbrahim Beyden alınan şehirleri yazar.

[4] Âli, C. 5, S, 249; Tacüttevarih, C. 1, S. 416.

Osmanlı Hükümdarı, İbrahim Beyin tekliflerini kabul eylemişti, bununla beraber İbrahim Bey el altından kendisine müttefik aramağı ihmal etmedi. Bu defada Osmanlılar aleyhine Venediklilerle birleşmekte bir menfaat ümit etti.

*
**

Osmanlıların küçük Asyayı tedrici surette istilâları Venedik Cumhuriyetini düşündürüyordu. Hele İstanbulun Osmanlı Türkleri tarafından zaptı Venediklileri telâşa düşürmüştü. Çünkü Osmanlılar icabında kendilerine hizmet eden Cinevizlilere mütemayil idiler ve onlara müsaadatta bulunmuşlardı, İşte tam bu sırada Venedik sefiri (Gio Vanni Mocenigo) Karaman hükümdarı İbrahim Beyle bir muahede akdetmek üzere Konya'ya gelmişti (1453).

Bu muahedename zahiren bir ticaret ahnamesinden ibarettir; Hakikatte ise İbrahim Beyin Mukaveleye merbut mektubundan anlaşılacağı üzere müşterek bir düşmana karşı ittifakı havidir ve iham ^ب tarihiyle bundan bahsedilmektedir; bu müşterek düşmanın ise Osmanlılar olacağında şüphe yoktur. İbrahim Bey sırf bu maksatla Venediklilere ticarete vası imtiyazlar vermiş ve geniş müsaadeler göstermiştir.

Bu ticaret mukavelesine nazaran İbrahim Bey kendi hudut ve memaliki dahilinde Venedik tüccarlarından hiç bir vergi almamağı taahhüt etmekte ve fazla olarak kendi tebeasıyla Venedikliler arasında vukua gelecek ticarî muamelâta Venedik tartı ve ölçülerinin istimaline müsaade etmektedir; aynı zamanda Venedik Cümhuriyetinin her nerede isterse oraya hakkı kazayı haiz bir konsolos göndermesine ve tüccarlar memleket haricinde otursalar bile anlar için Venedik Hükümeti tarafından bir ticaret reisi tayinine icazet vermiştir [1].

*
**

İbrahim Bey, Fatihin Kastamoni, ve Trabzon seferinde oğlu kumandasiyle asker göndermiş ve Osmanlı hükümdarı İbrahim Beyin Oğluna hıl'at giydirerek anı yine iade etmişti (864 H-1460 M) [2].

Kastamoni seferinde Fatih Mehmed II, Candar oğlu İsmail Beyin elinden Kastamoni ve Sinob'u aldıktan sonra talebi üzerine ona Yeni şehir, Yarhisar ve İnegöl'ü has olarak vermişti. İsmail Bey

[1] Heyd. Histoire du Commerce du Levant C. 2 s. 356

[2] Tacüttevarih, C. I, S. 474 ve Aşıkpaşazade Tarihi.

buraya yerleştikten sonra Fatih'in Trabzon seferinde bulunmasından istifade etmek istiyen İbrahim Bey, İsmail Beyi tekrar Kastamoniyeye dönmeğe teşvik ile kendisinin yardım edeceğini ve aynı zamanda Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'e de müracaat ederek Osmanlıların sıkıştırılmalarını teklif etti ise de İsmail Bey, memleketin kardeşi Ahmed Bey elinde olup kalelerde Osmanlı askeri bulunduğunu söyleyerek Karaman oğlunun arzusuna muvafakat göstermedi.

Fatih Trabzon seferinden dönerken yeni Candar hükümdarı Kızıl Ahmed Bey'e Mora Beyliğini vererek Kastamoniyeye ve Sinobu ilhak etmişti; Bundan müteessir olan Ahmed Bey, Boluda bulunan ailesini alıp orduya iltihak etmek üzere padişah'tan izin alarak ayrıldı ise de Bolu tarafına gitmeyüp Karaman oğlu İbrahim Bey'in yanına kaçmıştı; İbrahim Bey, Osmanlılarla yaptığı müsalehaya riayet ederek Ahmed Beyi kabul etmedi ve ona yalnız harçlık vermekle iktifa etti; Ahmed Bey de Uzun Hasan'ın yanına gitti.

*
**

İbrahim Bey (868 Zilkade veya Zilhicce - 1464 Temmuz veya Ağustos) unda vefat etti [1]. En büyük oğlu İshak Bey olup ötekiler de yaş sırasıyla Pir Ahmed, Kasım, Karaman, Alâüddin, Süleyman, Nure Sofu'dur. Halbuki neşrettiğimiz vakfiyenin kenarında tuğrası olan Mehmed isminde bir oğlu daha olduğu görülüyor.

Cariyeden doğan İshak Bey, babasının sağlığında Veliahd ve İçel valisi olup merkezi Silifke idi. İshak Bey, babasının son zamanlarında bizzat memleket idaresini eline almış ise de bunu kıskanan ve anaları başka olan [anaları Çelebi Mehmed'in kızı idi] kardeşleri muhalefet etmek üzere fırsat kollamakta bulunmuşlardı. Nihayet bu (868 H. - 1464 M). de babalarının hastalığı ağırlaşınca Pir Ahmed Bey Konya âyanını elde ederek hükümdarlığını ilân eylemiş ve henüz hayatta bulunan İbrahim Bey, İshak Beyle beraber Konya yakınındaki Gevala veya Gevelle kalesine kaçmışlardı. Zaten ölmek üzere bulunan İbrahim Bey buraya gelir gelmez vefat etmiş ve cenazesi (Lârende-Karaman) ye naklolunarak orada yaptırdığı imaret medresesine bitişik olan türbesine defnedilmiştir. Bazı kayıtlara göre altmış veya doksan yaşında vefat etmişti [2].

[1] Sehavi (كتاب سنو الامم) de 868 Zilkade veya Zilhiccesi sonlarında vefat ettiğini yazar.

[2] Sehavi'nin Vecizülkelâm وجزء الكلام isimli tarihi, Köprülü Kütüphanesi, N. 1189, varak 145. Yine bu eser İbrahim Bey'in kırkbeş seneden fazla hükümdarlık

İbrahim Beyin türbesinde kendisile beraber oğullarından Kasım ve Alâüddin Beyler de metfundurlar. Kendisinin kabri ortada olup sağda Kasım ve solda Alâüddin Beylerin kabirleri vardır. Alçı san'atının en güzel numunelerinden olan kabirler sonradan tahrip edilmiştir [1]. Türbenin içi kıymetli çinilerle süslenmiştir. Türbe kapısı san'atkâranedir.

İbrahim Beye ait kabir kitabesinin fotoğrafisi makalenin sonuna konulmuştur [2].

İbrahim Bey hakkında tarihlerden terkiib ederek aldığımız malûmat bundan ibarettir. Sehavi ضوى اللامع ismindeki eserinde İbrahim Beyin ecdadı gibi Osmanlılara hasım olduğunu ve çok adavet beslediğini beyan ediyor ki hâdisat ta bunu fazlasile göstermektedir; Hazinei Evraktaki mevkufat defterlerinin tetkikından memleketinde epey eser yaptığı ve ilim adamlarına karşı himayekâr bulunup anlara arazi verip vergilerden muaf tuttuğu görülmüştür. Halka karşı muamelesinin iyi olduğunu yine Sehavi yazıyor; Vakfiyesinin tetkikından da kendisinin merhametli ve terbiyeli bir hükümdar olduğu görülmektedir. Azim sahibi ve cür'etkâr olduğu hayatının tetkiki neticesinde anlaşılmaktadır. Konya şehrinde de bir imareti vardı.

İbrahim Beyin büyük oğlu İshak Bey, biraderleriyle başa çıkmıyacağını anlayınca Silifkeye çekilerek Mısır Memlûk hükümdarları ile mektuplaşup anın himayesini istemiş ve bu müracaati kabul olunarak kendisine Hıl'at خدمت gönderilmiştir [3]. Sonradan Akkoyunlu Hükümdarı uzun Hasan Beyin yanına giden İshak Bey (870 H. 1465) senesinde orada vefat etmiştir [4].

*
* *

ettiğini yazıyorsa da yanlışır. Yine aynı müellif ضوى اللامع de İbrahim Beyin doksan yaşında öldüğünü beyan ederek tenakuza düşer; yahut bu tehalif müstensih hastasıdır.

[1] Şehbal Mecmuası, sene. 1327, sayı, 36, Bay Halil Ethemin makalesi bu yazı eski eserlerin tahrip edilmekte olduğundan acıklı surette bahsetmektedir. Çok esef olunur ki bugün de bazı yerlerde vaziyet aynıdır.

[2] Sülüs hatla yazılmış kitâbe sureti şudur:

1 — آه الموت 2 — أشتل من دارالفا الى دارالبا 3 — المرحوم المغفور السعيد الشهيد 4 — ابراهيم بن محمد

بن قرمان سنة ثمان وستين وثمانماية.

Bu kitabenin bir sureti de Tarih Encümeni Mecmuasında (sene. 3,S. 830) neşredilmiştir.

[3] كتاب ضوى اللامع Abdürrahmanı Sehavi, Umumi kütüphane nüshası, No. 5210

[4] Bu makaleyi yazarken vakfiyeden başka istifade edilen eserler: Hazinei Evrak mevkufat defterleri denilen onaltıncı asra ait mufassal ve mücmel vesikalar.

Karaman oğlu Vakfiyesinden cemiyetimizi haberdar eden, ve İbrahim Bey hakkındaki fetvaları bize tetkik ettirerek fotoğraflerini aldırın Topkapı Sarayı Müze ve Kütüphanesi Direktörü değerli arkadaşıım Bay Tahsin Öz'e teşekkür ederim.

20 - XII - 1935

Karaman oğulları hakkında vesai ki mahkûke (Türk Tarih Encümeni sene. 2 ve 3) Aşıkpaşazade, Neşri, Lûtfi Paşa, Heşt Bihîst, İbni Kemal, Bihîsti, Tacüttevarih, Hammer, Oruç Bey tarihleri, Menahicülînşa (مناهج الانشا) İbrahim Bey hakkındaki fetvalar, Menhel Safi (منهل صافي), Şikâri, Camiüddüvel (جامع الدول), Nücumi Zâhire (نجوم زاهرة), İbni Ayaz Tarihi, Menel Adıb (منهل الادب), Encümenin Osmanlı Tarihi Meskûkât kataloğu (A. Tevhî), orta zamanlarda şark ticareti tarihi, hususi kütüpanemizdeki Niğe ve Karaman kitabeleri, İslâm Ansiklopedisi. Vakayii Türkmaniyye (وقایع تورکمانیه), Köylerimiz isimli eserler ile makalenin hamişlerinde görülen diğer membalar.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِإِثْقَانِ

مِثَالُ فِتْنَةِ الْفَنَاءِ فِي الْمَكْتَبَةِ فِي شَأْنِ ابْنِ سَيْمُونِ قَطَانَ

ما تقولُ الشاهُ العثمانيُّ والواعظُ الذي حجبنا من عثمان صاحب البلاد الروماني من زمانه أكبر البلاد
 القاطنين في عمارته من الذين كانوا يلقون عليه جميع طوائف الفرنج وتصدوا الخيل والاشتداد عليها وقد أباه من المشركين
 وأخذوا له من فوائدهما ما لم يحسبوا اجتماعاً كبيراً من الكفار لفتلها فلما بلغ عثمان المذكور ذلك استعد لها منهم ما جمعهم عندهم
 كبيراً من أهل البلاد يحسنون دينهم في بلادهم ولا يظنوا أنهم من فئدة على القتال لأنهم عبيد الفتنال ويصعب عليهم دفع العقد الخويل
 ونحوها لهم وإنما في مقابلتهم وسعهم من الغرض إلى دار الإسلام فاطلع على ذلك ابن فرطار وعلم أن عثمان المذكور خرج لفتل
 الكفار برفضه من زمانه الاشتداد على بعض بلاد ابن عثمان لعرفته يخرج أهلها لفتل الكفار واستعمال ابن عثمان عليه
 فتل الكفار وسعهم من الخويل في دار الإسلام بما يشرب على ذلك من الفوائد وما أشد الكافر صاحب شئونه وانفق على
 أن يكون الكافر المذكور في طرفه من زمانه من طرفه من زمانه من الوسط وينصاه عن قتال الكفار ويشوقه إلى بلادهم
 بهذا الفضايق ما إذا أحب على أن يفر من الكفر بفسده فليس المقتدر العظيم من صفاته المثلين حاله فلهذا للكفار
 وسلكوا به الكفر على فخذهم من الاشتداد على بلاد الإسلام وهو فتنه هو والكافر صاحب استنبول على ذلك
 وتجدد ابن عثمان عن قتال الكفار بل هو في بلادهم من زمانه المذكور المشرك المصريح بما يشرب على أن يفر من الكفر ويحسبه
 ويرد عن مفاصله الحاسنة وما كان حجباً من ذلك وصار من فئدة الكفار من جهة المبادرة إلى الفلج لفتل الكفار
 على قتال المسلمين وأخذوا من الاشتداد على أوليهم وغير ذلك من وجوه الفتنال وإذا كان من صفته الكفر على قتال المسلمين وأخذوا من
 أن الاشتداد على أوليهم من وجوه صفته ما يجب عليه ذلك أو كانت له من صفته فلهذا للكفار عن قتال الكفار
 هذا يكون حله كما ذكر علاء وعز ذلك من قولنا أو حقا أنا بكره لفتل الكفار ويصعب عليهم جمعهم وحسب الله وجهه في ذلك

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِإِثْقَانِ

فَاجَابَ سَيِّدُنَا وَمَوْلَانَا

فَاجَى الْقَضَاءِ شَيْخِ الْأَنْدَلُسِ بِهَا لِمَنْ لَعِبَ بِرَحْمَةِ النَّاسِ

أَلْهَفْلَانِي بِمَا ضَعَفَ

بِحَقِّهَا لِقَدْرِهِ أَمَّا فِي مَا أَخْلَفَ مِنْهُ مِنْ حُجُجٍ بِأَنَّكَ قَالَ الْقَدْسُ جَانِبُهُ وَتَعَالَى أَيْهَا الَّذِي آمَنُوا لَا تَخْذُلُوا الْبُيُوتَ وَالْمَضَارِي وَالْبَيْتَاءَ
بَعْضُهُمْ لِبَيْتَاءَ بَعْضٌ وَفِي غَيْرِهَا مِمَّا كَرِهْتُمْ فَكَيْفَ تَجْلَسُونَ وَعَالِي الْأَخْبَادِ مِنْ الْكَافِرِ أَوْلِيَاءَهُ مِنْ دُونِ الْإِيمَانِ وَمَعْلُومٌ أَنَّ طَلَبَ
مُرَاقَبَتِهِ فِي رِوَاةٍ أَنْ تَقُولُوا مِنْهَا فَالْتَمَسْنَا لِمَنْ لَعِبَ بِرَحْمَةِ النَّاسِ الْإِيمَانَ الْأَوَّلِيَّ وَالْأَوَّلِيَّ الْإِيمَانَ الْكَبِيرَ
وَفِيهِ وَالْقُرْبَانِيَّةَ كَمَا أَنَّ هُوَ شَاءَ مِنْهُ كَمَا أُولَى ثَمَّ قَالَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءَهُ بَعْضٌ أَسَاءَةً إِلَى أَسْرَةِ الْكُفْرِ الْكَبِيرِ الْكَبِيرِ أَيْهَا الَّذِي آمَنُوا لَا تَخْذُلُوا
أَسَاءَةً إِلَى الْوَعْدِ الشَّدِيدِ بِمَوْلَى الْكُفْرِ الْكَبِيرِ مِنْهُ وَمِنْ غَيْرِهَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ رَجَبٍ وَتَضَعْتُمُ الْإِيمَانَ الْأَوَّلِيَّ وَالْقَدْسَ الْأَوَّلِيَّ
وَيُحْضِرُهَا الْأَوَّلِيَّ نَبِيَّ عَزَّ وَجَلَّ الْكَلْبَانِ وَأَوْلِيَاءَهُ عَلَى الْإِطْلَاقِ وَالْإِيمَانِ نَبِيَّ عَزَّ وَجَلَّ الْكَلْبَانِ وَأَوْلِيَاءَهُ مَعَ رَجَبٍ أَعَادَ الْإِيمَانَ الْأَوَّلِيَّ وَوَأَسَاءَةً مِنَ الْأَوَّلِيَّ
وَفِي رَجَبٍ الْوَعْدِ فَتَعَالَى ذَلِكَ لَيْسَ الْقَدْسُ فِي الْمَعْنَى أَنْ لَا يَنْتَسِبَ إِلَهُ الْغَيْبِ إِلَى سَيِّدِنَا نَبِيِّ وَلَا وَجْهٍ وَلَا إِيْمَانٍ وَلَا عِبْرَةٍ لَكَ
وَذَلِكَ لِامْتِنَانِهِ عَلَى جَانِبِهِ لِمَنْ لَعِبَ بِرَحْمَةِ النَّاسِ مِنْ الْأَنْدَلُسِ مَعَ سَائِرِ بَنِي الْأَنْدَلُسِ الْكَلْبَانِ وَالْإِيمَانَ الْأَوَّلِيَّ وَالْقَدْسَ الْأَوَّلِيَّ وَالْقَدْسَ الْأَوَّلِيَّ
الْأَوَّلِيَّ وَالْقَدْسَ الْأَوَّلِيَّ وَالْقَدْسَ الْأَوَّلِيَّ وَالْقَدْسَ الْأَوَّلِيَّ وَالْقَدْسَ الْأَوَّلِيَّ وَالْقَدْسَ الْأَوَّلِيَّ وَالْقَدْسَ الْأَوَّلِيَّ وَالْقَدْسَ الْأَوَّلِيَّ وَالْقَدْسَ الْأَوَّلِيَّ
وَفِي رَجَبٍ الْوَعْدِ فَتَعَالَى ذَلِكَ لَيْسَ الْقَدْسُ فِي الْمَعْنَى أَنْ لَا يَنْتَسِبَ إِلَهُ الْغَيْبِ إِلَى سَيِّدِنَا نَبِيِّ وَلَا وَجْهٍ وَلَا إِيْمَانٍ وَلَا عِبْرَةٍ لَكَ
مُرَاقِبَةُ الْإِسْلَامِ بِحَقِّهَا لِمَنْ لَعِبَ بِرَحْمَةِ النَّاسِ الْإِيمَانَ الْأَوَّلِيَّ وَالْقَدْسَ الْأَوَّلِيَّ وَالْقَدْسَ الْأَوَّلِيَّ وَالْقَدْسَ الْأَوَّلِيَّ وَالْقَدْسَ الْأَوَّلِيَّ وَالْقَدْسَ الْأَوَّلِيَّ
وَأَمَّا الْقَدْسُ فَتَعَالَى

وَأَجَابَ سَيِّدُنَا وَمَوْلَانَا

فَاجَى الْقَضَاءِ شَيْخِ الْأَنْدَلُسِ بِهَا لِمَنْ لَعِبَ بِرَحْمَةِ النَّاسِ

بِمَا ضَعَفَ

أَجَابَ اللَّهُ الْمَسْأَلَةَ فِي الْوَجْهِ الْأَوَّلِيِّ وَأَمَّا فِي الْوَجْهِ الْآخِرِيِّ وَفِيهِ مِنْ عَظِيمِ أَعْرَابِ رَوَاةٍ الْقَضَاءِ لَا يَكَادُ يَنْتَابُ عَرَبِيَّةً
سُنِّيَّةً وَلَا حَوِيَّةً سَلْبَةً وَكَيْفَ وَفِيهِ تَحْذِيلُ الْمُسْلِمِينَ وَسَابِقَةٌ لِقَوْلِ الْخَلِيدِ بْنِ الْوَلِيدِ الْقَضَاءُ يَجْمَعُ لِبَعْضِهِمَا أَنْ يَكُونَ
بِإِعْزَازِ الدِّينِ وَكَيْفَ الْمُرْتَكِبُ مَنْ شَكَّ هَذَا أَفْعَدَ هَلَكَ بِمَا شَكَّتْ وَلَا يَخْفَى عِنْدَ مَلِكِهِ وَمَا حَلَّتْ وَهُوَ ذُو كَرَمٍ الشُّرَافِ وَالْقَضَاءُ
وَأَسْأَلُكَ كَفْرًا وَوَأَفْعَدَ عَلَى هَذَا الْقَضَاءِ الَّذِي وَالْبَيْتِ الْمَرْدِيِّ وَهَذَا حَرْمٌ عَظِيمٌ مَا يَرْتَبِعُ عَلَيْهِ مِنْ تَحْذِيلِ الْمُسْلِمِينَ وَتَحْوِيلِهِمْ وَتَحْوِيلِهِمْ
الْمُرْتَكِبُ وَتَحْوِيلِهِمْ عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَلَا يَكُنْ شَيْءٌ إِلَّا ذَلِكَ كَانَ ذِيًا كَثِيرًا يَنْتَسِبُ إِلَى أَنْ تَأْتِيَ بِهَا أُمَّلُ فَنَسْتَأْمُرُ بِشَدِيدِ الْعَذَابِ وَنَضِطُّ
إِلَى دَعْوَتِكَ وَأَضْمِنُ بِهَا فَمَا أَتَى عَلَى تَحْوِيلِ بِلَادِ بَنِي الْمُسْلِمِينَ هَذَا الْقَضَاءُ نَبِيَّ جَرِيمةً عَظِيمَةً وَأَنْ أَعْظَمُ لِذَلِكَ أَمَّا دَوَاعِدُ مَا لَيْسَ
وَأَمَّا فِي الْمُسْلِمِينَ فِي ذَلِكَ يَجْمَعُ بَيْنَهُمَا كَمَا أَنَّ الْجَمَالَ يَجْمَعُ مَعًا لَمَنْدُ نَابِعِهِ عَلَى نَبِيٍّ مَا أَحْسَنَ وَأَوْجَزَ وَأَجْمَلُ وَأَجْمَلُ لَدُنَّ الْوَعْدِ أَنْ
يَأْتِيَ بِأَجْمَلِهِمْ وَمَا رَجَعُوا فَيَسْرِعُونَ عِنْدَ مَا عَلِمُوا أَنَّ فَيْسًا لَهْمُ عَلَى عَيْنِهِمَا فَهَرَوَانَ خَيْرٌ عَلَى بِلَادِهِمْ خَيْرٌ لِعِبَادِهِمْ وَأَسِيدُهُمْ
وَمِنْ ذَلِكَ مَسْئَلَةُ كَاتِبِ الْمُرْتَكِبِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَأَجْمَلُ مَا لَيْسَ مَأْمُومًا فِيهِ شَيْءٌ وَارَى بِدَلِيلِ الْإِسْلَامِ وَفَالْتَمَسْنَا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قَدْ رَوَى عَنْهُ

الاداعي سببنا فان تاب ذلنا نرينه وان ابى عاقبه الامام عفيته موجبه فرغوا به اليعرب لافى وانه الذي قتل لامر من بعد
 فان كان زلزل كرب بعد ايه احوال لما عصمت تعبت نفل الاموال فوصفت في بيت المال وقال عمادنا فرج عوفيه وبيان حيثه
 انش لا يجرى دم من ذبقتله حمه الاسلام الا ان يرضى بعد اصابه ان يتسل او يكره كما يتشاهد ايمان واجتج عديت روضه طاح وان التولى
 عليه وسلم لم يعاين حاطب بن ابي ليثمة لذلك ثم ذكره انه قال ان كان ذلك من اجل ذل الهيبه ليجازيه اجبت ان تجاني عنه
 وان كان من غير ذل الهيبه كان الامام اسامع ان يقره وتقيته حاطب انما يركب مفا لانه اعذر عن فعله بما طهره من حاله في ذلك
 فضل النبي صلى الله عليه وسلم عذره في ان عفيته صحفه وان لم يعل ذلك عن شق في الدين وانما طهرتة لولده وما له وقول عمر بن عبد
 دعوى ضربت عنه فلقد اتفق سبها على ما هرا كمال فبم النبي صلى الله عليه وسلم من ذل ما لم يعلم عمر بن عبد الله وهذا خلف لاهل العلم رضي عنهم
 في كل انجيل اذ لم يزل ذلك على كنهه مثل علماء الامم الا ان كان ابن ابنهم واهل بيتهم فبها الامام وقال عبد الملك اذا ماتت تلك عداوة فقل لانه
 جاسوس وقد ل ما كبر على الناس وجميع الامم بالملين وسببه لفساد الارض وهذا على الارض عدنا اذا كرهت له وان على عبيته
 وزوال عهده يكون من كسب بيبه وحاض بلاد المسلمين لشتمهم من شانه من يصدتهم بالقتل والشتم اعلا كلمة الكفر الكفر على
 من الحاسد التي لا يصره هذا المفع اعظم حرما وليس كان بينه وبين عثمان نصرته الله عداوة على طلب الشتم منه بلوع العفد
 من وضع سلامه ان يقره حرة عذوه في اذن على عذوه لاهر بساوي وان داني الامم الا اعظم ايداه به الذين وحسبه بيته المسلمين ان يسال
 هذا ان على من سب نبيه ويطعمه على عظيم جهله ويرض عليه الفرية عن بل ذل وان يرجع الى النبي ان يكون من ذل ربه ان يتوق منه
 ويحببه بها من ناسه واولاده على حرب المسلمين فان كبر من جسمه احوال ذلك الكلف لها هذا لجهنمه في حال عداوة من وان يكون
 من ارضاره بنسه وجنبه وما له ما اسكت في هذا يمتحن ثوبه والاع من حبيته والامه اعز في الفرية والعداوة الاخرى والاع

وَجَابَ سَيِّدَنَا وَمَوْلَانَا

فَأَخُو النَّصَاءَةِ سَيِّحُ الْأَسْلَامِ بِرَأْفَةِ الْقَدَرِ النَّبِيِّ الْمَلَكِيِّ

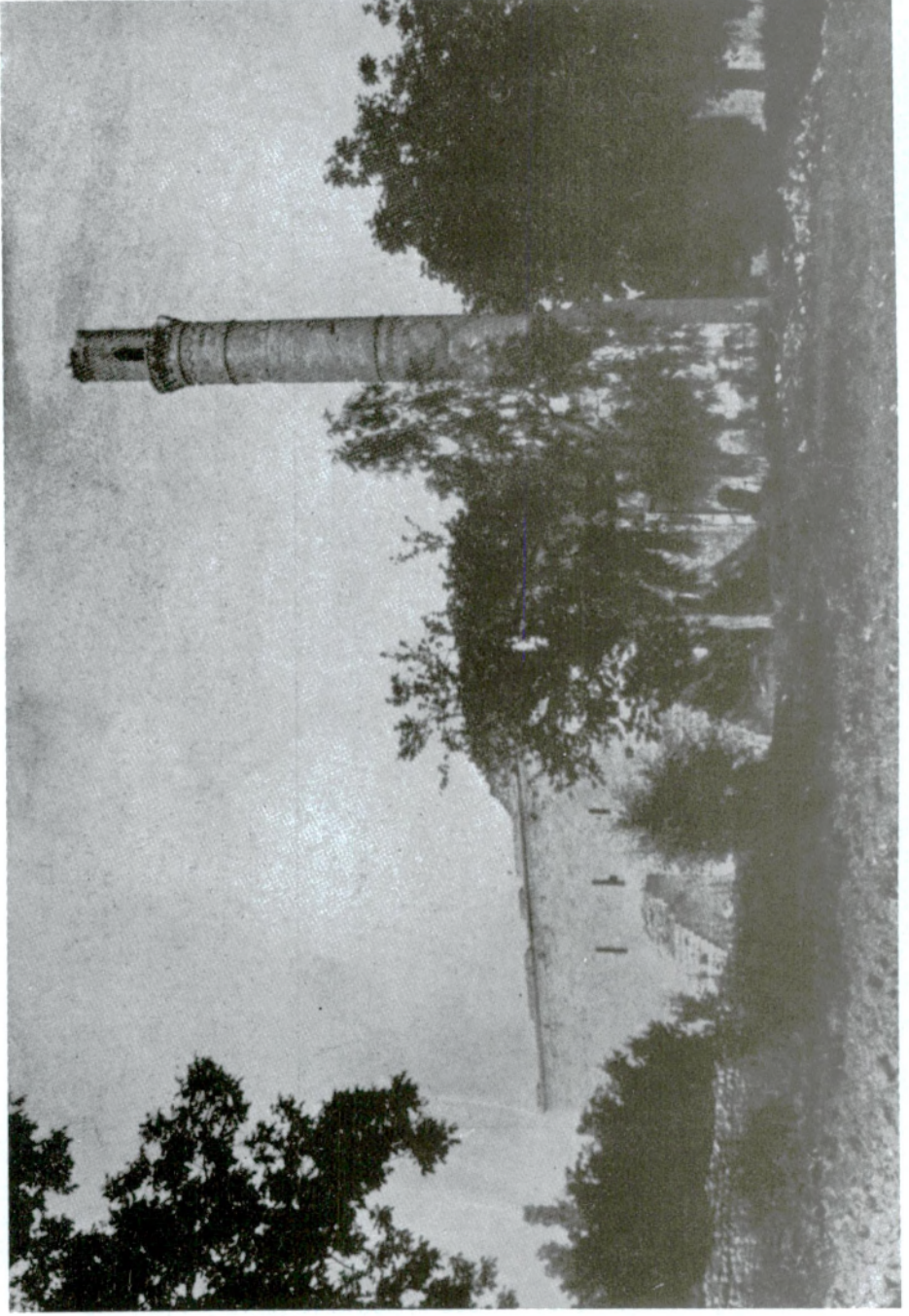
بِمَا حَصَلَتْهُ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 أَنْعَمَ عَلَيْنَا فِي هَذِهِ
 السَّاعَةِ وَالصَّلَاةُ
 وَالسَّلَامُ عَلَى
 سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ
 وَآلِهِ الطَّيِّبِينَ
 الطَّاهِرِينَ

ذبت اهد في شوقه انتيبل شمل ما من رضاه الله عنه عن عاصم بن سليمان يؤخذ وقد كاتب الزوم واخبر به خبر من بعد
 ما ذكر في بيته قال ما عفيته شيئا وارى به اجتهاد الامام قال الامام ابن رشد ترجمه الله معقوف قول المالك اذى فيه اجتهاد الامام
 اي من ان يشكله او يضل به ولا يخير الامام فيه من عيوبها بل تخاربه الا في القتل والغلب لان الفقع والقي لا يرضان صادرة من الارض فان
 ابن الغائب ترجمه الله نصره عنه ولا يفرقه قال الامام ابن رشد ما قاله ابن الغائب صحيف لان عاصم بن علي بن ابي طالب من الجاهل وسد فتاة
 في الارض فغدا لانه غدا في الجهاد اما جراد الذي جاوره الله ورسوله وسير في الارض فتاة ان نفتكوا او يعيبوا الهية فطاسوسكم تجارب
 الا ان لا تغفل بيته كما تدين وسك اهدا زور واما جراد على حرب القتل عليه ان عمر بن الخطاب لما قال في حاطب بن ابي ليثمة اذ كسب على
 مكة يجرمه بقصد النبي صلى الله عليه وسلم اللهم دعني امير عنقه فانه قد عان الله ورسوله يكره النبي صلى الله عليه وسلم قوله والاقال ان ذلك هو جرحه وان
 واقا اخر انه لا يجب على حاطب كونه من اهل بدر قوله لهدره الذي اعذر به لعله صدر في ذلك من حجة النبي فذكر حضوره لا يشار كونه عيش
 ولا يشار عليه انهم كلام الامام ابن رشد رحمه الله وانت جدير بان ما قاله مالك بن اسام وعمر بن عبد الله من انهم كانوا حاضرا في بيته في ارض
 المسلمين ويطعمهم على عملهم فان انظر الى ذلك معانته المسلمين اهانته فكان من الامر انهم اعطيت اعظم الشان والقتل اذ انهم اسأل
 ان يصروا المسلمين وان يطعموا الكافرين وان يسئوا مسلمي اللاديقين وان يحمل سب سلفنا ما مضى في الجاهل من اهل الجاهل

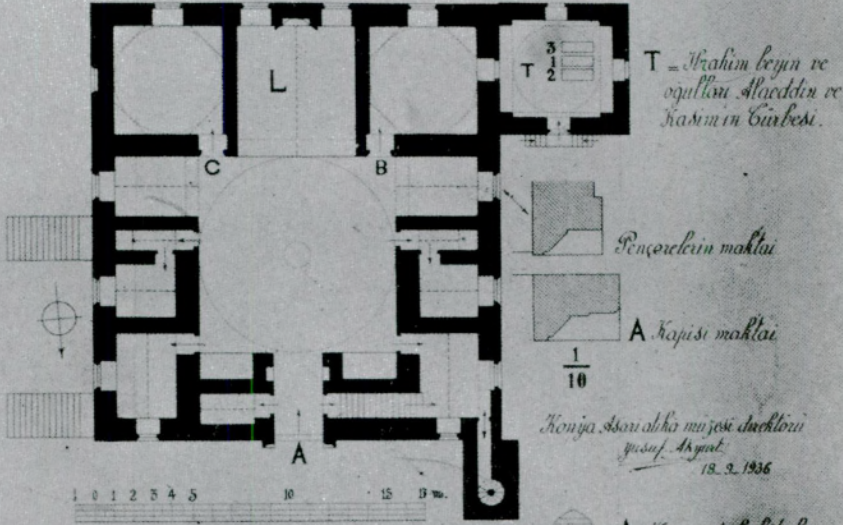
الدين وَاَحَابِ كَيْدِ الْكَافِرِيْنَ كَيُوْنُ مَا رَأَى مِنَ الْبُؤْسِ نَادِكُمْ سَاعَةً لِمَنْتَهْرِ مِنْهُدٍ وَرَهْ لَا يَجِدُ مِنْ سَيْسِمْ
 اَمْرًا يَجِدُ وَيَسْتَلِمْ اِحْيَاهَا النَّارُ لِيَسِيْرُ اَلْمَسَارُ فَاَلْقَبْتُمَا اَدْرَا اِيْخَانُ نِهْمًا وَنَقْلًا تَلَا مَسِيْرًا اَصْحَابًا
 كَوْنُكُمْ فِيْ اَذَى اَهْلِ الْبُرْجِ وَالْاِيْقَانِ وَيَسْتَدْرِغُ رَضَاكَانَ فِيْ غَلْبَةٍ وَرُغِ اَوْغَاغٍ كَهَّ دَرَسًا كَدْرًا لِيْ ذِيْ اَلْمَقَابِدِ
 وَسَا اَرَحَ اَلْاَلَمَ اَلْمَقْدُوْرِيْنَ يَا كَيْدَ اَسْمَى اَلْمَقَابِدِ وَالسُّوْلُ مِنْ اَللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَنْ يَنْصُرُنِيْ خَلْعًا فِيْ سَيْسِلِهِ بِسَيْسِمْ
 اَمَّا كَا اَدْرَا كَلَّ اَنْ يَكُوْنِيْ اَلْاِيْقَانُ

اَلَّذِيْ كُوْنُكُمْ مَا نَا اَلْمَقَابِدُ اَلْمَقَابِدُ بِحَقِّكُمْ اَلَّذِيْ تَرْتَلُوْنَ اَمَّا اَصْحَابُ اَلْاِيْقَانِ الْعَبْدُ الْمَقْدُوْرِيْنَ
 اَللَّهِ الْعَبْدُ عِيْدًا رَجِيْمًا رَجِيْمًا لِيْ اَلْمَقَابِدِ كَيْدًا اَلْمَقَابِدِ اَلَّذِيْ رَضِيْتُمْ اِيْخَانِيْنَ اَلْمَقَابِدِ اَلَّذِيْ رَضِيْتُمْ

6 — Karamanda Ibrahim Beyin İmaret Medresesi binası.

Karamanda İbrahim Beyin İmarat Camii ile Türbesi İnşa tarihi, 1432 M 836 H

Konya Asar-ı Ahkâm Müzesi Direktörü
Yusuף Akınat
18. 2. 1936

A Kapısındañi kitabe:

- 1 = مقصبة لهم الايوبى (Xitfe), هذا ذكر وان المقصوب حسن مأب (Saliha melana jia)
- 2 = بنى السلطان المنصور والامان الاعظم مالك رقاب الهم يوم ملوك العرب والعمير واضع واسم العدل والاحسان
- 3 = هادم قواعد الجور والظمان قان الزادفة والتسرك في اقدار العورة واللين ما مرسع عسرع اندر زافا مش نظام. ناخ تسرك تسرك اندر زافا مش نظام
- 4 = باج الدولة والدين بزم بزم محمد بن زمان صاف الله قدره والى القربان ابداره هذه العمارة المباركة للصادقين والواردين من اى طائفة كانوا المسلمين في شهر محرم الحرام سنة ست وثمان مائة.

B, C Kapıları üstündeki vakfiyesi:

1. B وقف الأمير المنصور 2. والسلطان الملوك ابراهيم محمد بن زمان محمد الله ملكه 3. على مصاف هذه العمارة سبعين الف وفسره ا 4. جزان بزم واعد من اصل اى تسرك هاهنا محام اسركه الكمان بوزنده 5. يسيله كوى ونصف محام ماسا العام البستر وجملة محام حر وقلوعا قانى 6. جملة ارض غنوت وجملة كرم والذجاج عدو الدين مع العمارة في ونصف طاحونة 7. البوك العصر 8. ونصف طاحونة الحاج على ونصف طاحونة جوم طوى 9. وجملة البرزلة وجملة كرم 8. الحاج يوسف قريشى العاصمى وجملة كرم ضوايد لولوع العمارة في ساحة جقا بوض
1. C وقف الأمير المنصور 2. العمارة البقعة التي بها العمارة وجملة 3. الفون لما بها وجملة ارض بامكسوز وجملة ارض سراج على وجملة 4. ارض مانظ اسهواو الكمان بقر برون وجملة ارض بوزى فون 5. قريشيل وجملة قرية افرا ونصف قرية غفرايان وقرى كاس ورودى واربيرة ارضه قشادى 6. وجملة قرية ورا لوصاوب كانية العجماقون وجملة قرية قاليك العور وقرى قشوى وضايم وار ووزن 7. كاتزارش ويايجوك وبيدى ويزر عفاجه وياواياك لاسه وجملة قرية باغعد من قرى ششبرى 8. وجملة قرية غلزلر وجملة قرية اسونبار وجملة قرية سمسالدين من قرى موت وفعاً صحبها الاوزما.

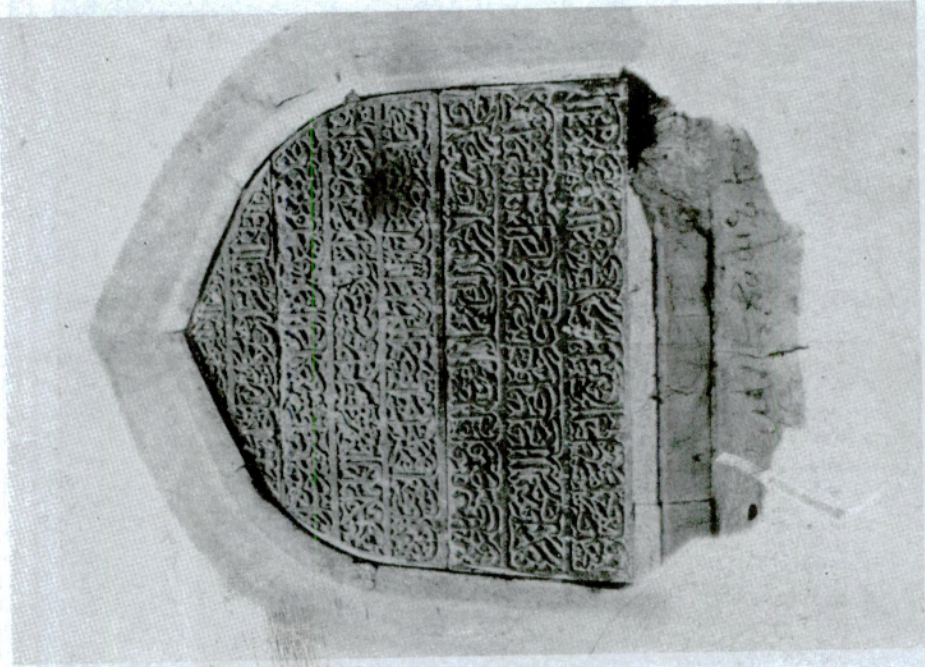
7 — Karamanda İbrahim Beyin İmarat Medresesi, plân, kitabe ve taş hak edilmiş olan vakfiye hulâsaları [Konya Müzesi Direktörü Bay Yusufun koleksiyonundan]

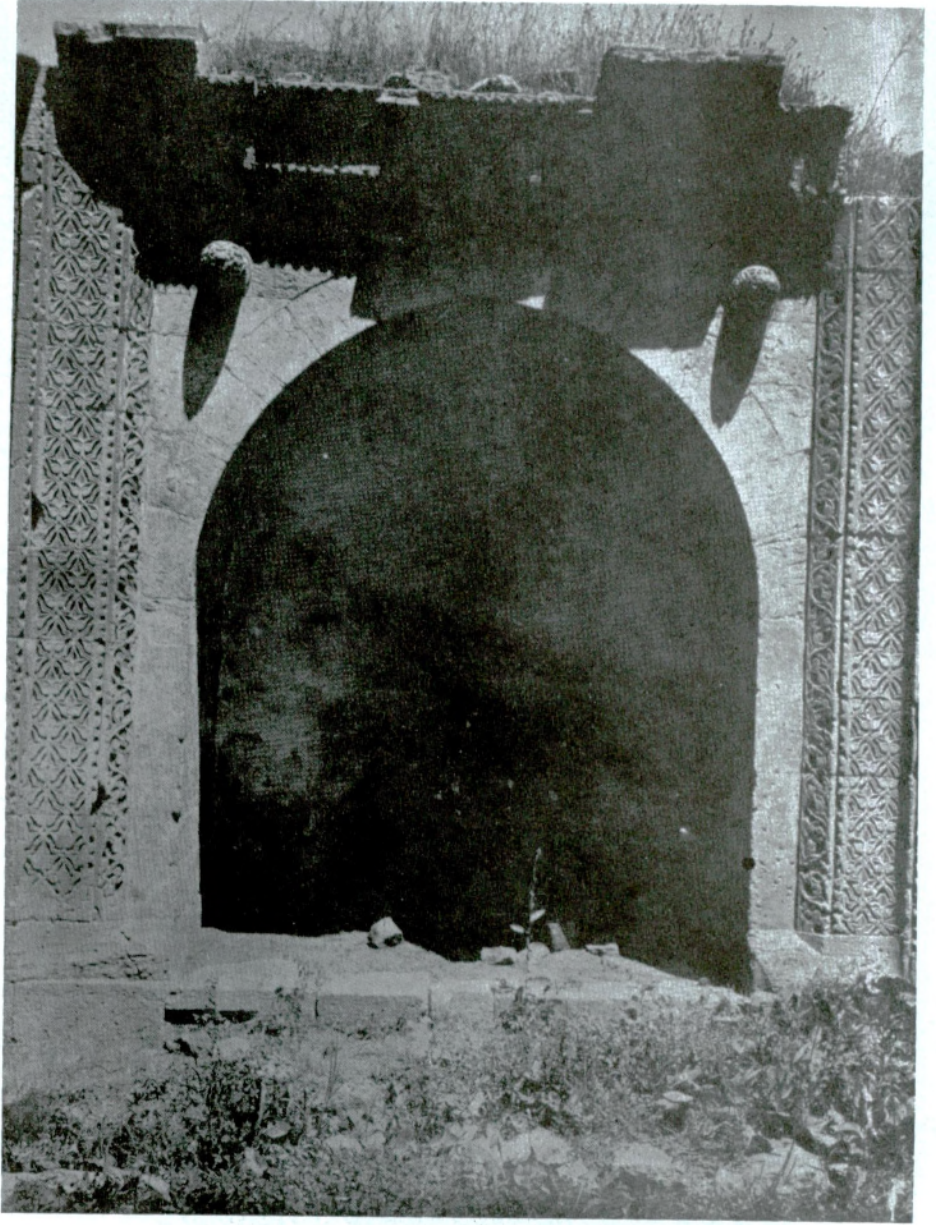
8 — Karamanda İmaret Medresesinin dış kapısı

9 — Karamanda İmaret Medresesi içinde sağdaki
kapı üzerindeki vakfiye hülasası

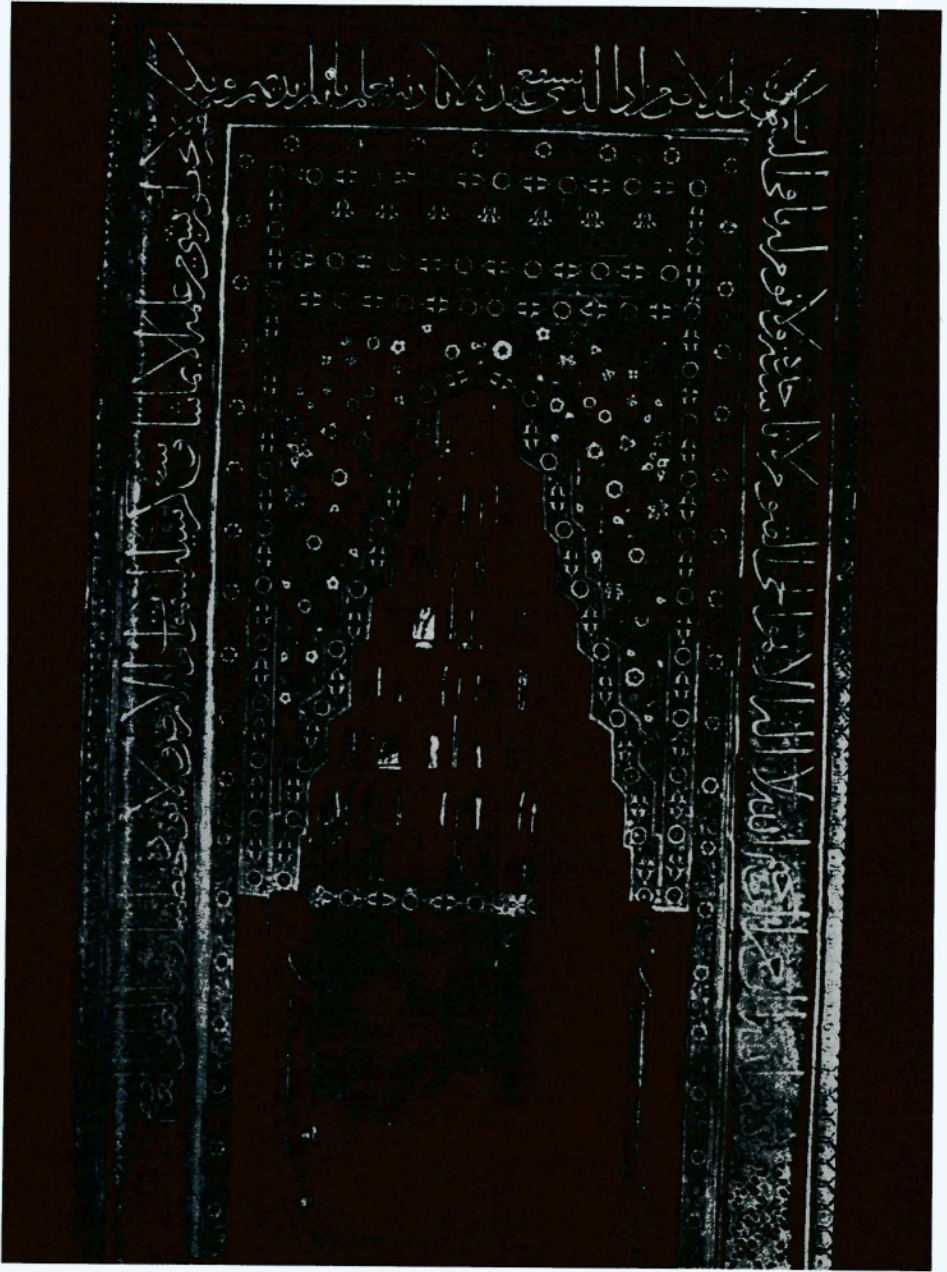

10 — Karamanda İmaret Medresesi içindeki sola düşen kapının
üzerindeki vakfiye hülasasının alt tarafı

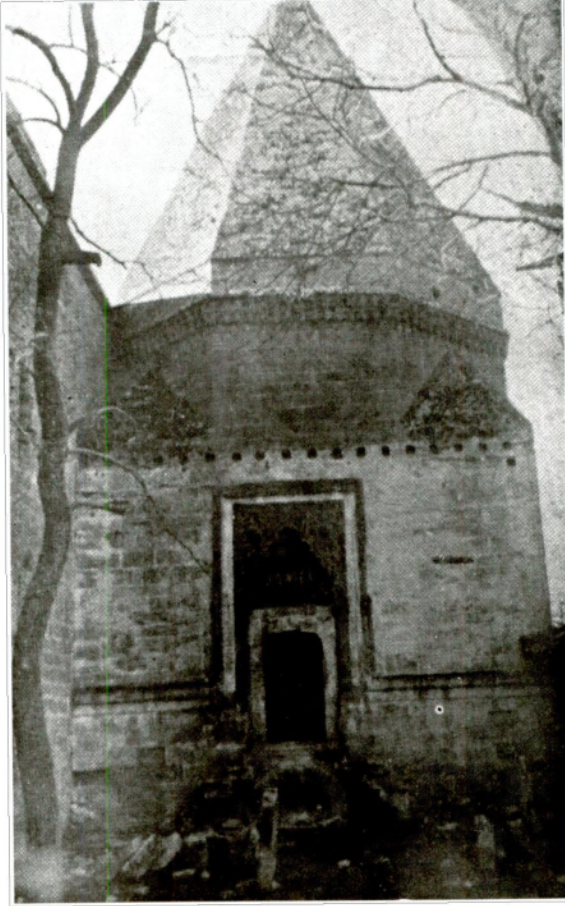

11 — Karamanda İmaret Bahçesinde İbrahim Bey Çeşmesi

12 — Karamanda İbrahim Bey İmaret Medresesinin oyma pencere kanatlarından biri olup İstanbul Arkeoloji Müzesindedir

13 — Karamanda İmaret Medresesinin Çini Mihrabı olup İstanbul Arkeoloji Müzesindedir

14 — Karamanda Karaman Oglu İbrahim
Beyin medfun olduğu türbe

15 -- Karamanda İmaret Medresesi Türbesinde Karaman Oğlu İbrahim (ortadaki)
Bey ile oğulları Alâüddin ve Kasım Beylerin kabirleri

16 — Karamanda İmaret Medresesi bitişindeki İbrahim Bey
Türbesinde İbrahim Beyin kabir kitabesi

ERKLAERUNG UND ÜBERSETZUNG DER STIFTUNGSURKUNDEN IM AUSZUG

Die Stiftungsurkunden stammen von Taceddin Ibrahim bin Mehmed bin Alâeddin bin Halil bin Mahmud bin Karaman aus der Dynastie der Karamaniden, die von 827 h/1424 p. Chr. bis 868 h/1413 p. Chr. regierte. Die erste derselben ist im Şavval 835 (Juli 1432) registriert worden.

Vorwort und Beglaubigung, dass die Stiftungsurkunde den gesetzlichen Anforderungen entspricht:

Dass die Stiftungsurkunde ins Register eingetragen ist und den gesetzlichen Anforderungen für eine Stiftung entspricht, wird von Serrac bin Sadeddin beglaubigt. Sodann beglaubigt der Kadi von Larende, Ali bin Mehmed bin Süleyman, dass der Inhalt der Stiftungsurkunde als rechtsgültig von ihm acceptiert worden ist.

In der Urkunde folgt sodann eine Einleitung, in der die Allmacht und Erhabenheit Gottes und die Sendung des Propheten dargelegt und ausgeführt wird, dass die Menschen je nach ihren guten oder bösen Taten im Jenseits ihren Lohn empfangen werden, und dass die Wege hierzu ihnen durch Propheten und heilige Bücher gewiesen worden sind. Darauf wird gesagt, dass der Stifter, Karaman Oğlu Ibrahim Bey, von Jugend auf um fromme Werke, Wissenschaft und Erkenntnis bemüht gewesen sei, und dass er, angeregt durch einen Ausspruch des Propheten, [1] in der Stadt Larende ein Imaret [2] zu gründen unternommen habe.

[1] Nur drei Dinge, die der Mensch tut, wirken über seinen Tod hinaus fort: Ein fortlaufendes Almosen (in der Form von von ihm erbauten Moscheen, Brücken, Schulen, Krankenhäusern, Brunnen u. dgl.) Wissenschaft, die allgemeinen Nutzen gewährt und ein frommer Sohn, der für ihn betet.

[2] Imaret bedeutet nicht einfach ein Gebaue zum Essenkochen, es ist vielmehr ein Komplex von Gebaueuden, der ausser einer Küche und einem Speiseraum, je nach der Grösse des Stiftungskapitals, auch eine Medrese, Moschee, ein Krankenhaus und andere gemeinnützige Anstalten enthaelt.

Gelaende und Grundstücke, die mit dem Imaretgebäude in die Stiftung aufgenommen sind:

Ibrahim Bey errichtet auf der einen Seite des als Imaret bezeichneten, und im Osten der Stadt an der Örtlichkeit Yogon Divar errichteten Gebäudeflexes eine Moschee, auf der anderen Seite eine für jede Art von Reisenden und Gästen, ohne Ansehen des Ranges, des Besitzes und der Herkunft, bestimmte öffentliche Küche, und ausserdem eine für Koranlesung und Koranleserausbildung bestimmte Koranleseanstalt. Die Grenzen des Imaret werden gebildet auf der einen Seite von den Grundstücken der Erben des Mukbil ül Muhammadi, [1] auf der anderen Seite von dem Fluss Karaman çay, auf der dritten Seite von einem Tal namens Sakiye, und dem Vakfgut des Derwischklosters der Rahiye Hatun, auf der vierten Seite von dem Grundstück des Emir Mustafa, Sohn des Mahmud Bey aus Alaiya und den Vakfgütern des Celaledin Mustaufi. [2]

Das Imaret wurde ausserhalb von Larendede an einem Yogon Divar genannten Orte errichtet.

Ibrahim hat für diese Stiftung die nachstehend bezeichneten Gebäude und Laendereien als Stiftungsgut gestiftet.

1. Sieben Teile und zehn Unterteile eines weiteren Teils von siebzehn Teilen eines Doppelbades für Maenner und Frauen, welches in dem Stadtviertel von Larendede, welches Sileköy [3] genannt wird, gelegen ist.

Das Bad ist begrenzt auf zwei Seiten durch die Strasse, ferner durch den Durchgangs-Chan und durch das Grundstück des Ahi Malik Ali Ahi Ali des Filzers.

2. Die Hälfte des dem Pascha [4] zugeschriebenen alten Bades in der Ağırca - Strasse in Larendede, welches an drei Seiten durch die Strasse, und an der vierten Seite durch das Eigentum des

[1] Dies muss ein Sklave des Karaman Oğlu Mehmed Bey sein. Die Karamanlis pflegten, in Nachahmung des Brauches der Mamluken, die Sklaven mit der Nische ihrer Herren zu bezeichnen.

[2] Celaledin Mustaufi war zur Zeit Giyaseddin Keyhusrev III. Finanzminister und spaeter Sultanatsvertreter.

[3] Sileköy ist in der Stiftungsurkunde als Stadtviertel gerechnet, weil es ein Stadtviertel in Larendede oder ein der Stadt sehr nahe liegendes Dorf war.

[4] Mit Pascha wird gemeint sein Musa Pascha von den Karamaniden. Musa Pascha ist der Onkel des Grossvaters von Ibrahim Bey.

Scheich Ismail, des Sohnes des Buchbinders und Vergolders, begrenzt wird.

3. Das unter dem Namen Çardaklı Hamam bekannte Bad in Larende in der Nähe der Gazi Alp - brücke. [1]. Dieses Bad wird begrenzt auf der einen Seite von der Strasse, auf der zweiten Seite von der Medrese und dem Garten des Sohnes des Hadschi Alâeddin, an der dritten Seite von der Medrese des Hadschi Alâeddin und an der vierten durch das Stadtviertel Kerimeddin.

4. Das unter dem Namen Akreb bekannte, in Larende liegende Land, welches begrenzt wird an der einen Seite durch das Grundstück der Erben des Hodscha Çekçi, an der zweiten Seite durch den Weg nach Idemut [2], an der dritten Seite durch den Vakf des Taceddin, und an der vierten Seite durch ein Privatgrundstück und durch das Grundstück und den Vakf des Ahi Mahmud bin Ahi Ali.

5. Landgüter und Grundstücke, die eine Anzahl Dörfer und Felder umfassen, und deren grösstes das Landgut Kalın Ahur ist. [3] Ferner die Dörfer Kızılca Köy [4], Kayacık [5] und Orta Viran [6].

Die Felder sind: Das unter dem Namen Kafir Viran bekannte [7] Feld, die Dörfer Bilecik [8], Çaplak [9], ein Feld aus dem Dorfe

[1] Gazi Alp: Das in der Nähe der Stadt Karaman liegende Gazalpa.

[2] Nach der Urkunde ist Idemut der Name für einen Ort oder eine Gegend, in den Stiftungsdefters (mevqûfat defterleri) des Archivs in den kurzen und ausführlichen Aufzeichnungen des Defterhane No. 548 und 871 ist Idemut im 16. Jahrhundert ein Stadtviertel in Larende.

[3] Nach dem kürzeren Defter von Karaman No. 548 ist Kalın Ahur der Name eines Feldes bzw. eines Dorfes, das zu der Nahiye Belviran gehört.

[4] In dem kürzeren Defter von Karaman tritt ein Dorf namens Kaşköy auf, das zu Kızılca Köy gehören soll. In dem ausführlichen Defter von Konya kommt der Name Kızılca Viran als Stiftungsdorf des İmaret von İbrahim Bey in der Nahiye Belviran vor.

[5] In der Zentralnahiye Bozkır und in der Nahiye Hotamış von Sultaniye gibt es je ein Dorf namens Kayacık. In dem kürzeren Buch dess Eyalets Karaman ist von Kayacık als zu Larende gehörig die Rede. Es muss das heutige Dorf Bozkır Kayacık sein.

[6] Ortaviran, das in der Nahiye Belviran von Larende liegen soll, habe ich in dem ausführlichen Defter nicht feststellen können.

[7] Die Felder bei Ayrancı im Kaza Karaman sollen die Namen Kafir Viran - Felder führen.

[8] Bilecik ist ein Dorf, das zu der Nahiye Sille von Konya gehört.

[9] Çaplak ist der Name eines Dorfes auf dem Ala Dağ im Kaza Karaman und im Stadtbezirk von Seydi.

Ece und Küçük Bilecik. Dies Gebiet erstreckt sich an den vier Seiten von dem Dorfe Kinük [1] bis nach Köpürce, [1a] von dort bis zu dem Felde Yarımca [2] und weiter bis zu dem Dorfe Kilü [3] oder Külü, von dort bis nach Dinlendik [4], weiter nach Kinik [5] und weiter nach Smil [6], von dort nach dem grossen Flusstal und der Brücke Taşan [7], von dort zu dem Dorfe Yuwacık [8], von dort zu dem Dorfe Fasilcık [9], von dort nach dem Dorfe Balçık Hisarı [10] und von dort bis zu dem Dorfe Imreköy [11].

6. Der halbe nicht ausgeteilte Anteil des Dorfes Akrabad [12], gehörend zu der Stadt Larende. Dieser Anteil umfasst die Örtlichkeiten Kilise Dudgümü [13] und Erenun Kışlağı(?). Er ist an den vier Seiten begrenzt durch die Dörfer İlisıra [14], Pusala [15] und Eletere [15a]

[1] Den Namen dieses Dorfes habe ich nicht feststellen können. Wir wissen nur, dass Kuçukuyu, mit einem anderen Namen Ibrahim İyüğü, im Bezirk Larende ein Stiftungsdorf des İmaret's des Ibrahim Bey war. (Ausführliches Defter von Karaman No. 939)

[1a] Köpürce wird in den Aufzeichnungen des Defterhane als Dorf der Nahiye Yılviran aufgeführt (Ausführliches Defter von Karaman No 871 vom Jahre 924 h.)

[2] Dorf im Kaza Larende.

[3] Diesen Ort habe ich nicht feststellen können, vielleicht ist es Kille in Karaman.

[4] Nach alten Eintragungen in dem ausführlichen Defter von Karaman ein Dorf im Zentralkaza von Konya.

[5] Dorf in der Nahiye Kireli im Kaza Beyşehir.

[6] Vielleicht İsmilköy im Kaza Çumra.

[7] Taşan ist eine Örtlichkeit in dem Dorfe Gökuyuk oder Gökçe Uyük.

[8] Yuwacık...

[9] Fasilcık ist nach dem Defter des Eyalet Karaman von 920 h ein Dorf in der Nahiye Yılviran.

[10] Balçık Hisarı wird in dem ausführlichen Grundbuch von Karaman als ein zur Nahiye Yılviran gehöriges Dorf aufgeführt.

[11] Imre: In dem kürzeren und ausführlichen Defter von Karaman wird ein Dorf dieses Namens als in der Nahiye Yılviran im Kaza Bozkır gelegen aufgeführt. Heute ist kein Dorf dieses Namens bekannt.

[12] Akrabad; Dorf im Kaza Karaman.

[13] Dies, in der Urkunde als Dudgümü aufgeführte Dorf wird in dem am Anfang des 16. Jahrhunderts geschriebenen kürzeren Defter von Karaman in der Form Düdügümü-Feld aufgeführt. In einem anderen Defter steht Düdügümü.

[14] İlisıra: Dorf in der Zentralnahiye des Kaza Karaman.

[15] Pusala: Dorf in der Zentralnahiye des Kaza Karaman.

[15a] Eletere oder Letere wird in dem ausführlichen Defter von Karaman No 871 als Dorf der Krone (Padişah haslarından), gehörend zu Larende aufgeführt.

und ferner durch die Dörfer Yağmurlar [1], Karacalar [2] und das Feld Sınkahır [3].

7. Der halbe nicht ausgeteilte Anteil des unter dem Namen Chan des Pinkal Oğlu Hadschi Veli Bekannten Chans. Dieser ist auf zwei Seiten durch die Strasse, an der dritten Seite durch die Bezzaziye, an der vierten Seite durch das Wohnviertel (mahalle) begrenzt.

8. Der Bezzasistan (Bedestan) der Stadt Larendé vollständig, begrenzt auf der einen Seite von dem Chan des Hadschi Veli, auf zwei Seiten von der Strasse und auf der vierten Seite vom Wohnviertel.

9. Der Weinberg des Hodscha Lülü an der Örtlichkeit Çakulluce Ahur in Larendé, begrenzt durch die Strasse, den Vakf und das unter dem Namen Zanbakyacı bekannte Grundstück des Sungur Ağa Ibrahimî [4].

10. Das gesamte Dorf Efra [5] in Larendé, begrenzt durch die Dörfer İkikilise [6], Çavuş köy [7], Gerdelson (?), Damda und Kedermekmi (?) [8].

11. Der gesamte für Ackerbau geeignete Grund und Boden in Emeksuvan [9], zu Larendé gehörig und begrenzt durch das Grundstück des Ahmed, den Fluss, den Kanal und den Vakf.

[1] Wird in dem ausführlichen Defter von Karaman No 871 als Dorf von Larendé aufgeführt. Die heutige Lage war nicht festzustellen.

[2] Wird in dem ausführlichen Defter von Karaman als Dorf von Larendé, zugehörig der früheren Nahiye Kaş, aufgeführt.

[3] Sınkahır: Dass dieser Ort später ein Dorf war, ergibt sich aus dem Ausdruck des ausführlichen Defter von Karaman: Karyei Sinakahur an kazai Larendé Kürzeres Defter von Karaman No. 548 und ausführliches Grundbuch No 871)

[4] Dieser Sungur Ağa ist wahrscheinlich der als Sklave und Regierungsbeamter des Karaman Oğlu Ibrahim Bey bekannte Sungur Ağa. Er hat in Konya ein Darelhuffaz und eine Moschee, und in Niğde eine Freitagsmoschee erbauen lassen.

[5] Den Ort Efra oder Afra habe ich nicht feststellen können.

[6] Wird in dem ausführlichen Grundbuch von Karaman unter den Dörfern des Zentralkaza von Larendé genannt.

[7] Dorf in der Nahiye Kireli im Kaza Beyşehir.

[8] Von den Dörfern Gerdelson, Ramde und Kedermekmi habe ich weder die Namen entziffern noch die Lage feststellen können.

[9] Emeksuvan ist ein Stadtviertel in der Stadt Larendé selbst. (Kurzes Defter von Karaman No 548.)

12. Der gesamte für Ackerbau geeignete Grund und Boden an der Örtlichkeit Koy, gehörig zu Larendede, und begrenzt durch das Grundstück der Hadice Hatun bint Emirahur Yusuf, den unter dem Namen Çulu (?) bekannten Ort, das Grundstück der Erben des Mukbil ül-Muhammedi und den Fluss.

13. Der gesamte Weinberg auf dem Kadi - Friedhof in Larendede, zugeschrieben dem Hadschi Yusuf und begrenzt auf zwei Seiten von unbebautem Gelaende.

14. Der ganze Weingarten des Sohnes des Hadschi Alâeddin in der Naehede von Larendede und die Mühle Bekirece, die dem unten zu erwahrenden gleichen Vakf angehört. Dieser Garten wird an zwei Seiten vom Wege, auf einer Seite vom Bey Bağı und auf einer Seite von den Grundstücken des Mukbil ül-Muhammedi und Hadschi Bey begrenzt.

15. Der gesamte unausgeteilte halbe Anteil der Bekirece - Mühle in Larendede nahe der neuen Brücke, begrenzt auf zwei Seiten von dem grossen Fluss, an der vierten Seite vom Weg.

16. Der gesamte unausgeteilte halbe Anteil der unter dem Namen Mühle des Hadschi bekannten Mühle in Larendede, begrenzt auf der einen Seite durch den Weg, auf der zweiten Seite von dem Flusstal Sucuk, ferner von dem grossen Fluss, der nach Gazi fliesst und durch das Grundstück des Sohnes des Matar (?)

17. Saemtliche Dörfer in Larendede, gegenüber dem Imaret, von denen drei Seiten an das Imaret anstossen und eine durch das Grundstück des Mukbil ül-Muhammedi begrenzt ist.

18. Das unter dem Namen Viranlı Salur [1] bekannte Dorf, welches in der Ebene von Konya liegt und begrenzt ist durch die Dörfer Sarraclar [2] und Afşar [2a], und durch das Ackerland des Grundbesitzes (?) und durch das Dorf Mesçidli Salur [3].

[1] Wird in dem kurzen und ausführlichen Difter von Karaman (548) und (571) als zu Konya gehörend aufgeführt. Ein Dorf dieses Namens ist heute nicht bekannt.

[2] Ein solches Dorf liegt in der Zentralnahiye von Konya.

[2a] In der Konyaebene gibt es kein Dorf dieses Namens.

Dagegen gibt es Dörfer dieses Namens in der Zentralnahiye von Hadım und Beyşehir sowie in der Nahiye Dinek von Çumra. Dies Letztere wird gemeint sein.

[3] Für diesen Ort gilt das Gleiche wie für Viranlı Salur; vgl. Anm. No 1.

19. Das Dorf Balganda [1], gehörend zu den Dörfern von Beyşehir, begrenzt durch Ertas (?), Kanlıca Öz (?), Obruk [2] und die gemeinsame Grenze zwischen diesem Ort und Köşk [3].

20. Das von Beypınar, Dostbeyi (?), Çadırağaç [4] und Obruk begrenzte Dorf Umranlar [4a].

21. Das gesamte Dorf Işıkpınar [5], begrenzt durch den Weg nach Beyşehir, den alten Fluss, Kurupınar [6].

22. Das Dorf Şemseddin [7], an dem Orte der als Kenclü bekannt ist, begrenzt durch Köksu im Kaza Mut, den Genclü Fluss, den Berg und das Dorf Gercü [8].

Nachdem in dieser Weise die gestifteten Grundstücke und Ländereien einzeln aufgeführt sind, wird ihre Stiftung in folgender Weise beurkundet:

Diese aufgeführten Gegenstände und im einzelnen aufgezählten Baeder, Grundstücke, Landgüter und Felder mit allem Zubehör und Anhang, Gefaellen, Bewohnern[10], Ebenen, Bergen, Weiden, Bäumen

[1] Dorf in der Nahiye Kireli im Kaza Beyşehir.

[2] In dem Kaza Beyşehir gibt es kein solches Dorf. Es ist das Dorf Olbruk in der Nahiye Zuvark im Zentralkaza von Konya.

[3] Dorf in der Nahiye Kireli im Kaza Beyşehir.

[4] Die Dörfer Beypınar, Dostbey (?) und Çadırağaç sind weder in den alten Urkunden noch in modernen Werken zu finden.

[4a] Es handelt sich um das Dorf, das mit dem Namen Umranlı als zu Beyşehir gehörend in dem ausführlichen Defter von Karaman aufgeführt ist.

[5] In dem kurzen Grundbuch von Karaman als zur Nahiye Muranlı gehörendes Dorf aufgeführt.

[6] Ist etwa Kuruçay in der Zentralnahiye von Bozkır gemeint?

[7] Dorf in der Zentralnahiye von Bozkır.

[8] Ein anderer Name des Dorfes Şemseddin ist Evren. Es gehört zu den Dörfern von Mut

[9] Hat dieses Dorf etwas zu tun mit dem Dorfe Görkçü in der Nahiye Sarı Kavak im Kaza Mut?

[10] Entsprechend der alten Einteilung der Ländereien nach Timar, Ziyamet, Has, Stiftungsland und Privateigentum, gehörten die Dorfbewohner stets zu derjenigen Kategorie, für die sie landwirtschaftliche Arbeit leisteten, und konnten nicht von einer Kategorie zur anderen übergehen. Das heisst ein Bauer, der in Stiftungsdörfern arbeitete, konnte nicht in den Dienst eines Sipahi mit Timarlenen eintreten. Dementsprechend wurden bei Errichtung einer Stiftung die Bauern des bisherigen Privatgrundbesitzes nunmehr in den Stiftungsdienst übergeführt. Über die soziale Gliederung des Volkes bei den Osmanen gedenken wir eine besondere Studie zu veröffentlichen, in der diese Verhältnisse klargestellt werden sollen.

Flüssen, Steinen, Abhaengen, Wegen und saemtlichen Geraeten, Türen, Schlüsseln, Wassern, Bewaesserungskanaelen, saemtlichen Geraeten, und saemtlichen inneren und aeusseren Rechten sind zum Stiftungsgut gemacht worden. Sie können nicht verkauft, verschenkt, verpfaendet und vererbt werden.

Die Verwaltung der Stiftung.

Die Verwaltung der Stiftung liegt in der Hand des Stifters Karaman Oğlu Ibrahim Bey, solange dieser lebt. Nach seinem Tode wird sie bis zum Aussterben seiner Nachkommen jeweils dem rechtschaffensten unter seinen Söhnen, und darnach je den rechtschaffensten unter dessen Kindern und Kindeskindern übertragen. Stirbt seine Nachkommenschaft aus, so wird vom Herrscher und Kadi der Zeit für die Stiftung ein zuverlaessiger und frommer Verwalter bestellt.

Die Verwendung der Stiftungseinkünfte.

Die Einkünfte der Stiftung werden in erster Linie für die bauliche Ausbesserung und Ergaenzung etwaiger Maengel des Imarets, in zweiter Linie für die Instandhaltung, bauliche Pflege und Sicherung der dauernden Nutzbarkeit der Baeder, Mühlen und übrigen Immobilien verwendet. Der hiernach übrig bleibende Rest dient zur Bezahlung der angestellten Vorbeter, Gebetsrufer, Koranleser und der Angestellten des Imarets. Die darüber hinausgehenden Einkünfte werden für die Speisung der Bewohner, der Armen und der Durchreisenden verwendet.

Die Anzahl der zu bereitenden Essportionen.

Die Anzahl der Essportionen bei jedem Essenkochen für Vornehm und Gering soll je nach der Zahl der Esser mindestens hundert, höchstens zweihundert sein (D. h. also, dass taeglich mindestens hundert und höchstens zweihundert Personen gespeist werden.) Das Essen wird taeglich zweimal gereicht, nach Bedarf auch öfter.

Die Verwendung des übrigen Geldes.

Wenn nach Bestreitung der Unkosten für die Speisungen noch Einkünfte bleiben, so wird dieses Geld beim Verwalter zwecks Ankauf neuer Einnahmequellen aufbewahrt. Wenn sich Gelegenheit

bietet, ein Privateigentum, das Ertrage abwirft, zu kaufen, so soll dies geschehen.

Die Angestellten der Stiftung und ihre Gehälter.

Der Stifter hat noch folgende Bestimmungen getroffen:

Die Anzahl der Koranleser im Darülhuffaz soll zwölf betragen. Für jeden von ihnen ist ein jährliches Gehalt von 225 Dirhem Silbergeld festgesetzt. Einer der zwölf soll Vorbeter im İmaret sein und mit dem Volke die fünf Gebete abhalten. Der Vorbeter muss dieses Amtes würdig sein, über alle Fragen, die mit dem Gebet zusammenhängen, die gehörigen Kenntnisse besitzen und dem hanefitischen Ritus angehören. Ein anderer der zwölf hat in der Moschee als Gebetsrufer für die fünf Gebetszeiten zu amtieren, muss über die zu diesem Amte notwendigen Kenntnisse verfügen und ebenfalls dem hanefitischen Ritus angehören.

Wenn der Vorbeter wegen eines Hindernisses scheriatrechtlicher oder gewohnheitsrechtlicher Art den Vorbeterdienst auszuüben nicht in der Lage ist, so wird eine für dieses Amt geeignete Persönlichkeit als Vertreter bestellt. Das Gleiche gilt für die Koranleser des Darülhuffaz und den Gebetsrufer.

Der Vorbeter erhält jährlich über die 225 Dirhem Silbergeld hinaus soviel, dass der Gesamtbetrag seines Gehaltes 450 Dirhem ausmacht 1). Der Gebetsrufer erhält ausser den 225 Aktsche, die er ebenso wie der Vorbeter für die Koranrezitierung erhält, für die Ausübung des Gebetsruferamtes jährlich 150 Aktsche, also insgesamt 375 Aktsche.

Die übrigen zehn Koranleser haben in gemeinsamer Sitzung im Darülhuffaz des İmaret's taeglich je drei Lesekapitel (cüz) des Koran zu rezitieren, so dass durch Rezitation von dreissig Kapiteln taeglich eine Gesamtlesung des ganzen Korans zustandekommt. Den jenseitigen Lohn für diese Lesung haben sie dem Stifter zu schenken.

Der Verwalter des Vakf erhält für seine Leistungen von allen Einkünften der Stiftung ein Zehntel.

Von den oben genannten zwölf Koranlesern wird einer zum Vorsteher (Scheich, Kethuda) über diese frommen Werke bestimmt. Die-

[1] Der Vorbeter hat zwei Verpflichtungen. Er hat taeglich im Darülhuffaz drei Korankapitel (cüz) zu rezitieren und erhält dafür jährlich 225 Aktsche. Ausserdem bekommt er für das Vorbeteramt jährlich 225 Aktsche. Der Gebetsrufer erhält für seine beiden Dienstleistungen jährlich 375 Aktsche.

ser Vorsteher erhaelt jaehrlich 710 Dirhem reine Silberaktsche und dreissig medinensische Scheffel Sommergerste.

Weiter wird einer der zwölf Koranleser zum Koraninterpreten ernannt und hat Koraninterpretation und Hadis zu lehren. Er hat je nach der Rezitation von drei Lesekapiteln Lektion zu erteilem und bekommt dafür jaehrlich 375 Aktsche reines Silber.

Der Koch, der Essen im Imaret zu kochen hat, erhaelt jaehrlich zehn Scheffel Weizen und 300 Dirhem Silber, die mit der Saeuberung und Ausfegung betrauten Hausdiener erhalten jaehrlich 20 Scheffel Weizen und 450 Dirhem Silber, die beiden Türhüter und der Vorsteher der Vorratsraeume jaehrlich zwanzig Scheffel Weizen und 600 Dirhem reines Silber.

Der Kerzen- und Lampenanzünder erhaelt jaehrlich 325 Dirhem Silber.

Das Inventar des Imaret.

Zu dem Imaret gehörten als Inventar dreissig gewebte Teppiche, (davon sechs grosse), Decken, Knüpfteppiche und Gebetststeppiche. Ferner gehörten zum Inventar vier grosse Kupferkessel, vier Kupfertöpfe, zwei Schüsseln, die als Seyrani bezeichnet werden. 50 Kupfertöpfe. 50 Kupferschüsseln, 4 Schmelzpfannen, 4 Schöpflöffel, 4 Kissen.

Bestimmungen über einige Obliegenheiten des Verwalters und der Angestellten.

Der Verwalter hat staendig die Angestellten zu kontrollieren und zu überwachen, ob sie ihren Verpflichtungen nachkommen oder nicht.

1. Der Verwalter hat darauf zu achten, ob Vorsteher, Vorbeter, Gebetsrufer und Koranleser ihre Pflichten erfüllen oder nicht. Sollte er bei ihnen Pflichtversaemnis feststellen, so hat er sie beim ersten Male zurechtzuweisen; wenn die Zurechtweisung nichts fruchtet, so hat er ihnen mit Gehaltsentziehung für die versaemten Tage zu drohen. Sollte auch das nichts helfen, so hat er diese Drohung zu verwirklichen und ihnen das Tagesgehalt abzuziehen. Sollte auch das nichts helfen, so hat er eine andere Person an Stelle der saemigen einzustellen.

2. Ebenso sind die Türhüter zu behandeln. Die Aufgabe der Hausdiener besteht darin, die Türen des Imaret, den Gebetsplatz, die Zimmer und übrigen Raeume zu kehren, den Kehricht zu entfer-

nen und saemtliche Teppiche und Matten des Imarets zur rechten Zeit ordentlich auszubreiten. Die Türhüter haben taeglich die Türen zu öffnen und zu schliessen und die Sachen des Imaret vor Diebstahl zu bewahren. Die Taetigkeit dieser Hausdiener und Türhüter ist zu kontrollieren, und bei Nachlaessigkeit ist gegen sie mit Strafen vorzugehen.

Der Vorsteher hat diejenigen Angestellten, die ihre Obliegenheiten ordentlich erfüllen und zu keinen Strafen und Verweisen Anlass geben, höflich, anstaendig und wohlwollend zu behandeln und in keiner Weise zu kraenken.

Über die Gelehrten und Scheiche, welche in dem Imaret Aufenthalt nehmen.

Wenn in das Imaret Gelehrte und Scheiche als hohe Gäste kommen, hat der Verwalter ihnen liebenswürdig zu begegnen, ihnen die gepflegtesten Raeume des Imarets anzuweisen, für schleunige Bewirtung zu sorgen, und ihnen Bretzeln aus Feinmehl reichen zu lassen. Die Dauer des Gastaufenthalts betraegt drei Tage. Die Reittiere der Gaeste sind reichlich mit Hafer und Gerste zu versorgen.

Weitere vom Stifter getroffene Bestimmungen.

1. Die für den Dienst am Imaret bestimmten Verwalter und Vorsteher, Vorbeter, Gebetsrufer und sonstigen Angestellten sind aus charakterlich einwandfreien, tugendhaften und zuverlaessigen Leuten zu wahlen. Charakterlose und diebische Personen. Die mit dem Imaret Missbrauch treiben und damit die Schliessung der Einrichtungen verursachen, sind nicht anzustellen.

2. In den heiligen Naechten Berat (Schicksalsnacht am 15. Şaban) Regayb (Geburtsnacht des Propheten am 1. Freitag des Receb) und Kadir (Nacht der Herabsendung des Korans, 27. Ramazan) ist dem Vorbeter, dem Gebetsrufer, den Koranlesern über ihre festgesetzten Einkünfte hinaus nach dem Nachtgebet je ein Florin zu reichen.

3. Für die Koranleser, den Vorbeter, und Gebetsrufer, sowie für die Armen und Einsamen sind in den Naechten Berat und Regayb und den beiden Bayramnaechten 50 Batman Helva zu kochen und darzureichen.

4. Betraege, die aus Überschüssen der Stiftungseinkünfte oder durch Vermehrung dieser Einkünfte entstehen, sind dazu zu verwen-

den, solchen Angestellten, die nicht ausreichend bezahlt sind, Gehaltszuschüsse zu geben. Dieses Vorgehen wird zur Folge haben dass der Angestellte in seinem Dienst korrekt bleibt und seinen Dienst in dem beruhigenden Bewusstsein sicher versorgt zu sein, tut.

5. Der Verwalter soll Saatfelder oder Baulichkeiten auf keine laengere Zeitspanne als drei Jahre vermieten, weil sonst die Möglichkeit besteht, dass diese Immobilien zu Privateigentum werden und aus dem Stiftungsgut ausscheiden.

6. Der Verwalter soll vornehm und menschlich sein. Er soll denjenigen Beamten und Angestellten, die in Geldnot sind und anderswoher kein Geld geliehen bekommen, das Gehalt vorausbezahlen.

Fleisch und Brot für das Imaret.

7. Es sollen täglich mindestens 150 Brote gereicht werden. 20 Brote sollen zusammen ein Batman nach Marktgewicht wiegen und aus bestem Weizen bereitet sein. Die tägliche Fleischmenge hat vier Batman nach Marktgewicht zu betragen.

8. Der Stifter İbrahim Bey ermahnt seine Kinder und Verwandten (d. h. die, die mit der Stiftung zu tun haben) das Imaret, falls es wie alle übrigen Dinge im Lauf der Zeit verfallen sollte, das Gebäude mit den Einkünften der Stiftung aufs neue aufzuführen. Sollte es wiederum verfallen und nicht wieder aufgeführt werden können, so sollen die Einkünfte des vorhandenen Stiftungsgutes den Überlebenden aus seiner Nachkommenschaft, und wenn keine Nachkommen vorhanden sind, seinen Verwandten, und wenn solche nicht vorhanden sind, den Armen und Einsamen gegeben werden.

9. In diesem letzten Teil der Stiftungsurkunde wird auf solche Herrscher, Kadis, Verwalter usw., die die Stiftungsbestimmungen nicht einhalten und so zum Verfall der Stiftung beitragen, der Fluch des Himmels herabgerufen. Ferner wird gesagt, dass die Stiftungsurkunde Anfang Şavval 835 registriert worden sei.

Zusaetze zu der Stiftung, die im gleichen Jahre gemacht worden sind.

Karaman Oğlu İbrahim Bey hat, nachdem die Stiftungsurkunde eingetragen war, am Ende des gleichen Jahres zu seiner Stiftung

noch folgende Zusätze gemacht und unter der ersten Stiftungsurkunde hinzugefügt:

1. Das unter dem Namen Land des Hafiz Mes'ud bekannte, an der Örtlichkeit Kızılca Yol in Larende gelegene Land, welches begrenzt ist im Süden von dem Privatgrundstück des Kirpasçı Hadschi Fakih, im Norden von dem Privatgrundstück der Erben des Hani, im Osten von dem Privatgrundstück des Balaban bin Abdullah ül-Muhammedi 1) und der Söhne des Boynuyogon und im Westen vom Fluss.

2. Das Land des Ali Sarraç, begrenzt im Süden von dem «Paşaland» im Norden von dem Privatgrundstück des Mehmed bin Mukbil Ağa 2), im Osten vom Fluss, im Westen von dem Privatgrundstück der Erben des Iskender.

3. Das Dorf Kutlu 3), begrenzt südlich von dem Dorfe Canson 4) und... (?) 5) östlich von Gaziköy 6), nördlich von der Wiese des Dorfes Sidirova 7), und westlich von... (?) 8) und teilweise dem nach dem Dorfe... gehenden Weg, sowie endlich einige Länder, die zu Cansonköy gehören. Das Dorf gehört zu Larende.

4. Ferner das Gelände, das unter dem Namen Gökçe Ulu bekannt und begrenzt ist im Süden von dem Privatgrundstück des Sedun Ağa sowie teilweise dem unter dem Namen Kafiryeri bekannten Gelände östlich von der Murad Bağ- Gasse, nördlich von dem Privatgrundstück des Mehmed Bey bin Gökçe und westlich von dem Weinberge des obgenannten Mehmed Bey.

5. Der in Larende beim Imaret gelegene, dem Alâeddin Paşa 9) zugehörige Garten, der begrenzt ist im Osten vom grossen Fluss, im Norden teils durch das Stiftungsland des obgenannten Imarets, teils durch das Privatgrundstück des Mustafa Bey, im Wes-

[1] Sklave des Karamanoğlu Mehmed Bey.

[2] Über diesen Namen siehe weiter unten.

[3] Kutlu ist nach den Eintragungen des Defterhane ein Dorf im Bezirk der Stadt Larende, doch konnte ich die Lage nicht bestimmen.

[4] Offenbar das Dorf Cenason im Zentralkaza von Karaman.

[5] Unleserlich.

[6] Nach dem ausführlichen und kurzen Grundbuch ein zum Zentralkasaba von Larende gehöriges Dorf.

[7] Dorf im Zentralkaza von Karaman.

[8] Unleserlich.

[9] Alâeddin Paşa, Sohn des Emeleddin kommt als Stifterpersönlichkeit in dem ausführlichen Defter von Konya vor.

ten von dem Stiftungsland Mustafa Celâleddin, im Süden durch den Vakf der Rahmiye Hatun und teilweise den Vakf des Ferieddin.

6. 40 Laeden in der Naehc des in die Stiftung aufgenommenen Bezzasistan von Larendc. In der Urkunde sind die Grenzen aller 40 Laeden genau angegeben, doch wird hier auf die Wiedergabe verzichtet.

Diese Zusaetze wurden, wie bereits gemeldet, Ende 835 gemacht. Dieser Teil ist registriert, aufgesetzt und beglaubigt von dem Kadi-asker von Karaman, Emir Ali bin Emir Vâdid.

Zusaetze zu der Stiftung vom Jahre 870 h. 1065 p. Ch.

İbrahim Bey hatte in seiner Urkunde bestimmt, dass mit etwaigen überschüssigen Ertraegen für seine Stiftung neue Immobilien gekauft werden sollten. Er hat diese Bestimmung noch selbst zu seinen Lebzeiten verwirklicht.

Das Datum dieser neuen Stiftungsurkunde ist Rabi'ul-ahir 870h Ende 1465. Da İbrahim Bey zwei Jahre früher gestorben ist, könnte man denken, dass diese Zusaetze nicht auf ihn zurückgehen. Aus dem Text am Schluss der Urkunde geht aber hervor, dass die gestifteten Dörfer und Doppelbaeder von İbrahim Bey gestiftet sind, dass aber die Anfügung an die alte Stiftung nach seinem Tode vorgenommen worden ist. Die gestifteten Örtlichkeiten sind folgende:

1. Das gesamte Dorf Dirvi 1), unterhalb des Flusstals des Dorfes. . . . in der Naehc von Larendc. Die Grenzen sind nicht angegeben, da der Ort bekannt war.

2. Die Doppelbaeder für Maenner und Frauen in der Stadt Bor im Bereich von Niğde. Grenzen bekannt.

3. Die zum Bereich von Niğde gehörigen Dörfer Melegölü 1), Tilsurs 2), Nar 3) und das durch die Strasse begrenzte und zu Niğde gehörige Dorf Enegü 4). Diese Stiftung wurde im Rabi'ul-ahir 870 Ende dae Monats registriert.

[1] In dem ausführlichen und kurzen Grundbuch von Karaman wird Dirvi als zu der Nahiye Kaş im Bereich Larendc gehörig aufgeführt, doch habe ich die Lage nicht feststellen können.

[1] Melegölü ist eine Nahiye im Kaza Nevşehir von Niğde.

[2] Tilsurs: In der Nahiye Melegölü gibt es ein Dorf namens Tile.

[3] Nar: Ein Dorf in der Zentralnahiye von Nevşehir. Auch in der Nahiye Misli im Zentralkaza von Niğde gibt es ein Dorf dieses Namens.

[4] Enegü oder Negi: Im kürzeren Defter von Karaman wird dieser Ort zwar unter den von İbrahim Bey gestifteten Orten aufgeführt, und zwar als im Kaza İrgüb gelegen, heute aber gibt es dort kein Dorf dieses Namens. Dagegen gibt es ein Dorf namens Enegü in der Nahiye Melegölü von Nevşehir.

Dieses Dorf gehört sowohl zu der Stiftung İbrahim Beys in Larendc als zu der in Konya.

Die Festsetzung, Registrierung, und Beglaubigung dieses Zusatzes geschah durch den Kadi von Larendé Ali bin Mehmed. Als Zeugen treten hier auf Mehmed Çelebi bin Süleyman Çelebi, der Imam Mevlana Abdüssamed bin Hibetullah, Mahmud Ağa bin Abdullah, Server Ağa bin Abdullah und Yusuf bin Abdullah. Die letzten drei Personen sind offenbar Sklaven gewesen. Server Ağa, dessen Name auf der rechten Seite der Urkunde steht, ist vielleicht Vezir des İbrahim Bay gewesen. [1]

Zusaetze zur Stiftung vom Jahre 843 h.

Zu der Imaretstiftung des İbrahim Bey wurden im Sch'aban 843 h./Dezember 1440 p. Ch. folgende weitere Zusaetze gemacht:

Das unter dem Namen Bebek bekannte, mit Baeumen bestandene Gelaende in Larendé, vor der unter dem Namen . . . -Mühle bekannten Mühle und oberhalb der Gazi-Brücke, begrenzt im Osten durch die, Strasse im Süden durch den zur Imaretstiftung gehörigen Weinberg des Hadschi Alâeddinzade, westlich von dem früher «Weinberg des Bahâeddin» genannten Weinberg und im Norden durch den Weinberg des verstorbenen İmams Burhaneddin Bulgari [2].

Zusatz vom Jahr 849 h.

Der Stifter İbrahim Bey hat sechs Jahre nach diesem Datum Weitere Zusaetze zu seiner Stiftung gemacht, naemlich:

Die neue Mühle in Yeni Mağara, die İbrahim Bey gehörte, und deren Grenzen wegen der Bekanntheit des Objekts nicht angegeben wurden; ferner das gesamte Land auf dem Wege nach Hadschi Celâl in Larendé, begrenzt auf der einen Seite durch den Weg, auf zwei Seiten durch den Vakf sowie den Weingarten des Saruca Bağlaban, das Privatgrundstück des Seydi und das Wohnviertel.

Dieser Zusatz ist im Zilkade 849/Maerz 1446 registriert worden. Sowohl diese als die vorhergehende Stiftungsurkunde vom Jahre 1439, hat der Kadi von Larendé Ali bin Mehmed aufgesetzt. Dieser hat auch die Urkunde von 870/1465 registriert. Die Zeugen dieses Teils sind sehr zahlreich, etwa neunzig. Am Anfang steht eine Familie aus Alayiye. Zu ihr gehören Mustafa bin Mehmed Bey el-Alâi und seine Söhne Mahmud und Mehmed. Unter den Zeuggennamen

[1] Dieser Server Ağa wird es gewesen sein, der in Konya an drei Stellen einen Brunnen gebaut und einen Korancüz gestiftet hat. (Urkunden des Archivs, kürzeres Defter von Karaman)

[2] Burhaneddin Bulgari gehört zu den Bulgaritürken der Taurusgegend. In Niğde gab es einen Türkenstamm dieses Namens.

sind die des Mehmed bin Mukbil ül-Mütevelli[1], des Sekretaers Yusuf bin Idris, des Mehmed bin Scheich Mahmud [2], und des Scheich ül-Meschaich Mehmet Çelebi bin Arif Çelebi ül - Mevlevi [3], mit grösseren Buchstaben geschrieben.

Unter den anderen Zeugen befinden sich einige bemerkenswerte Namen. Einige davon führe ich hier auf, die übrigen können im Text der Urkunde selbst nachgelesen werden.

Nureddin bin Musa Pascha[4], Ali Pascha bin Mukbil, El-Hadsch Zagnos bin Abdullah, Pir Ahmed bin Şadi (mit dem Beinamen Sülalet ül-Abdal) [5] und Ilyas bin Kökçe [6], Mehmed Çelebi bin Halil Bey und Seydi Ahmed bin Celal Bey [7] (Beiname Sülalet ül-Ekabr), Ahmed Pascha bin Mehmed Çelebi, Mehmed bin Mübarek Şah, Sunkur Ağa bin Abdullah[8], Mehmed Çelebi bin el-Hadsch Has Bey el - Hatibi [9], Hızır bin Mahmud üş - şair [10], Scheich bin Ali Pascha et - Tercümani, Çelebi bin Emir ül - Ekdişbaşı [11], Büser Çelebi bin Mahcub Çelebi ül - Mütetabbib [12], Said Çelebi Kemal ül - Hatib Edhem bin Ali Paschayı el - Babeki [13], Scheich bin Kara

[1] Sind der Mütevelli Mehmet bin Mukbil, Ali Pascha bin Mukbil und Hamza bin Mukbil Ağa vielleicht Brüder?

[2] Ist Mukbil Bey oder Mukbil Ağa identisch mit Mukbil ül - Muhammedi, dem Sklaven des Karamaniden Mehmed Bey.

[3] Das ist der Sohn des zweiten Arif Çelebi, Postneşin des Mevlevi - Klosters in Konya.

[4] Nureddin bin Musa Pascha könnte der Sohn des im Jahre 758 h 1356 P. Ch. gestorbenen Musa Pascha sein, jedoch spricht die Zeitspanne von 90 Jahren, die dazwischen liegt, dagegen.

[5] Aus diesem Beinamen erhellt, dass die beiden aus einer wegen ihrer Tapferkeit berühmten Familie stammen.

[6] Aus der Familie der Gökçe oğulları, von der in dieser Urkunde schon die Rede war.

[7] Vielleicht ist dies der Seydi Ahmed Bey, der von Karaman oğlu İbrahim Bey als Gesandter zu dem Osmanischen Sultan Murad II geschickt wurde, oder es ist, der weiter unten unter den Zeugen auftretende Seydi Ahmed bin Mehmed Çelebi ibn Daud Bey (Münşat-i Feridun 1, 181)

[8] Sunkur Ağa wird Sunkur ül - İbrahimi, der Sklave des İbrahim Bey sein, von dem es in Nigde eine Freitagsmoschee und in Konya eine Moschee und eine Koranleseanstalt gibt.

[9] Dies ist der Has Bey, der im Jahre 804/1401 in Konya, das unter seinem Namen bekannte Koranlesehaus hat bauen lassen.

[10] Offenbar ein Dichter aus der Zeit İbrahim Bey's.

[11] Ekdibaşılık entspricht den Hacıağalık? bei den Osmanen.

[12] Als Zeugen treten drei Aerzte auf. Einer davon ist Augenarzt.

[13] Dies ist der Sohn des Babek oğlu Ali Pascha, der die Frau des Vartina oğlu Ali Bey nahm, der in der Geschichte des Kadi Burhaneddin von Siwas, Bezmürtez, erwahnt wird.

Yakub[1], Seyyid bin Ahmed bin Mehmed Çelebi bin Davud Bey[2], Mahmud bin Mehmed Çelebi bin Davud Bey, Kasım bin Mehmed Çelebi bin Davud Bey, Scheich Hasan bin Emre Bey, Hüseyin bin Emre Bey Hamza bin Mukbil Ağa[3].

Ibrahim Bey hat ausserdem für sein Imaret noch weitere Grundstücke gestiftet, doch ist das Datum dieser Stiftung nicht bekannt.

1. Das gesamte Dorf Zenbe in der Nahiye Mandos Kalesi[4], begrenzt durch die Dörfer Efres[5], und Torlas[6] und die unter dem Namen Tund[7] bekannte Burgruine.

2. Das gesamte Dorf Imsi[8] in der Nahiye Örenler, begrenzt durch das Flussbett Akdere und Tekircati, den Ort Çeleknî und Kurudere.

3. Das gesamte Dorf Bisa[9] in der gleichen Nahiye, begrenzt durch den grossen Fluss, das Kökçe Su und den Taurusberg.

4. Fünfeinhalb Anteile von zwölf Anteilen des unter dem Namen Fenarizade[10] bekannten Bades. Vor dem Brunnen des Bağızade in der Stadt Larende.

5. Der halbe Anteil der unter dem Namen Hunigözlü Mahmud Mühle bekannten Mühle in Larende unterhalb der Zuzadi[11] Brücke.

6. Das unter dem Namen Bekçi Koyu bekannte Ackerfeld in der Nahiye Kıranşehir[12], begrenzt durch Karaviran Boğazi, Gök-

[1] Dies ist der Sohn des Kara Yakub Bey, des im Jahre 833/1429 in Larende gestorbenen Verfassers des Eşraküttevarih.

[2] Siehe oben Anm.

[3] Etwa der Sohn des obenerwähnten Mukbil ül Muhammedi.

[4] Mandos: Ein Dorf in der Zentralnahiye des Kaza Ereyli.

[5] Efres: Dorf im Kaza Ereyli.

[6] Turlas: Dorf in der Zentralnahiye von Ereyli.

[7] Tund: Dorf in der Zentralnahiye von Ereyli.

[8] Imsi: Dorf in der Zentralnahiye Ermenak, die Urkunde bezeichnet es als in der Nahiye Örenler oder Evenler gelegen.

[9] Bisa: Dorf in der Zentralnahiye Ermenak.

[10] Dies Bad wird in der Urkunde als das des Ibn Fenari bezeichnet. In dem kurzen Defter von Karaman heisst es Bad des Molla Fenari.

[11] Zuzadi: In der Zentralkasaba Larende gibt es ein Dorf des Namens Zosta. Ein anderes Dorf dieses Namens habe ich nicht gefunden.

[12] Kıranşehir. Heute ist ein Dorf oder eine Nahiye dieses Namens nicht bekannt. Die Stadt Muran kommt in der Form Mazan in dem ausführlichen und kurzen Defter vor.

çe Uyük[1] und Kimiya Oğlu Köy[2], sowie durch Karakoç Taş und Şikem Adası[3].

7. Der gesamte Weinberg in dem Dorfe Kerizut[4], auf zwei Seiten begrenzt durch die Privatgrundstücke von Üveis bin Hizir und Hadschi Mustafa und durch tiefgelegenes Land.

8. Das gesamte Land in der Naehe des Kızıltepe, bekannt unter dem Namen Arz-i Cedid, begrenzt auf drei Seiten vom Vakf und von dem nach dem Dorfe Kedermekmi (?) führenden Weg.

Diese Stiftung ist unter den gleichen Bedingungen wie die vorige registriert.

Zusaetze zur Stiftung von Isfahan şah bin Siddik

Die im Ramazan 861 registrierte, von Isfahanşah bin Siddik[5] zu der Stiftung des İbrahim Bey gemachte zusaetzliche Stiftung enthaelt folgende Objekte:

1. Das gesamte im Besitz des İsfahanşah befindliche Gelaende unterhalb des Dorfes Emeksun im Kaza Larende, begrenzt durch das Privatgrundstück des İsa bin Ali Han und Mukbil Ağa, durch den Fluss Sakiye und das Privatgrundstück des Hizir bin Bakir Bey.

2. Das Gelaende ebenda, begrenzt durch den Weg, den christlichen Friedhof, den Bach und das Privatgrundstück der Erben des Mes'ud, bekannt unter dem Namen Land des Sadi Bey.

Als Verwalter und Aufseher der beiden Felder setzte der Stifter den Mehmed bin Musa bin Yezirci ein, dem seine Nachkommen in diesem Amt nachfolgen sollten. Der Verwalter bekam von dem, was nach Abzug der Ausgaben für das İmaret an Einkünften übrig blieb, ein Viertel. In diesem Teil der Urkunde sind als Zeugen Musa bin Hadschi Ali Han, Sadeddin bin Mehmed Emir bin Musa,

[1] Gökçe Uyük: Das ist das Dorf Gökuyuk in der Nahiye Belviran. Das Defter von Karaman führt hier Stiftungen von İbrahim Bey auf (H. E. Mevk. Defter 924 No. 871)

[2] Kimiya oğlu Köyü] Lage war nicht festzustellen.

[3] Nach dem ausführlichen Defter von Karaman gab es ein zu der Nahiye Akuyuk in Ereyli gehöriges Dorf namens Şikem oder Dereköy. Auch in den Kazas Bozkır und Seydi Şehir gibt es Dörfer dieses Namens. In Ereyli gibt es kein solches Dorf.

[4] Den Ort dieses Kerizot geschriebenen Dorfes habe ich nicht feststellen können.

[5] Isfahan şah bin Siddik stammt aus einer zur Zeit des İbrahim Bey bekannten Gelehrten Familie. Der Herrscher von Karaman hatte seinem Vater Grundeigentum gegeben. Auch die Osmanen haben diese Schenkung respektiert.

Bruder des Verwalters), Ahmed Pascha bin Hamza Efendi, Ali bin Şeref und Bayezid bin Ali als Zeugen aufgeführt.

Nach dieser Inhaltsangabe des Textes der Stiftungsurkunde seien im folgenden die im kurzen Defter der Vilayets Karaman und Rum, das sich unter den Mevkufat genannten, alten Defterhaneakten des Archivs befindet, stehenden, auf die Stiftung İbrahim Bey bezüglichen Vermerke mitgeteilt. Diese Vermerke zeigen die Einkünfte der Stiftung im 16. Jahrhundert.

Stiftung. . . . in der Nahiye Larendé. İmaret des İbrahim Bey bin Karaman.

Dorf Odil Oğlanı, gehörend zu Bilviran		Zehntertrag	2700
Dorf Kızılca		»	675
Dorf Gökuyuk		»	25550
Dorf Emre, gehörend zu Bilviran		»	5000
Dorf Dudugümü, gehörend zum Kaza Larendé		»	1650
Dorf Eyül, » » » »		»	1090
Dorf Eranda, » » » »		»	2220
Dorf Gafriyat nebst Saatfeld Kızılkilise		»	6900
Dorf Eyurala, gehörend zu Larendé		»	4290
Dorf Mertlü, vom Kaza »		»	2000
Dorf Dirvi, gehörend zu »		»	5080
Dorf Kecikuyu, » » Müranşehri	halber	»	810
Dorf Viranlı Salur gehörend zu Konya		Ertrag	2458
Dorf Balsey mit Feld Ömerabad Vaşakpınar gehörend zu Muranlı		»	4455
Dorf Miramur, gehörend zu Muranlı,		Zehntertrag	5430
Dorf Zinbe, » » Mondos vom Kaza Ereyli		Ertrag	9250
Dorf Engü, » zum Kaza Ürgüp	halber	»	7487
Dorf Şemseddin... » zu Mut		»	13241
Dorf Kalikahur, » zu Bilviran Die Saat geschieht ausserhalb(?)			
Bad, acht Bruunen in Larendé selbst, siebeneinhalb Anteile,	halber	Zehntertrag	6766
Bad Mevlana Fenari in Larendé selbst, elf Anteile von			
zwölfen, Stiftungsertrag		im Jahre	2000
Halbe Mühle Beyece in Larendé		» »	720
Mir-i Cedid in m		» »	4140
Dorf İmaret		» »	360
Garten Duran Mansur		» »	360
Fünf Weingaerten		» »	1150
. ?		» »	1816
Bad Bor, gehörig zu Niğde.	halber	Zehntertrag	1650
Weingarten des İmaret's		im Jahre	520
Bad in Ereyli, strittig			
		Summe :	97652

Die Einkünfte der İmarestiftung des İbrahim Bey betrogen also im 16. Jahrh. 97152 Akçe. In dem ausführlichen Defter von Karaman werden Bewohner und Zehnertrag dieser Stiftungsdörfer der Reihe nach namentlich aufgeführt.

Karaman Oğlu İbrahim Bey hat, nachdem er diese Stiftungsurkunde aufgesetzt und mit Zusaetzen erweitert hat, die Namen der gestifteten Dörfer in Marmor eingraben lassen und die beiden Inschriften über den beiden Türen, die sich zu beiden Seiten des Bogens im Innern der İmaretmedrese befinden, anbringen lassen. Die Photographien dieser Inschriften finden sich am Schluss dieser Veröffentlichung. Die Schrift ist sehr verschnörkelt. Die achtzeilige Inschrift über der Tür des rechten Gemaches lautet: [1] [2]

Die Inschrift über der Türe des linken Gemaches, die obigen Auszug aus der Stiftungsurkunde fortsetzt, lautet: [2].

Während İbrahim im Şevval 835 seine erste Stiftungsurkunde aufsetzte, hat er eine İmaretmedrese gebaut, die drei Monate später fertig wurde. Über der Türe dieses Gebaeudes wurden folgende Inschriften angebracht:

Evliya Çelebi, der diese İmaretmedrese im siebzehnten Jahrh. besuchte und als im Betrieb befindlich beschreibt hat diese Inschrift falsch und unvollstaendig angeführt. Derselbe Reisende sagt über diese Anstalt

Anmerkung des Übersetzers: Diese Übersetzung ist auf Grund des maschinengeschriebenen Konzepts des Verfassers der Arbeit ohne Vergleich mit den arabischen Originalen angefertigt. Sie kann also nicht als Übersetzung aus dem Original betrachtet werden.

[1] Dieser Auszug der Stiftungsurkunde ist mit der Urkunde selbst verglichen worden. Zu diesen Inschriften, die in der Tarih Encümeni Mecmuası 3, 827 veröffentlicht sind, ergeben sich jetzt eine Reihe Verbesserungen.

[2] Siehe Seite 109/110

TÜRK TARİHİNİN ANA KAYNAKLARINDAN CAMİÜTTEVARİH

ve

Fazlullah Reşidüddin

Ord. Prof. M. Şemseddin Günaltay

Türk tarihinin islâm devrinde yazılan ana kaynaklarının en önemlisi İlhaniler zamanında kaleme alınmış olan جامع التواريخ tir. Kitap İlhaniler hükümdarı meşhur Gazan hanın emrile Hemedanlı vezir (فضل الله رشيد الدين ابن ابوالخير عماد الدين) in başkanlığı altında bir heyet tarafından tertip edilmiştir.

Bu mühim tarih kitabının telifine saik İrana hakim olan İlhânilerin Tuslu Nasirüddinin Şehnamesine nazire olarak Mogollar için de bir zafername tanzim ettirmek yolundaki arzuları olmuştur.

Cengizin torunu ve dördüncü halefi Mengü (Mönkke) Kaanın 1252 tarihinde İranda Alamut Kalesinde oturan batını (شيخ الجبل) leri ile Bağdattaki Abbasi Halifelerini ortadan kaldırmağa memur ettiği kardeşi Hulâgû (Kulagu), bu işleri muvaffakiyetle ifadan sonra İranda İlhâniler saltanatını tesis etmişti. Bu saltanat, tarihi Med lere ve Ahamanişlere dayanan bir hittada kurulmuştu. Firdevsinin rengin kalemi bu ülkenin tarihini ve eski şehinşahlarını, Pişdadyan, Kiyanyan, Eşkâniyan ve Sasaniyan tabakaları çerçevesi içinde ebedileştirmişti. Bundan dolayı Mogul hükümdarlarının maddî varlıkları bu eski hükümdarların canlı ve şanlı hatıraları karşısında pek sönük kalıyordu.

Mogul prenslerle ümerası islâm dinini, iran dilini aldıktan sonra yerlilerle ihtilatları artmış, daima şanlı mazileri ve eski şehinşahları ile iftihar eden iranlılar karşısında - tarihi bir maziden mahrum olmak itibarile - küçüldüklerini hissetmeğe başlamış, kendileri için de maziye doğru uzanan ünlü bir tarih tertip ettirmek lüzumunu duymağa başlamışlardı. İlhan Tegudar Ahmedin asrın büyük tabiblerinden Kutbüddini Şirâzi ile kardeşi Kemaleddin'in tesirleri altında müslüman dinini kabul etmesi yalnız İlhanilerle Mısır Türk sultanı Seyfüddin Klavun arasında baş gös-

teren harbi durdurmamış, İranda Selçukiler devrinde parıldayan ilmi hareketin de tekrar canlanmasına yol açmıştı. Bu hal Mogollar için de şehnamevari bir zafername tertip ettirmek lüzumunu git-tikçe bütün ümeraya hissettiren bir amil oldu.

Bu lüzumu şuurlu Bir surette kavriyan Tegudar Ahmedin dördüncü halefi İlhan Gazan Mahmut (1295-1304), vezirlerinden Ebülfazl Reşidüddini, Cengiz hanedanı için Firdevsinin şehnamesi tarzında tertip edilecek manzum zafernameye esas olacak bir tarih kitabı yazmağa memur etti.

Gazanın veziri bu ağır işi başarabilecek evsafı haizdi. o, yalnız İran saraylarının korkunç entrikalarına vakıf kurnaz bir siyaset adamı değil, aynı zamanda hazakatli bir tabip, Arap, Acem, Türk, Mogol ve belkide Çin dillerine vakıf [1], kalemi kuvvetli bir edip idi. Tarih, teoloji, metafizik sahalarında da geniş malumatı haizdi.

Fakat, Şehnamenin ilk insan saydığı Kiyummerse (Kayamaratha) dayanan hükümdar silsileleri yanında İlhanilerin nesebi Yesukay Bagaturu öte geçemiyordu. Çünkü Mogollar, Asyanın diğer kavimlerine nisbetle Cengizin zuhuruna kadar şerefli bir varlık göstere-memişlerdi.

Filhakika, Şarki Asyanın eski kavimlerine dair esaslı malûmat veren Çin vekayinamelerinde milâdi altıncı asırdan evvelki zaman-lara ait olarak mogullardan hemen hiç bahsedilmemiştir. Hattâ Mogol adına bile ancak milâdi altıncı asırda Tang sülâlesi tarihlerinde tesadüf edilmektedir. Tang vekayinamelerinde Mongu - Şi - Vey namı altında bahsedilen Mogol boylarının Tukyu (Tu-kiyue) yani Türk beylerine çobanlık ettikleri de tasrih olun-maktadır.

Makalemize mevzu olan Camiüttevarihde Mogol adının acemce fûrumande (فرورمانده) ve sadedil (سادهل) yani hödük manasına gelen (موتده اول) Mong - ol muharrefi bulunduğu tasrih edilmesi de Çinli müverrihlerin verdikleri haberi teyit etmektedir.

Orhon kitabelerinde - Hingan dağlarından Ceyhun boylarına kadar uzayan sahadaki kavimlerin hemen hepsinden bahsedilmiş olduğu halde Moğollara ait birşey söylenilmemiş olması da bunların yedinci ve sekizinci asırlarda zikre değer bir ehemmiyetleri olma-dığını göstermektedir.

Fakat İlhanGaza nın Şehnameye muadil bir Mogol tarihi vücade getirilmesini emrettiği zamanda yani Mogolların hemen bütün Asyaya hâkim oldukları devirde Mogollar için tarihin karanlık-

[1] Lucien Leclerc, Histoire de la médecine Arabes, t. 2, p. 133.

larına kadar gömülecek şanlı bir nesepname ve bir tarih uydurmak pek okadar müşkül bir iş değildi. Bunun için zengin bir kaynak da vardı:

Cengizin varis olduğu Türk illerinde kahraman Türk milletinin mazinin derinliklerine gömülen devirlerdenberi şanlı destanları terennüm ediliyordu. Bir kalem darbesile bu destanı Mogollara maletmek, bu suretle şehname kahramanlarını bir kaç defa yenererek İrana hâkim olan Efrasiyabı yani Alp Ertunga da denilen Oguz Hanı Mogolların cediti yapmak bir münşilik meharetinden başka birşey değildi. Bu mehareti göstermek Yahudi dönmesi olduğu rivayet edilen Reşidüddin için müşkil bir iş olamazdı.

Reşidüddinin Türk destanlarını kimlerden öğrendiğini ve bunları Nasıl Mogollara maletmiş olduğunu bize haber veren Seyhun boyları Türklerinden Benaketli Fahreddin ile Kâsanlı Şemsüddindir[1].

[1] Kâsanlı Şemsüddin, Camiüttevarihin ne suretle telif edilmiş olduğunu tasvir eden aşağıki manzumesinde yapılan tahrife itiraz etmek istiyormuş gibi destanın ve tarihin Türklere ait olduğunu ve Türk ile Mogol tarihlerinin ayrılığını tasrih etmektedir.

پیش جهاندار بکشاد لب	•	بزرگ سخنران و جنکسان لقب
ولی نظم کارکس دیگر است .	•	که تاریخ شاهان مرا از بر است
که ای دانش موبد نیکخواه	•	بخواجه رشید آنکمی گفت شاه
همه بشنو از راست کویان درست	•	ز منشور تاریخ ترکان نخست
در آند ازان پسر بنظم دری	•	بنشر آن سخنها چو کرد آوری
پیوست با گفته دیگران	•	همه بستد و کرد فکر اندران
ز تاریخ دان مردم یادگیر	•	ز بیدار و داننده ترکان پیر
نشستند باهم چو پیر و مرید	•	چو پولاد جنکسان و خواجه رشید
وزومی نویسد دانا وزیر	•	روایت همی کرد فرخنده میر
ز ترکان درین باب بد دفتری	•	بزدیک هر پیر و هر مهتری
ورا رهنمائی درین عقل کرد	•	از ایشان همه بستد و نقل کرد
همانا که بودند دوپارسی	•	نویسنده ترکی و پارسی
بسر پرزر و گوهر افشانان	•	که از بهر ابن کار بنشانان
عمی کرد با کس جز این گفت و کوی	•	دو سه سال بود اندرین جستجوی
که تا کرد هر دفتری راسواد	•	نمود این همه جوشش و اجتهاد
بیاور دکردار کردون دون	•	ز ایام نوح نبی تا کنون
دل و جان خوانندکان شاد کرد	•	روشهایی هر کس درو یاد کرد
نبودی کتابی بر ایران زمین	•	ز تاریخ ترک و مغول پیش ازین
بدست این چنین دفتری دلپیر	•	کنون هست از اقبال و وزیر
(غزان) خواست که بنظم باید نظام	•	جوشد نثر تاریخ ترکان تمام

Bunların verdikleri malûmata göre Gazan Han Reşidüddini bu vazifeye memur ederken maiyetine Türk tarih ve an'anelerini çok iyi bilen Alp Pulat ile bir takım uygur kâtipler terfik etmişti. Çince Çeng - Siang (farisi metinlerde چنگاد suretinde yazılıdır) unvanını taşıyan Alp Pulat, Kubilay Kaan tarafından İlhaniler sarayına memur edilen büyük kumandanlardan idi. O esnada bir vazife ile Irana gelmiş olan ve Çin vekayinamelerini bilen Litaci (Li - ta - tsü) ve (بکورد) Yük - sun adlı Çinli iki âlimde bu vazife ile tavzif edilmişlerdi. [1]

[1] Seyhun nehrinin sağ sahilinde Ilak ırmağı civarında çok mamur bir şehir iken Cengiz tarafından hak ile yeksan edilmiş olan Benaket şehrinde doğan Türk müverrihini Fahri Benaketi, İstanbulda Âşir Efendi Kütüphanesinde 254 numarada mukayyet (روضة اولی الالباب فتواریح الاکابر والانتساب) unvanlı eserinde camiüttevarihin yazılışında Çin âlimlerinin yardımlarını şu suretle anlatıyor:

«در زمان پادشاه اسلام غازان خان فرمان شد تا تاریخ مبارک غازای را تألیف کنند. خواجه رشید وزیر، از حکمای خطای لیتاجی و یکسون نام را که ایشان مردو بر علم طب و نجوم و تواریخ واقف و مستحضر بودند و بعضی آزان کتب خطای باخود آورده احضار فرمود و ایشان تقریر کردند که هر چند تاریخ اهل خطای و عدد سالهای ادوار ایشان نامنهاست. کیلین تاریخی که اسامی پادشاهان آنجا دران مشروح و مفصل است و بنیاد حکایات بر آن نهاده و درین وقت میان اهل خطای شهرتی دارد. و بر آن اعتماد کرده اند. کتابت که آنرا سه حکیم معتبر باتفاق ساخته اند یکی را نام (فوهین خوشانک)، (فوهین) اسم است و (خوشانک) صفت یعنی بخشی (لاما) و از شهر تائی غانجو (Tay-Ka-Çeu) بودست. و دیگر را نام (فیخوخوشانک) از شهر قنچو (Kan-Çeu)، و نام دیگر شنخون از شهر لاوکی (Lao-Kiysn) ایشان هر سه آن تاریخ را از کتب قدیم انتخاب کرده اند و تمامیت حکماء و دانایان ایشان تصحیح و مقابله کرده اند....»

Fahri Benaketinin bahsettiği üç Çin filozofunun birincisi Fu - Hiyen - Kho - Şang, ikincisi (Fei - Ho - Kho - Şang) üçüncüsü ise Şang - Hun) adlı âlimler olduğunda şüphe yoktur. Bunlar tarafından tertip edildiğini haber verdiği tarih kitabının ise Çinin en kıymetli tarih kitaplarından olan (Tong - Kien - Kang - mo) ünvanlı eser olması mühtemeldir. Bu kitap, Fahri benaketinin söylediği gibi Çin de hükümlan olan sülâlelerin bir nevi takvim esamisi mahiyetinde bir eserdir.

Reşidüddin bu iki Çinli hâkim ile beraber Pulat cenksan ve Uygur âlimlerinin yardımlarile (Tarihi mübareki gazani) adını verdiği bu eserini 1304 senesi mayısında ikmale muvaffak oldu. Fakat kitabı tebyiz ettirmeden evvel Gazan Mahmut vefat ettiği için-

den (17 Mayıs 1304) eserini bizzarure ertesi sene Olcaytu Horbenda [1] ya takdime mecbur oldu. [2]

Mogollara, mazinin karanlıklarına kadar gömülen şanlı bir tarih kazandıran bu eseri Gazanın halefide takdirlerle karşıladı. Reşidi iltifatlarına gark etmekle iktifa etmiyerek ona bir çok emlak ve arazi de ihsan etti. [1] Fakat bu kitabın kendi namına ithaf edilmesini kabul etmedi. Bu kitabın selefine nisbetle (Tarihi mübareki Gazanî) ismini taşımasını ve kendi namınada ayrıca bir umumî tarih yazılmasını emreyledi. Olcaytunun bu emri üzerine Reşidüddin Tarihi Âlem isimle bir ikinci cilt daha yazdı. Her iki ciltde birden de Camiüttevarih adını verdi.

O asrın şöhretli müverrihlerinden (ابوالقاسم محمد بن علي الغاشاني) eserlerinde ikinci cildin telifinde Reşidüddine muavenet etmiş olduğunu ima etmektedir. Reşidüddin Camiüttevarihte bu hususa dair bir şey yazmıyorsa da Kaşaninin Reşit hakkında ki çok hürmetkâr ifadelerinin ikbal devrinde bu vezire intisabı bulunduğunu göstermesi,

[1] Farsî dili ile yazılmış olan kitaplarda umumiyetle Mehmet Olcaytunun ismi خداینده suretinde kaydedilmektedir. Bu lâfzın Mogolca üçüncü manasına gelen Khurbanda خوربندا'nın muharref olduğunda şüphe yoktur. Çin müverrihlerinin Olcaytunun adını Ho-Ül-pan-ta şeklinde yazmış olmaları da Hudabendenin horbandadan alınmış olduğunu teyit etmektedir. Aslen Türk olan Ebülmehasin Tanrı verdi (tagri berdi) nin (النجوم الزاهرة في ملوك مصر والقاهرة) adlı kıymetli eserinde Olcaytunun adını خوربندا tarzında yazmış olması da Hudabendenin İranlılar tarafından tahrif edilmiş bir şekil olduğunu göstermektedir.

[2] ابوالقاسم عبدالله الغاشاني, [2] yegâne nushası İstanbulda Ayasofya kütüphanesinde bulunan Olcaytu tarihinde جامع التواريخ in Horbandaya takdiminden bahsederken وتبنة دهم شوال اربع وسبعائة دستور ايران خواجه رشيدالدين كتاب جامع التواريخ بر رأي بادشاه عرضه كرد ibaresile eserin ne zaman hitam bulmuş olduğunu tasrih etmektedir. Yine Ayasofya kütüphanesinde 3271 numarada mukayyet ve müellifi meçhul (Camiüttevarih zeyli) ünvanlı eserde دوجمة دهم شوال سة اربع وستمائة صاحب سعيد خواجه رشيدالدين طيب الله ثراه كتاب (Camiüttevarih zeyli) ünvanlı eserde جامع التواريخ را بر رأي بادشاه سعيد عرضه داشت و ترتيب و نواخت فراوان يات denilerek teyit edilmiştir.

[1] Reşidüddin Camiüttevarihi takdimi üzerine Olcaytunun kendisine o zamana kadar emsalî görülmemiş bir nisbette atayada bulunduğu aşağıki vesikadan anlaşılmaktadır:

« وحدثني شيخنا فريدالدمر ابوالثنا عمود بن ابوالقاسم الاصفهاني اطال الله بقاءه : ان خواجه رشيدالدولة الف كتابا سماه جامع التواريخ و قدمه للسلطان خداینده وقال له ان ارسطو عمل كتابه و قدمه للاسكندر فاجاده عليه الف الف دينار وما انت ممن ترضى ان تكون دون الاسكندر لارسطو فاخذ به خواجه رشيد املاكا وعقارا قيمتها تدر المبلغ ثلث مرات. قال والاملاك الى الان في يد اولاده و ذريته»

E. Blochet o zamanki müelliflerin verdikleri malûmata İstinaden İlhan Olcaytunun Reşidüddine bahşetmiş olduğu arazi ve emlak kıymetini bir milyon dinar tahmin etmektedir.

Reşidüddinin de hicri 704 tarihinde memur olduğu bu vazifeyi; vezaretinin bin türlü meşgaleleri arasında; iki sene kadar az bir müddet zarfında ikmal etmiş olması gibi hususlar gözönüne alınırca Kaşaniye hak verilebilir.

Reşidüddin, Mogol istilâsı devrinde eski kıymetli ve nadir eserlerin nasıl mahvolduklarını, ابن جریر وابن مسکویه gibi büyük müverrihlerin eserlerinin bilâhare cahil müstensihler tarafından nasıl tahrif edilmiş olduklarını görmüş olduğu için, kendi eserlerini bu akibetten kurtarmak maksadile bir çok tedbirler almış ve bu yolda çok büyük masraflar ihtiyar etmiştir.

Olcaytunun vermiş olduğu ihsanların yardımıyla Tebrizde inşa ettirdiği (ربيع رشیدی) ye yani Reşidiye mahallesine bir de kütüphane ilâve ettirmişti. İki büyük ciltten mürekkep olan tarihini (جامع التواريخ), diğer mevzularlara ait eserlerini de (المجموعة الرشيدية) adları altında tophyarak bu kütüphaneye koymuş, bunlar esas tutulmak suretile yeni yeni nüshalar istinsah ve teclit edilerek başka memleketlere dağıtılmaları için bir çok mal vakfetmiştir.

Bu hususa dair tanzim ettirmiş olduğu vakfiyeye nazaran her isteyen adam (ربيع رشیدی) Rab'i Reşidi kütüphanesine müracaatla oradaki kitapları tetkik ve istinsah edebilecekti. Fakat kitapların asıllarının buradan çıkarılması memnudu. Kitapların yanlış istinsah veya tahrif edilmemesi için, bu işe memur olan adamların âlim, tarih ve lisana vakıf zevattan olmaları da vakıfnamede tasrih edilmişti. Bu işe memur olan Müstensihler behemehal senede en az ikişer nüsha yazarak başka memleketlerdeki kütüphanelere göndereceklerdi.

Camiüttevarihin birinci ve ikinci ciltlerinin çok kıymetli iki nüshası İstanbulda Topkapı Saray kütüphanesinde mevcuttur. Aynı ayrı yer ve zamanlarda, başka başka müstensihler tarafından yazılmış olan bu iki ciltten birincisi İstanbulda ve belki Türkiyede yegâne nüshadır. Bu cildin sonuna müstensih tarafından ilâve edilen zeylde bu eserin umumî mahiyette olmak üzere bir ikinci cildi bulunduğundan bahsedilmiş, ve bu nüshanın ilhan Olcaytu zamanında Bağdatta yazılmış olduğu tasrih olunmuştur.

Bu nüshanın Olcaytu zamanında yazılmış ve hicri 717 senesi şabanının sonunda (milâdi 1317) hitam bulmuş olmasına, Reşidüddinin de Olcaytunun halefi Ebüssait zamanında ve hicri 718 senesinde (milâdi 1318) katledilmiş bulunmasına nazaran bu nüshanın müellifin hayatında istinsah edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Müstensihin yazdığı zeylde Reşidüddinden (آدم عهد) tabirile bahsetmiş olması

da kitabın yazıldığı tarihte Reşidüddinin iktidar mevkiinde bulunduğu göstermektedir. [1]

Camiüttevahirin Türk tarihi noktai nazarından mühim olan kısmı bu cilttedir. Bu cilt evvelâ geniş nisbette baplara, sonra da her bap bir takım fasıllara ayrılmıştır. Türk kavimlerinin zuhurile bir takım şubelere ayrılmasından, muhtelif boy ve ırkların ahvalinden bahsolan birinci bap, bir dibace ile dört fasla ayrılmıştır. Dibacede Türklerle meskûn mıntakaların coğrafi vaziyetlerinden, hudutlarından, tahavvüllerinden ve bu mıntakalarda oturan Türk boylarından bahsedilmiş, birinci fasıl ise Oğuz boylarına ve menkibelerine, Oğuz efsanesine tahsis olunmuştur. İkinci fasılda, Mogollardan ve Mogol Boylarından, üçüncü fasılda, başlı başlarına birer hükümet kurmuş olan ve diğer fasıllarda bahsedilmemiş olan Türk boylarından, dördüncü fasılda ise Mogolların Durlegin ve Nirun denilen boylarından bahsolunmuştur. Kitabın ikinci babı ise Mogol, Türk kavimlerinin tarihlerine ve bilhassa Cengizden itibaren Gazan han zamanına kadar muhtelif ülkelerdeki Mogol devletleri tarihlerine hasrolunmuştur. [1]

[1] Topkapı saray kütüphanesindeki birinci cilt sonuna müstensih tarafından yazılan ve bu cildin nerede ve hangi tarihte istinsah edilmiş olduğunu gösteren parçayı aynen dercediyoruz :

« مخدوم جهانبان ، آصف عهد مصنف این کتاب که موسومست بتاريخ مبارک غازانی بنام سلطان سعید مغفور مرحوم غازان خان انارالله برهانه ، ساخته و بنام پادشاه وقت سلطان السلاطین الارض مشارقها و مغاربها مجلیدی دیگر ساخته است که موسومست بتاريخ عالم . و آن مجلیست از عهد آدم تا اکنون و تاریخ و حکایات آن پادشاه وقت که تاقیام ساعت تابنده و مستدام باد . از ابتدای ولادت او تا منتهای که جاوید خواهد بود ذیل آن کتاب باشد تمام شد این کتاب مبارک در آخرمه شعبان سنه سبع عشر و سبعمأة بمقام بغداد حماها الله تعالی ... »

[۱] باب اول در بیان حکایات ظهور اقوام اتراک و کیفیت انشعاب انسال بقبايل مختلفه و شرح حال آبا و اجداد هر قوم بر سبیل کلی. و این باب مشتملست بر دیباجه و چهار فصل . دیباجه: در ذکر حدود مواضع اتراک و تفصیل اسامی و القاب هر شعبه ازان اقوام که معلوم شده است. فصل اول در حکایات اقوام اوغوز که پسرزاده ابولجه خان بوده که پسر نوح پیامبر بود ، یافت نام . و اقوامی که از اعمام او با او متفق بودند ذکر شعبه او.

فصل دوم، در ذکر اقوامی از اتراک که ایشانرا این زمان مغولی گویند. لیکن در قدیم هر یک را اسمی و لقبی مخصوص بود. و هم سروری و امیری داشته اند.

فصل سیوم، در ذکر اقوامی از اتراک که هر یک علی حده پادشاهی داشته اند. لیکن ایشانرا با اقوامی که در فصول سابق ذکر ایشان آمده خویشتی نبود.

فصل چهارم، در ذکر اقوام اتراک که در قدیم لقب ایشان مغول بود و این فصل بر دو قسمت قسم اول در ذکر مغول در لکین، قسم دوم در ذکر مغول نپرون.

باب دوم: در بیان داستانهای پادشاه اقوام مغول و اتراک و غیرهم [جامع التواریخ]

Bu cilt, yukarda izah edildiği veçhile Türk efsanesini Mogollara maletmek gayretile, Mogollarla Türkleri karıştırmak gibi siyasi tesirlerle yapılan tahriflere, mister (Havart)ın derin bir vukuf ve salâhiyetle isbat ettiği üzere [1] Türk oldukları muhakkak olan bazı Boyların Mogollardan sayılmış olmasına rağmen, Türk tarihi noktai nazarından Arap, Acem ve Türk dillerile yazılmış tarih kitaplarının en kıymetlisidir. Bilhassa muhtelif Türk boylarına ve hayatlarına dair verilen malûmat çok önemlidir.

Camiüttevarihin Topkapı sarayındaki ikinci cildi ise, ihtiva ettiği minyatürler itibarile emsalsiz bir kıymeti haizdir. Üzerindeki kayıt ve tarihlerden bu cildin de müellifin hayatında istinsah edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Camiüttevarihin ikinci cildinin İstanbul kütüphanelerinde müteaddit nüshaları bulunduğu gibi Ayasofya kütüphanesinde bir de Arapça tercümesi vardır.

Camiüttevarihin bu ikinci cildi, mündericat itibarile birinci cilt kadar ehemmiyetli değildir. Reşidüddin bu ciltte evvelki asırlarda İslâm âleminde yazılmış olan umumî tarihleri ve bilhassa, (مسعودی), İ, (تجاوب الامم و نواقب الهمم) in (ابن مسكويه) ü ile (تاريخ الامم والملوك) nin (محمد جرير طبري) nin (ابو حنيفة الديثوري), İ, (كتاب البدا والتاريخ) nin (مؤهر بن طاهر المقدسي), İ, (مروج الذهب و معادن الجواهر) nin (ابو بكر محمد بن راوندی), İ, (الكامل في التاريخ) in (ابن الاثير) i ve nihayet (ابو بكر محمد بن راوندی), İ, (واحة الصدور) u gibi eserleri icmal etmiştir. Bu cildin en ehemmiyetli kısmı, Hint ve Çin tarihleriyle İsmailiye fırkasından bahseden sahifeleridir. İslâmî devirdeki hükümetlerden bazılarını ihtiva etmiyen bu ikinci cilde nisbetle Timuriler devrinde Müverrih (Hafız Ebru) tarafından yazılmış olan ve Topkapı Saray kütüphanesinde çok güzel bir nüshası bulunan (مجموعة حافظ ابرو) daha şumullü ve noksansızdır.

Camiüttevarihin Londrada Britiş Müzeum de de iki nüshası bulunduğunu M. Rieu'den öğreniyoruz. Bunlardan müze katalogunun 7628 numarasında mukayyet olan nüsha (Timurleng)in oğlu Şahrüh zamanında ve Baysongur Mirzanın ölümünden biraz evvel yazılmıştır

[1] İngiliz Fünun Encümeni azasından Hanri Havart, Mogollar tarihine dair çok kıymetli bir eser yazmıştır. Bu kitap umumî harp içinde Maarif Nezareti tarafından (Abdülâhat Davut) a tamamen tercüme ettirilmiş ve o zaman (Asarî İslâmîye ve Milliye Tetkik Cemiyeti neşriyatı) meyanındaki 15 forması da arap harflerile basılmıştı. Türk tarihi hakkında çok esaslı tetkikleri ihtiva eden ve tamamen tercüme edilmiş bulunan bu büyük eserin müsveddelerinin buldurularak tabettirilmesini, millî kültür namına Kültür Bakanlığında ehemmiyetle dileriz.

Bu nüshanın birinci cildinin başındaki Besmele Baysongurun kendi yazısıdır. Aynı kütüphanede 16688 inci numarada mukayyet olan diğer nüsha ise Reşit Hanî denilen bir zat tarafından istinsah edilmiştir.

Camiüttevarihin birinci cildinin tab'ına mükerreren teşebbüs edildiği halde tam bir tabı vücade getirilememiştir. Vaktile Rus âlimlerinden Brizin birinci cildin birinci kısmını Rusyada tabettirmiş, ikinci kısmın Cengiz Han devri nihayetine kadar olan kısmı da Katremère tarafından neşrolunmuştur. Bilâhare Müsteşrik E. Blochet'nin himmetile ikinci kısmın (Oktay Kaan) devrinden (Timur Kaan) devri nihayetine kadar olan kısmı da (Gıbb Memorial) neşriyatının XVIII. inci cildi olarak 1911 de bastırılmıştır. Matbu kısımların en itinalı ve ciddi bir kiritike müstenit olarak ilmi bir şekilde tertip edilmiş olanı E. Blochet'nin bastırıldığı kısımdır.

Türk Tarih Kurumu, ahiren Camiüttevarihin birinci cildinin tamamının ikinci cildinin de millî tarihimize ait olan önemli kısımlarının öz dilimize çevrilmesini karar altına almıştır. İlim hayat itibarile memleketimiz için önemli bir hâdise olan bu kararından dolayı Kuruma minnet ve şükranlarımızı sunarken ilmi tetkiklerde bulunacaklar için behemehal metnin aslının da tabettirilmesi icap ettiğini hatırlatmayı da bir vazife biliriz.

İlhanilerden Mahmut Gazan devrinde nihayetlenmiş olan Camiüttevarihe Timuriler zamanında bir zeyl yazdırılmıştır. Ayasofya kütüphanesinin 3721 inci numarasında mukayyet ve çok güzel bir yazı ile yazılmış olan bu zeylin müellifi meçhuldür. Zeyl, kataloğa yanlış olarak (جامع التواريخ رشیدی) namile dercedilmiştir. Halbuki (جامع التواريخ) olmadığı küçük hacminden de anlaşılın bu eserin şöyle bir tetkiki bile onun Reşidüddinin kaleminden çıkmadığını anlatabilmektedir. Bu hatanın eser tetkik edilmeksizin mukaddemesinde görülen (رشيدالدين) ve (جامع التواريخ) isimlerine aldanılmış olmasından ileri gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Esasen eserin aşağıya aynen dercettiğimiz mukaddemesinde Timuriler devrinde (Şahrüh) Mirzanın emrile yazdırılmış olduğu da tasrih edilmektedir. [1]

[1] Zeylin mukaddemesinde, Şahrüh Mirzanın emir ve tensibile yazılmış olduğu tasrih edildikten sonra telif sebepleri şu suretle izah olunmuştur:

(میزان الحق والدنيا والدين ، غياث الاسلام ، مقيت المسلمين ، اعدل الملوك في العالمين (شاعر خ بهادر) ، النافذ احكامه واوامره في الخاقين ، المضروب خيام دولته فوق الفرقدين
... بناير شغفي که بر احوال گذشته کان دارد . دائم الاوقات دربندکی حضرتش کتب تواریخ خوانشد . چنانکه اکثر آن حضرت راباد شده از جمله این کتاب مبارک که موسوم است

Timuriler, İrandaki İlhanî hanedanını (Ebu Sait Bahadır Han) ile münkarız saydıklarından Mahmut Gazan devrinde nihayetlenen Camiüttevarihe (Olcaytu Horbanda) ile (Ebu Sait Bahadır) devirlerini de ilâve ettirerek bu hanedan tarihini ikmale ehemmiyet veriyorlardı. Şahrüh Mirzanın emrile yazılmış olan bu eser, bu ehemmiyetin bir ifadesidir. Müellifi meçhul olan bu eserin Şahrühün müverrih ve nedimlerinden Hafız Ebru veya Timurun müverrihi ihtiyar (شرف الدين على بزدي) den biri olması muhtemeldir.

Ebu Sait Bahadır zamanında (ابوالقاسم عبدالله بن محمد الغاشاني) tarafından kaleme alınmış olan (تاريخ بادشاه سعيد غياث الدين اولجايتو سلطان محمد) unvanlı eserde Mahmut Gazan devrile nihayetlenen Camiüttevarihin tabii bir zeyli mahiyetindedir.

Olcaytu Horbanda devrinin mükemmel bir vakayinamesi mahiyetinde olan bu kitap, biraz tarafgirane yazılmış olmasına rağmen, bu devir için yegâne vesikadır. Kaşaninin bu eserin tek nüshası İstanbulda Ayasofya kütüphanesinde mahfuzdur. Eserin Paris Millî Kütüphanesinde 1443 üncü numarada mukayyet bulunan nüshası da Ayasofyadaki ana nüshadan istinsah ettirilerek götürülmüştür. (Olcaytu Sultan Mehemmet Horbanda) devrinin tek vesikası olan bu eserin Türk Tarih Kurumu tarafından aynen bastırılması şayanı temennidir.

* * *

Kaşaninin yukarıda bahsettiğimiz Olcaytu tarihi ile Camiüttevarih zeylinden anlaşıldığına göre, büyük tarihin şöhretli müellifinin akibeti pek feci olmuştur. Mahmut Gazan ve Olcaytu devirlerinde vezir Sadüddin ile ahenkli bir surette İlhaniler saltanatını idare eden Residüddinin araları, sonraları bozulmuştu. Buna sebep Olcaytunun pek ziyade teveccühünü kazanmış olan genç ve muhteris (Tacüddin Âlişah)ın 1310 tarihinde üçüncü vezir olarak divana girmesi oldu.

Entrika, iftira, tezvîr gibi hususlarda emsali nadir ve çok zeki bir adam olan Âlişah, her ikisini birer birer ortadan kaldırarak İlhaniler saltanatını münhasıran kendi pençesi içine almak

جامع التواريخ رشیدی . مصنف صاحب الاعظم دستور الوزرای فی المعجم . خواجہ رشید الحق والدین فضل اللہ کہ در شہور سنہ اربع و سبعمایہ ہجری باتمام پیوستہ . چون بندگی آن حضرت بعرض رشید و بر مضمون آن وقوف یافت . خاطر ہایون ملتفت آن شد کہ قضیہ سلطان محمد خدا بندہ . و پسرش سلطان سعید ابو سعید بہادر نور اللہ مرقد ہما در ذیل این کتاب مبارک افزاید ...
[ذیل جامع التواريخ . آیاصوفیہ کتبخانہ، No. 3271]

için, divana girdiği günden itibaren iki vezir arasına nifak sokmağa başladı. Nihayet Sadüddin ile Reşidüddinin araları müthiş surette bozuldu. Sadüddin sultanın huzurunda Reşide karşı ağır itaplarda bulundu. Hayatını hile ve tezvîr ile geçirdiğini söyledi. Hattâ onu Mogol prenslerini pek ziyade kuşkulandıran sihirbazlıkla ve Yahudilere temayül ile ittiham etti. [1]

Reşidüddinin gösterdiği hilim ve ihtiyatla hâdise o gün için kapandise de, münâferet alttan alta bütün şiddetle devam etti. Reşid, hasmını bertaraf etmek için Olcaytu nezdinde günden güne nüfuzu artmakta olan Âlişah ile birleşti. Fakat bu hareketile kendisinin feci akibetini de hazırlamış oldu.

Sadüddin namuskâr bir adamdı. Fakat maiyyetindekiler alabildiklerine hırsızlık ediyor, rüşvet alıyor, memleketi kasıpkavuruyorlardı. Sadüddinin genç ve güzel zevcesi de ihtiyar veziri istediği gibi oynatıyor, ona rakiplerine ipucu verecek işler yaptırıyordu [2].

Reşidüddin ile Âlişah, bu vaziyetten istifade ederek Olcaytuyu ihtiyar vezir aleyhine tahrik ettiler. Sadüddinin hesapları görüldü. Birçok yolsuzluklar ve suiistimaller meydana çıktı. Hükümdarın iradesile ihtiyar vezirin kafası koparıldı.

Fakat müşterek düşman ortadan kalkınca bu defa iki fettan vezirin arası açılmağa başladı. Aralarında alttan alta bir nüfuz mücadelesi baş gösterdi. Âlişah daha kurnaz, ahlaki esaslara daha lâkayt ve daha genç olduğundan bu mücadelede galip çıkması muhakkaktı. Reşidi düşürmek için, maktul Sadüddinin güzel zevcesile de birleşmeği ihmal etmedi. Bu kadın da saray etibbasın-

[1] میان خواجگان سعدالدین ورشیدالدین گفت وگوی، ووحشت و نفرت واقع گشت. سعدالدین با او بحضور پادشاه مناقضت و عداوت ظاهر کرد. و خطا بهای ختم انکیز از سر لجاج و ستیز از زرق و نمویه و زور و تزویر و تهور و سحر و کیمیا. چنانکه منافضات صداقت بعداوت، و مودت بمنافضت، و محبت بمنافضت انجامید ورشید از سر حلم و احتمال و کمال هوشمندی و عاقبت اندیشی انماض و اغضاء نمود و گفت ای سعدالدین تا امروز ترابنده بی بها بود. اکنون الحمدلله اورا آزاد کردن بعد ازان بخدمت تربیت و تعظیم تاج الدین عالیشان پیش گرفت ...

[Kaşani, Tarih Olcaytu]

[2] و بیشتر خلل کار سعدالدین از شقاوت زنش بوده که شیطانیت در صورت بشر، شوی کفتار و کردار او سر سعدالدین نیکو سیرت مهذب اخلاق مطلب اعراق بیاد داد و تن عزیز بخاک مفاک.

[Kaşani, Tarihi Olcaytu]

dan Necibüddeve ile bu hususta teşriki mesai etmeği temine muvaffak oldu [1].

Reşidüddin aleyhinde harekete geçen bu adamlar nihayet hedeflerine eriştiler. Olcaytunun son zamanlarına doğru hüküm ve nüfuz hemen tamamile Âlişahın eline geçti. Reşidüddinin, mevkiini kurtarmak için Olcaytu nezdinde yaptığı bütün teşebbüsler neticesiz kaldı. Bu tesirle ihtiyar vezir günün birinde yatağa düştü. Fakat, rakibi bundan da istifade etti. O esnada Horasan Valisi Velihaht Ebu Saidin askerin iaşesi için mütemadiyen para istemesi, hazinede de bu talebi karşılayacak para bulunmaması, Âlişah için müsait bir tezvir zemini hazırlamış oldu. Reşidüddinin vaktile bir zenci köle alabilecek parası olmadığı halde hazineden çaldığı paralarla mali karune sahip olduğunu, kölelerinin bile servet ve saman sahibi bulduklarını söyliyerek Olcaytuyu feverane getirdi. Reşidin idamı emrini aldı. Reşit, bazı hamilerinin müdahalesile, hazinenin muzayekasını kendi malile ödemek şartile bu defalık ölümden kurtulabildi. Fakat, İlhanın bu iradesi bütün nüfuzunu ve manevî varlığını tamamile öldürmüştü.

Reşidüddin bu zamandan itibaren, resmen vezarete kalmakla beraber, bütün işleri rakibine bırakmış, yeni bir badireye karşı Emir çobanın himayesine sığınmıştı.

Vaziyet bu şekilde devam ederken günün birinde Olcaytu, müthiş bir ishal ve kay neticesinde öldü.

İktidar mevkiine geçen (Ebu Sait Bahadır) zamanında devlet nüfuz ve kudreti Reşidüddinin hamisi Emir Çobana geçti. Yeni vaziyet Âlişah için pek tehlikeli idi. Fakat Reşidüddin bu fırsattan istifade etmek istemedi. Hattâ saltanatın tebeddülü üzerine Âlişahın nüfuzunun kırıldığını gören bazı ekâbir, Reşide müracaat ederek Âlişahi imha için birlikte çalışmak teklifinde buldukları halde, ihtiyar vezir bu teklifleri reddetti.

Fakat Âlişah hiçde böyle düşünmüyordu. Evvelce Reşide müracaat ederek Âlişah aleyhine harekete geçmeği teklif eden fakat kabul ettiremeyen rical de bu defa Âlişah ile birleştiler. Bütün bunlar elbirliğiyle çalışarak ve Mogol ümerasına rüşvetler

۱۱ وزن سعدالدین درغلوای ابن فترت و آشوب ابن حیرت جماعتی که از احوال رشید آگاه بودند خواست که از پای حیات برگیرد و دستمال فنا کند. با (نجیب الدوله) مشورت کرد. و هرگاه که هر دو بقصد کسی باهم مجتمع و همراز شدند، ثالث شیخ نجدی بودی و رابع ابلس پر تلبیس.

[Kaşani, Tarihi Olcaytu]

vererek, onları Reşidüddin aleyhine çevirmeğe muvaffak oldular. Emir Çoban da adamlarından Ebubekir Akanın tahrikile Reşid aleyhine döndürüldü. Nihayet ihtiyar Reşid vezaretten azlolundu [1].

Fakat çok geçmeden tecrübeli vezirin divanda bulunması lüzumu anlaşıldı. Emir Çoban, Reşidi azlettiğine nadim oldu. Onu tekrar iktidar mevkiine davet etti. Âlişah ve hempaları, ihtiyar vezirin tekrar iktidar mevkiine getirilmek istenildiğinden haberdar olunca çok ürkütlü. Çünkü İlhan Ebu Sait, Emir Çobanın sözünden çıkmıyordu. Reşidüddin Emir Çobanı mahmisi olarak iktidar mevkiine gelecek olursa Âlişah ve taraftarları tamamen yıkılmış olacaktı. Bu müthiş akibete oğramamak endişesile Reşidüddinin Olcaytuya ilâç yerine zehir vererek öldürmüş olduğu yolunda bir iftira uydurdular. Olcaytunun hususî tabibi Harranlı Celâlüddini de elde ederek bu iftirayı okadar mükemmel bir tarzda yaptılar ki nihayet hem Emir Çoban hem de İlhan Ebu Sait Reşit tarafından böyle bir suikastin yapılmış olduğuna inandılar.

İbni hallegân zeylinde verilen malûmata göre Emir Çoban Reşidüddini (Medinei Sultaniye)ye celbederek isticvap etti. Bu kitabın ifadesine nazaran, Reşit, kendisinin evvelce fakir bir yahudi aktarı ve tabibi iken mücerret Sultan Gazanla kardeşi İlhan Olcaytunun teveccühleri sayesinde vezarete kadar çıkarak bütün mali ve idarî işler kendisine tevdi olunduğu ve bu yüzden pek çok servet kazandığı halde böyle bir cinayete nasıl cüret edebileceğini ileri sürdü. Bunun düşmanları tarafından mahirane tertip edilmiş bir iftira olduğunu söyledi. Bunun üzerine Olcaytunun hususî tabibi Harranlı Celâlüddin celp ve isticvap olundu. Celâlüddin şu ifadeyi verdi: «Sultan Olcaytu şiddetli bir mide rahatsızlığından muztarip bulunduğundan beni çağırılmıştı. Gittim. İlhan sürekli bir isale tutulmuştu. Aynı zamanda da mütemadiyen kusuyordu. Diğer ettibayı da davet ederek Reşidüddinin riyaseti altında bir konsolto yaptık. Hepimiz mide ve emayı takviye edecek kabız ilâçlar verilmesi reyinde bulduk. Yalnız Reşidüddin sultanın mide imtilâsına uğradığından bahisle evvelâ midenin tasfiyesi lâzımgeldiği ve binaenaleyh müşhil verilmek icap ettiği mütaleasında bulundu. Bunun üzerine Reşidüddinin reyine

[۱] ابوبکر آقا که کلانتر نوکران امیر چوبان بود. بقصد رشید میان در بست و پیوسته پیش امیر چوبان از و شکایت می کرد تا مؤدی بدان شد که خواجه رشیدرا از دیوان عزل کردند.

[Zeyli Camiüttevarih]

Bellefen 1 — 12

göre sultana müşhil verildi. Müteakıben yetmiş defa ishal vaki olarak sultanın ölümünü intaç etti. Reşit de vakanın bu suretle cereyan etmiş olduğunu tasdik etti. Bunun üzerine Emir çoban Reşidüddinin katli emrini verdi. Baş Turize götürüldü. Orada bu baş kelâmullahı tebdil eden yahudinin kafasıdır, Allahın lâneti üzerine olsun... diye bağrılarak sokaklarda dolaştırıldı [1]. Cesedi de parça parça doğranarak her bir parçası ilhaniler idaresindeki ülkenin bir köşesine gönderildi [2]

Reşidüddininin ölümü hicri 718 (1318 senesi 13 eylülünde) vukubulmuştur. Kendisile beraber oğlu İbrahim de katledilmiştir.

Reşidüddine Yahudilik isnadı, Yahudilerle fazla düşüp kalkmasıyla alâkadar görülebilir. Reşidüddin, büyük entirikalı işlerde daima yahudileri veya yahudi dönmelerini kullanır, hafiyelik gibi hususları da bunlara gördürdü. Bu sebepten yahudilerle fazla ve gizli temasları çok olurdu. Kendisinin Musa dininin ince noktaları hakkında da geniş malûmatı vardı. Bu gibi ahvalin yahudilik isnadını kuvvetlendiren âmillerden olacağı tabiidir.

Daha evvel, Olcaytü huzurunda vezir Sadüddinin de yüzüne karşı Reşidüddine yahudilik isnat etmiş olmasına bakılırsa, yahudilik meselesinin büsbütün esassız olmadığını kabul etmek icabeder.

Devletşah tezkeresinde görüldüğü üzere Timurlenkin oğlu Miranşah, Reşidüddinin bazı azasının defnedildiği kabri-ki Tebrizde kendi namına nisbetle Rab'ı Reşidi denilen mahallede idi - açtırarak kemiklerini Yahudi mezarlığına naklettirmiş olması da bu isnadın halk arasında kuvvetle yerleşmiş olduğunu göstermektedir.

[1] رشيد الدين ابو الفضل الطبيب، اولاً وزير غازان و خربندا. نصب التي انه سقى خربندا سماً و طلب على البريد الى المدينة السلطانية و حضر بين يدي چوبان و قبل له قتل الملك. فقال كيف افعل هذا و انا كنت رجلاً يهودياً عطاراً طيباً، ضعيفاً بين الناس. فصرت في ايامه و ايام اخيه متصرفاً في المملكة و اموالها و لا يصرف شيئاً الا بامرى. و حصلت في ايامها الاموال و الجواهر و الاملاك ما لا يحصى. فطلبوا الطبيب الجلال بن الحران، طبيب خربندا فصألوه عن موت خربندا. و قالوا له انت قتله. فقال ان الملك كانت اصابته هيضة قوية فاسهل نحو ثلثمائة مجالس و تقبياً قياً كثيراً. فطلبني و عرض علي هذا الحال و اجع الاطباء بحضور الرشيد و اتفقوا على اعطائه ادوية قابضة مخشنة للمعدة و الامعاء. فقال الرشيد عنده اختلاء وهو محتاج الى الاستفراغ. بعد فقيناها برأيه دوا مسهلاً فاسهل سبعين مجلساً و مات. فصدق الرشيد على ذلك. فقال چوبان يا رشيد قتله. فأمر بقتله ... و حمل رأس الرشيد الى تورن و طيف به و نودي عليه هذا رأس اليهودي الذي بدل كلام الله و قطعت اعضائه و حمل على كل مكان منها شيء.

[2] Katremère, Mines de l'orient.

Reşidin katlini müteakip, gerek kendisinin ve gerek diğer mensuplarının emval ve eşyaları kâmilen garet edilmiştir. Şayanı teessüftür ki bu yağma hengâmesinde Reşidüddinin o asrın sanat abidesi olarak Tebrizde inşa ve tesis ettirmiş olduğu Reşidiye mahallesinde ki mebanî de kâmilen tahrip edilmiş. Hattâ vakıfları bile istirdat olunmuştur. [1]

[1] خون خواجه رشید کشته شد، قوم و خلق اورا مجموع غارت کردند. و در تبریز ربع رشیدی تمام بنارت بردند. بعد از ان اسباب و املاک اورا بادبوان گرفتند و وقفهایی که کرده بود باز ستیدند. [ذیل جامع التواریخ]

ALACAHÖYÜK'TE BULUNAN İSKELETLERİN ANTROPOLOJİK TETKİKİ

Birinci Kısım

Dr. Şevket Aziz Kansu

Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi Antropoloji Profesörü

“Kurucusu ve koruyucusu Atatürk'ün emir ve işaretleri üzerine Türk Tarih Kurumu 1935 yılında Çorum Vilâyetindeki Alacahöyük'te arkeolojik hafriyata başlamış ve bu suretle, ulusal kültürümüzün eski hazinelerini saklıyan Anadolu'da, muayyen bir plânla idare edilen, hafriyat serisini açmış bulunmaktadır.”

Kültür Bakanlığı Antikite'ler ve Müzeler Direktörü B. H. Z. Koşay ve arkeoloğu B. R. O. Arık tarafından idare olunan Alacahöyük hafriyatının ilk neticeleri ve keza burada meydana çıkarılan iskeletler hakkında size kısa bir fikir vermek için Kurumumuzun Asbaşkanı Bayan Âfet'in Türk Tarih Kurumu namına 1936 yılında Genève'de ve Ankarada bu mevzu üzerine vermiş olduğu konferanstan bir kaç parça zikretmek çok iyi olacaktır:

«1935 Hafriyat mevsiminde 10 metre derinliğe kadar kazılmıştır. Üçüncü metreden itibaren Eti devrine ait yapı ve vesikalara tesadüf edilmiştir. Dördüncü metreden itibaren Eski Eti devrine ait vesikalar elde edilmiştir. Altıncı metreden itibaren Bakır Çağına ait ve 10 metreden sora da Calcholitique eşyaya tesadüf olunmuştur.

Hafriyat esnasında muhtelif derinliklerde üç mezar ve keza bir küp içinde bir insan iskeleti bulunmuştur: Bu mezarlar üzerine size bazı malûmat vereceğim. 6 metre 35 santimetre derinliğinde bulunan büyük mezar müstatil şeklinde ve dört duvarla çevrilidir. Mezarların içinde bulunan iskelet başı garba ve ayakları şarka doğru olmak üzere sağ tarafına yatıyordu. Dizleri büküktü. Bu mezarın altından ziynet eşyası, kadehler, güneş kursları, geyik heykelcikleri kurban edilmiş olan hayvanların kafaları ve bacak

kemikleri, keza mızrak uçları bulunuyordu. Yedi metre derinliğinde ve büyük mezarın ayak tarafında diğer bir mezar bulundu. Bu mezara ait iskeletin üzerinde de, bakır ve gümüş kâseler ve bir tepsi bulunmuştur. Yine yedi metre de ve birinci büyük mezarın cenubunda üçüncü bir mezar meydana çıkarıldı. Bu iskeletin başı cenuba ve ayakları şimale müteveccihiti. Bu iskelet üzerinde muhtelif şekilde birçok altın eşyalar ve kafasının yanında güneş kursları, altın kakmalı gümüş kadehler, çelenk parçaları, bir öküz heykelciği, iki kabza ve müteaddit hayvan iskeletleri vardı. Yine 7 metrede diğer bir iskelet bulundu. Bu iskelet büyük bir tuğla küp içinde idi. Küpün ağzı kalın ve düz bir taşla kapalıydı. Küpün garbında müdevver bir taş duvar mevcuttur. Bu iskeletin yanında hiç bir eşya bulunmamıştır».

(Bayan Afet'in Alacahöyük'teki arkeolojik hafriyat üzerine verdiği konferanstan), Fransızca Ankara 16 Mart 1936.

Türk Antropoloji Enstitüsüne nakledilen ve "İsadan evvel üçüncü binde,, mamur ve parlak bir merkezden elde edilen bu iskelet malzemesinin tetkiki bu malzemenin bazı Antropolojik hususiyetlerini ortaya koymama yardım etti. Yalnız şunu ilâve edeyim ki, bu vesikalar arasında, ancak üç iskeletin iyi muhafaza edilmiş bir halde bulunan kemikleri üzerinde ölçü alabildim ve tetkik yapabildim. Bu uç iskeletin kemikleri aşağıdaki tarzda sıralanmış ve işaret edilmişlerdir:

- 1 — XVI. Erkek ○+ — R. M.
- 2 — XX. Kadın ○ — T. M.
- 3 — XVIII. Erkek ○+ — K. areası

1 numaralı iskelet: Hafriyat envanterimizde XVI numara ile gösterilen ve Antropoloji Enstitüsü'nün Alacahöyük iskeletleri koleksiyonunda 1 numaralı fişi işgal eden bu iskeletten noksan olarak bir kafa kutusu, üst etrafa ait olmak üzere sağ ve sol pazı kemikleri (humerus), bir sağ döner kemik (radius) noksan bir sol dirsek kemiği (cubitus), harkafa kemiğine ait bir kaç parça ile alt etrafa ait olmak üzere sağ ve sol uyluk kemikleri (femur), sağ ve sol kaval kemikleri (tibia), bir iğne kemiği (fibula); ayak kemiklerine ait olarak sağ ve sol topuk kemikleriyle (Calcaneum), sağ ve sol aşık kemikleri (Talus) ve nihayet bir kaç bel kemiği fıkrası vardır. Keza bu listeye sol elin bilek (Carpe) kemikleriyle bir tek el tarak kemiğini ve iki tane parmak kemiklerini ilâve etmek lâzımdır.

2 — numaralı iskelet: Hafriyat envanterinde XX numaralı iskelettir. Bir kadına ait olan bu iskeletten elimizde ancak noksan bir kafa kutusu vardır.

3 — numaralı iskelet: Bir erkeğe ait olan bu iskeletin hafriyat envanterinde numarası XVIII dir. Bu iskelet bir küp (urne) içinde bulunmuştur. Kafa kutusuna ait olmak üzere kafa (occipital) kemiğine ait bir parça ile sol uyku (temporal) kemiği vardır. Keza kafanın yüz iskeletine ait olarak elimizde üst çenenin bir parçası ile, alt çene vardır. İskeletin diğer kısımlarından sağ köprücük kemiği (Clavicule) birinci sağ kaburga kemiği noksan olarak sağ ve sol kürek kemikleri (Omoplate) sağ ve sol pazı kemikleri (Humerus), noksan bir halde sağ ve sol döner kemiklerle (Radius), sağ ve sol dirsek kemikleri (Cubitus) mevcuttur. Bu iskeletten alt etrafa ait olmak üzere iki uyluk kemiği (Femur) iki kaval kemiği, (tibia) iki iğne kemiği (fibula) iki diz kapağı kemiği (patella), iki topuk kemiği (Calcaneum) ve iki aşık kemiği (talus), iki sandal kemiği (naviculaire) iki ayak tarağı kemiği ve sekiz tane parmak kemikleri ile bel kemiğinin boyun nahiyesine ait iki fıkra ve bel nahiyesine ait 5 fıkra ile çok noksan bir aciz kemiği (Sacrum) bu iskelete aittirler.

Malzememizin bu suretle kısa bir listesini kaydettikten sonra, bu iskeletlere ait herbir parçanın tetkikine geçiyorum.

BAŞ

Yukarda söylediğimiz gibi bu üç iskelete ait kafalar içinden ancak ikisi üzerinde ölçü alabildim: 1 numaralı (XVI) kafa ile 2 numaralı (XX) kafa. 1 numaralı kafa bir erkek iskeletine aittir. Bu kafa yuvarlak kafadır (Brachycrâne), kafa karinesi: (82.12) dir. (Malûm olduğu üzere kafalar Antropolojide üç esaslı soya ayrılırlar. Braki - kafalar (Brachycéhale), Daliko - kafalar (Dolichocéphale) ve Braki - kafalarla, Doliko - kafalar arasında orta - kafalar (mesaticéphale). Braki - kafaların karinesi 80 ve 80 den yukarıdır. Doliko - kafaların karinesi 75 ve aşağısıdır. Orta kafaların karinesi ise 75 ile 80 rakkamları arasındadır). 2 numaralı diğer kafa ise büyük bir ihtimalle bir kadın iskeletine aittir. Bu kafa da yuvarlaktır, Braki - kafadır. ve aynı zamanda alın kemiğinin ortasında bir dikiş (Suture) vardır. Bundan dolayı bu kafa métopique'dir. Kafa karinesi 83. 43 dür. Aşağıdaki tablolarda bu kafalar üzerinde alınan ölçülerin kıymetlerini ve bu ölçülere dayanarak hesap edilen karineleri kaydediyoruz.

Tablo: 1
KAFANIN VE YÜZÜN ÖLÇÜLERİ

	No. 1	No. 2	No. 3
	XVI	XX	XVIII
Kafanın önden arkaya en uzun kutru	17,9	16,9	—
Kafanın en büyük genişliği	14,7	14,1	—
Kafanın önden arkaya inion kutru	16,7	—	—
Metopik kutru	17,9	16,5	—
Metopik - iniak kutru	17,5	—	—
Alnın en dar kutru	9,2	10	—
Üst çene dış çukurları kemeri genişliği	5,9	6	6,3
Üst çene. dış çuk. kemeri uzunluğu	5,5	5,2	5,7
Göz çukuru genişliği	3,8	—	4,2
İki göz çukuru arası genişliği	2,4	—	—
Göz çukuru - dış çukuru kemeri kutru	—	—	3,8
Burun çukuru genişliği	—	—	2,4

ALT ÇENE

	No. 1	No. 2	No. 3
	XVI	XX	XVIII
İki Lokma genişliği	—	—	14
İki zaviye genişliği	—	—	10
Alt çene kolunun irtifai	—	—	6
Zaviye - çene noktası kutru	—	—	9
Alt çene kolunun en dar genişliği	—	—	3,2
Alt çene K. en büyük genişliği	—	—	4
Çene cisminin yan irtifai	—	—	3
Kaynak irtifai	—	—	3
Alt çene cisminin kalınlığı	—	—	1,2
Alt çene cisminin çene deliği hizasında irtifai	—	—	3,1
	No. 1	No. 2	No. 3
	XVI	XX	XVIII
Kaynak zaviyesi	—	—	67°
Alt çene kolunun zaviyesi =	—	—	116°
Zaviye (gonion) zaviyesi	—	—	116°

No:	Genişlik		İrtifa		Kol		Zaviye	
	İki lokma-iki zaviye		Kaynak-delik hizası		irtifa geniş karine		Gonion-kaynak	
1 XVI	—	—	—	—	—	—	—	—
2 XX	—	—	—	—	—	—	—	—
3 XVIII	14	10	3	3,1	6	4 66	116°	67°

Tablo: 2
KAFA KARİNELERİ

	No: 1	No: 2	No: 3	Vasatı
Kafa karinesi	XVI	XX	XVIII	
	82.12	83.43	—	82.77
Metopik karine	82.12	85.45	—	83.78
Alın karinesi	68.70	73.76	—	71.23
Damağ (palatin) kerinesi	93.22	26.66	90	89
	c2	c2	c2	c2
Üst çene sathı	32.45	31.2	35.91	33,10
<u>Alnın en dar kutru × 100</u>	= 51.39	59.17	—	55.28
<u>Kafanın önden arkaya</u> <u>en büyük uzunluğu</u>				
<u>Alnın en dar kutru × 100</u>	51.39	90.66	—	56.02
<u>İniyak kutur</u>			c3	
üst çene cebinin Sıası (sinus) —	—	—	136.49	

Küp içinde bulunan (No 3 - XVIII) iskelete ait bir köprücük kemiğinin ancak (Kemik cismi - gövdesi - karine) sini (indice diaphysaire) hesap edebildim. Bu karine 57 dir. Aynı ferde ait ve noksan bir kürek kemiği (sağ taraf) üzerinde de ancak bu kemiğin pazı kemiği (Humerus) ile mafsal yapan yüzünün (ünab çukuru) nun (cavité glénoide) esas ölçülerini ve karinesini tayin ettim: Ünab çukuru irtifası 4.1, genişlik 2.7, karine: 65 : 85 mafsal sathı: 11.07^{c2} dir.

Tablo: 3
PAZI - KOL KEMİĞİ
KOL KEMİĞİNİN BELLİ BAŞLI ÖLÇÜLERİ

No:	azamî uzunluk		en küçük çevre		kuvvet karinesi		cisim karinesi		ayrılık zaviyesi	
	sağ - sol		sağ - sol		sağ sol		s. sol		s. sol	
XVI 1 ○+	—	27	—	5	—	18.52	—	82,35	—	7°
XX 2 ○	—	—	—	—	—	18,75	—	—	—	—
XVIII 3 ○+	—	32	—	6	—	—	—	80,96	—	6°
Vasatı:	29,5		5,5		18,63		81,65		6,5°	

Bu üçüncü tabloda kol kemiğinin cismi üzerinde alınan bazı esaslı ölçüleri tespit ettim. Bu tabloya göre humerus'un cisminin azami uzunluğu vasatı 29.5 tur. Cismin asgari çevresi vasatı 5.5 tur. Kuvvet karinesi 18.63 tür. Cisim karinesi 81.65 ve ayrılık (divergence) zaviyesi de 6.5 derecedir.

Tablo: 4
KOL KEMİĞİNİN ÜST VE ALT UCLARI

No :	Lokma üstü ve makara üstü genişliği		Mafsalsal yüzü genişliği : (makara + lokma).		Tulâni kutur		Baş Genişlik		Karine		Üst uç genişliği		Alt uç genişliği	
	sağ	sol	sağ	sol	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.	s.
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	—	—	—	4.6	4.6	—	4.3	—	—	93.48	—	—	—	6.4

Alacahöyük'den çıkarılan iskeletlere ait bu iki kol kemikleri üzerinde Olekran çukurunda bazen tesadüf edilen delik (*Pertoration olécranienne* ki bu hal modern kol kemiklerinde Neolitik çağ humeruslerine nisbetle az görülür) ile makara üstü nutuu ve lokma üstü kanadına tesadüf edilmemiştir. (Pazı kemiğinin alt kısmının iç yüzünde bazen 80 de 1 defa tesadüf olunan küçük bir çıkıntıdır). *Anoutchine*'nin kol kemiklerinde tarif ettiği *Platyomie* yani humerus'un ön ve dış yüzünün tasattuh ve genişliği bu iki kol kemiğinde mevcut değildir. Ön kola ait döner kemik *radius* ile dirsek kemiği *cubitus* hakkında aşağıdaki ölçüleri veriyorum. 5 numaralı tabloda 3 numaralı iskelete ait sağ ve sol taraf döner kemikleri üzerinde alabildiğim birkaç ölçü ve karineyi kaydedeceğim.

Tablo: 5

No :	Kemiğin en büyük uzunluğu		Kemiğin en küçük çevresi		Kuvvet karinesi		Cisim karinesi (Verneau) formülü		Cisim karinesi (Fischer) formülü	
	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	—	—	—	4.1	—	—	—	73	76.47	86.66

Yukardaki tabloda da görüldüğü üzere bu iki döner kemik üzerinde ancak cisim karinesini tayin edebildim. Bu karine Verneau formülüne nazaran 73 ve Fischer formülüne nazaran da 76.47 ve 86.66 dır.

Dirsek kemiği (Cubitus)

3 numaralı ve bir küp (urne) içinde bulunan iskeletin sağ tarafına ait bir dirsek kemiği üzerinde platolenie karinesini hesap ettim. Bu karine 90.10 dur. Platolenie tabirini ilk defa 1903 te Profesör Verneau ortaya koymuştur. Bu tabir ile dirsek kemiğinin üst ucunda göstermiş olduğu arzani tasattuh (aplatissement transversal) kastolunur. Bu karine, meselâ, modern Avrupalılarda 89, eski Patagonyahlarda 72 dir.

Aciz kemiği — Sacrum

Küp içinde bulunan ve hafriyat envanterinde XVIII numaralı skelete ait bir aciz kemiğinin kaida kısmı mevcuttur. Bu kısmın morfolojisine nazaran bu acizi Radlaver'in Homobasal sakrum'lar adını verdiği katagoriye dahil bir sakrum olarak kabul ediyoruz.

Tablo 6
UYLUK KEMİĞİ — FEMUR
Uzunluk

Azami	Tabii vaziyette uzunluk		Trohanter uzunluğu		Uyluk kemiği ortasının çevresi		Kuvvet karinesi	
	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
1 XVI	—	—	—	—	—	—	—	—
2 XX	—	—	—	—	—	—	—	—
3 XVIII 47	41.8	46.7	41.6	43.5	39.5	9	9.3	12 85 14.66

6.ıncı tabloda da işaret edildiği gibi küp içinde bulunan iskelete ait (XVIII) fahizlerin uzunlukları bir değildir. Sağ fahiz sol fahize nazaran 52 milimetre daha uzundur. Aynı iskelete ait olan bu iki fahiz arasındaki uzunluk farkı bir kırık (fracture) eseri değildir. Çünkü sağ fahize nazaran daha kısa olan bu sol taraf fahiz üzerinde ne kırığa ait bir eser ve ne de bir kemik nedbesi (cal) görülmemektedir. Bu hale göre bu iki uyluk kemiği arasındaki uzunluk farkını viladî olarak (congènitale) kabul etmekteyim. Belki her iki fahzin neşvünemaları bir olmamıştır.

Tablo:7

Plâstrik karine		Plâtimerik karine		Fahzin lokmaları ve cismi arasındaki tebaüt zaviyesi.		Tedevvür zaviyesi (Torsion)		Fahzin boyunu ve cismi arasındaki zaviye.	
sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
1 87.5	95	73.33	79.51	—	—	—	—	—	120°
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3 106.90	103.33	72.97	73.53	8°	—	9°	6°	135°	122°

Elimizdeki fahizlerin plastrik karinelerini azami, asgari ve vasatı olarak şu şekilde tasnif ediyoruz: Azami (106.90), asgari (87.5) ve vasatı kıymet (97.43). Diğer taraftan bu fahizlerin hesap edilen plâstrik karineleri mevcut tasnife göre şu şekilde sıralanmaktadır.

	Adet	Karine
90 dan aşağı karineler	1	87.50
90,1 den ilâ 94,91 e kadar karineler	1	92
100 den 104,9 e kadar karineler	1	103.30
100 den 109,9 e kadar karineler	1	106.90

7 inci tabloda görüldüğü üzere fahzin plâstrik ve plâtimerik karinelerini ve keza tebaüt, tedevvür ve unk - cisim zaviyelerini kaydettik. Bu fahizlerin plâtimeri karineleri (Manouvrier) usulile tayin edilmiştir. (Plâtymérie uyluk kemigine ait morfolojik bir hususiyettir. Bu hal trohanterler ile fahzin sarp çizgisi (ligne âpre) başlangıcı arasında fahzin cisminin önden arkaya yassılığıdır. Bu hal Prehistorik fahizlerde çok görülür. Bu hal alt tarafın şiddetli bir faaliyetinden mütevellittir. Avcılık hayatı, arızalı yerlerde yaşamak.)

80 rakamından aşağı bir karineye sahip olan uyluk kemikleri plâtimer kabul olunduklarına göre Alacahöyük fahizleri bu itibarla aşikâr olarak plâtimerdirler:

	Fahizlerin plt. karineleri
Çok kuvvetli plâtimeri (karine 65 ten aşağı).	—
Kuvvetli plâtimeri	{ karine 65 ten 69.9 —
	{ — 70 ten 74.9 72.97, 73.33, 73.53
Hafif plâtimeri (karine 75 ten 79.9	79.31.
Plâtimeri yoktur. (Eurymère Femur) karine 80 den 100.	

Yukarıya kaydettiğimiz bu ufak tabloya göz gezdirilirse bu 4 fahiz içinde 3 ünün kuvvetli bir surette plâtimer oldukları (72.97, 73.33, 73.53) ve yalnız 1 femüründe hafif bir plâtimeri (79.31) gösterdiği görülecektir. Küp içinde bulunan iskelete ait (No.3-XVIII) sağ fahzin tebaüt zaviyesi 8° ve tedevvür zaviyesi 9° dir. Aynı iskeletin sol fahzinde tedevvür zaviyesi 6° dir. 1 numaralı iskeletin sol fahzinde unk - cisim zaviyesinin kıymeti 120° dir. Aynı zaviye 3 numaralı iskeletin sağ fahzinde 135° ve sol fahzinde 130° dir.

Fahzin üst ucu :

No :	Fahiz başının kuvvet karinesi		Fahiz başının karinesi	
	sağ	sol	sağ	sol
1	—	94	—	—
2	—	—	—	—
3	95	95	18.20	19.47

Fahzin boynu :

No :	Boynun kalınlık karinesi		Boynun uzunluk karinesi	
	sağ	sol	sağ	sol
1	—	—	—	85.18
2	—	—	—	—
3	16.92	20.43	82.35	76.05

3 numaralı iskeletin sağ fahzi üzerinde üçüncü Trohanterin mevcudiyeti aşikârdır. (Memeli hayvanların fahizlerinin 3 üncü trohanterlerine muadildir. Fahzin Sarp çizgisinin büyük trohantere gönderdiği kol üzerinde bulunur. Neolitik çağa ait iskeletlerde çok tesadüf olunur). Aynı iskeletin sol fahzi üzerinde ise bu üçüncü trohanter (döndürek) pek aşikârdır. Keza bu iki fahzin -ilye ibikleri (crête fessière) çok mütebarizdirler. 1 numaralı iskeletin sol fahzinde keza bir üçüncü trohanter mevcudiyetini ve keza bir ilye ibiğini kaydediyoruz. Bu karakterlere mukabil bütün bu fahizler üzerinde Trohanter altı çukuruna (fosse hypotrochanterienne) (bu beyzi bir çukurdur. Fahzin cisminin üst, arka ve vahşi kısmında mevcuttur. Neolitik çağı insanlarında çok görülür) tesadüf etmedim.

Fahzin alt ucu :

No :	İki lokma - Fahiz karinesi		Poplite karinesi	
	sağ	sol	sağ	sol
1	—	—	—	67.57
2	—	—	—	—
3	51.18	54.86	—	61.70

1 ve 3 numaralı iskeletlere ait fahizlerin poplite karineleri fahzin alt ucunun arka yüzüne ait kısmının düz bir yüz gösterdiğini işaret etmektedir. Hakikatte poplite yüzü düz olmayıpta muhaddeb olan fahizlerde bu nahiyenin yani diz ardının karinesi 80 den yukarıdır.

Fahiz - iki lokma (femuro - biepicondylien) karinesi 3 numaralı iskeletin sağ ve sol fahizlerinde 51.18 ve 54.86 kıymetindedir. Bu rakkamlara göre bu iskeletin uyluk kemiklerinin cisimlerinin kuvvetli oldukları anlaşılmaktadır. Kaval kemiğine (tibia) gelince bu kemik üzerinde ancak plâtiknemi (platycnemie) karinesini hesap edebildim. (Kaval kemiğinin mugaddi delik hizasında kesildiği vakit göstereceği üç köşe şekline mukabil önden arkaya kutru uzamış bir nevi beyzi şekil göstermesidir. Bu halde kaval kemiği cismi bir kılıç gibi yassıdır. Bu hale *Platycnémie* adı verilir. Neolitik çağ kaval kemiklerinde çok görülür. Avcılık, arızalı yerlerde yaşamak bu hale tesir etmektedir.)

1 numaralı iskeletin sağ ve sol kasabalarının plâtiknemi karineleri 80.77 ve 75.86 dır. Bu rakkamlara göre biz bu kaval kemiklerini aşıkâr bir plâtiknemi gösteren kaval kemikleri katagorisine sokamayız. Bu iki kaval kemiğinin üst uçları mevcut olmadığından bu kemiklerin üst uçlarının dış lokmalarına ait plato şeklini tayin edemedim. Yalnız sağ kaval kemiğinin alt ucu üzerinde alt ucun mafsalsal yüzünün öne ve bir az yukarıya temadisinden mütevellit (munzam oynak yüzü - facette supplementaire) kaydettim. İğne kemiği péroné) bu iskelet malzemeleri içinde kırık birkaç parçadan ibarettir.

AŞIK KEMİĞİ - Astragale

1 ve 3 numaralı iskeletlere ait sağ ve sol aşık kemikleri üzerinde belli başlı ölçüleri aldım. Ve esaslı karineleri hesap ettim. 8 numaralı tabloda bu ölçüler ve karineler kaydedilmiştir.

Tablo: 8

No :	Uzunluk (Projeksiyon)		Genişlik (Projeksiyon)		İrtifa (Projeksiyon)		Makara uzunluğu		Makara yüzünün tam geniş. (Projeksiyon)		Aşık kemiğinin başının tebaüd zaviyesi	
	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
1	45	45	33	36	27	25	29	28	30	29	25°	20°
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	56	56	43	41	32	32	32	32	37	39	20°	20°
Vasatı	50,5		38		29		30,5		33,7		21,5°	

KARİNELER

No :	Genişlik X 100		İrtifa X 100		Makara uzunluğu X 100	
	uzunluk		uzunluk		genişlik	
	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
1	73,33	80	60	55,55	64,44	62,22
2	—	—	—	—	—	—
3	76,78	73,21	57,14	57,14	57,14	57,14

TOPUK KEMİĞİ - Calcaneum :

Topuk kemiği olarak Alacahöyük iskelet malzemesinde 1 ve 3 numaralı iskeletlere ait sağ ve sol topuk kemikleri mevcuttur. Bu kemikler üzerinde alınan ölçü ve hesap edilen karineleri, aşık kemiğinde olduğu gibi, 9 numaralı tabloda hülâsa ediyorum :

No :	Tam uzunluk		Topuk arkası ve oynak yüzü uzunluğu		Topuk cismi uzunluğu		Topuk irtifai		Orta genişlik		Arka genişlik		Sustan takulum genişliği		Arka oynak genişliği		Arka oynak uzunluğu	
	sağ	s. s.	s. s.	s. s.	s. s.	s. s.	s. s.	s. s.	s. s.	s. s.	s. s.	s. s.	s. s.	s. s.	s. s.	s. s.	s. s.	
1	7,3	6,6	6,9	6,3	5,3	5	3,7	3,4	3,5	3,1	2,6	—	13	19	—	—	26	—
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	8	7,7	7,4	7,4	5,5	5,2	4,2	4,2	4,7	3	—	—	18	19	25	24	31	30

Karineler :

No :	Oynak yüzü		Sustantakulum		Arka genişlik azami uzunluk		Orta genişlik azami uzunluk	
	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol	sağ	sol
1	73,1	—	37,14	—	35,62	—	47,94	46,97
2	—	—	—	—	—	—	—	—
3	80,64	80	38,29	—	37,5	—	58,75	—

(Boy) tayini

Alacahöyük iskeletlerinin uzun kemiklerine dayanarak elimizdeki bu ilk malzemeye ait fertlerin boylarını tayin için 4 uzun kemiğin azami uzunluklarından istifade ettim: İki kol (Humerus) kemiği ve iki uyluk (femur) kemiği.

No :	Kemik uzunluğu	Uzunluğu tekabül eden Boy
1 — XVI	Kol kemiği — 270 mil.	141.7
3 — XVIII	" " — 290 320mm	164.4
3 — XVIII	Uyluk (femur) 470	169.7
3 — XVIII	" " — 418	160.5
Vasatî boy:	159	

Eğer bu iskeletlere ait vasatî boyu tayin için yukarda kaydettiğimiz 4 uzun kemik içinden 3 numaralı iskelete ait olan sol fahzi evvelce bahsettiğimiz sebepten dolayı (bu fahiz aynı iskeletin sağ fahzine nazaran (52) milimetre daha kısadır) hariç tutarsak vasatî boyu 164.86 olarak kabul etmek kabildir.

GENEL NETİCE

Etüdünü yaptığımız bu iskelet bakıyeleri Türk topraklarının ırk tarihini vücuda getirmek için istifade edilecek kıymetli malzemenin bir parçasını teşkil etmektedirler. Bu kemikler *çok büyük bir ihtimalle* Alacahöyük'te (Proto-Eti) ve (Eti) peryoduna aittirler. Bu iskeletlerin kafaları vazih olarak Braki-Kafadır. Boyları vasatiye yakındır. kafalar aynı zamanda (Spheroid) formadadırlar. İki kaş arasındaki Glabell dediğimiz nahiyeleri az mütebarizdir. Bir kafa metopiktir. Anadolunun Paleo-etnolojisinde yuvarlak kafalı unsurların hâkimiyeti bu yeni tetkiklerle de teeyyüt etmektedir. Anadolu toprağının beşeri unsur itibarile *Brakise-talleşmesi* meselesi Antropolojik ve Arkeolojik iki soy vakaların şahadetile gittikçe aydınlık kazanmaktadır.

ETUDE ANTHROPOLOGIQUE DE QUELQUES SQUELETTES D'ALACAHÖYÜK

Dr. Şevket Aziz Kansu

Professeur d'anthropologie a la Faculté d'Histoire d'Ankara

I

Sur l'ordre et les indications d'Ataturk, Son Fondateur et Protecteur, la Société d'Histoire Turque avait au cours de l'été de 1935 procédé à des fouilles archéologiques à Alacahöyük et ouvert ainsi la Série des fouilles destinées à soumettre à des recherches systématiques, conduites selon un plan déterminé, l'Anatolie qui recèle les vieux trésors de notre Culture nationale.

Pour vous donner une idée succincte sur les premiers résultats ainsi que sur les trouvailles des squelettes à Alacahöyük, dirigée par mes collègues Hamid Zubeyr Koşay et archéologue Remzi Ögüz Arık, le mieux serait de reproduire ici quelques passages d'une conférence donnée au nom de la Société d'Histoire Turque par Bayan Afet, vice présidente de notre Société, à Genève et Ankara (1936) sur ce sujet.

Pendant la saison de l'Année 1936 "On a fouillé stratigraphiquement jusqu'à 10 mètres 20 en enlevant chaque fois des épaisseurs de 20 cm. à partir du troisième mètre on s'est aussitôt trouvé en présence de constructions et documents datant de l'époque Éti (Hittite).

Après le quatrième mètre, on a trouvé des documents appartenant à la vieille époque hittite; après le sixième mètre, des objets datant de l'époque du cuivre; des œuvres calcholitiques aussi apparurent dès le 10 m.

Trois tombeaux ont été découverts aux cours des fouilles à différentes profondeurs, ainsi qu'un squelette humain contenu dans une grande urne :

Je veux vous donner certaines indications au sujet de ces tombeaux. La grande tombe découverte de 5 m. 90 à 6.35 est de

forme rectangulaire et entouré de quatre murs. Le squelette qu'il contient était étendu sur le côté droit, la tête à l'ouest les pieds à l'est. Il avait les genoux ployés. Autour la tête il y avait un grand nombre d'ornements en or, des récipients également en or des disques solaires, des statuettes de cerfs portant des masques en argent, les crânes et les os des pattes d'animaux sans doute sacrifiés ainsi que des crochets et des pointes de lances.

A sept mètres de profondeur, et au pied du grand tombeau dont je viens de parler, se trouve un autre tombeau, et on a trouvé sur le squelette qu'il renferme des objets en or, une croix taillés dans l'agate, ainsi que des récipients de cuivre et d'argent et un plateau.

Toujours à sept mètres, et au sud du premier grand tombeau, on a découvert un troisième tombeau dont le squelette a la tête placée au sud et les pieds au nord. Il porte sur lui d'innombrables ornements d'or de formes diverses et, autour, on a trouvé des disques solaires, des récipients de cuivre incrustés d'or, des fragments de diadème, une statuette du boeuf, et deux poignards à côté de nombreux ossements d'animaux.

A sept mètres encore, on a trouvé un autre squelette qui avait été placé dans un grand vase de terre-cuite et dont l'orifice était bouché à l'aide d'une grande pierre. A l'ouest du vase s'élève un mur de protection curviligne. On n'a trouvé aucun objet à côté de ce squelette. »[1] Les fouilles continuent à l'heure actuelle et promettent de donner des résultats vraiment intéressants.

Les matériaux anthropologiques que nous disposons dans notre institut turc d'Anthropologie et provenant d'un centre qui florissait dans le 3ème millénaire m'ont permis de dégager diverses particularités anthropologiques de ces trouvailles: il faut bien noter que parmi ces documents je n'ai pu prendre des mesures que sur les os bien conservés de trois squelettes.

Les os de ces 3 squelettes sont désignés comme le suivant:

- 1 — XVI. Homme ○+ — R. M
- 2 — XX. femme ○ — T. M
- 3 — XVIII. Homme ○+ — K. area

Le numéro 1 — XVI contient une boîte crânienne incomplète. Les humerus droit et gauche, 1 radius droit, 1 cubitus gauche

[1] La conférence de Bayan Afet sur les découvertes archéologiques d'Alacahöyük, journal d'Ankara, 16 Mars 1936.

(incomplet), quelques fragments de l'os iliaque, deux Femurs droit et gauche. Deux tibia droit et gauche. Un péroné. Un paire de calcaneums, deux talus (astragale) et quelques vertèbres cervicales. Il faut ajouter à cette liste les os du carpes et un seul metatars gauche et deux phalanges.

Le numéro 2 — XX contient seulement une boîte crânienne incomplète.

Le numéro 3 — XVIII, squelette trouvé dans une urne contient pour le crân une partie de l'os occipital et un temporal gauche. Une partie du maxillaire supérieure et du mandibule. Une clavicule droite. La première côte droite, les omoplates droite et gauche incomplètes, deux humerus, droit et gauche. Les radius et cubitus droit et gauche incomplets.

Pour les membres inférieurs, deux femures, 2 tibias, 2 Péronés 2 Patellas, 2 Calcaneums, 2 Naviculaires, 2 Métatars, 8 morceaux des phalanges. Deux vertèbres cervicals, 2 Dorsals, 5 Lombaires et un sacrum très incomplet.

Après avoir donné la liste sommaire de notre matériel je passe maintenant à l'étude de chaque partie.

TÊTE

Comme je viens de le dire parmi ces trois crânes les deux se pretaient à quelques mesures : crâne No = 1 — XVI. et crâne No. = 2 — XX. Le crâne numéro 1 appartient à un squelette masculin, il est brachycrâne, indice cranien est (82, 12). L'autre crâne numéro 2 appartient très probablement à une femme, Il est aussi brachycrâne et métopique, indice cranien est (83, 43). Dans les tableaux suivants nous avons fixé les valeurs des mensurations prises sur les parties crâniennes et les indices calculés.

Tableau 1

MENSURATIONS DU CRÂNE ET DU FACE

	No. 1 XVI ○+	No. 2 XX ○ +	No. 3 urne ○+
D. ant. post. max.	17,9	16,9	—
D. trans. max.	14,7	14,1	
D. ant. post. iniaque	16,7	—	
D. metopique	17,9	16,5	
D. metop. iniaque	17,5	—	

D. frontal minimum	9,2	10	
Largeur de l'arcade alvéolaire	5,9	6	6,3
Longueur de " "	5,5	5,2	5,7
Largeur orbitaire	3,8	—	4,2
Largeur inter orbitaire	2,4	—	
D. orbito alvéolaire	—	—	3,8
Largeur nasal. max.	—	—	2,4

MANDIBULE

	No. 1 XVI ○+	No. 2 XX ♀	No. 3 Urne ○+
Largeur bicondylienne	—	—	14
Largeur bigoniaque	—	—	10
Hauteur de la branche montante	—	—	6
D. goni-omentonier	—	—	9
Largeur mini. de la branche "	—	—	3,2
Largeur maximum. " "	—	—	4
Hauteur laterale du corps	—	—	3
Hauteur symphysien	—	—	3
Epaisseur du corps mandibulaire	—	—	1,2
Hauteur latérale du corps	—	—	3,1

	No. 1 XVI ○+	No. 2 XX ♀	No. 3 Urne ○+
Angle symphysien	—	—	67°
» de la branch. montante (ang. goniale)	—	—	115°

No.	Largeur bicon. bigon.	Hauteur Symph.latéral	Branch. mont. long. Larg.ind.-	Angl. gon. symph.
1 XVI				
2 XX				
3 XVIII urne	14 10	3 3,1	6 4 66	116° 67°

Tableau: 3
LES INDICES CERANIENS

	10+ XVI	2 ○ XX +	3 0+ urne	moyenne
indice céphalique	82,12	83,43	—	82,77
indice metopique	82,11	85,45	—	83,78

indice frontal	68,70	73,76	—	71,23
indice palatin	93,22	26,66	90	89
Surface masticatrice frontale min.X100	31,45 ^{c2}	31,2 ^{c2}	35,91 ^{c2}	33,10 ^{c2}
D.ant. post.max. =	51,39	59,17	—	55,28
Frontale min.X100 =	51,39	60,66	—	56,02
D. iniaque				
capacité sinus maxillaire supérieure	—	—	136,49 ^{c3}	

Sur une clavicule droite appartenant à l'individu trouvé dans l'urne (No. 3) j'établis seulement la valeur de l'indice diaphysaire: (57). sur une omoplate droite et incomplète qui appartient au même sujet la possibilité était seulement pour la détermination de l'indice glénoïde. Je donne ici quelques chiffres: cavité glénoïde: Hauteur, 4.1 Largeur, 27. indice: 65.85, superficie: 11.07 c².

HUMERUS

Tableau: 3

PRINCIPALES MENSURATIONS DU CORPS

No.	Long.max.		circon. minimum		indice de robust.		indice diaphys.		angle de torsion.		angle de divergence	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.
XVI 1	—	27	—	5	—	18,52	—	82,35	—	—	—	7°
XX 2	—	—	—	—	—	18,75	—	—	—	—	—	—
Urne 3	—	32	—	6	—	—	—	80,96	—	—	—	6°
Moyenne :		29,5		5,5		16,63		81,65		—		6,5°

Sur le tableau 3 nous avons fixé les principales mensurations du corps de l'humerus. Longueur maximum en moyenne est 29,5. Circonférence minimum 5,5 indice de robusticité 18.63, indice diaphysaire 81.65 et angle de divergence 6,5°.

Tableau: 4

EXTREMITÉ SUPERIEURE ET INFÉRIEURE DE L'HUMERUS:

No.	Largeur épicondyl + épitrochlée		Larg.surface articulaire (trochle + condyle)		Tête							
	D.	g.	D.	g.	diam. vert.	diam an. post.	indice		Larg. épiphyse sup.		Larg. ép. inf.	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.
1	—	4.8	—	3.5	—	—	—	—	—	—	—	4.8
3	—	—	—	4.6	4.6	—	4.3	—	93.48	—	—	6.4

Sur les deux humerus d'Alacahöyük je n'ai observé ni perforation olécranienne, ni apophyse sus épitrochléen et ni ptère sus-épicondylienne du *Manouvrier*. *Platyomie d'Anouchine* c'est-à-dire aplatissement et élargissement de la face Antéro externe de l'humérus n'est pas visible. Je n'ai que deux radius droit et gauche se prêtant à quelques mesures. Vezez le tableau:5.

Tableau: 5

No.	Long.Maxi.		circonf. minim.		indice de robusticité		(Verneau) indice diaphys.		(Fischer) indice diaphys.	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	—	—	—	4,1	—	—	—	73	76,47	86,66

Comme on le voit, sur ces radius j'ai pu seulement déterminer l'indice diaphysaire selon la formule du verneau (73) et du Fischer (76.47) et (86.66).

CUBITUS

Seulement sur le cubitus droit de squelette trouvé dans l'urne (No.3) j'ai déterminé la valeur de l'indice de platôlonie (90.10). La détermination des Types du sillon olécrâno-coronoïdien aussi était impossible.

SACRUM

Nous avons la partie basale d'un sacrum appartenant à squelette trouvé dans l'urne. D'après la morphologie de cette partie nous pouvons ranger ce sacrum dans le catégorie des sacrum dit Homobasal. (Radlauer).

Je Passe maintenant à l'étude des os de l'extrémité inférieure.

Tableau: 6

FEMUR

No:	Longueur						Circ. au milieu		indice de robusticité	
	maximum		en position.		troch.					
	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.
1 XVI	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2 XX	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3 XVIII	47	41,8	46,7	41,6	43,5	39,5	9	9,3	12,85	14,66

Comme nous la voyons dans le tableau 6 les femurs droit et gauche de squelette trouvé dans l'urne n'ont pas une longueur

égale. Le femur droit est environ 52 mill. plus longue que le femur gauche. Cet inégalité entre les longueurs n'est pas le résultat d'une fracture. Car sur le femur gauche je n'ai observé aucune trace indiquant une fracture ou un cal osseux Je le considère par conséquent comme congénitale. Peut-être un arrêt de développement. En tout cas ces deux femurs de taille inégale appartiennent à la même individu.

Tableau : 7

No:	Indice plastrique		Indice platymérique		Angle condylo diaphysair (divergence)		Angle de torsion		Angle col Femur	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.
1	87,5	92	73,33	79,51	—	—	—	—	—	120°
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	106,90	103,33	72,97	73,53	8°	—	9°	6°	135°	122°

	Maximum	Minimum	Moyenne
Indice plastrique:	106,90	87,5	97,42
Indices inférieurs à 90 1:	87,50		
» de 90, à 94,9 1:	92		
» de 100 à 104,9 1:	103,33		
» de 105 à 109,9 1:	106,90		

Dans le tableau 7 nous avons calculé les valeurs de l'indice plastrique, platymérique et de quelques angles: divergence, Torsion, col - femur.

La détermination de la platymérie de ces femurs est faite selon le procédé de Manouvrier. Les Femurs ayant un indice au dessous de (80) étant considéré comme platymère, les femurs d'Alacahöyük sont à ce point de vue nettement platymère S.

Platymérie très forte indice infér. à 65

- » forte { In. de 65 à 69.9
- » { In. de 70 à 74.9 : 72.97, 73.33, 73.53,
- » faible In. de 75 à 79,9 : 79,31
- » absente (Femur eurymér indice de 80 à 100.

Si on regarde le petit tableau ci-dessus on observe que parmi 4 femurs les 3 sont les femurs fortement platymère 72.97, 73.33, 73.53. seulement l'un présente un platymérie faible 79,31.

Sur le femur droit (N. 3) la valeur de l'angle de divergence est 8° et l'angle de torsion 9°. Sur le femur gauche du même

squelette la valeur de cet angle est 6°. l'Angle col-diâphyse se mesure sur le femur gauche (N. 1) 120°; sur le femur droit (N. 3) 135°; et sur le femur gauche 122°.

extrémité supérieure :	indice de la tête du femur		indice de la robusticité de la tête du femur	
	D.	g.	D.	g.
No: 1	—	94	—	—
2	—	—	—	—
3	95	95	18,20	19,47

Col du femur :

Ne :	indice de longueur du col.		indice d'épaisseur du col	
	D.	g.	D.	g.
1	—	—	—	85,18
2	—	—	—	—
3	16,92	20,43	82,35	76,05

Sur le femur droit de squelette trouvé dans l'urne (No 3) existence du troisième trochanter est assez visible. Sur le femur gauche du même squelette le troisième trochanter est très visible. Aussi sur ces deux femurs les crêtes fessières sont très accentuées. Sur le femur gauche de squelette No. 1 (XVI) nous remarquons encore l'existence d'un troisième trochanter et du crête fessière. Par contre je n'ai pas remarqué sur tous ces femurs l'existence de fosse hypotrochantérienne.

extrémité inférieure du fémur :

	indice poplité		indice fémuro biépicondylien	
	D.	g.	D.	g.
1	—	67,57	—	—
2	—	—	—	—
3	—	61,70	51,18	54,86

Les indices des poplités des deux femurs nous indiquent une surface plan dans cette région. En effet on considère comme ayant une poplité convexe les femurs qui présentent un indice plus de 80.

Les indices fémuro-biépicondylien droit et gauche des femurs No. 3. sont 51,18 et 54,86.

En ce qui concerne les tibias je n'ai déterminé que l'indice de platycnémie. Les tibias droit et gauche du squelette No. 1 (XVI) ont un indice 80,77 et 75,86. Donc d'après leurs indices

platycnémiques ces deux tibias ne peuvent pas se ranger dans la catégorie des tibias franchement platycnémique. Sur ces deux tibias les extrémités supérieures étant absente je n'ai pas eu l'occasion de déterminer la forme du condyle externe de cet os. Seulement sur l'extrémité inférieure du tibia droit j'ai observé l'existence, mais d'une façon peu sensible, du facette supplémentaire. Nous disposons quelques morceaux de la péroné.

Astragale

Sur deux paires d'Astragales appartenant aux squelettes No. 1 et 3. j'ai pris les mesures principales et j'ai calculé quelques indices. Je les reproduits dans le tableau 8.

Tableau : 8

No.	Longueur en Projection		Largeur en Projection		Hauteur en Projection		Longueur de la poulie		Largeur totale en projection poulie surface		Angle d'écartement de la tête astragale	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.
1	45	45	33	36	27	25	29	28	30	29	25°	20°
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	56	56	43	41	32	32	32	32	37	39	20°	20°
	moyenne 50,5		38		29		30,5		33,7		21,5°	

Indices

	Largeur X 100 Longueur		Hauteur X 100 Longueur		Longueur trochlé X 100 Largeur talus	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.
1	73,33	80	60	55,55	64,44	62,22
2	—	—	—	—	—	—
3	76,78	73,21	57,14	57,14	57,14	57,14

Calcaneum

Nous avons, comme astragale, deux paire de calcaneums appartenant aux squelettes No. 1 et 3. Les mesures pris sur ces os et les indices calculés sont dans le tableau 9.

Tableau : 9

No.	Longueur totale		long. tubero articulaire		Long. du corps		Haut. corps		Larg. médi		Larg. post.		Larg. sustentaculum		Larg. facies art. post		Long. facies art. post	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.
1	7,3	6,6	6,9	6,3	5,3	5	3,7	3,4	3,5	3,1	2,6	13	—	19	—	26	—	—
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	8	7,7	7,4	7,4	5,5	5,2	4,2	4,2	4,7	—	3	19	19	25	24	31	30	—

Indices

	Facies articularis		Sustentaculum		Larg. post. Long. max.		Larg. méd. long. maximum.	
	D.	g.	D.	g.	D.	g.	D.	g.
1	73,1	—	37,14	—	35,62	—	47,94	46,97
2	—	—	—	—	—	—	—	—
3	80,64	80	38,29	—	37,5	—	58,75	—

EVALUATION DE LA TAILLE

J'ai basé l'évaluation de la taille sur les longueurs maximums des quatre os longues : 2 humérus et 2 fémurs.

No.	Long.	Taille Correspondante:
1 XVI Humerus	270	141,75
3 Urne	230	164,40
3 Femur	470	169,70
3 Femur	418	160,50

Taille moyenne : 159.

Je considère comme la taille moyenne cadavérique la taille obtenue sans faire la soustraction de 2 centimètres de cette taille moyenne. Habituellement et d'après le procédé de Manouvrier, pour obtenir la taille cadavérique c'est la règle de faire cette soustraction. Mais les recherches nouvelles sur ce sujet nous montrent inexactitude de ce procédé. Voir plus particulièrement : (Le squelette du professeur Papillault. Par Georges Montandon, Bulletins et mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris. 1935 Fascicules 1. 2. 3.).

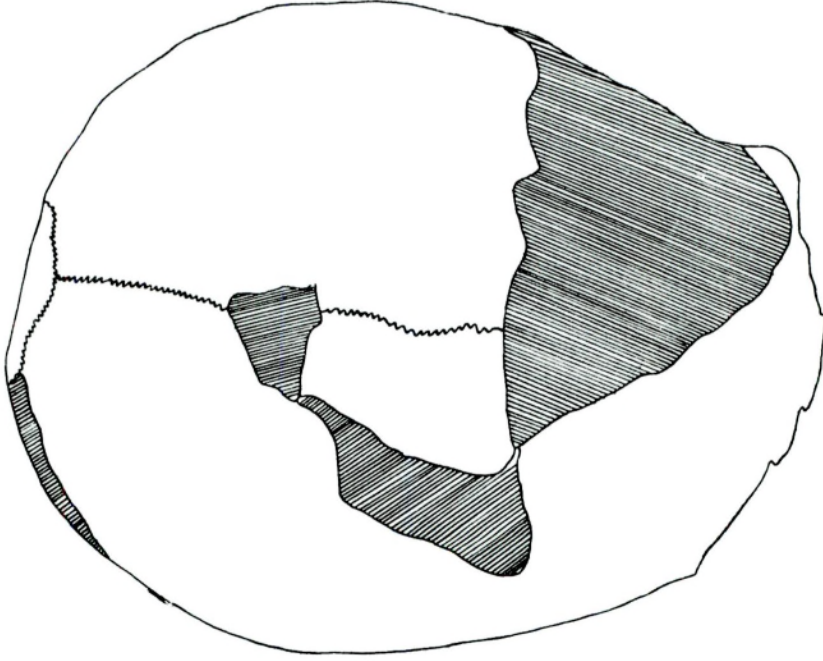
Et si au lieu de prendre en considération ces 4 os longue nous éliminons de notre moyenne la taille du fémur gauche de

squelette No. 3 à cause de son inégalité, nous obtenons une taille moyenne 164.86.

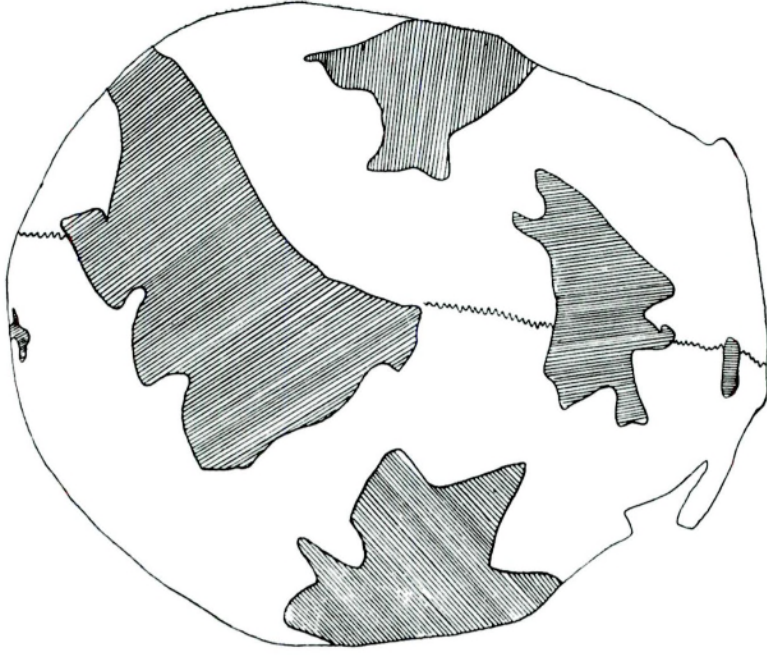
CONCLUSION GENERALE

Ces restes squelettiques que nous venons d'étudier constituent une partie de ces précieux matériaux pour servir à reconstituer l'histoire raciale de notre sol. Ces ossements appartiennent *avec une très grande probabilité* à la période Hetéenne et proto Hetéenne à Alacahöyük. Ils ont une brachycranie très manifeste et une taille à la limite du moyenne. Les crânes sont de formes sphérique. Leurs glabelles sont peu marqués. La prédominance des éléments brachycéphales dans la Paleoethnologie de notre sol (Anadolou), va se confirmer par ses nouvelles recherches. La brachycéphalisation (par apports successifs au cours des siècles de notre histoire) du sol Anatolien devienne comme on le voit de plus en plus claire par les témoignages des deux sortes de faits :

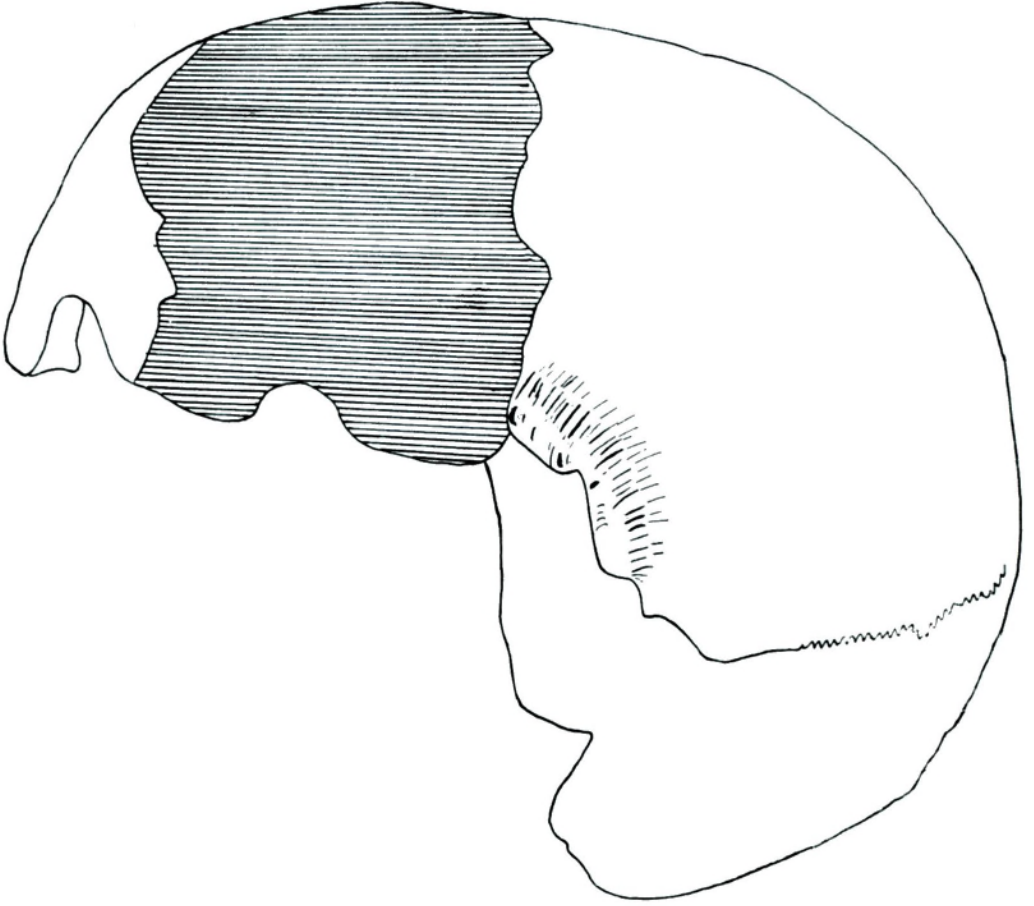
- 1) Anthropologique
- 2) Archéologique.

Şekil: 1 Alacahöyük No. XVI. erkek kafası
Üstten görünüş (Norma vertikalis)

Şekil: 2 Alacahöyük No. XX. kadın kafası.
Üstten görünüş (Norma verticalis).

Şekil: 3 Alacahöyük No. XVI. erkek kafası.
Yandan görünüş (Norma lateralis)

Şekil: 4 Alc. H. No. XVI arkadan görünüş (Norma occipitalis)

Şekil: 5 No. XVI. alttan görünüş (Norma Basilaris)

Şekil: 6 aynı kafa önden görünüş (Norma frontalis)

Şekil: 7 aynı kafa yandan görünüş (Norma lateralis)

Şekil: 8 aynı kafaya ait üst çene parçası

Şekil: 9 Alacahöyük No XX Yukardan görünüş (Norma Verticalis).

Şekil: 10 aynı kafa alttan görünüş
(Norma basilaris).

Şekil: 11 aynı kafa önden görünüş
(Norma frontalis)

Şekil: 12 aynı kafaya ait üst
çene parçası

Şekil: 13 Alacahöyük No. XVIII.
Küp içinde bulunan iskelete ait yüzün
önden görünüşü (Norma frontalis).

Şekil: 14 aynı iskelete ait alt çene ve sağ elin tarak ve parmak kemikleri

Şekil: 15 alc. H. No. XVI. uyluk, kaval ve iğne kemikleri (ön yüzleri)

Şekil: 16 aynı iskelet. Uyluk, kaval kemikleri (arka yüzleri)

Şekil: 17 Alac höyük No, XVI Sağ uyluk kemiği. Üst uç. Arka yüz

Şekil: 18 aynı iskelete ait kol kemiğinin arka ve ön yüzleri ile dirsek kemiği ve döner kemik parçaları.

Şekil: 19 XVIII numaralı iskelete ait sağ ve sol uyluk kemikleri (arka)

Şekil: 20 aynı iskelete ait sağ ve sol uyluk kemikleri (ön)

Şekil: 21 aynı iskelete ait kol ve ön kol kemikleri

Şekil: 22 aynı iskelete ait diz kapağı, aşık ve topuk kemikleri

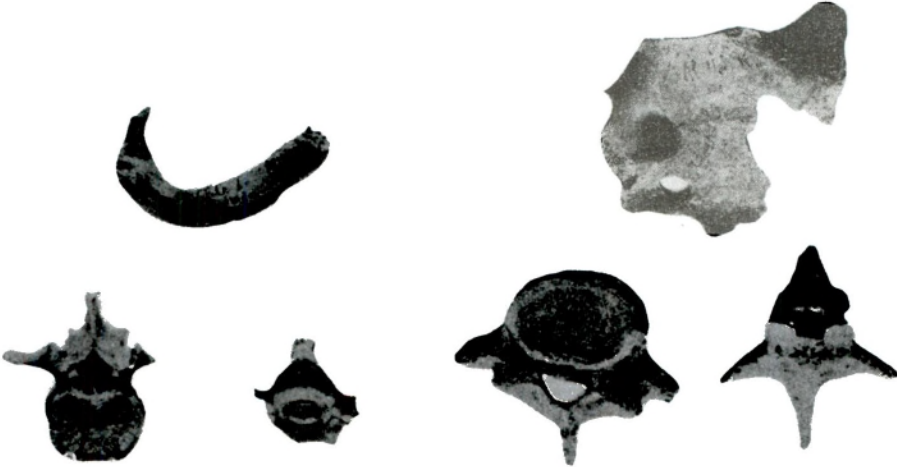
Şekil: 23 XVIII numaralı iskelete ait uyluk kemiklerinin üst uçları (arka)

Şekil: 24 aynı iskelete ait kaval ve iğne kemiklerinin alt parçaları,

Şekil: 25 aynı iskelete ait bir köprücük ve kürek kemiği parçaları.

Şekil: 26 aynı iskelet, 1 inci sağ kaburga kemiği, belkemiği parçaları

Şekil: 27 aynı iskelet, acıç kemiği parçası ön yüz, belkemiği parçaları.

ALACA-HÖYÜK HAFRIYATININ İLK NETİCELERİ

Remzi Oğuz Arık

Kültür Bakanlığı Arkeolog'u ve hafriyatın
Direktörlerinden

Türkiye Kültür Bakanlığının hazırladığı muhtasar arkeoloji haritasında, "Alaca-Höyük,, , üstünde usullü bir hafriyat yapılması gereken yerler arasında gösterilmişti.

Türkiye'de ilmi hafriyatın yeni devresini açmış bulunan TARİH KURUMU, 1935 yazı başında yaptığı toplantıda, Alaca-Höyük'te hafriyat yapmağa karar verdi. Üyelerinden Dr. Hamit Koşay ve Arkeolog Remzi Oğuz Arık'ın idaresine verdiği bir heyet heman işe başladı. Hafriyat 22 Ağustos 1935 ten İlkteşrinin sonuna kadar sürdü.

* * *

Höyük'te daha yüz yıl önce bile araştırmalar yapılmıştı. Bunlar alâkadarlarca şüphesiz unutulmamıştır. Dikkate lâyük oldukları kadar değerli bulunan bu araştırmalar hep büyükçe bir yığma tepenin cenup eteğinde yapılmıştı. Üstünde bugün 400 nüfusun barındığı bu yığma tepe beyziye yakın bir plânda olup şarktan garba 310 metre, cenuptan şimale 277 metredir. Şimal ve cenubunda iki tömelti bulunup şimaldeki isfenks seviyesinden 14 metre, cenuptaki 7 metre yüksekliktedir. Bunlar Höyük'e gelenlerin daima nazarı dikkatini çekmiştir. (İsfenksli Kapı) ya gelince Höyük'ü asıl meşhur kılan burası olup cenup kenarının ortasında açılmış bulunmaktadır. [Ş. 1].

"İmat Höyük'ü,, dahi denen "Alaca-Höyük,, Ankaranın şimal şarkında olup doğru gitmek şartile 160 kilometre uzaktadır. Boğazköy (Eski Hattuşaş) Höyük'ün şöyle bir 25 kilometre cenubdadır. Höyük' ün hayat ve mamurluğu şüphe yoktur ki, her şeyden önce onun coğrafi mevkiinden ileri gelmektedir. Çevreyi yeşillendiren ufacık akar sular, Höyük'ün en eski zamanlardan itibaren insanların sığınağı olmasına; şimalden cenuba, garp-ten şarka giden gelen yolların uğrağı haline gelmesine sebep ol-

muştur. Kiperte nazaran denizden 1060 metre yukarda olan Höyük'ün suyu, havası da çok güzeldir.

Höyük'te bizden önce çalışanlar onu daha ziyade "Yeni Eti İmparatorluğu,"na bağlamışlardı. Alaca-Höyük'ün san'at, din siyasi ve içtimai hayat bakımından bütün şahsiyetini, Büyük Eti Merkezine ilâve olarak mütalea etmişlerdi. Bu itibarla Alaca-Höyük'ün Boğazköyün bilinen tarihinden eski bir hayat sahibi olduğuna ihtimal verilemiyordu. Höyükte raslanan harabeler hakkında ise fikirler muhtelifti. Kimi buranın bütün Etilere ait bir mabet olduğunu; kimi Eti kırallarının sarayı bulunduğunu; bir başka kısmı burada bir kale gizlendiğini, bir kısmı ise Hattuşaş hükümdarlarının villâları yapılmış olduğunu iddia etmişlerdi.

* *

Türk Tarih Kurumunun başladığı yeni hafriyat ilkin üç noktayı hedef almıştı :

- I. Alaca-Höyük'ün çevresini araştırmak.
- II. Höyük'ün üzerinde metodik bir sondaj yapmak; toprak katlarını dikkatle gözden geçirmek ve böylece burada geçen muhtelif medeniyetler hakkında malûmat sahibi olmak;
- III. Nihayet bu iki türlü çalışma ile de Alca-Höyük'ün - Boğazköy tabletlerinde adı geçen ve Etilerin güneş Tanrıçası Arinna'nın himayesinde bulunduğu anlaşılan-Arinna şehri olup olmadığını tahkik etmek.

* *

I. Çevrelerin araştırılması şunları öğretmiştir :

- a. Höyük'ün bir kilometre kadar cenup şarkında Gölpunar denilen yerde, eski zamanlardan kalma bir su bendi meydana çıkarılmıştır.
- b. Gölpunar'ın biraz cenup üstünde Köşkyeri denen mevki-de, daha önce yapılan araştırmaları tahkik etmek ve ufak bir Bizans kilisesini ortaya çıkarmak mümkün olmuştur.
- c. Alaca-Höyük'ün birkaç kilometre şimalinde bulunan Kalınkaya Köyü üstündeki Toptepe adlı Prehistorik yeni bir höyük keşfedilmiştir. Oradan toplanan parçalar çok dikkate lâyıktır. [Ş. 3].

- ç. Heyete getirilen, sabun taşının (= stéatite) üstüne işlenen bir Eti kabartmacığı vesilesile Yeniköy adlı köy ziyaret edilerek klâsik çağlardan kalma yapı ve yol yerleri meydana konmuştur. [Ş. 2].

II. Asıl hafriyata gelince :

Bu hususta seçilen sondaj yeri Höyük'ün şimal ve cenubundaki tömeltilerin hemen hemen arasındadır. İlkın 18×20 ölçüsünde bulunan bu yerin seçilme sebebi isfensklerin seviyesinden ancak 4 metre yukârda bulunması yüzünden bâkir toprağa biran önce erişmemize yaraması ve nisbeten boş, zararsız bir sahada bulunmasıdır.

2.50 metreye kadar hafriyatımız karmakarışık bir sahada geçti ve Osmanlı, Bizans, Roma, Frikyâ, son Eti eserleri verdi. 2.50 den 4 metreye kadar, Eti Çağının mimarlık çerçevesi başlamıştı. 3.60 metreye kadar - hiç olmazsa bu yıl seçilen sondaj yerimizin mahdut sahası içinde - son Eti Çağının boya nakışlı çanaklarının parçalarını bulduğumuzu kaydedelim. [Ş. 4].

3.60 dan 4 metreye kadar saha yanık izlerle ve muhtelif duvar kalıntılarile kaplıydı. 2.50 den 4 metreye kadar toplanan çanak çömleğe gelince: Tek renkliler galipti. Tip ve teknik bakımından da Alişar'da Kültepe'de bulunan Eti kaplarla benzerlikleri aşikâr dı. İnce fakat kumlu bir hamur, pişimden sonra da kırmızı ve kabin maktâi isli kalmış olup yüzü ve bazan içi cıvık bir boya astarile kaplanmıştı. Bununla beraber boya astarı verilememiş olanlar da yok değildi. Hemen bütün kapları yapmak için torna kullanılmıştı. [Ş. 6, 9].

Bazı çanak kırığı üstünde Etilerin meşhur «Hükümdar mührü» damgasını bulmuştuk. «Hematite» den yapılip «Cylindres - Sceaux» lara benzeyen bir mühür; gerek mevzuu, gerek biçimi bakımından «Ön Eti» ve «Eti» devirleri arasındaki intikal devresini gösteriyordu.

Kültür ve medeniyet eşyası ne kadar bolsa ocaklar, (bothros) denen zibillikler o kadar çoktu ve sondaj yerimizin pek kesif bir hayat geçirdiğini gösteriyordu. [Ş. 7, 19].

4.10 - 4.20 metrede tam denebilecek bir yapı heyeti mecmuası ile başka birçok mimarlık kalıntılarını meydana çıkardık; bunlar 5.50 ye kadar iniyordu. Gerek kültür ve medeniyet eşyası, gerek çanak çömlekler bu yeni tabakanın 4 metre ile 2.50 metre arasındaki devrenin ilk ve eski bir safhası olduğunu göstermekte idi. Çanak çömlekler; zarif biçimleri, her türlü tezyinat-

tan mahrum yüzleri, - madenden yapıma tipleri örnek olarak alması muhtemel - «Ön Eti = Proto - Hittite» göreneğini devam ettirmekte idi, denebilir. Ağızlar enli kuş gagasına benziyordu. Emziklerinin biçimi dilli düdük ağız veya ufak kuş gagası gibi idi[Ş. 8, 11]; fakat derinlik arttıkça bu tip azalmış, ufak boru biçimliler görünmüştü. Bu devir kaplarının da tornada yapıldığını, iç taraflarına bakınca anlamak mümkündü. Fakat kapların yüzü daima elle, perdahla bitirilmiş, madeni bir renk almıştı. Anadolunun garp ve cenubundan veya ortaların lan ithal edilmiş olan bazı parçalar bir yana bırakılırsa; kapların dibi olmadığı; dairevi bir basit düzlüğün dip yerini tuttuğu; birçoklarında ise gövdenin sivrilerek bittiği anlaşılıyordu. Bu katın başlangıcına doğru çizgili ve kertikli kapların da görüldüğünü kaydedelim. İthal edilmiş kapların Turova II. nin yayvan ve perdahsız tabakları tekniğine benzediğine de işaret eylemek isteriz.

5.50 metreden — hattâ, sondaj alanımızın meyilli olması sebebiyle, bazı yerlerde 5 metreden.— itibaren sahamız kesif ve umumî görünen bir yangın tabakası ile örtülmüştü ki, kalınlığı 0.50 ile 1 metre arasında değişiyordu. Bu kalın yanık tabakadan sonra yeni kültür katları başlamakta ve takriben 9.80 metreye kadar inmekte idi. Çanak çömlek ve kültür eşyası da daha derinde olan diğer katın eserleriyle yakınlık göstermekte idiler.

6-9.80 metreye kadar süren bu yeni katın çanak çömleğini karakterlendiren ilk vasıf tek renkli (monochrome) olmasıdır. Bunları iki sınıfa ayırmak mümkündür. Birincisi munhasıran elde yapılmış olup yüzleri perdahlı ve boya astarlıdır; pişimden sonra renk kırmızı ve bazan siyah, yahut alacalı kalmaktadır. Cidarlar ekseriya incedir; hamur kumlu ve çöplüdür. Bu çok ince cidarlar, yapıldığı gibi bu özeniş, hemen daima kabın kenarından yukarı çıkıp inen bu yassı kulpları ile çanak çömlek şaşılacak bir güzellik gösterir [Ş. 17]. Bu devre insanların fırını mükemmelen tanıdıklarına şüphe etmemek lâzımgelir. Şayet kabın üstünde tezyinat bulunursa bu, ya içerlek çizilerek yapılmış derin ve müselsel zaviyelerden, seyrek olarak noktalar, yarım dairelerden meydana gelmiştir. Bunlar çok seyrek, ve biz onların ithalât eşyası olduğunu zannetmekteyiz [Ş. 23, 25]. Bu sınıf kapların tezyinatsızlarında emzikler boğaz ve omuz birleştiren dirsekten yükselen ufak borucuklardır. Bu kapların Ahlatlıbel, Aşıar I. kapları ile büyük bir benzerliği vardır. Bundan başka kapların arasında (Mynien) denen kaplara benzemekle beraber hakikatte Turova II. de çokça bulunan bir çeşit ithalât eşya-

sının daha bulunduğunu da ilâve etmek isterim. Bunlar son derece az olup bir cereyan “école,, uyandırmaktan uzak, “sporadique,, eşya halindedir.

İkinci sınıfa giren kaplar yine tek renklidir ve bilhassa büyük, yayvan, kulpsuz çanak biçimli kapların nisbeten çokluğu; ve sonra tırnak ucile çizilmiş gibi görünen kertiklerden mürekkep bir tezyinat şekliyle ayrılırlar. Bu kertikli kısım daha önceki katlarda da bulunmakla beraber bu katta kesafet kazanmıştır. Bu tezyinatın örgü ve dokumayı yahut hasırcılığı örnek alan kapları hatırlattığını söylemek isteriz.

Bu katlarda ve 6-7 metre arasında, bir büyük küp içine, çömelmiş (embryonnaire veya accroupie) vaziyette gömülmüş bir erkek iskeleti de bulduk [Ş.24]. Bu cenazenin iki hususiyeti: yanında hiç birşey çıkmaması ve mezar vazifesini gören küpün dairevi bir ince duvarla çevrili olmasıdır. Bu dairevi duvarın arkasında ve hemen bu birinciye mümas denecek vaziyette dairevi, ve yine tek taş dizili bir ikinci duvar daha vardı.

Sondajımız, hafriyat yerimizin mahdut bir kısmında 10 m.20 buldu ve orada sızan sular, yağın yağmurlar, hafriyata devam imkânını kaldırdı. Bu sızıntıların Höyük’ün asıl bünyesine yabancı ve sonradan olduğunu zanneyliyoruz. Bu yıla ait mesaimizi bu 10 m.20 metrede kapatmağa böylece mecbur olmuştuk.

Bu son katı kazarken ele geçen yıkık veya şurada burada kaybolan duvar parçalarını bir yana bırakıyorum. Bulduğumuz eşya yine çok zengin olmakta devam eyliyordu. Madeni eşya artık azalmış, sona doğru hiç görünmez olmuştu. Buna mukabil pişmiş topraktan, taştan ve kemikten yapılmış eşya pek boldu[Ş.26,27]. Çanak çömlek yine tek renkli (monochrome) olup pek seyrek olarak üstünde çizilmiş süsler bulunuyordu; hamuru kaba, kumlu ve çakıllı; cidarları kalın, yamrı yumru, fakat madeni denecek bir derecede perdahlı idi. Kırmızı ve alacalı renk hâkimdi.

* * *

5.50 ile 8 metre arasında bulunan üç mezardan birincisi (B. M.) garptan şarka doğru uzanmıştı. 6.35 te yapılmış olup duvarlarının üstünü 5.75 ile 5.90 arasında bulmağa başlamıştık. Garpta, baş tarafında eni 2.75 metre olduğu halde şarka (aşağıya) doğru daralıyordu (1.75, 1.90). Uzunluğu 5.25 m. olup garptan şarka meyilli olarak yapıldığı görünüyordu. Duvarlar tek dizi taşlardan ibaretti; taşlar orta büyüklükte, kaba saba olup bir kerpiç tabakası üstünde

yükseliyordu; aralarında çamurdan harç kullanılmıştı. Bulunan bazı vesikalara göre çok muhtemeldir ki, mezarın tavanı dam şeklinde yapılmış olsun. Ağaç direkler duvarların üzerine uzatılmış, onların üstü dal ve yaprakla, toprak ve kerpiçle, çakılla örtülmüş olabilir. Mezarın ayak ucunda ve hemen üstünde, tekerlek plânlı "autel - foyer,, ler keşfettik ki, bunlar şüphesiz kurban ve hediye edilen şeyleri barındırıyordu. Mezarın her yanında hayvan iskeletleri (köpek, koyun, öküz) serili bulundu. Öküzlerin cüssesi çok büyüktü. Köpekler bir yana durursa, hiç birisinde bel kemiği görülmemiştir.

B. M. mezarında elimize bir çok eşya geçti. Bunların çoğunun emsalsiz olduğunu kaydedelim. İlk safta, altı "güneş kursu,, nu, [Ş. 35 39] üç kancayı [Ş. 41] yazalım. Kancalar belki de kurbanlık hayvanları öldürmeğe veya asmağa yaramıştılar. Bunların yanında dört tane biz yahut mızrak ucu [Ş. 32] ve bir geyik heykelciği [Ş.40] ele geçti. Geyik bir şaheserdi: Sırtı gümüş şeritle gösterilmiş, vücudüne tek merkezli daireciklerden, gümüş şeritler kakılmış süsler serpilmişti. Boynuzlarını ve başını gümüş bir maske kaplamakta; sağrılarında ve omuz başlarında birer gümüş haç kakılmış bulunmakta idi. Bütün bu eşya gümüş, bakır (belki de tunç..) idi.

Mezarda yatan iskelet büyük boylu bir adama ait olup Hocker (yani dizleri bükülmüş) durumda, sağ tarafına, garptan şarka yatırılmış ve yüzü cenuba döndürülmüştü. Başu tamamen ezilmiş kolları boynuna doğru uzatılmıştı. Ölü mezarın ortasındaydı. Göğsünde birkaç gümüş kap yerleştirilmiş olup birisinin kulpu üzerinde rondo olarak yapılmış dört hayvandan mürekkep bir mevzu bulunuyordu. Ötekiler uzun ve yassı kulplu ve hepsi de bir küme haline girmiş idiler; keşfedildikleri sırada araları beyaz renkli bir nevi toz haline girmiş; bir kısım yerlerini mor renkli bir leke veya tabaka kaplamıştı.

Altından yapılmış birçok kap ve hülliya ölünün baş tarafında ele geçti. Bunlar arasında ufak ve enli gaga ağızlı ibrik [Ş. 30] ile şampanya kadehi [Ş. 29] biçimli kupayı ön safa koyalım. İbrğin üzerinde müselsel zaviyelerden çizilmiş ve balık kılçığı gibi dizilmiş süsler vardı, gövdesi toparlaktı. Bir taç veya çelenk şeridi, kemer biçiminde olup yanında bir topuzbaşı, çarhıfelek başlı bir iri toplu iğne; yüzlerce gerdanlık tanesi, boyuna veya göğüse asılacak surette kulplu pullar, yılan gibi kıvrılmış bir çift küpe bulunuyordu. Neceften, fayansdan daha yüzlerce boncuk ile gümüştan armut başlı bir diğer toplu iğne aynı buluntularla birlikte idi [S. 23,31].

Bu eşyaya ilâveten, mezarda bulduğumuz bir mühürle [Ş. 34] bir çanağı [Ş. 42] ayrıca kaydetmek isteriz. Mühür, boz ve sert taştan yapılmış olup kaidesi kalınca ve tekerlek; sapı mahrutî ve üstbaşı delikli idi, Kaidede kazılı mevzu bir çerçeveye alınmamıştı. Çanağa gelince: İnce pembe bir hamurdan yapılmış, üstüne kertiklerden mütenazır dört yarım dairevi süs gurupu konmuştu. Bu dört gurup ayrıca kırmızı boya ile belli edilmişti

R. M. işaretli ikinci mezarı birincinin ayak ucunda yani şark ufak duvarı dibinde bulduk. 6.75 — 6.90 metrede gözükmüş, bu da garptan şarka doğru uzanmıştı. Mezar zemini ufaklı büyüklü göçmüş taşlardan bir döşeme meydana getirmekte olup bir nevi basamaklaşarak devam eyliyordu. Kanbur zemin üstünde bir ince kerpiç tabakası ve üstünde iri cinsten bir çift öküzün bacak ve kemikleri muntazaman konmuş bulunmakta idi; başları garpta dikleme kalmış veya ezilmişti. Asıl ölünün iskeleti de bu hayvan kemikleri vesaire altında tamamilen ezilmiş olarak bulundu. Mezarın biçimi, öyle zannediyoruz ki, B. M. dekinin aynıdır.

Bu mezarda da kafanın üstü ve çevresi altından boncuk; küpe (veya yüzük); bir çok bakır toplu iğne [Ş. 5]; bakırdan ve enli gaga ağızlı toparlak gövdeli, memeciklerle süslü bir ibrik [Ş. 43]; bakırdan ve gümüşten birer kâse, akikten haç biçimli bir put (veya hamaylı [Ş. 44]) ve birkaç akik boncuk vardı. Bu akik haç bilhas-sa dikkate lâyıktı.

Mezarı altüst eden halden dolayı hududunu tamamilen ve katiyetle çizemediğimizi de söylemeliyiz.

Üçüncü mezara T. M. demiştik; murabbaa yakın biçimde idi (3.55 × 3.75 × 4.60 × 3.95). Bunun da garpten şarka uzaması muhtemeldir. Duvarlarının izine 6.75 ve 7.10 da rastlamıştık, taban ise takriben 8 metrede bulunuyordu.

Bu mezarda iki safha var zannediyoruz. Birinci safhada, iri hayvan iskeletleri altında ve arasında; bakırdan veya tunçtan basit beş tane «güneş kursu» [Ş. 49] bir tane de büyük «güneş kursu» [Ş. 46] meydana çıkarmıştık. Çevrelerinde iki güzel kama [Ş. 49] (kulpları zaviyei kaime gibi kıvrılmış, üstleri üç zıhlı, iki delikli..) bulunmuştu. Altın kaplamalı bir gümüş kupa, altından diğer bir kupa param parça bir halde toplanmıştı. Bir kısım parçalarını taşlar üstüne kaynamış olarak ele geçirdik. İlk iskeleti bu eşya arasında, cenup duvarı dibinde, bir kerpiç tabakası üstünde, başı ezilmiş olarak bulduk.

Mezarın ikinci safhası takriben 7.40 — 7.50 da başlar. Ortada daire gibi toplanmış taşlar vardı. İkinci ölünün başını bu dairenin hemen altında bulduk. O da ezilmişti. Cesetle birlikte o, dairevi bir saha meydana getiren yassı blokların üstünü kaplıyan kerpiç üstüne konmuştu. Taşların kırmızıya boyandığı anlaşılıyordu.

Bu mezarda avuçlarla denecek kadar bol miktarda altın, akik, ve neceften boncuklar bulduk. Bir bıçak veya avadanlık sapına yahut kınına bilezik gibi geçirilmiş olmaları muhtemel, altın ve gümüşten birçok teferruat mezarın hazineleri arasındaydı.

Bulduğumuz çanak çömlek, bu katlarda bulunan tiplerin en güzel örneğinden idi. [Ş. 28].

Bu mezarın iki katlı olarak yapılmış bulunması pek muhtemeldir. Belki de üst kat altındakinin bir nevi saçağı idi.

*
**

NETİCE

Ele geçen bu vesikaların neticesini kesin gibi saymak pek zamansız olur. Hafriyat büyük bir gayretle devam ediyor ve Türk Tarih Kurumu, hafriyatı sonuna kadar sürdürmek kararındadır.

Bununla beraber, hafriyat yerimizin toprak katları, ele geçen vesikaların büyük yığını, bizim bazı mukayeseler yapıp birkaç hükme varmamızı mümkün kılmaktadır.

Yukardan aşağı inerken, 2.50 metreye kadar sondaj yerimiz karmakarışık birçok devrelerin izleriyle kaplı bulunmaktadır. 2.50 metreden 4 metreye kadar bulduğumuz büyük yapıların çerçevesi içindeki eşya ve hele çanak çömlek ile Alişarda, Kültepe de bulunmuş olanları karşılaştırabiliriz. «Schnabelkanne» veya «Kültepe tipi» denen kaplar, bu derinlikte doludur. Öyle zannediyoruz ki, bizim «Eti», çağı dediğimiz bu derinlik «Tunç Devri», nin son safhasına girmekte ve bu devir Alaca - Höyük'te 5.50 metreye kadar inmektedir. Ele geçen eşya, çanak çömlek başka ve daha eski bir medeniyetin varlığını haber vermektedir ki, onu 6-6. 35 metreye doğru iyice farkediyoruz.

Hakikaten, 5.50-6,35 arasında kalan ve her yanı kaplıyan bir yangın tabakası Höyük üzerinde bir felâket meydana geldiğini gösterir. Bu felâket bir medeniyeti yıkmış, başka birinin başlamasına yol açmıştır. Yıkılan medeniyet, öyle sanıyoruz ki, «Bakır Devri» medeniyeti; başlıyan ise «Eski Tunç Çağı» veya «Eski Eti Çağı» dır. Şuna işaret etmeliyiz ki, Eski Eti Çağı sırasında, Ana-

dolunun cenubu ve garbı ile münasebetler oldukça çok görünüyor. Bu hususta, ele geçen eşya ve çanak çömlek iyi bir şahittir. Dikkat edilecek bir başka nokta, Eski Tunç Çağı denen zamana ait katlarda ele geçen çanak çömlek arasında boya nakışlı'ya hemen hemen hiç rastlanmayışıdır. Halbuki aynı çağa ait olarak Alishar'da Boğazköy'de bulunan kaplar, bilhassa boya nakışlı ve hendesi süslüdür. Alaca - Höyük çanak çömleği denebilir ki, hâlâ «Proto Hittite = Ön Eti» göreneğini devam ettirmektedir. Bu bakımdan, Bakır Devrini kapıyan akının Alaca - Höyüğün şahsiyetini kökünden kazıyamadığına hükmetmek istiyoruz.

Bakır Devrinin Alaca - Höyük'te büyük bir devam ve inkişaf gösterdiği anlaşılıyor. Bu devir 4 metre kadar kalın bir tabaka meydana getirmektedir. Çanak çömlek Eti Devrindekilerden açıkça ayrılır. Çok kere kürevi olan toparlak biçimleri, çok kere kırmızı olan renkleri, kertiklerden veya eğri çizgili olan oyma nakışlardan meydana gelen süsleri, çok özenilerek yapılmış bulunmaları.... Alaca - Höyük'ün yüksek içtimai yerini gösterdiği gibi; Ahlatlıbel, Alishar I. Turova II. ve kısmen Turova I. kaplariyle Alaca - Höyük'ünkiler arasında «hemzaman» oluşuk ve sıkı münasebet bulunduğunu anlatmaktadır. Döğülerek, kaynatılarak yapıldığı görülen ve bolbol ele geçen maden eşya, pişmiş topraktan yapılmış olan ve Anadolu'nun hemen her hafriyat yerinde ele geçen figürinlerle birlikte yukarda söylediğimiz «hemzamanlık» ve sıkı münasebet işini teyit eylemektedir. Ele geçen putlar [Ş. 14, 15, 18, 20 22]. (= idoles), bizce, tamamen Anadolu'nun yarattığı yerli eserlerdir. Turova'da, Panfilya'da, Ahlatlıbel'de, Alishar'da, Kültepe'de bulunan putlar gözönüne getirilirse bu inanımızın anlaşılması kolaylaşır. Bununla beraber, Ege'de, Akdeniz'de, Mezopotamya'da, Kafkas'larda rastlanan putlarla Anadolu'nunkiler arasında çok açık benzeyişler görüldüğünü unutmuyoruz ve bu benzerliği, Bakır Devrinde Ön-Asyayı kaplıyan kültür beraberliğine misal gibi almak istiyoruz.

Alaca-Höyük'teki kertikli kaplar bu Bakır Çağının çok dikkate değer bir özgeliliğini meydana getirir. Şimdiye kadar Anadolu'da araştırılmış olan örenlerden böylece süslü kaplar çıkmamıştır amma, Ön-Asya ve Anadolu ile sınır memleketlerde bu sisteme ait örnekler vardır. Mr. M. I. Mallowan'ın 1933 te «Chagar Bazar» (Şimali Surya) da yaptığı hafriyat ile Mr. Cl. Schaeffer'in 1935-1936 hafriyat seferinde Ras-Shamra'da elde ettiği çanak çömlekler arasında bu örneğin vesikaları hayli çoktur. Bundan başka, çizgi-

lerle süslü kaplara, genel olarak, Mezopotamya'da (Kish, Ur, Jemdet - Nasir), Orta ve Cenubi Asyada (Anau, Mohenjo - Daru) raslandığı üzerinde durmak ne kadar gerekse; Cenubi Rusya'daki Kafkasya'daki kurganlar da aynı prensiple yapılmış ve belki de dokuma eşya ve mahfazaları örnek almış kapların bulunduğunu aynı önemle gözönünde bulundurmak gerektir. Bunların birbirine tesir istikamet ve şekilleri için hüküm vermek çok acele bir şey olur. Fakat aynı devir sırasında Ön - Asya'nın akraba denecek bir kültür benzerliğine bu da bir delil gibi alınabilir. Kertikli kapların Alaca - Höyükte yalnızlığına bakarak dışardan gelme bir akının varlığını kabul etmek lâzımgeliyor.

Bize öyle geliyor ki, Bakır Devrinin bu vesikaları; Anadolu'da «yerli=autochtone» denen kütleye aittir; Bunlar, daha eski (Kalkolitik) çağın görenek ve teknikinden faydalanmış, daha sonraki bütün çağların eserleri üzerinde müessir olmuştur.

9.80 den 10 metreye kadar kısa bir kat, bir nevi intikal tabakası meydana getirmekte, aynı zamanda daha eski ve ayrı bir çağın müjdesini vermektedir. Bu yeni çağa «Kalkolitik» diyoruz, ki 10.20 metreye kadar inebildiğimiz yerde vesikalarını vermiştir. Bu vesikalar, Bakır Çağının fırında pişmiş, ince cidarlı Kaplarından çok ayrı, ve Turova I. ve Turova I^a ile, Alishar'ın kalkolitik çağı kaplarla karşılaştırılacak bir çanak çömlek çeşidi ile; ve maden eşyanın hemen tamamilen görünmez olması ve taş, kemik eşyanın bolluğu ile hulâsa olunabilir.

Bulduğumuz üç mezardan ikisi (R. M. ve T. M.) açıkça Bakır Devrine mensuptur. Tekabül ettikleri toprak ve kültür katları ile içlerinde bulunan eşya, çanak çömlek bu hususta şüphe bırakmıyor gibidir. Yalnız (B. M.) mezarı bizi biraz şaşırtmıştı. Çünkü yukarda bahsettiğimiz yangın tabakası içine yapılmıştı (5.74 - 6.35 arası...). Fakat, içinde oldukça bol bulduğumuz kap kırıkları; açıkça Bakır Devrinin işidir. Bulduğumuz irice çanak, boya nakışlı ve kertikli süsü, kulpsuz toparlak, ince kenarlı gövdesile..., Taş Devri kaplarının tekniğini henüz unutmayan bir çağ gösterir.— Bulunan taş mühür üstündeki mevzu, Ön - Etilerin görenegiyile ne kadar birdir!. Hakikatta tek iken, profil halinde iki olarak gösterilen kuşun çok keyfi (= conventionel) işleniş.; bu eseri, Alishar'da Boğazköy'de bulunan ve erbabı tarafından M. Ö. 3 üncü binin sonlarından XV. inci asra kadar tarihlenen benzerlerinden ayırmakta, daha arkayık oluşu onun daha eski olabileceğini düşündürmektedir. İşte bu ve bunlara benzer düşüncelerle, B. M. mezarının öteki R. M. ve T. M. den belki biraz daha yeni

olmasına fakat her üçünün aynı Bakır Devrine ait bulunması lâzımgeldiğine hükmediyoruz.

Bu mezarlarda bulduğumuz eşya, daha önceki karşılaştırmaları teyit edecek gibidir. B. M. ve T. M. in kürevi gövdeli altın ve bakır(?) ibrikleri; enli gaga biçimli ağızları, derin köşe ve zikzak oyma süsleri, gövde üstündeki memecikleriyle - Anadolu'da (söz gelimi: Kumtepe'de, Ahlatlıbel'de, Kültepe'de, Alişar'da..), Mezopotamya'da (Kish'de, Ur'da..) bulduğumuz kalkolitik veya Bakır Devri kaplarının göreneğine bağlanabilir. «Şampanya kadehi» biçimli altın kadehe gelince onun için de aynı karşılaştırmalar yapılabilir. Yalnız, Mohenjo - Daro'da ele geçen bu biçim kapları da ilâve etmek; bu örneğin yayılmasını göstermek bakımından da Şimali Suriye'de (Kargamış) Hellade'da (Mykena) bulunanları hatırlamak gerekir.

T. M. Mezarında ele geçen kamalar Anadolu'da seyrek bulunmuştur. Bu seyrek buluntular arasında Pampfilya'da, Troada'da Ahlatlıbel'de, Alişar'dakileri saymalıyız. Ahlatlıbel ve Alişar'da bulunmuş olanlar çok yassıdır ve onları daha çok namlularının benzerliği bakımından hesaba katmaktayız. Anadolu dışında bu hususta bize mukayese vesikası veren yerler daha ziyade Şarkta'dır. İran'da bizim kamaları andıran iki misal bulunduğunu İ de Morgan'dan sonra M. Zakhorov'un RHA'daki tetkikiyle anlamıştık. Mr. E. F. Schmidt'in Tepe Hisar'daki hafriyatı bunlara yeni bir misal daha katmıştır. Bizim kamalar "Kıprıs Kamaları,, denen gruba girmektedir. Biz bu isme pek te haklıdır dememekle beraber T. M. de bulunanların daha özenilmiş, daha mütekâmil olduğuna dikkat ettirmek isteriz.

Yine T. M. mezarında bulunan ve arkeoloji âleminde "iğne çekiç,,[Ş. 45] denen toplu iğneler, Cenubi Rusya ve Kafkasya'nın Kurgan mezarlarında da, Etrürya'da ele geçtiği gibi, "variante,, larına Anau'da, Kish'de, Turova'da da raslanmıştır. Bu tipin aslında "zoomorphique,, olması muhtemeldir ve çok özel biçimleri, Eurasia ve Önasya'da Bakır Devrine geniş bir kültür yakınlığı sahası açmaktadır. Yine T. M. de bulunan çifte helezon motifi de böyledir.

Üç mezarın adak eşyaşı arasında bulunan muhtelif "Güneş Kursları,, na gelince bunların hiç olmazsa bugün için eşsiz olduğunu söylemeliyiz. Bu eserleri meydana getiren unsurlar içinde öküz boynuzu, geyik, güneş fikri müşterek olarak görünüyor. Geyikler ister tek ve müstakil olarak, ister "kursun,, genel kuruluşunda esaslı rolü oynuyor olarak bulunsunlar; bizi Şimali ve Ortaasya'ya götürüyorlar. «Svastika» veya «kancalı haçlar»

güneşi ve «Göksel ebediyeti» temsil etmiyor mu? Bunları da Mezopotamya'da, Cenubî Asya'da en eski zamanlarda bulmaktayız. Fakat, bütün bu unsurları, güneş kursları gibi sembollerin üstünde toplamak, çok yeni, eşsiz bir şeydir ve izahı için daha beklemek gerektir. Bununla beraber; bunların bir sancak veya âlem (tepe-liği) olarak kullanılmış veyahut arabada gemlerin geçtiği bir «Passe - Guide» yerini tutmuş olmalarını ortaya sürmekle onların manasını izah ettiğimizi sanmıyoruz. Ne olursa olsun, yalnız şurası meydandadır ki, bu eserler «Proto - Hittites = Ön Etiler»in din tarihi üzerine müstesna bir ışık serpecek kadar önemlidir.

Bundan başka; üç mezar ağaçtan, kerpiçten olan mimarlığı; içinde bulunan adak eşyasının, mimari fakirliğine nispetle fevkalâde zenginliği...; ilk anda Dağıstan (Karabağ), Şimalî İran, Cenubî Rusya kurganlarının mezarlarını hatırlatıyor. Gömme tarzındaki benzerlik ise her çeşit tavsifin yapamayacağı tesiri, telkini yapar.

Bütün bunlara göredir ki, şu - tamamiyle - muvakkat kronoloji'yi meydana getirdik:

	Toprağın şimdiki yüzü	{	0. m.
	Osmanlı	}	1. m.
	Bizans, Roma, Frikya Çağı	{	2. m.
		}	2. 50
		{	3. m.
	Eti Çağı (Tunç Devri II.)	}	3. m. 50
		{	3. m. 60
		}	4. m.
Ön - Etiler	Eski Eti Çağı. Tunç Devri I.	{	4. 50
		}	5. m.
	Üç mezar. 6-8 m.	{	5. 50
		}	6. m.
	Bkır Çağı	{	6. 50
		}	7. m.
		{	7. 50
		}	8. m.
		}	9. m.
			{
	Höyük'te Kalkolitik Çağın Başlangıcı.	{	10. m.
		}	10. 20

LES PREMIERS RÉSULTATS DES FOUILLES D'ALACAHÖYÜK

Remzi Oğuz Arık

Archéologue du Ministère de l'Instruction
Publique; chargé de la mission

Sur la carte archéologique du Ministère de l'Instruction publique Turque, Alacahöyük a été déjà marqué comme un lieu où l'on devrait entreprendre des fouilles systématiques.

La Société d'Histoire Turque qui avait ouvert la nouvelle période des fouilles méthodiques en Turquie républicaine, - dans sa séance particulière de 1935, décida de faire des excavations à Alacahöyük. Une expédition, dirigée par deux de ses membres, le philologue Hamit Koşay et l'archéologue Remzi Oğuz Arık, fut chargée d'entreprendre presque immédiatement les travaux qui commencèrent le 22 Août et continuèrent jusqu'à la fin de Novembre, 1935. Les intéressés se souviendront sans doute des travaux antérieurs sur Alacahöyük - écrit souvent comme Euyuk et parfois Uejük. -

Ces recherches, aussi intéressantes que précieuses, s'étaient concentrées sur le revers méridional d'un tertre assez vaste, où un village de 400 Türkmens est depuis longtemps installé. Il a un plan plutôt oval, mesurant 310 mètres de long (Est-Ouest) sur 277 mètres de large (Sud-Nord). Sur le pourtour deux petites élévations - l'une au N. E., l'autre au Sud-Est, - avaient déjà attiré l'attention des explorateurs. L'élévation du côté N. - E. mesurait de 14 mètres, celle du côté S. - E. de 7 mètres. Quant à la «Porte des Sphinx» qui firent la renommée de Hüyük, elle a été percée au milieu du côté méridional. [Fig: 1].

Alacahöyük - appelé aussi İmat Höyük, - est situé environ à 160 km. à vol-d'oiseau au N. - E. d'Ankara. Boğazköy (ancien Hattuşaş) n'est que 25 km. de distance environ au Sud d'Alacahöyük. Il est apparent que la fortune du site est avant tout le résultat de sa position géographique. Arrosé suffisamment par de petits cours d'eaux qui font verdoyer les alentours, le tertre fut dès la plus haute antiquité le refuge d'hommes et le point de croisement des

routes commerciales de l'Est à l'ouest et du Sud au Nord de l'Asie Mineure. Alacahöyük s'élève à une altitude de 1060 mètres au-dessus du niveau de la mer (Kiepert).

Les travaux de nos devanciers reliaient le site plutôt au «Nouvel Empire» hittite. L'art, la religion, la vie politique et sociale d'Alacahöyük furent considérées en annexe à ceux du capital hittite. Par conséquent on ne pouvait pas reconnaître à Alacahöyük une vie plus ancienne que celle de Boğazköy, Quant aux ruines ensevelies par cet assez grand tertre, l'opinion de nos devanciers paraissait trop partagée. Quelques-uns voulaient y voir un temple de panhittitisme, tandis que plusieurs d'entre-eux les considéraient comme les parties d'un grand palais des rois hittites, quelques-uns voulurent y connaître une forteresse, les autres regardèrent le site comme la villa royale des seigneurs à Hattuşaş.

*
* *

L'objet de nouvelles fouilles de l'Expédition de la Société d'Histoire Turque à Höyük fut déterminé ainsi suit:

- I. Explorer les alentours;
- II. Procéder à un sondage méthodique sur le tertre même; étudier soigneusement la stratification pour en déduire les différentes civilisations;
- III. Déterminer, par ces deux genres de travail, si Alacahöyük est la ville d'Arinna, mentionnée dans les tablettes de Boğazköy sous la protection de la Déesse - Soleil du Panthéon hittite.

*
* *

- I. Les explorations ont permis:
 - a. de dégager un barrage (ou, une digue) de temps ancien, sur la localité dite «Gölpunar», un kilomètre environ au S. - E. du site;
 - b. de vérifier les trouvailles antérieures sur la place dite «Köşk yeri» et mettre au jour les restes d'une petite église byzantine;
 - c. de découvrir un autre höyük, appelé «Toptepe» ou bien «Taştoptepe», au nord du village «Kalınkaya» sur lequel on ramassa plus d'une pièce préhistorique; [Fig: 3].
 - ç. de visiter, à propos d'un petit relief d'une exécution surprenante et qui trahit le goût du Nouvel Empire hit-

tite, le village Yeniköy, en y mettant au jour les restes des constructions, et d'une route antique. [Fig: 2]

*
* *

Notre tranchée de sondage fut creusée dans le milieu des deux sommets. Elle mesurait 22 m. de long sur 18 m. de large et a été choisie avec cet objectif d'arriver plus rapidement au niveau du sol vierge. Elle se trouvait à peine 4 m. 50 au-dessus du niveau de la base des Sphinx.

Jusqu'à 2 m. 50 les installations offraient un caractère composite. La céramique et les objets turc, byzantin, romain... se trouvaient pêle-mêle avec des tessons très anciens.

De 2 m. 50 à 4 m. apparaissaient, dans un cadre architectural plutôt hittite, une céramique peinte surtout phrygienne et Post-Hittite, en compagnie d'une céramique abondante des Hittites. Toutefois, - et, au moins dans le cadre restreint de notre champ de fouilles - la période hittite proprement dite ne commence que vers une profondeur de 3 m. 60 où des très rares tessons à décors peints donnaient leur dernière apparition. [Fig: 4]

De 3 m. 50 à 4 m. environs, le sol se couvrait par une épaisse couche d'incendie et par des pans de murs renversés. La céramique, ramassée entre 2 m. 50 - 4 m., est en général monochrome, et, au point de vue typologique et technique sa ressemblance paraît frappante avec la céramique hittite d'Alişar, de Kültépé. Elle est d'une pâte fine mais sablonneuse restant rouge après la cuisson; le milieu des vases est fumigüé; la surface, et parfois l'intérieur même sont couverts d'une engobe bien liquide, et lustrés d'un rouge lie-de-vin. Pourtant, il n'est pas rare que les vases restent sans engobe ni lustre. Le tour joue le principal rôle dans la fabrication. [Fig: 6] et [Fig: 9]

Sur quelques tessons on avait apposé le fameux "signe royal", des Hittites. Un cachet en hématite - semblable exactement à des cylindre - sceaux -, par son sujet aussi bien que par sa forme, témoignait encore d'une période de transition entre le protohittite et hittite.

Les objets de culture abondaient ainsi que des "bothroi,, des fours, des grandes constructions, tous témoignent d'une vie intense, élevée et d'une prospérité inouïe, de l'area. [Fig: 7 et 19]

A 4 m. 10 nous avons mis à découvert un ensemble de bâtiments et plusieurs parties d'autres ensembles, les planchers successif, les

fondations desquels atteignaient une profondeur de 5 m. 50. Les objets de culture, la céramique prouvaient que cette nouvelle strate ne pouvait être que la phase préliminaire de la précédente. La céramique avec ses formes, ses lignes élégantes et sa surface dénudée de toute décoration peinte, continue la tradition proto - hittite, inspirée elle-même de prototype en métal. Les goulots se ressemblent encore à de larges becs d'oiseau [Fig:8, 10, 11]. Mais les déversoirs ne sont pas toujours en bec de flûte; ils prennent une forme de simple petit tuyau. Les traces de la tournette apparaissent, surtout à l'intérieur des vases; mais le fini est toujours effectué à la main, et la surface bien polie et souvent lustrée, prend un aspect quasi métallique. Les pièces importées mises de côté, les vases n'ont pas une base définie; celle-ci consiste en un tracé circulaire rarement bien applani. L'apparition du décor incisé fait une autre caractéristique de la poterie. Notons aussi les pièces importées, particulièrement celles de la Troade; elles correspondent, par leur faire, aux petits plats évasés et non lustrés de la Ville II.

A partir de 5 m. 50, même, vue l'inclinaison de notre sol, à quelque part de 5 mètres.-, l'area se couvre d'une couche d'incendie dont l'action paraît général et l'épaisseur varie de 0 m. 50 à 1m., après quoi commencent de nouvelles strates et elles atteignent une profondeur de 9 m. 80 environ. La céramique et les objets culturels se rattachent plutôt à la couche suivante dont ils continuent l'aire et l'influence.

La céramique de cette nouvelle profondeur (6 m. - 9 m. 80), se caractérise d'abord, par la monochromie et se subdivise en deux catégories. La première catégorie, faite exclusivement à la main, a une surface polie et bien lustrée qui, à la cuisson, reste rouge, quelquefois noire ou bigarrée. Les parois souvent fines, la pâte sablonneuse et pleine de matières végétales [Fig: 17, 29, 25]. Avec la paroi très mince, le fini extrêmement soigné, les anses presque toujours surélevées du bord même de l'ouverture et toujours plates, avec rainure.., cette céramique a une beauté austère. Il est évident que le four a été connu par ces gens Le décor, s'il en existe, consiste en des angles profonds et anchainés, rarement en des pointillages, en demi-cercles, tout fait à l'incision. Cette partie de la première catégorie peut être importée. Les déversoirs sont de petits tuyaux enfoncés sur le sailli, limitrophe entre le col et la panse, et qui forment angle aigu avec ce sailli. Cette poterie a une ressemblance frappante avec celle d'Ahlath bel

et d'Alişar I. En annexe, je dois relater les autres vases importés, ayant l'aspect de ceux dits Myniens et des petits plats évasés, qu'on a ramassés en quantité au niveau de la Troie II. [Fig: 10, 16]

La seconde catégorie se distingue 1° par l'abondance relative des vases en forme de bassin ou de la cratère avec ou sans anse; 2° par la pratique d'un décor incisé qui consiste en des traces faites, dirait-on, avec le bout de l'ongle. Cette catégorie, rencontrée déjà dans les couches précédentes, caractérisait singulièrement les présentes strates et nous rappelle la poterie inspirée de la textile. [Fig: 24]

Notons aussi la découverte d'un squelette en position dite embryonnaire et enseveli dans une grande jarre, entre 6 m. - 7 m. La sépulture est surtout distinguée par le manque absolu des objets funéraires et par une enceinte circulaire, construite par une seule ligne de pierres. La jarre contenant le squelette se trouvait au centre de l'enceinte; derrière de celle-ci, une autre semblable fut dégagée, sans sépulture ni squelette.

Notre sondage arriva à une profondeur de 10 m. 20 où les infiltrations des eaux - sûrement étrangères à la constitution primitive de Höyük -, envahirent le "test-square", et, à l'unisson avec les mauvais temps, obligèrent l'Expédition à clore la saison de fouilles 1935, sans pouvoir arriver au sol vierge.

Je laisse de côté les pans de murs déformés ou bien perdus sous les bordures de la tranchée. Les objets recueillis à cette profondeur étaient toujours riches en terre-cuite, en os [Fig: 26] et en pierre. Abondants dans les niveaux précédents, les objets métalliques devinrent rares et, à la fin, firent presque complètement défaut. La céramique toujours monochrome, était rarement ornée soit des incisions déjà en question, soit de reliefs animés. [Fig: 27] Elle est d'une pâte grossière, pleine de sables et de petits cailloux; les parois sont épaisses, ondulées mais polies jusqu'à un degré métallique; la couleur est rougâtre ou brunie et bigarrée.

* * *

La première des trois tombes (B. M.) s'orientait de l'Ouest à l'Est. Elle a été bâtie à 6 m. 35 et nous l'avions commencé à dégager dès la profondeur de 5 m. 75 - 5 m. 90. Large de 2 m. 75 à l'ouest, elle devenait étroite vers l'Est (1 m. 90, 1 m. 75). Sa longueur mesurait 5 m. 25 environ et l'on constatait une légère inclinaison vers le côté Est. Les murs consistaient en des alignements

de pierres brutes et de grandeur moyenne qui se reposaient, paraît-il, sur une couche d'argile jaunâtre; un mortier de terre noire couvrait les interstices. Selon toute probabilité, le toit était en trrasse, supportée par de grosses poutres en bois, allongées sur les deux murs latéraux et couvertes de branchages, de briques crues (kerpiç), de cailloux. Immédiatement au-dessus et autour même de la tombe on avait mis à découvert des "autels-foyers,, en plan circulaire. Ils urecevaient sans doute des sacrifices, des offrandes de toutes natures. Partout gisaient des squelettes d'animaux (chiens, moutons, boeufs - ces derniers d'une très grande stature - , dont colonnes vertébrales, exception faite pour les chiens, manquaient à teus).

La tombe (B. M.) nous a livré une quantité d'objets divers, la plupart - jusqu'à présent, croyons - nous unique. Au premier rang, nous citerons les six «disques solaires», [Fig: 35, 36, 37, 38, 39] les trois «lituus» ou bien crochets (servant probablement à tuer les animaux à sacrifier ou encore à la suspension des choses sacrées) [Fig.: 41], les quatres alènes ou pointes de javelot, [Fig: 32] enfin la statuette de cerf (dont la tête est couverte par un masque, le corps parsemé de 18 entailles en petits cercles concentriques et en corix, incrustées des minces lamelles d'argent). [Fig: 40] Ces objets étaient en cuivre en argent (ou en bronze?).

Le squelette - apparemment d'un homme de grande taille, - était couché en position d' Hocker, sur le flanc droit, la tête totalement écraséc et tournée vers le sud, les bras ramenés sur le cou; il occupait le milieu de la tombe. Sur la poitrine on avait déposé deux ou trois vases en argent; sur l'anse de l'un on voit une série de quatre petits animaux passants; les autres ont des manches plats, longs; ils étaient changés en amas de métal lors de leur découverte et étaient remplis une sorte de poudre crémeuse, teints du violet.

Un autre ensemble d'objets et de parures, en or, couvrait la proximité de la tête. Ce sont une petite aiguière [Fig:30] dont la surface est ornée de profonds chevrons, une coupe à pied dite «à champagne», [Fig: 29] un mince ruban roulé en ceinture du diadème, une lourde masse d'arme ornée de boutons, une grande épingle dont la tête est en hélice, des centaines de perles, une paire de boucles d'oreilles, douze rondelets à suspendre, et tant d'autres encore. D'autres perles de colliers en cristal de roche, en faïence,

et une épingle en argent dont la tête spiriforme..., se trouvaient en même temps et sur la même place. [Fig: 28] et [Fig: 31]

Parmi les trouvailles faites dans la tombe (B. M.), un cachet en pierre dure et grisâtre, [Fig: 34] un large bol en terre-cuite..., [Fig: 42] méritent une attention particulière. La première a une base ronde et épaisse; la tige semi-cônique porte des stries annulaires et se termine par un renflement oval, percé dans toute la longueur. La surface gravée n'est pas encadrée. La seconde d'une assez fine pâte rougeâtre, était ornée de demi-cercles, formés par la même technique de l'incision-en grains de blés, et doublés par une série de décors en couleur d'ocre rouge épousant le tracé des demi-cercles.

Une foule d'autres objets en argent et en cuivre rehaussait l'importance de la sépulture.

La seconde tombe (R. M.) fut dégagée à l'Est et au pied même de la B. M. Elle commençait à apparaître à 6 m. 75-6 m. 90 et s'orientait également vers l'Est. Le fond était jonché de grandes et de petites pierres renversées, formant une pente en marches successives. Une couche d'argile couvrait cet amas de pierres, sur laquelle, outre les grands animaux sacrifiés - une curieuse es-pèce bovine...-, était posé le squelette du mort, la tête et le corps séparés. Ils se trouvaient complètement écrasés. Le mode de construction et de couverture était, croyons-nous, le même qu'en B. M.

Les proximités de la tête nous livrèrent quelques perles, deux anneaux (ou boucles d'oreille?) en or, ainsi que plusieurs épingles, [Fig: 5] un plateau, une aiguière [Fig: 43] un bol en cuivre et une autre coupe en argent. Une petite idole (ou bien amulette..) en cornaline et en forme de croix latine, est l'objet sur lequel il faudra longuement méditer; elle a été accompagnée par quelques perles également en cornaline (ou chalcédoine?). [Fig: 44]

Notons enfin que, vu le bouleversement terrible - qui n'a laissé subsister que très peu de chose de la richesse tombale -, il nous a été presque impossible de savoir exactement les dimensions de la sépulture.

* * *

La troisième tombe (T. M.) était d'une dimension, se rapprochant du carré (3 m. 75 × 4 m. 60 × 3 m. 95 × 3 m. 55 environ) et s'orientait

comme les autres - semble-t-il - de l'ouest à l'Est. La façon dont on a construit les murs et la couverture de la tombe ne différait non plus de celle des précédentes. Les traces des murets apparurent dès 6 m. 75 - 7 m. 10 et les assises inférieures se trouvaient à 8 m. environ.

Nous avons mis à découvert, dans un premier niveau, entre autres et en dessous de grands squelettes bovins - sans doute sacrifiés, - cinq «disques solaires», dont l'un est grand, compliqué, [Fig: 46] tandis que les quatre autres sont simples. [Fig: 49] Deux poignards à soie-en-équerre avec trois nervures médianes et deux trous rectangulaires sur la lame, [Fig: 49] faisaient partie de ce premier groupe d'objets, [Fig: 47, 51] tous en cuivre (ou en bronze?). Une coupe en argent, plaqué d'or et une autre en or, toutes les deux cassées en plusieurs morceaux, furent ramassées çà et là, quelques-uns collés sur des pierres. Sur une couche d'argile jaunâtre, près du muret sud, se trouvait le premier squelette de cette tombe : la tête était écrasée, le corps trop dispersé pour que nous puissions bien distinguer la position.

Le second niveau commençait vers 7 m. 50. Des pierres ramassées en cercle servaient peut-être, d'autel-foyer ; au-dessous immédiat de ces pierres, la tête d'un second mort fut dégagée. Elle paraissait être posée sur une couche d'argile au-dessus de laquelle des dalles de pierres, teintées d'ocre rouge, servaient de lit.

Cette dernière tombe apparut comme une mine où l'on pouvait recueillir des perles d'or, de cristal de roche, de faïence et de cornaline, par centaines. Des petites gaines plates ou cylindriques, [Fig: 28] en or et en argent, se trouvaient abondantes. Elles servirent, pensons-nous, pour orner les détails des armoiries ou le fourreau d'un nécessaire de toilette.

La céramique fournit des spécimens remarquables du type - à décors incisés déjà en question.

Ajoutons ceci, enfin, que cette tombe pouvait bien être construite en double étage, dont la partie supérieure protégerait celle d'inférieure.

* *

C'est à la lumière de ces documents que nous dressâmes notre chronologie, toute provisoire, bien entendu., que voici :

	Le niveau du sol actuel.	{	0 m.
	Périodes ottomane, byzantine, romaine, phrygienne.	{	1 m. 2 m. 2 m. 50
	Période hittite.	{	3 m.
	"Age du Bronze II.,"	{	3 m. 50 3 m. 60 4 m.
Les Proto - Hittites	Période hittite "ancienne,," "Age du Bronze I.,"	{	4 m. 50
			5 m.
	Les tombes "royales?," 6. 8m.	{	5 m. 50
			6 m.
			6 m. 50
Âge du Cuivre	{	7 m.	
		7 m. 50	
		8 m.	
		9 m.	
	Le début de la période Chalcolithique à Alacahöyük.	{	9 m. 80 10 m. 10 m. 20

* * *

La conclusion que tous nos documents imposent, est loin d'être définitive. Les fouilles continuent activement à Alacahöyük et la Société d'Histoire Turque a la ferme décision de les poursuivre.

Néanmoins, notre stratification, la masse de documents recueillis permettent d'entrevoir quelques rapprochements et de formuler quelques jugements.

En descendant du haut en bas, jusqu'à 2 m. 50 notre area est pleine d'objets de différentes périodes qui constituent une couche terriblement mélangée.

De 2 m. 50 jusqu'au 4 m., l'architecture imposante encadre des objets et surtout une céramique qu'on peut rapprocher, en général, à celle d'Alişar et de Kültépé. Les vases dits "schnabelkanne," ou "du type Kültépé," y abondent. Cette période, nous l'appelons "hittite," et correspond à la dernière phase de l'âge du bronze qui descend jusqu'à la profondeur de 5 m. 50 environ.

Les objets culturels, la céramique préviennent déjà d'une autre culture qui nous apparaît vers les 6 m. - 6 m. 35. Entre 5 m. 50 et 6.35, l'épaisse couche d'incendie témoigne d'une catastrophe sur notre Höyük, détruisant une civilisation et faisant commencer une autre. La civilisation détruite est celle de l'âge du cuivre; celle qui commence peut-être appelée "ancien âge du Bronze,, ou "l'Ancien Hittite,, où les relations avec l'ouest et le Sud de l'Anatolie paraissent être accentuées. Ces relations, on peut les suivre sur les objets et la céramique importés. Pendant cette période de l'ancien âge du Bronze, on ne verra - ou presque.. - pas la poterie peinte à décors géométriques qu'on trouve, par exemple à Boğazköy, à Alişar; la céramique continue encore la tradition proto-hittite, inspirée elle-même de prototype en métal, en bois, en sparterie, ou bien en fruit de plantes (comme la courge, la citrouille). La personnalité dominante d'Alacahöyük s'entrevoit déjà dans cette perpétuité de la tradition antérieure.

L'âge du cuivre paraît d'une expansion étonnante à Höyük. Il occupe, à peu près, de 4 mètres d'épaisseur. La céramique, avec ces deux catégories, se détache nettement sur celle de la période "hittite,,. Leurs formes - souvent sphéroïdes,, leurs couleurs - rouge en majorité,, leurs décors - incisé et curvilignes, leur fini très soignés; tout en caractérisant la haute place sociale d'Alacahöyük laissent saisir une corrélation indéniable entre la poterie d'Ahlathibel, d'Alişar I, de Troie II et I, pour n'en parler qu'Anatolie-même. Abondants objets culturels en métal sont faits par martelage et afferment, avec les figurines en terre-cuite propagées dans toute l'Asie-Mineure, cette communauté de culture déjà mentionnée. Les idoles sont [Fig : 14, 15, 18, 20, 22] franchement anatoliennes, si l'on pense à celles qu'on avait trouvés jadis en Troade, en Pamphylie, à Ahlatlibel, à Alişar, à Kültépé. Pourtant, ces mêmes idoles accusent des affinités flagrantes avec celles de l'Egée, de la Méditerranée, de la Mésopotamie et du Caucase. La céramique à décors incisés - en forme de grains de blé - fait une caractéristique essentielle de cette période à Alacahöyük. Les autres sites explorés en Anatolie n'ont pas livré, jusqu'à présent, des exemples identiques. Mais, en Asie antérieure et dans les pays limitrophes de l'Anatolie ce système d'ornement paraît être en faveur pendant la même période environ. Les fouilles de "Chagar Bazar,, en 1933 réalisées par Mr. M. E. I. Mallo-wan et celles de Ras-shamra en 1935-36 pratiquées par

Mr. Cl. Schaeffer: nous en donnent des preuves probantes. Ces décors incisés ne laissent pas de nous rappeler certaine céramique de Kish, d'Ur, de Jemdet-Nasir, et celle d'Anau. En Russie méridionale, au Caucase, en Perse du Nord les kourganes ont fourni une céramique incisée qui se paraît inspirée de la textile et se rapproche franchement de celle d'Alacahöyük. Vue la localisation relative de ce décor en Anatolie, on s'est permis de penser à une infiltration d'éléments extérieurs.

Il nous semble qu'avec ces cultures de l'âge du cuivre, nous avons affaire à des populations qu'on a le droit nommer "autochtones", l'influence desquels - tout en s'enfonçant ses racines dans les couches plus anciennes, - se perpétuera à travers les âges successifs partout la péninsule asianique et assimilera les apports postérieurs.

De 9m. 80 à 10m. une épaisse couche mixte nous apporte les premières traces d'une autre et plus ancienne période à laquelle nous sommes enclin à donner le nom "chalcolithique"; elle sera affirmée jusqu'à 10 m. 20. La céramique nettement distincte de celle de l'âge du cuivre, s'apparente surtout à la poterie de Troie I et à celle de la période chalcolithique d'Alişar.

Les deux des trois tombes (R.M. et T.M.) appartiennent sans doute à l'âge du cuivre. La stratification et les objets recueillis dans ces deux tombes sont de clairs témoignages. Pour la tombe (B.M.) nous sommes un peu confus, vue qu'elle est construite entre les couches d'incendie (de 5m. 75 à 6m. 35). pourtant, les tessons d'une assez grande quantité, - portent la marque irrécusable de l'âge du cuivre. Surtout le bol en terre-cuite, avec sa curieuse technique mixte nous rappelle encore l'âge où la tradition de l'âge de pierre n'est pas encore oubliée. Le sujet gravé sur le cachet de cette tombe trahit encore l'archaïsme étonnant des Proto-Hittites. Cet oiseau, représenté en deux, et traité d'une façon conventionnelle, distingue nettement ce cachet de ses semblables, trouvés à Alişar, à Bohazköz et à qui les connaisseurs donnent une date allant de 2100 à 1500 environ. Par conséquent la tombe B. M. peut être un peu plus récente que les deux autres mais toutes les trois ne peuvent appartenir qu'au même âge du cuivre.

Le mobilier funéraire recueilli dans ces trois tombes nous permettent d'affirmer nos rapprochements. Les deux aiguères, en or et en cuivre, par leurs formes sphéroïdes, par leurs goulots se terminant en large bec d'oiseau et par leurs décors en chevrons,

angles, en des petites protubérances., se rattachent à l' ancienne tradition anatolienne (Koumtépé de Troade. Ahlatlibel, Kültépé, Alişar..) et mésopotamienne (Kish, Ur..). Pour la coupe en or dite "à champagne., les mêmes rapprochements imposent; il nous faut y ajouter Mohenjo-Daru, et-pour la continuité du même type, - la Syrie du Nord (Kargamış), l' Hellade (Mycènes).

Le type des deux poignards de la T. M. est assez rare en Anatolie même. Rappelons, pourtant, quelques spécimens se rapprochant du même type. Ils sont trouvés en Pamphylie, en Troade, à Ahlatlibel, à Alişar (ces deux derniers ont livré des poignards relativement bien plats et nous prenons surtout leurs formes en feuilles de laurier comme élément de comparaison). En Perse nous connaissions déjà deux exemples (étudiées tout récemment, dans la RHA par M. Zakkarov); les fouilles de Mr. E. F Schmidt à Tépé-Hisar viennent d'enajouter un troisième; ils ont une parenté certaine avec nos poignards qui, l'on sait, se rattachent au groupe dit "chypriote.,; néanmoins, nous devons insister sur leurs formes et le fini perfectionnés qui impliquent une adaptation et une évolution locales.

Les épingles [Fig:45] - marteaux de la T. M. furent notées dans les Kourganés de la Russie méridionale et du Caucase, en Etrurie, et quelques variantes à Anau, à Kish, en Troade. Peut-être d' origine zoomorphique, elles établissent pour le même âge du cuivre, une aire de parenté assez vaste en Eurasia et en Asie Mineure. Pour le motif en double voluteremarqué sur les agrafes d' or de la T. M. -, nous en dirons autant.

Parmi les monuments votifs des trois tombes, les différents "disques solaires., restent les documents vraiment uniques. Dans tous ces «disques solaires» la corne de boeuf, le cerf, l' idée du soleil restent communs et dominants. Les images du cerf si obstinément répétées à chaque occasion-soit séparément, soit qu' ellesfournissent le thème principal sur ces ex - voto nous ramènent surtout à l' Asie - centrale et septentrionale. Les «svastika» ou «croix gammées» ne symbolisent-elles pas le soleil et la perpétuité céleste? En tous les cas, on rencontre aux mêmes éléments constitutifs des disques, sur les monuments de la Mésopotamie. Mais, synthétiser ces concepts sur des symboles pareils, est un cas - jusqu' à présent - unique. Avouons aussi que nous sommes loin de les prendre des simples passe-guides ou des accessoires de harachement. Ce qu'il y a de sûr, c'est que nous nous trouvons en

face des documents qui jettent une lumière nouvelle sur la religion et les rites des Proto-Hittites, tout en y introduisant des problèmes nouveaux. D'autre part; nos trois tombes, avec leur architecture en bois, en kerpiç (brique crue), et par leur structure étonnamment modeste par rapport à leur merveilleux mobilier funéraire, nous font penser aux tombes de Daghestan (Caucase), de la Perse du Nord, des Kourganes de la Russie méridionale. La manière de l'inhumation ne reste pas moins semblable et la suggestion de ces ressemblances est plus riche que n'importe quelle description.

Les épingles [Fig: 45] - marteaux de la T. M. furent notées dans les Kourganes de la Russie méridionale et du Caucase, en Etrurie, et quelques variantes à Anan, à Kish, en Troade. Peut-être d'origine zoomorphique, elles établissent pour le même âge du cuivre, une aire de parenté assez vaste en Eurasie et en Asie Mineure. Pour le motif en double volontiers répété sur les aigles d'or de la T. M., nous en dirons autant.

Parmi les monuments votifs des trois tombes, les différents "disques solaires" restent les documents vraiment uniques. Dans tous ces "disques solaires" la corne de boeuf, le cerf, l'idée du soleil restent communs et dominants. Les images du cerf si obstinément répétées à chaque occasion-soit séparément, soit qu'elles soulignent le thème principal sur ces ex-voto nous ramènent surtout à l'Asie - centrale et septentrionale. Les «svastika» ou «trois gammes» ne symbolisent-elles pas le soleil et la fertilité céleste? En tous les cas, on rencontre aux mêmes éléments consubstantiels des disques, sur les monuments de la Mésopotamie. Mais synthétiser ces concepts sur des symboles pareils, est un cas - jus-à-présent - unique. Avons nous aussi que nous sommes loin de les prendre des simples passe-guides ou des accessoires de paravent. Ce qu'il y a de sûr, c'est que nous trouvons en

Şekil 1 — Alacahöyüğün plânı
Figure 1 — Plan d'Alacahöyük

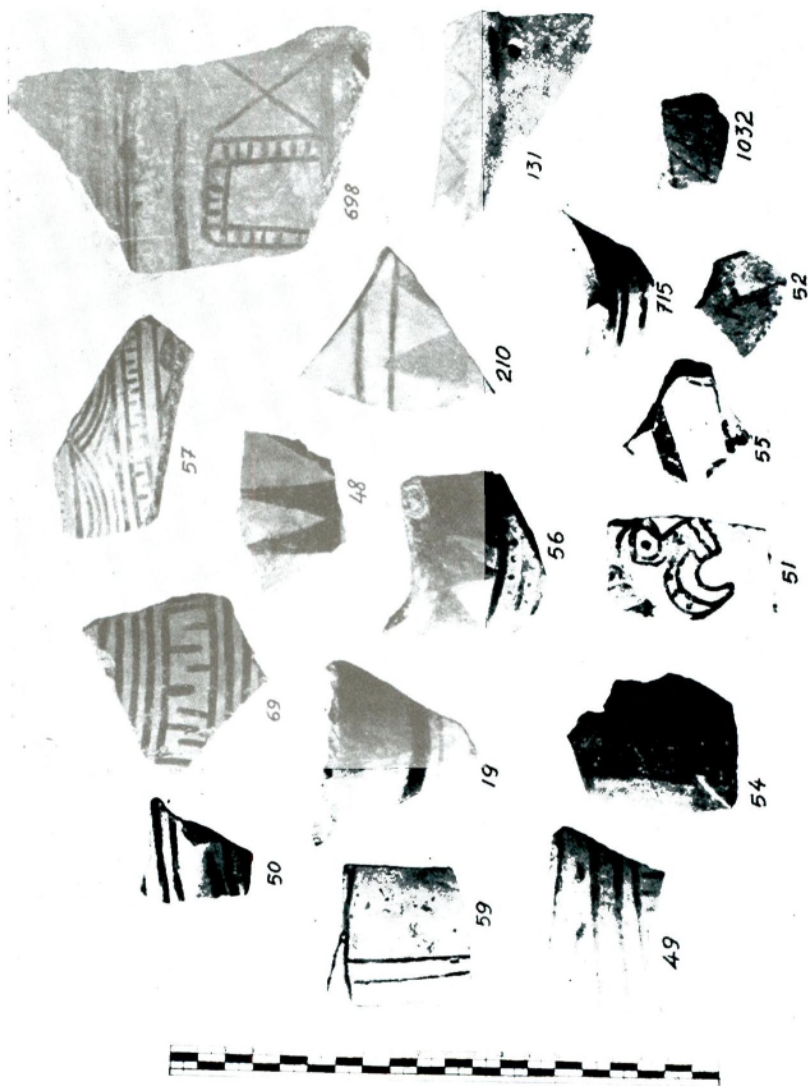
Şekil 2 — Yeniköyden getirilen ve sabun taşından yapılmış Eti kabartması

Fig. 2 — Relief Hitite, en stéatite, provenant de Yeniköy

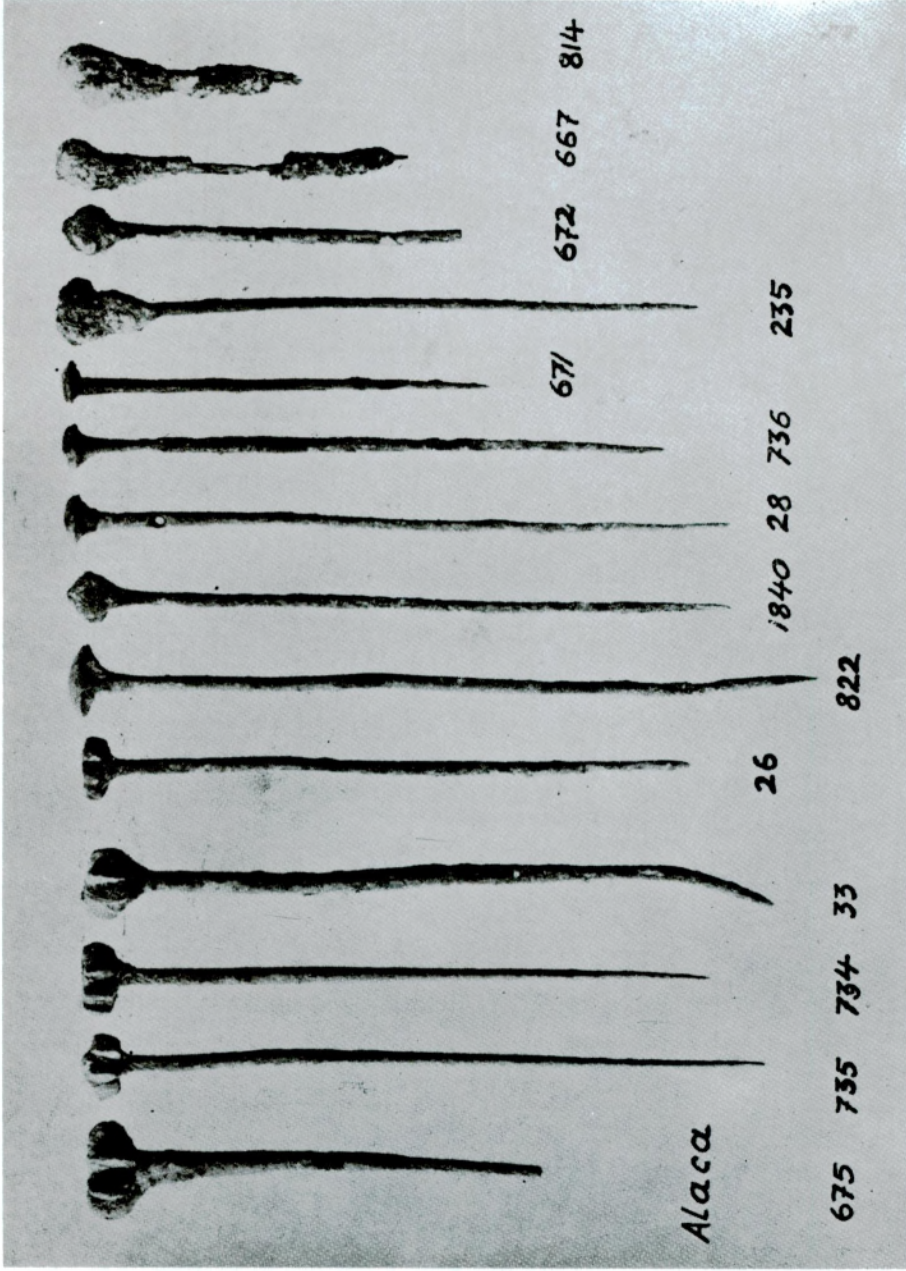
Şekil 3 — Kalnkayadaki «Toptepe» höyü-
günden toplanan tarihten önceye ait parçalar.
Baltadan başkası objediyendirler. Balta
yeşilimtrak sert taştır.

Fig. 3 — Objets probablement néolithique
recueillis à la surface de höyük «Toptépe»
près de Kalnkaya

Şekil 4 — 2-3 m. 60 derinliğe kadar ele geçen boya nakışlı parçalar (pişmiş topraktan)

Fig. 4 — Tessons à décors peints ramassés de 2 m. à 3.60 m.

Şekil 5 — Alacahöyük hafriyatında, muhtelif derinliklerde çıkan topluğne tipleri.
 Bunların hemen daima aynı biçimde olmasına dikkat olunsun

Fig. 5 — Types d'épingles qui persistent à travers les strates différentes
 dans les fouilles d'Alacahöyük

Şekil 6 — Enli kuş gagası biçiminde ağızlı testi boynu ve kulpu (parça). Dışı kırmızı astarlı, pırdahlı —. Kulp ve boyun ayrı ver ve zamanda bulunup birleştirilmişlerdir.
Fig. 6 — Goulot de cruche en «schna belkanne» avec l'anse à cassure circulaire (fragment). Polissage et couverte en rouge de pourpre. L'anse et le goulot, trouvés à part, sont réunis après coup.

Şekil 7 — Kemikten eşya parçası. Bir kaplamaya yaraması muhtemel bulunan eserin üstünde ağacı, ve üstüste konmuş ufak mezbahlardan mürekkep mukaddes yeri hatırlatan şekil işlenmiş.

Fig. 7 — Fragment d'os travaillé et décoré des figures incisées qui rappellent un arbre, des petits autels superposés.

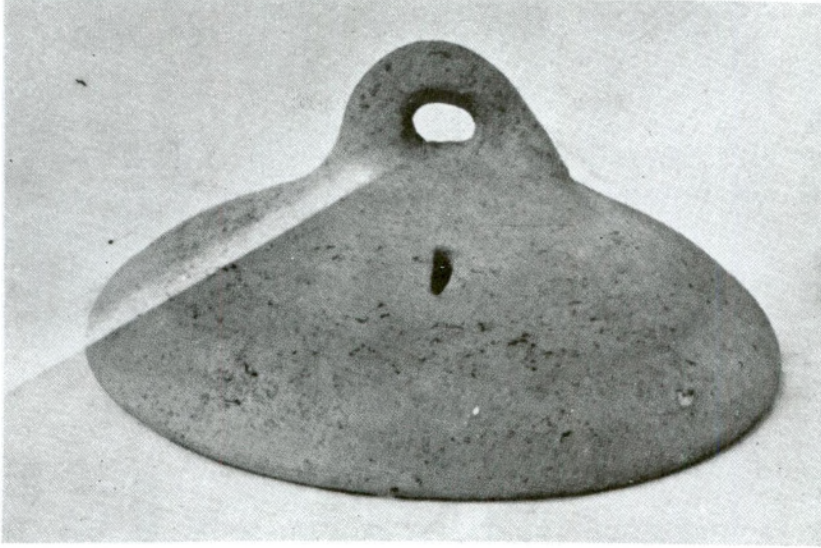

Şekil 8 — Süzgeçli kap. Pişmiş topraktan. Arka yarısı yoktur. Emzik enli ve kısa bir oluk biçimindedir. Kabin kısa, içerek bir ayağı vardır.

Fig. 8 — Vase à passoire. Le déversoir en demi-cylindre. La base est un rebord circulaire et incurvé. Moitié manque

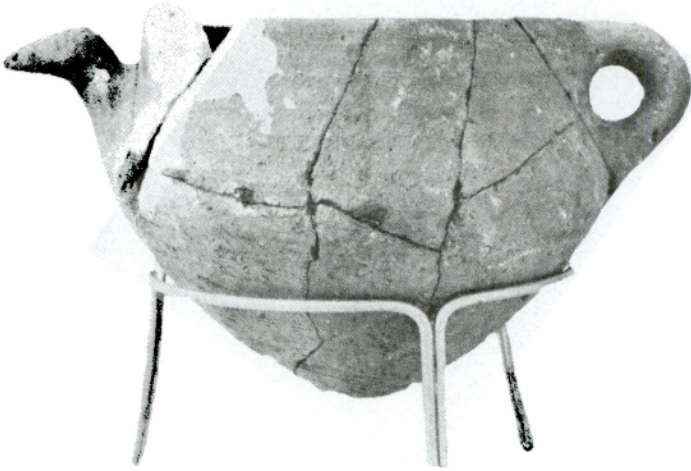

Şekil 9 — Sivri gövdeli, pişmiş topraktan kap. Ağız enli kuş gagası biçiminde olup ağzın arka tarafı asılmak üzere delinmiştir. Fig. 9 — Vase en forme de cornet. Le goulot en large bec d'oiseau, perforé symétriquement au bec d'un trou de suspension.

Şekil 10 — Kulplu kapak. üstünde ve kulpun iki yanında delikler. Cilâsız, perdahsız.
Belki bir ölü kabına aitti.

Fig. 10 — Couvercle à l'anse verticale ayant au dessus deux trous symétriques. Sans couverte ni polissage. Il appartient peut être à un vase mortuaire.

Şekil 11 — Kuş gagası biçiminde ibikli kap. Tek ve mütenazır kulplu. Gövdede kısmen kırıklıklar vardır.

Fig. 11 — «Théière» à déversoir en bec de flute. L'anse unique est symétrique au déversoir. Cassures par endroits

Şekil 12 — Yeşil, sert taştan çekiç. Kısmen kırılmış.
Fig. 12 — Al. 116 [4.60]. Marteau, de pierre dure et verte.
En partie cassé.

Şekil 13 — Balta ve çekiç işini gören taş eser.
Fig. 13 — (Al 117). Hache-marteau, en pierre dure noirâtre.

Şekil 14 — Put yarısı, pişmiş topraktan.
Fig. 114. İdole de terre-cuite. Fragment,

Şekil 15 — Teber biçimli put başı. Pişmiş topraktan, parça.
Kaş ve göz çukurlarının ak macunla dolu idiği muhtemeldir.

Fig. 15 -- Tête d'idole, en forme de fer d'hallebarde en terre
cuite, Fragment. Les sourcils en arc et les cavités des yeux
étaient sans doute remplies d'une matière blanche.

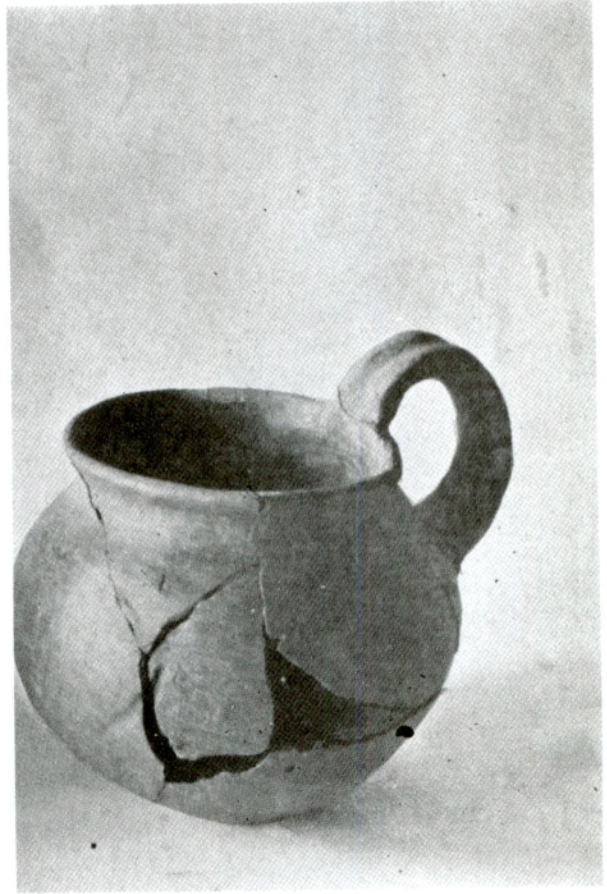

Şekil 16 — Sepet biçimli kadeh. Torna işi. Kaba; perdahsız ve astarsız. Turova II de bu teknikle yapılmış yayvan tabaklarla karşılaştırınız.

Fig. 16 — Gobelet. Fait au tour. Sans polissage ni couverte. Rapprocher des «flaring-bowls» de Troie II.

Şekil 17 — Kulplu ufak kadeh. Pişmiş topraktan.

Fig. 17 — Tasse à l'anse unique. Terre-cuite

Şekil 18 — Hayvan figurini. Siyahımsı topraktan. Boyundaki ufki delik asmak için açılmış olduğuna göre Hamaylı olması muhtemel.

Fig. 18 — Figurine d'animal. Terre noirâtre à décors incisés. Les membres excessivement schématisés, restent pourtant expressifs. Trou de suspension. Il a servi peut être amulette. Indacte

Şekil 19 — Mafsal kemiğinden biz. Kaba ve çok sivri.

Fig. 19 — Poinçon en os, travaillé sommairement mais appointé soigneusement.

Şekil 20 — Pişmiş topraktan idol. “Keman biçimi,, denen tipte. Başı eksik. Çizgiler ve ufak dairelerle süslü. Bu süslerin içi muhtemeldir ki ak bir macunla doldurulmuş ola. Fig. 2). İdole de terre-cuit dite en “forme de violon,,. Ornée des traits et petits cercles incisés lesquels ont été peut être rempli d'une matière blanche.

Şekil 21 — Büyük ve dinî leğen ayağı. Pişmiş topraktan : üstüvanî biçimde. İki tarafı da kırılmıştır.

Fig. 21 — Pied d'un bassin rituel; terre-cuite; forme cylindrique. Les deux extrémités cassées, manquent.

Şekil 22 — Kadın put yarısı. Teber biçimi başlı ve çatik kaşlı. Pişmiş topraktan. Göz çukurlarının vaktile ak bir macunla dolu idigi muhtemeldir.

Fig. 22 — Moitié d'une idole féminine, en terre-cuite, dont la tête est en forme de fer d'hallebarde. Les yeux furent jadis remplis de matière blanche.

Şekil 23 — Küçük, kulplu itriyat kabı (?). Bütün kap üzerinde noktalar ve dairevi kusaklardan mürekkep çizilmiş süsler var. Tek kulplu. Dibi nispeten pek geniş. Turova I ve II de bulunan bu çeşit kaplarla karşılaştırmak iyi olur. Ağzı kenarında kırıklar var. Siyahımsı topraktan.

Fig. 23 — Vase-miniature à décors inticsés. L'anse unique rejoint la lèvre à l'épaule. Le fond relativement large, assure la stabilité. Cassure à la lèvre. Terre noirâtre.

Şekil 24 — Kadeh. Pişmiş topraktan Tek kulplu, üstünd kertiklerden süsler.

Fig. 24 — Tasse à décors incisés en forme de blés. Terre-cuite. L'anse unique, manque.

Şekil 25 — Ahlatlıbel kaplarıyla mukayese edilebilen çizgili süslerle süsü pişmiş topraktan kaplar. Borucuk biçimli emzik, yassı ve kenardan doğrudan doğruya yükselen kulplar, elde yapılmış olmak, bunların başlıca evsafıdır.

Fig. 25 — Céramiques à décors incisés permettant de les rapprocher celles d'Ahlatlıbel. Le déversoir en tuyau, l'anse plate et se relevant de la lèvre, façonnage à la main caractérisent ces types que nous croyons importés.

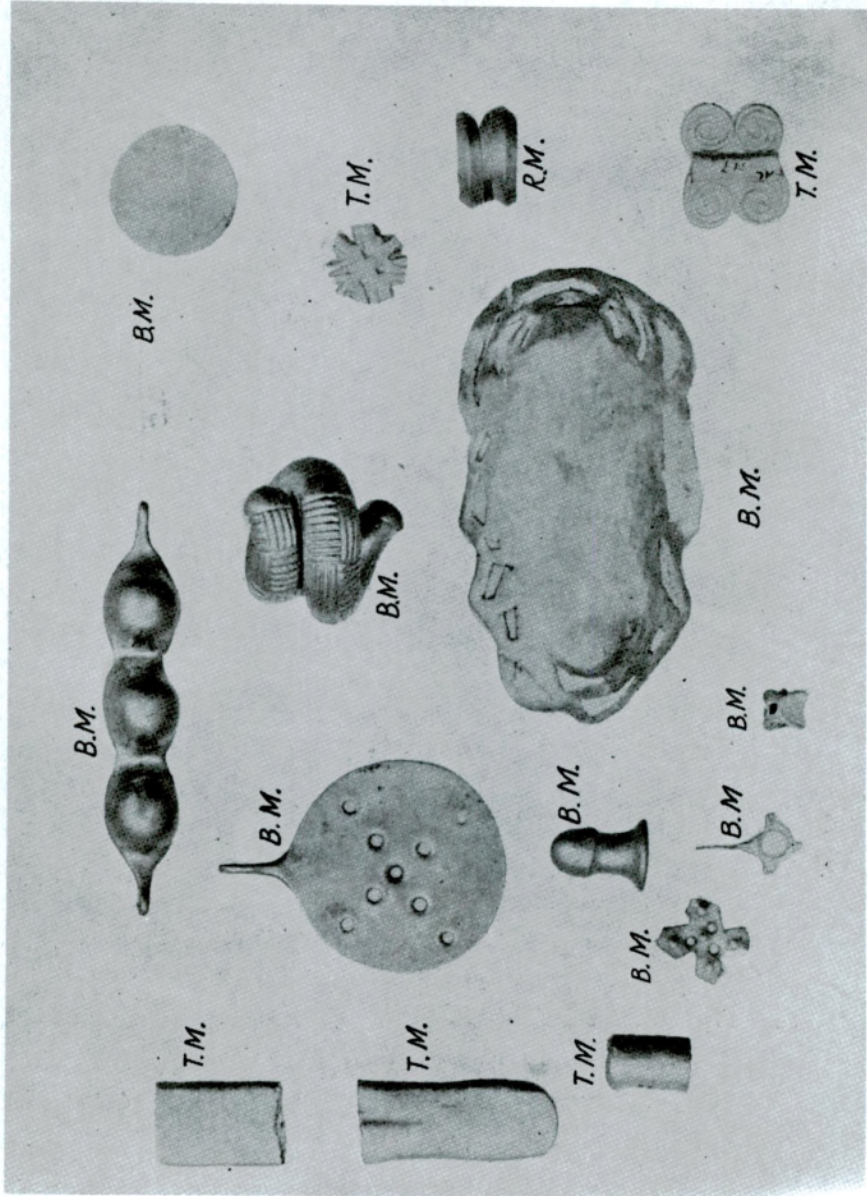
Şekil 26 — Geyik boynuzu dibinden yapılmış topuz veya asâ başı Yarısı eksik.

Fig. 26 — Casse-tête du bois de cerf. La moitié manque.

Şekil 27 — Üstünde kabartma süs bulunan çanak kırığı.

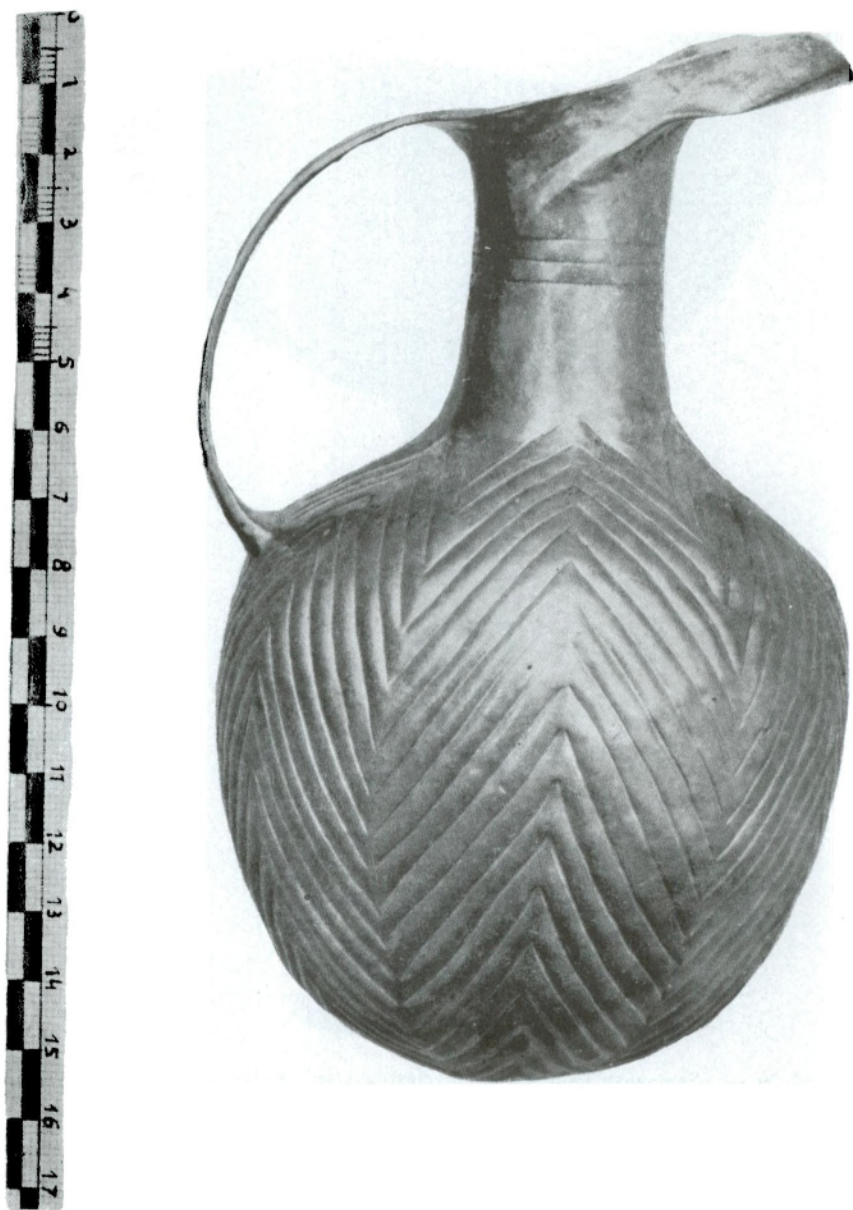
Fig 27 — Tesson à relief animé.

Şekil 28 — 6 metre ile 8 metre arasında bulunan üç mezarda ele geçen altından süslerin örnekleri.
 Fig. 28 — Types d'ornements en or, trouvés dans les trois tombes, s'échelonnant dans les profondeurs de 6 m. à 8 m.

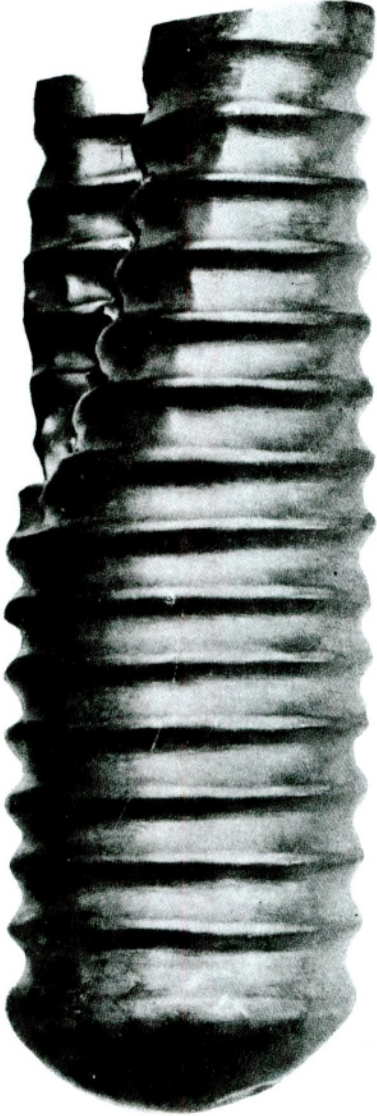

Şekil 29 — «Şampanya kadehi» denen cinsten ayaklı kadeh. B. M. mezarında.
Fig. 29 — Coupe-à-pied en or, dite "Coupe,-à-champagne [6 m. — 6 m, 25].

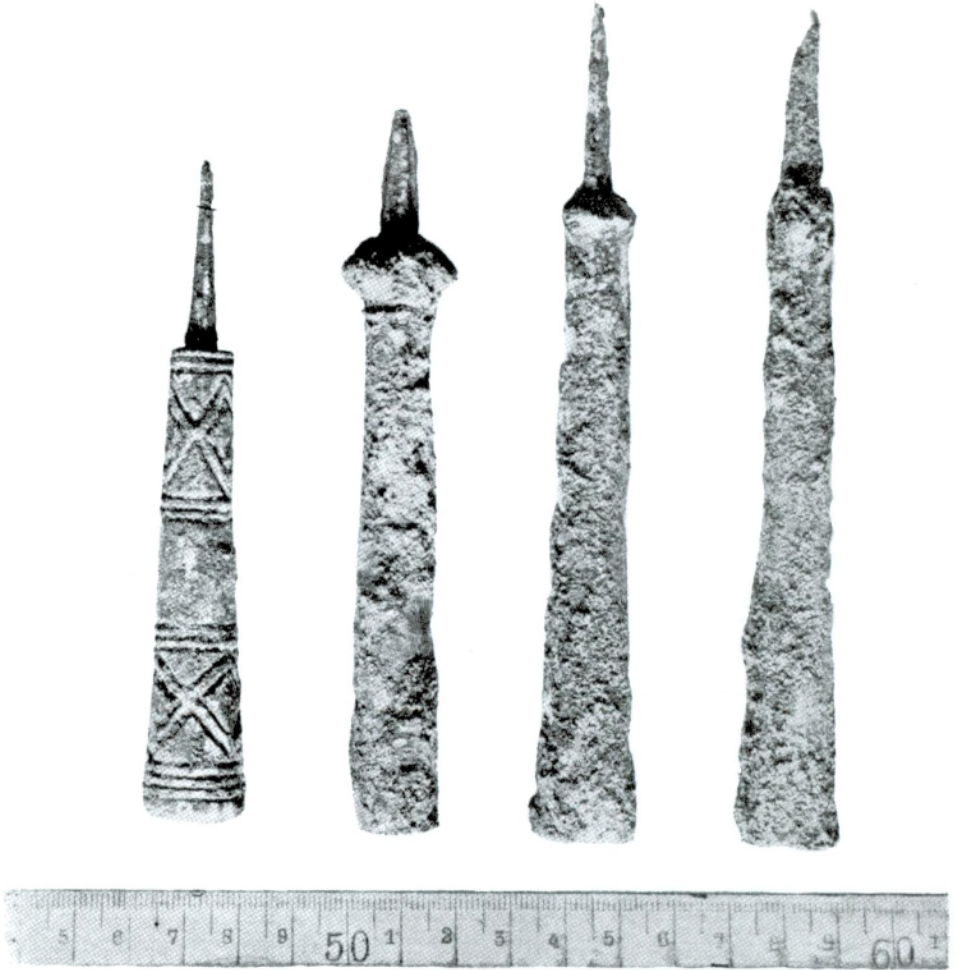
Şekil 30 — B. M. mezarında [6 — 6. 25] bulunan altın ibrik.

Fig. 30 — Aiguière d'or, trouvée dans la tombe B. M. [6 m. — 6 m. 25].

Şekil 31 — Kamçı veyâ asâ veya hançer
başı kını. Altından. B. M. mezarı
[6 m. 6. 25].

Fig. 31 — Gaine de la Poignée de
cravache ou de bâton-royal ou bien
de poignard. Or. B. M. [6 m. — 6.25]

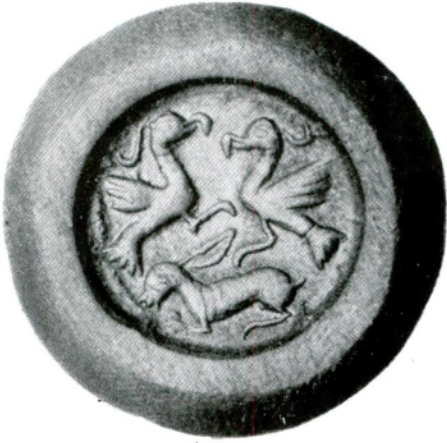
Şekil 32 — Biz veya kargı uçları. Bakır olmaları pek muhtemel. Birisi süslü, birisinin ucunda bir nevi ağırşak geçmiş bulunuyor. Hepsinin içi boştur ve belli ki bir sapa geçirilmek üzere hazırlanmıştır. B. M. mezarı [6 — 6.25].

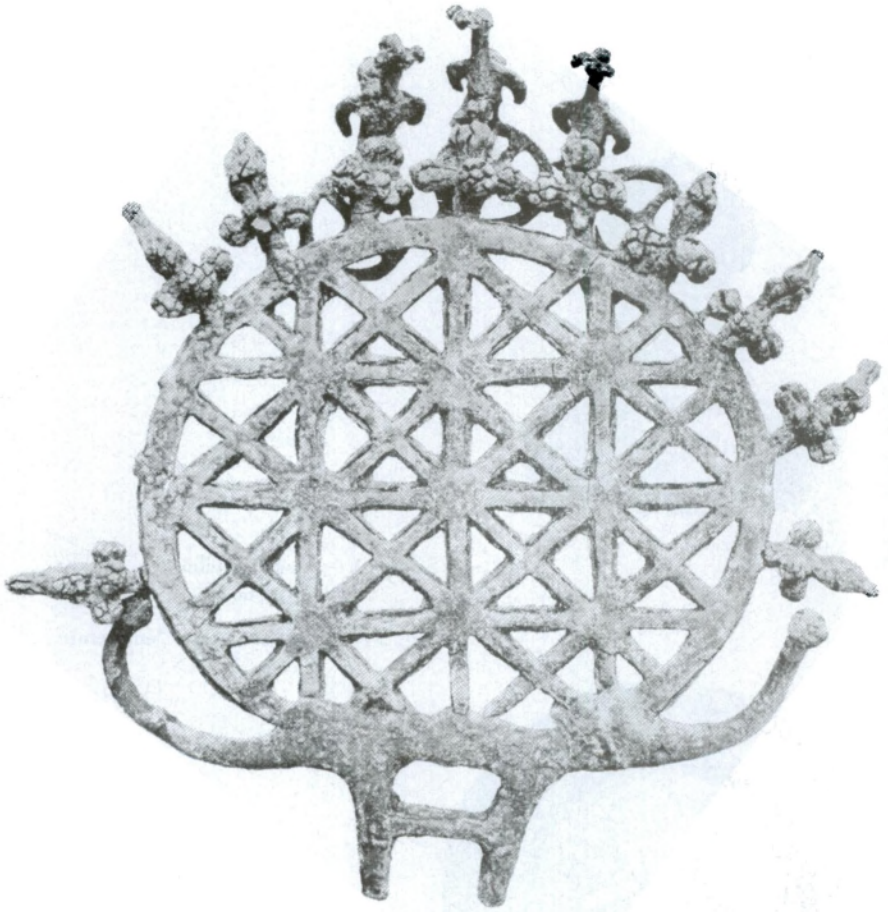
Fig. 33 — Poinçon ou bien, pointes de javelot [Cuivre (?)] dont l'un à décors incisés, l'autre portant à l'extrémité pointue une sorte de fusaïole et tous à douille. Tombe B. M. [6 — 6.25].

Şekil 34 — Taştan mühür ve baskısı.
B. M. [6 m — 0.25]

Fig. 34 — Cachet et son empreinte,
Pierre B M.

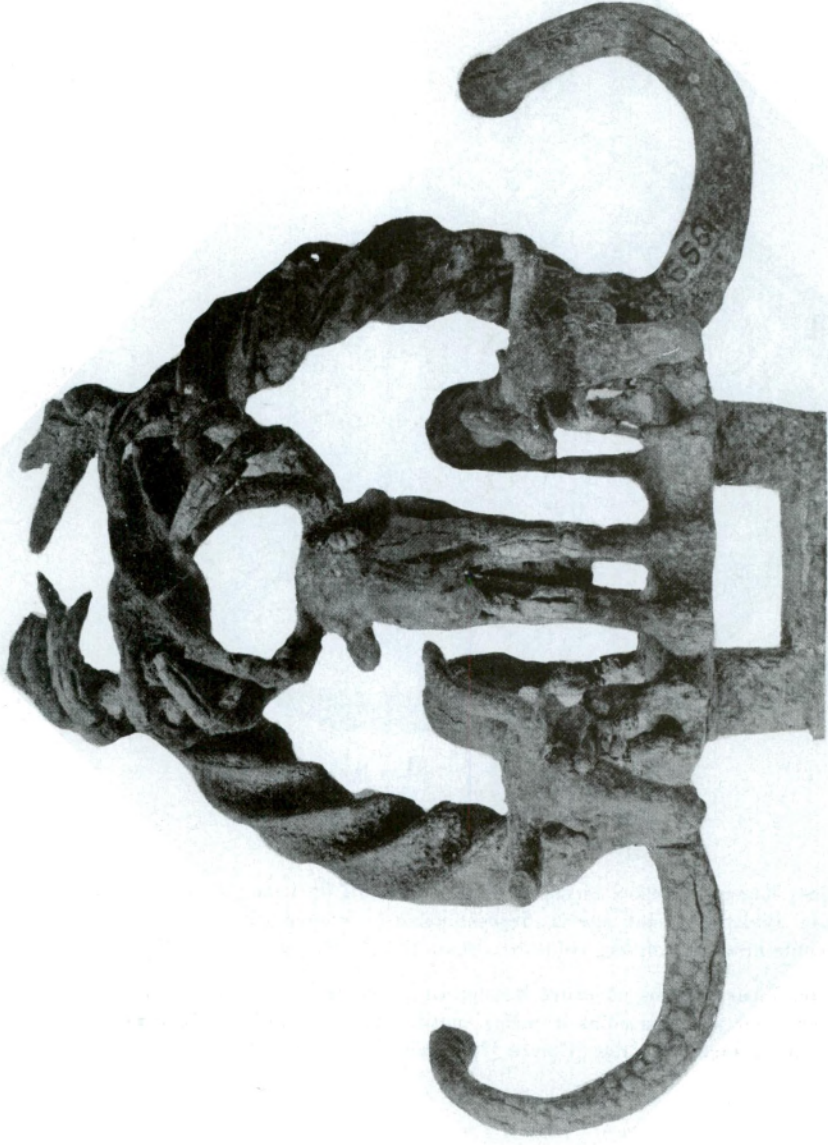
Şekil 35 — «Güneş kursu». Muhitin üzerinde çiçek demetleri, ortalarında minik kuşlar görülmektedir. Ortadaki üç kuş uçar durumda, yüzleri öbürlerinin aksi istikamete dönük olup ağızlarında birer dört ayaklı hayvan taşımaktadırlar. Bu üç kuşa üç halka tekabül ediyor. Bakır (?). B. M. mezarı [6 — 6.25]

Fig. — «Disque solaire». On remarquera, sur la circonférence, des petits bouquets de fleurs, avec au milieu, des oiseaux perchés dont les trois, au centre, ailes déployées et retournées au côtés invers, portent des minuscules quadrupèdes. Trois roues se voient être suspendues sur l'autre face, symétriques à trois oiseaux Cuivre (?). Tombe B. M. [6 — 6.25].

Şekil 36 — “Güneş Kursu,,. Baklava biçimine benziyen muhiti ile içine işlenmiş kancalı haç biçimli motife dikkat ettirmek isteriz. Serbest kalan üç köşeye, yine baklava biçimi çerçeve içinde birer kancalı haç asılmıştır. Bakır (?). B. M. mezarı [6-6. 25].

Fig. 36 — “Disque Solaire,,. Dans un cadre losangiforme, un motif continu et antrelacé des croix gammées. Sur les trois coins le même motif, dans des cadres également en losange, sont suspendus. Cuivre (?) Tombe B. M. [6-6.25].

Şekil 37 — “Güneş Kursu». Kalın bir örgü yarım daire içinde üç hayvandan mürekkep grup. Ortadakinin iri bir geyik olduğu, ötekilerin yavruları olduğu anlaşılıyor. Hepsinin başı yarısı maskeli. Fasın çok tahrribine uğramış bulunuyorlar. Bakır (?) B. M. mezarı [6-6.25].

Fig. 37 — “Disque Solair», Au milieu d'une grosse torsade demi-circulaire un groupe de trois animaux. Au centre, un grand cerf accosté de deux faons(?) Remarquer les têtes, de trois animaux recouvertes par des masques en argent, Cuivre (?). Tombe B. M. [6-6.25].

Şekil 38 — “Güneş Kursu,,. Belki bakırdan bir yarım daire içinde üç hayvandan mürekkep gurup. Ortadaki muhteşem boynuzlu ve başı gümüş maskeyle örtülü geyiktir. İki tarafında panter olmaları muhtemel iki hayvan bulunmakta, fakat yüzleri öbür taraftadır. Geyik, o ikisi tarafından beklenen bir yere giriyor gibi, bu tarafa bakıyor. Muhitidairesindeki çiçek demetlerle ufak ve karşılıklı öküzyayınlarına dikkat ettirmek isteriz.

Fig. 38 — “Disque Solaire,,. Au milieu d'un cadre demi-circulaire. Un groupe de trois animaux dont l'un, au centre, est un magnifique cervidés masqué, les deux autres des panthères. Remarquer les paires de cornes et des bouquets de fleurs sur la circonférence du cadre solaire. Cuivre (?) Tombe B. M. (6-6.5)

Şekil 39 — “Güneş Kursu,.. Şeklin arka tarafı, Ortadaki geyiği çevreleyen iki “panter,, in başındaki gümüş maskelere dikkat.

Fig. 39 — Le revers du même “disque solaire,, Remarquer surtout les têtes masquées des deux panthères accolées de la figure centrale, sorte de gardiens et qui regardant à côté invers que l’animal d’au-milieu.

Şekil 40 — Tunç (?) tan geyik heykelciği. Dört çatalı, saplı bir kaide üstünde durmakta: sırtında, boynunda minik dairecikler, zikzaklardan süsler bulunmaktadır. Bu süsler ve başı, boynuzları kaplıyan maske gümüş zannedilmektedir. Omuz ve sağrılar üstündeki haç motiflerine dikkat edilsin. B.M. mezarı [6—6.25].

Fig 40 — Statuette de cerf. Bronze (?). Il est campé sur une base à quatre bras avec le manche à encastrer. Sur le corps, sur le cou des petits cercles, des zigzags, en lamelles d'argent, sont parsemés. La tête, le bois, les oreilles sont convertis d'une masque également d'argent. Remarquer sur l'épaule, la croupe des motifs en croix. Tombe B.M. [6-6.25].

Şekil 41 — Kanca Bakır veya Tunç olması muhtemel.
Bir sapa bağlanmış idiği zannedilmektedir. B. M. Mezarı
[6 — 6 25].

Fig 41 — Crochets (?), attachés probablement à un man-
che: Bronze (?), Cuivre (?) B.M. [6—6m. 25].

Şekil 42 — Çanak. Kırmızı pişmiş topraktan. Üstünde kertiklerden hendesi süsler ve bunların istikametinde sürülmüş kırmızı boyadan nakışlar. Kulpsuz, elde yapılmış. B.M. Mezarı [6—6.25].

Fig. 42 — Bole à décors incisés, redoublés d'un décor rouge, Forme sphérique. Fait à la main. Sans anse, Tombe B.M. [6—6.25]

Şekil 43 — İbrik. Enli kuş gagası ağızlı, omuz önünde iki tane meme gibi motifle süslü.
Pas bu güzel eseri tamamen tahrip etmiştir. Bakır. R.M. Mezarı. 6.50—7.50

Fig. 43 — Aiguière en «schnabelkanne» avec deux protubérences au-devant, sur l'épaule.
Trouvée dans la tombe R.M. (6.50—7.50)

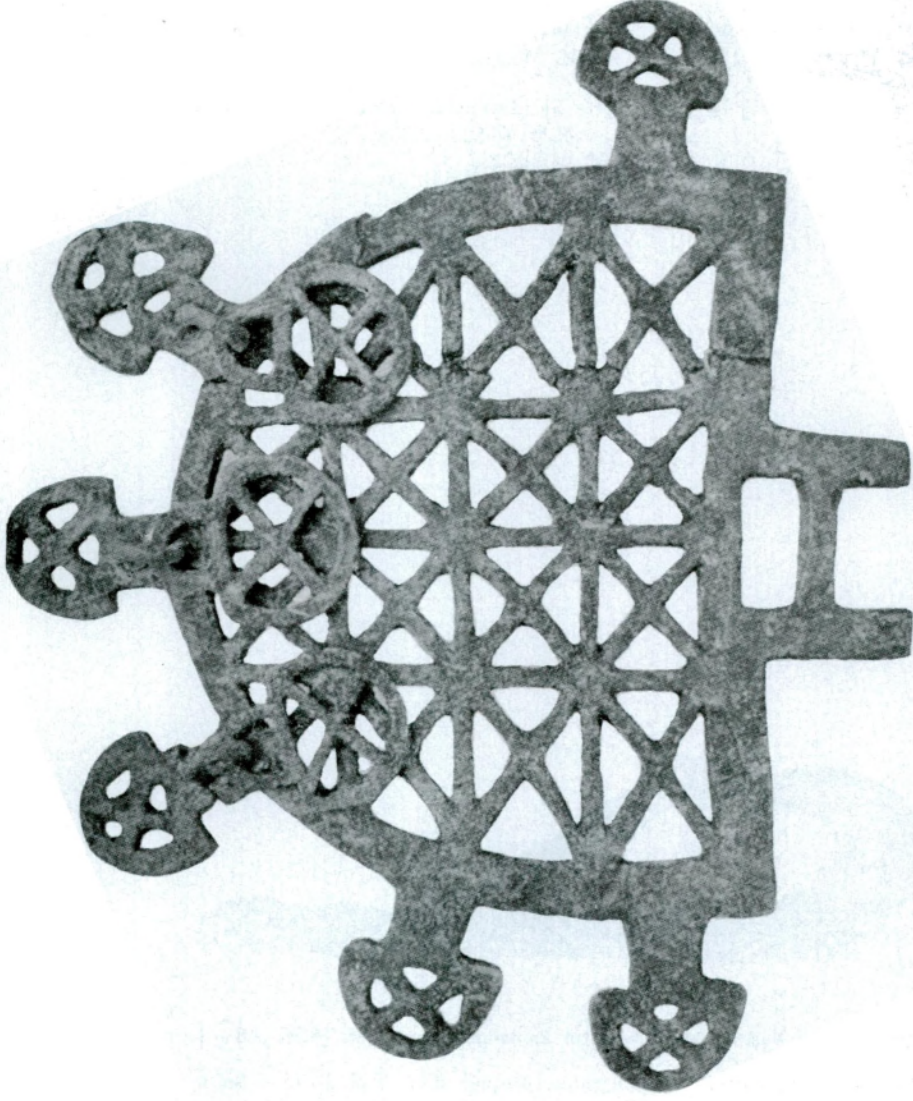
Şekil 44 — Akıktan put veya hamaylı. Haç biçiminde.
R.M. Mezarı [6.50—7.50]

Fig 44 — Amulette ou idole en forme de croix. Cornaline
R.M. [6.50 — 7.50].

Şekil 45 — Başı toparlak ve altın kaplamalı iğne. T.M. [6.75 — 8m.]

Fig. 45 — Epingle à tête sphérique, plaquée d'or. T.M. [6.75 — 8m.].

Şekil 46 — “Güneş kursu”, muhiti üzerindeki yarım daire biçimli, saplı ilâvelerle ortadaki üç halkaya dikkat edilsin. Bu halkalar döğme tekniği ile yapıp asılmışlardır, lehim yoktur. Bakır (?). T. M. mezarı [6-75 — 8 m.].

Fig. 46 — «Disque solaire». Remarquer, sur la circonférence, des accessoires demi - circulaires dont aux trois, au milieu, correspondent trois roues suspendues, préparées par la technique de martelage. Cuivre (?). Tombe T. M. [6-75 — 8 m.]

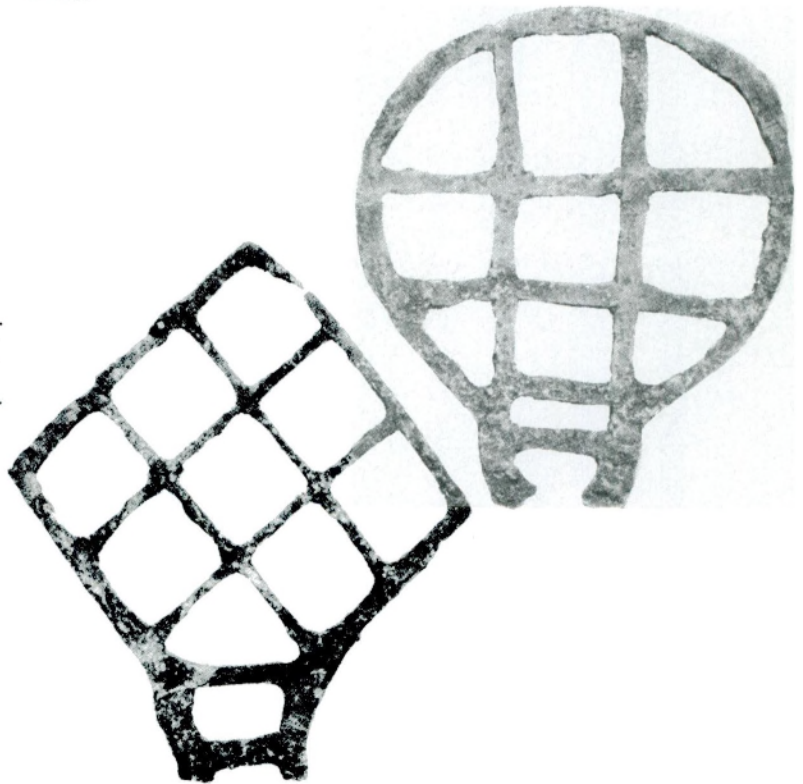

Şekil 47 — Öküz figürini. Bakırdan. Pas son-
derece yemiş. Dört ça-
tallı bir kaide üstünde.
T. M. mezarı [6.75 - 8m.]

Fig. 47 — Figurine du
bœuf. Abimée de ro-
uille. Base à quatre
branches. T.M. [6.75-8m.]

Şekil 48 — «Güneş kurs-
ları» T. M. [6.75 - 8m.]

Fig. 48 — «Disques so-
laires» simples. T. M.
[6.75 - 8m.]

Şekil 49 — Tunç veya bakır iki kama. Sapı mustatil kesimli, kaim zaviye gibi bükülmüş olup üstünde üç kabartma zıh ve iki delik vardır; bunların damlalık olması mümkündür. « Kıbrıs kamaları » denen einsten. T. M. [6.75 - 8 m.]

Fig. 49 — Poignards du type chypriote; à soie en équerre et à cassure oblongue; trois filets dont l'un rainure médiane, marquent l'épaisseur et la particularité de la lame qui porte, en outre deux gouttières symétriques. T. M. [6.75 - 8 m.]

Şekil 50 — Bakır halkalar. Hayvanların burnuna veya başka bir şeye geçirilmek üzere ve iskeletlerle birlikte bulunmuştur. T. M.

Fig. 50 — Anneaux de cuivre. T. M. trouvés avec les squelettes es d'animaux.

Şekil 51 — Meç veya hançer kabzası (?) yahut büyük bir kap kulpları. Bakırdan. T. M. mezarı [6.75 - 8 m.]

Fig. 51 — Poignées ou anses. Cuivre. T. M. [6.75 - 8 m.]

İSLÂM TABABETİNDE TÜRK HEKİMLERİNİN MEVKİİ VE İBNİ SİNA'NIN TÜRKLÜĞÜ

Dr. A. Süheyl Ünver

Avrupada son senelere gelinceye kadar İslâm medeniyeti yalnız Araplarla İranlılara hasredilmiş, ilim ve fen vadisindeki eski şerefler de yalnız bu iki millete hasrolunmuş, her nedense Türkler İslâm medeniyetinde daima en son safhaya atılmıştır. Yani Türklerin şark ilim ve fen tarihlerinde isimleri bile geçmez. Bitaraf olması icap eden bazı müverrihlerin şüphesiz bunda tetkik ettikleri membaların yanlışlığı düşünülebilir ve bu eserlerin de daima görülmektedir. Bu cihetle Avrupalı müelliflerden pek çoğu İslâm olan bütün milletlerin müşterek malı olan İslâm medeniyetini yalnız Araplara hasredek derecede ileriye varmışlardır.

İslâm medeniyetinde şüphesiz Arapların ve İranlıların büyük hizmetleri vardır. Bunu Türk müverrihlerinden hiç birisi inkâr etmemektedir. Lâkin Türklerden bunu mahrum etmek ve Türk oldukları halde eserlerinden bahsolundukça Türklüklerini yazmamak doğru değildir. Tıp noktasından nazarı dikkate alacak olursak Türklerin şarkta tıp üzerine tesiri ve bunun tekâmülünde hizmetleri Araplardan ve İranlılardan hiç te aşağı değildir. Garpde Tıp Tarihi üzerine olan neşriyatta buna dair olan malûmat hemen yok gibidir. Buna da sebep İslâm medeniyetinde dahil olan bütün milletlerin Türkler ve İranlılar da dahil olduğu halde ilim lisanı olarak arapçayı tercih etmeleridir.

Eski Türk uleması Arap lisanını İslâm lisanı telâkki etmişlerdir. İlimler de Arap ilimleri olmayıp İslâm ilimleridir. Bizim ecdamız arapçaya bir ecnebi lisanı gibi bakmamışlardır. Bunların bizim lisan dedikleri arapça zannolunan ilimler lisanını bildirir[6].

Türk milleti ahlâk ve âdetini İslâm medeniyeti esnasında muhafaza etmekle ve kendi aralarında türkçe konuşmakla, türkçe tedrisatta bulunmakla beraber ilim dilleri arapça olmuştur. İşte Garp âlemi arapça yazılmış bu eserlerin birçok müellifleri-

ni sırf bu lisandan dolayı Arap sanmıştır. Garpte lâtince yazan orta zaman âlimlerinin Lâtin olmadıkları gibi arapça yazan müelliflerin çoğu Arap da değildir.

Sonra ikinci mühim bir nokta vardır ki o da İslâm dini bu camia altına giren milletlerin milliyet farklarını ortadan kaldırmaktadır. Bu cihetten birçok Türk müellifler künyelerinde Türk-lüklerinden bahsedememişlerdir. Arapçaya çevrilen birtakım uzun isimler de kendilerini Arap zannettirmiştir. Lâkin dikkat olunacak olursa bu künyelerden Arapları seçip ayırmak kolaydır. Arap isminin sonuna mensup olduğu kabileyi yazar ve daima kabilesile iftihar eden Araplar bu cihete çok ehemmiyet vermişlerdir. Onlar isimlerinden ancak bu suretle ayırdedilir. (9)

Eski Türk hekimleri kabile ile iftihar etmezler ve yalnız baba ve dedelerinin isimlerini yazarlardı. Türklerde böyle kabile ismini kullanan müellifler yoktur. Yalnız bunlar arasında kısmen kendilerini doğdukları şehirlere izafe edenler de vardır.

Daima milliyet aleyhinde olan İslâmlık tesirile herkes müslümanın der ve milliyetinden bahsedemez ve zamanla bu milliyet lâfı hiç söylenmezken Araplar biz İslâmız demekten ziyade Arabız derlerdi. Avrupalılar İbni Sina gibi birçok Türk hekimlerinin hakikaten Arap olduklarını ispat edemedikleri zamandan itibaren ki bilhassa yirminci asır müellefatında bunları İslâm hekimi diye yazmağı tercih etmişler, milliyetlerini kendi membalarına göre tesbit edemiyen birçok müellifler bunların dinini kendilerine izafe etmişlerdir. Nitekim Avrupada halen, eski müellifler mensup oldukları milliyetlere tamamen maledilmiş ve Hıristiyan hekimi diye tavsif olunmamışlardır.

İkinci mühim bir nokta vardır ki o da şudur: Araplar kendilerinden başka bütün milletlere, Türk, İranlı, Hintli, Rum ne olursa olsun daima Acem unvanını takmıştır. Acem Araptan gayri milletler demektir. Arap müellefatında bazen Acemdir diye tasrih olunan müellifler son asırlar âlimlerince hakiki Acem sanılmış ve eserlerine bu şekilde geçmiştir. Bu cihet te birçok yanlışlıklara sebep olmuştur.

İbni Sina'nın ve Ebu Bekir Razi'nin Arap olmadıkları muhakkaktır. Halen bazı İran müellifleri kendi topraklarında metfun olmaları ve eskiden de şimdiki İran toprakları üzerinde yaşamaları dolayısıyla bunları Acem sanıyorlar. İbni Sina ve ondan bir asır evvel doğan Ebu Bekir Razi zamanlarında bugün İranın yerinde Türk ırklarile dolu Türk hükümetleri vardı. Ebu Bekir

Razi'nin en çok çalıştığı Bağdatta bile o asırlarda Türk harsı ve ilmi hâkim bulunuyordu.

İbni Sina Buharada doğmuş bir Türktür. Ebu Bekir Razi de o zaman Türk ırkile meskûn Horasanda Rey şehrinde doğmuştur. Rey şehrinde doğmuş Türk büyükleri az değildir. Buharada, Isfahanda, Belhde, Bağdatta, Reyde ve sair yerlerde doğan kimse Arap değildir. Ancak mektep ve medresede bu lisanı bulur tahsil eder ve müstarep olurdu.

Bunların Arap olduklarına dair şark müellefetında bir kayıde tesadüf edilmemiştir. Son asır Türk uleması bunların Türklüklerinde hiç tereddüt göstermemektedirler. (6) Bu hususta Türk Tıp Tarihi ulemasından Doktor Feridun Nafiz benim İbni Sina'nın ve Razi'nin Türklüklerine dair sorduğum suallere 30 teşrinievvel 1934 tarihli Hamburgdan yolladığı mektupta şu şekilde cevap vermiştir.

(Bütün eserleri (tacikce) Arapça, iki tanesi (tatca) Farsça yazan (İbni Sina) ne soydandı? Avrupalılar Fars diyorlar. Buharanın Afşine köyünde yetişen bu feyizli deha Türktü. Çünkü Farslılar şehirde, Türkler köyde oturur diyen gene garplılardır.) (5) Türk müellifleri meyanında Ali Suavi 1869 da Londra ve Parisde çıkardığı Ulûm mecmuasında İbni Sina hakkında şöyle der:

Türklerden bir İbni Sina yetişti ki Yunanlılar Hipokrat ve Aristo ile fahrederler, biri tabip diğeri hakim idi. Bizim İbni Sina hem tabip hem de hakimdir. İslâm uleması beyinde şeyh ve anın kanunu Avrupada esas üt talim vasfını kazandı.

Buhara ve Semerkand ki Türk memleketleridir. Anlardan çıkan ulûmu akliye ve nakliye uleması ad ve ihsadan hariçtir (6). Bundan 25 sene evvel Türklerin ulûm ve fûnuna hizmetleri diye mühim bir eser yazan Bursalı müellif Tahir İbni Sina'yı Türk hekimleri meyanında göstermektedir. (7) En son Ankarada 1932 birinci tarih kongresinde İbni Sina ve Ebu Bekir Razi'nin Türklükleri üzerine ve bu büyük müelliflerin tıp ve Felsefe ve sair ilimler üzerine olan bilgilerinden bahis tebliğler yapılmıştır. Bütün Türk müelliflerinin eserlerinde İbni Sina'nın Türklüğü yer bulmuştur. (1, 2, 3, 4)

Türkler yalnız Felsefe Tıp ve sair müsbet ilimler sahasında değil, islâmî ulûm denilen şubelerine de ilk safhada bulunan alimler yetiştirmiştir.

Arap dilinin kavait ve lûgatlerini telif ederek onu müslüman kavimler arasında müşterek lisan haline getiren de Türklerdir.

Garp müelliflerinden Leon Kahun: (Eğer Türklerin himmeti olmasaydı İslâm medeniyeti o kadar itilâ etmez, o derece vâsi iklimlere dağılmazdı) demektedir.

İbni Sina'nın İbni Halekândaki künyesi budur: ابو على الحسين بن عبدالله بن الحسن بن على بن سينا.

Talebelerinden Ebu Ubeyd Cüzecani bizzat kendisinden naklile yazdığı İbni Sina tercemei halini şu satırlarla başlıyor:

قال الشيخ الرئيس ان ابى كان رجلاً من اهل البلخ وانتقل منها الى بخارى في ايام نوح بن منصور واشتغل بالتصرف وتولى العمل في اثناء ايامه بقرية يقال لها خرْمين من ضياع بخارى وهى امهات القرى و بقرها قرية يقال لها آفشنه و تزوج ابى منها بوالدنى وقطن بها و سكن و ولدت منها بها ...

ابن ابى اصيبعه - عيون الانبا في طبقات الاطباء، ج 2 ص 2 طبع مصر 1889

Bu büyük Türk hekiminin dördüncü babası (Sina) adındadır. Babası da Belhlidir. Belh = Balık = Baliğ türkçe şehir demektir. Samanlılardan Nuh bin Mansur zamanında Buharaya gitmiş. Harmsin nahiyesinde bir vazifeye memur edilmiş, bu nahiyeye civarındaki (Afsine) köyünden bir kadınla evlenmiş bundan da İbni Sina doğmuştur, Afsine lâfzının Ferganenin Türk asilzadelerinin unvanı olduğunu müellifler ve Türk hekimi Ebu Reyhani Biruni tasrih ediyor. İbni Sina'nın kendi ifadesine göre babası Toharistanın Belh şehrinde anası da Buharanın Afsine köyündendir. Kendisi de bu köyde doğmuştur. 980 (4)

İbni Sina'nın milliyetini bildirecek bir nokta da (Sina) kelimesidir. Ötedenberi bu kelime dilimizde (sînâ) şeklinde İrani bir ahenkle söylenir. Halbuki bu telâffuz yanlışdır. Kamustaki ibare şudur: Sina sinin kesri ve elifin kasrile İslâm, filosofların şeyh Ebu Ali el Hüseyin bin Abdullahın cediti ismidir. Bu ibareye göre bu ismi (Sina) tarzında okumak icap eder. (Sina) ise farsça değil, türkçe bir lâfızdır. (Sınamak) mastarından gelen ve mücerrep manasına delâlet eden (Sınav) ın kendisidir. İsim ve lâkap olarak da kullanılabilir. Sina iranice delik delici manasınadır. Bu mana ile münasebettar olmak üzere İran dilinde (s, y, n) den mürekkep bir cezir ve bunun müştakları yoktur. Halbuki türkçede hem (sın) ve hem (sin) cezirleri ve müştakları vardır:

Sın: tecrübe, hakikat, şekil ve suret.

Sin : mezar, heykel, mabut gibi manaları vardır. Mamafih (Sina) lâfzı (sin) cezrinden değil (sın) dan gelmektedir ve bununla alâ-kadardır. (4, 10).

İbni Sina'nın dördüncü ceddinin milli adı sina türkçe bir kelime olduğu gibi babasının memleketi olan Belh yani Toharistan ile anasının memleketi bulunan Afşine yani Buharanın da Ahamanişler devrinden evvelki zamanlardanberi muhtelif adlarla yekdiğerine halef olan Türk boyları tarafından meskûn buldukları muhakkaktır. İranlılar Ahamanişler devrinde muvakkaten hakim olmuş, İskender istilâsile bu hakimiyet te zeval bulmuştur. Tarihi devirlerde bu havalinin Sakalar, Yüeciler, Ak Hünler, Tükyolar, Türkeşler gibi birtakım Türk boylarının istilâsına uğradıkları ve buralarda yerleştikleri düşünülürse İbni Sina'nın milliyeti bahsinde tereddüt caiz olmaz. Arapların bu havaliyi istilâlarından bahseden en eski İslâmî menbalar رشخی: تاریخ بخاری، دیشوری: اخبار لطوال، gibi ve altıncı, yedinci asırlarda garp mıntakasına ait Çin vesikaları (Varhanın garbi Tükyolara dair neşrettiği Çin vesikaları, Jurnal Asyatikte bu mevzua dair neşrolunan makale ve vesikalar bu zamanlarda gerek Toharistanın ve gerek Mave-raünnehrin Türklerle meskûn ve Türk prensleri idaresinde olduklarını teyit etmektedir (4).

Eski türkçe tıbbî müellefatta İbni Sina İslâm hekimi diye gösterilmiştir. Şabanı Şifai XVIII inci asırdaki meşhur eserinde de böyle yazar. Zira yirminci asır başına gelinceye kadar Şarkta müelliflerin ve eski hekimlerin milliyetlerinden eserlerde bahsolunmazdı. İslamiyet bütün milliyet prensiplerini ortadan kaldırmıştı. Firdevsi Farisi ile Acemi dirilttim diyor. Burada Acem gayri Arap demektir. Yani Arabın gayri milletleri dirilttim demektir (10).

İbni Sina'nın Arap ve İranlı olduğunu iddia edenler bu iddialarını ispat etmelidir. İslâmiyetin başlangıcında İranlılar Türküz diye iftihar ederlerdi. Sonra Türklük indlerinde ayıp olmuştur. Zira birkısmı gayrimüslim kalmıştır. Türkmen bunlarca müslüman demektir (10).

Velhasıl İbni Sina ezeldenberi Türk olan bir ülkede doğmuştur. Yalnız buraları kısa bir müddet esnasında İran İmperatorluğuna dahil bulunmuştur. Yerlilerin İranlı idi iddialarını mucip olamaz. Aynı hal uzun asırlar müddetince Anadolu için de vaki olmuştur. Halbuki kimse bizlerden biri için aslen İranlı olduğunu ve Türklüğümüzün muhtacı ispat olduğunu iddia edemez. Zira

Türk ülkelerinde doğanlar için asıl olan Türk olmaktır. Aksini iddia edenler iddialarını tevsikle mükelleftir (3).

Bugün İslâm tababetini temsil eden müelliflerin hepsi Arap, İranlı ve Türklerden ibaret değildir. Ayrıca bunlar için de Hıristiyan ve Süryani, Yahudi hekimleri de vardır (8). Bunlar hakkında bir fikir vermek maksadile bir kısmını liste halinde yazıyorum. Garp ve Şark membalarına müsteniden bu listelerin birer birer tetkiki bu müelliflerin milliyetleri hakkında bize tam bir fikir verecektir.

Arap sanılan İslâm Türk hekimlerinden bazıları: (Bunlara Anadolu Selçuklu ve Osmanlı tıbbası dahil değildir).

Ebu Bekir Razi

Reyli. [1] vefatı 932 - (850)

İbni Sina

Buharada Haremsin müzafatından
Afsine Köyünde doğmuştur. [2]
980 - 1037

Eburreyhani Biruni

Harzemli. [3] 972 - 1048

Fahredden Razi

1148 - 1209

Nedjibuddin

Semerkantlı [4] 1222 Heratın Tatar
istilâsında ölüyor.

Fahredden

Sebizvarlı vefatı 1463

Ezraki

Mervli

Bedreddin Mehmed

Semerkantlı

Necibuddin Ebu Hamid

Semerkantlı

Ebu Yezid

Belhli

Abdurreman

Merzulu

Ebu İbrahim

Gürganlı vefatı 1136

Şerif Şerefeddin İsmail

Harzemli

Ebu Abbas Ahmed (Serhasoğlu)

Şerif Şerefeddin talebesi. Vefatı
896

Fahredden

Hoçentli

Ebu Tahir İbrahim

Gazneli

Muhammed

Hoçentli

Şerif

Belhli

[1] Bağdad ve Rey arasında dolaşiyor. Horasan Şahı Mansur namına mansuri, (Liber medicinalis almansoris) telif ediyor. Daha Lâyemut eserleri var.

[2] Türk Emiri Mansuru iyi etmiş. Kütüphanesinde çalışmış. Hep Maverâünnehirde Türk ülkelerinde ve Türk büyüklerinin yanında dolaşmıştır.

[3] (كتاب الصيدلة في الطب) Pharmacologieye dair. Ve sair tıbbi birçok eserleri var (Kanunüddünya).

[4] XIII üncü milâdi asırda lâtinceye çevrilmiş bir eseri. De Causis et indiciis morborum.

Mahmud	Harzemli
Talha	Nesefli
Geylân	Belhli
Şehid Hüseyin	Belhli
Mahmud bin Mesud	Gazneli
Tarhan oğlu Mehmed	Farablı (Alfarabus)

V. S. . . . Bunlar eserlerle teracimi ahval kitaplarına geçmiştir.

İslâm tababetine dahil asıl Arap hekimlerinden bazıları :

(غريب بن سعيد	Garib ben said Kurtabalı Arap 866 senelerinde
(ابوجعفر احمد بن ابراهيم بن ابي خالد	Algazirah Arap 933 - 1005
(ابن الجزائر	
(علي بن رضوان	Hâly Rodoam Kahire civarında doğmuş Arap vefatı 1058 - 1067
(ابوالوفاءالنجمي	Abenguefit. Endülüs Hükema- sından Arap. 997 - 1067
(ابوالقاسم خلف بن عباس الزهراوى	Aboul Cassem Kurtabalı Arap vefatı 1106 v. s.
(ابو مروان بن زهر	Abimeron Avenzoar Endülüslü Arap vefatı 1161
(ابوالوليد محمد بن احمد بن رشد	Averroes Kurtabalı Arap vefatı 1198
(ابو محمد عبدالطيف بن يوسف بن محمد	Abdullâtif Bağdadlı 1161 - 1231
(ابو محمد عبدالله بن احمد ضياءالدين المالقي	El - Beithar Malagalı Arap
(ابن البيطار	
(ابوالفضل عبدالرحمن بن ابوبكر بن	Kahire 1505 de doğmuş Arap [1]
(جلال الدين سيوطي	
(داوود أنطاكي	(Mısır etibbasından) Antakyalı Arap vefatı 1596

İslâm tababetine dahil İslâm İran hekimlerinden bazıları :

(1)	(علي بن العباس الجوسي	Ali Abbas vefatı 854
(2)	(ابو منصور موفق بن علي الهروي	Alhevri İranlı vefatı 1009
(3)	(قطب الدين شيرازي	Şirazda meşhur bir hekim aile- sinden 1310 da doğmuştur.

Vesaire

[1] 560 eser bırakmıştır.

İslâm tababetine dahil Hıristiyan ve Süryani hekimlerden bazıları:

(La famille Bakhtichua) بختشوع Familyası. Arap değildir.

Mesue Senior (ابو زكريا يحيى بن ماسويه الجندي ساورى) Arap değildir. Vefatı 857

Yoanitus hıristiyandır. 805-873 (ابو زيد حسين بن اسحق بن سليمان بن ايوب العبادى)

- (عيسى بن على) İsa ben Ali. Bağdadlı. Hıristiyan tabiptir.
- (ابو على سهل عيسى بن يحيى المسيحى الجورجاني) Horasanlı Hıristiyan. İbni Sina hocalarından.
- (ماسويه الماردني) Mesue yunior. Mardinde doğmuştur. İsevidir. Vefatı 1015
- (ابوالحسن المختار بن بطلان) Ebulkassım Elimithar. Bağdadlı hıristiyan, vefatı 1048
- (ابو على يحيى بن عيسى بن جزلا) Ben Djezla. Bağdadlı, hıristiyan, Sonra müslüman, vefatı 1098

İslâm tababetine dahil Yahudi hekimlerden bazıları:

- (ربي موسى بن ميون) Maymonides. Kurtabalı Yahudi 1139 - 1208
- (ابو يعقوب اسحق بن سليمان الاسرائيلي) İsaac Yudaeus, vefatı 932

Vesaire

Bibliögrafi:

- 1) M. Şemseddin - İslâm medeniyetinde Türklerin mevkiî Birinci Tarih kongresi. Ankara 1932
- 2) İzmirli İsmail Hakkı - Birinci Tarih kongresi 1932 Ankara
- 3) Hikmet - Birinci Tarih kongresi. Ankara ve 3/3/935 tarihli mektupları.
- 4) M. Şemseddin eski maarif vekili Bay Hikmete mektuplarından 10/3/935
- 5) Feridun Nafiz - Hamburgdan 30 Teşrini evvel 1934 tarihli mektubu.
- 6) Ali Suavî - Ulum gazetesi. Paris 1869
- 7) Bursalı Tahir - Türklerin ulum ve Fünuna hizmetleri. 1327
- 8) Dr. Nuridjan - Müslümanların tababete ettikleri hizmet. Mütercim H. Hulki. 1300
- 9) Dr. A. Süheyl İbni Sina - Tedavi seririyatı ve Laboratuvarı mecmuası Cilt 1 No. 4. 1931
- 10) Fehmi - Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Müdürünün izahatı.

OSMANLI TIP TARİHİNDE

REAYA HASTANELERİ VE İMTİYAZLARI

Dr. Osman Şevki Uludağ
Konya Saylavı

On dokuzuncu yüzyılın başlangıcı Osmanlı İmparatorluğunun çok düşkün zamanlarıdır. Hükümdarlık makamında Osmanoğullarının meşhur delilerinden olan Dördüncü Mustafa bulunuyordu. Onun kendine bakacak hali dahi yoktu. Bu yüzden memlekette her şey ve bu arada sosyal yardım teşkilâtı da felce uğramıştı. Sokaklar dilenci ile dolmuştu. Sakatlıklarını, körlüklerini, vücutlerindeki cerahatlı yaraları meydana çıkararak veya sahte sefalet levhaları icadederek gelenlerin geçenlerin acıma hislerini uyandırmakla geçinmek ve kazanmak isteyenler sayılamıyacak kadar çoğalmıştı. Memleketin dört bir tarafından kalkan işsizler dilenmek üzere büyük şehirlere ve en ziyade İstanbul'a koşuyorlardı. Dilencilik yalnız çalışmak kudretinden mahrum insanların geçinebilmeleri için mecburen yaptıkları işlerden değil, hattâ sağlamların dahi tuttıkları bir san'at olmuştu.

Halk bunlara aldanıyordu. Onlara sadaka diye para veriyordu. Hele Türkler, dilencileri yardıma lâyık fakir diye bildikleri için, onlara bol bol yardımlar ediyorlardı. Bu yüzden rumlardan pek çoğu kendilerini sakat göstererek dilenmek üzere Türk mahallelerine yayılıyorlardı ve büyüklerin kapılarından ayrılmıyorlardı [1].

Durum o derece çirkin idi ki İstanbul'a baştan başa sefalet yeri denebilirdi. Çalışandan ve alınteri ile kazanandan çok dilenen ve avuç açan vardı.

[1] «*Rum taifesinden sair makule.. ile islâm mahallâtından ve rical kapılarından devri ebvâp ve taciz etmelerinin menî hususu sabika İstanbul ve tevabii Rum patriği olan Krikos nam patriğe emrolunduğu üzere tenbih ettikte..*» Başvekâlet Hazinei Evrakı - Belediye dosyaları - No. 779.

Saray, durumu düzeltmek istedi, dilencileri ortadan kaldıрмаğı düşündü. Derya Kaptanı Kara Hafız İsmail Paşaya, İstanbul Kadısına, Galata Kadısına, Yeniçeri Ağasına, Hassa Bostancıbaşısına, Topçubaşıya, Galata Voyvodasına hükümler çıkardı (Muharrem—1220 - 1806). Dilencilerden sakat ve kör olanların taphanelere ve hastanelere alınmasını, eli ayağı tutanların da vilâyetlerine yollanarak çarşı ve pazar yerlerini dolduran sefillerin teşkil ettikleri çirkinliklerin önüne geçilmesini istedi [1].

Mevcut taphanelerle hastaneler alabildikleri kadar hasta ve sakat dilenci aldılar, sağlamlar İstanbuldan uzaklaştırıldılar. Ayrıca Rum ve Ermeni Patrikhanelerine de fermanlar gönderilerek onların da kendi milletlerine mensup olan dilenci hastaları kendi hastanelerine almaları, çalışıp kazanabilecek kudrette olanların da toplatırılıp memleketlerine gönderilmeleri istendi. Verilen emirlerin tesiri gevşedikçe tekrar olundu. Fakat patrikhaneler işi ciddi tutmuyorlardı, hastanelerinin bu işe kifayet edemeyeceğini söylüyorlardı.

Rumların ve Ermenilerin Galata, Beyoğlu, Yedikule ve Narlıkapı taraflarında ayrı hastaneleri vardı. Buralar şüphesiz devletin kontrolü altında bulunuyordu ve bazı kayitlerle bağlı idiler. Patrikhaneler biribiri ardınca gelen fermanları görünce bunlardan istifade ederek hastanelerini büyültmek, her türlü kontrolden kurtararak serbest bulundurmamak ve bunun için de bazı imtiyazlar almak düşüncelerini takibe koyuldular. Saray verdiği emirlerde [2] *Esvak ve pazarda o makule illeti müzmine eshabının müşahedesi şer'an ve tab'an irası nefret etmekte olduğunu* söylüyordu. Patrikhaneler işe giriştiler, bunun sonu hastanelerini devlet kontrolünden kurtarıp onlara tam bir istiklâl ve hürriyet imtiyazı temin etmek oldu ve reaya hastaneleri yakın yıllara kadar ellerinde bulundurdukları imtiyazları bu vesile ile aldılar.

Yıllarca tanınmış olan bu imtiyazların verilmesinde Hekimbaşının çok tesiri olduğunu görüyoruz. Hekimbaşılık mevkiinde, o vakit, Mustafa Behçet Efendi bulunuyordu. Bu onun ilk Hekimbaşılığı idi. Sonradan pek çok hareketlerinden de anlaşılacağı üzere Mustafa Behçet Efendi tıp medreselerimizin durumundan memnun değildi. Bu medreseler çok gerilemişti. Ortaçağ sonlarında meydan alan ve o zamana kadar pek çok ilerlemiş olan

[1] Başvekâlet Hazinei Evrakı - Sıhhiye ve Tıbbiye dosyaları - No. 304.

[2] Aynı punto ile yazılan satırlar ve kelimeler Başvekâlet Hazinei Evrakından alınan vesikalardan aynen çıkarılmıştır.

tıbbı cedit bu medreselere girememiştir. Teşrih ilmi ancak çok eski bilgilerle yazılmış olan kitaplardan okunuyordu. Halbuki yeni tababet teşrihe dayanıyordu. *Tatbiki ameliyat ve tecarip için gerek mürazadan ve gerek maslahatı teşrih gibi bazı avazın hümlü cihetile Asitanede mevcut olan medarisi tıbbiye bu maslahata elvermiyeceği* [1] ni anlamıştı.

Avrupadan gelen tabiplere de inanç gösterilmiyordu. Bunların *tehalüfü emzaç ve keyfiyeti iklim ve mevki hasebile katî çok mevadta hata ettikleri bittecrübe* anlaşılmişti. Bu kanaatler dolayısıyla Rum hastanelerine verilen imtiyazlarla beraber onlara ayrıca *tıp teallümhanesi* açmak gibi bir imtiyaz da bahş ve ihsan buyruldu.

Rumların temin ettiği bu geniş hürriyet üzerine onların *vücut ve müteneffizlerinden sadakat ve kabiliyet cihetile ehliyet ve dirayetkâr ve bu misillü fünun ve maarife heveskâr bir nazır nasbının* [1] işleri kolaylaştıracağı düşünülerek böyle bir adam arandı. O zamanlarda *Buğdan* Voyvodasının kardeşi olan *Dimitraško Meroz'* un bu makule fünun ve maarife heveskâr olduğu öğrenildi. Onun *bu hususa müdir ve nazır tayin kılındığı surette müddeti kalile zarfında fenni tıpta esbabı hüner ve marifetin teksiri emrine dikkat edeceği* anlaşıldı ve rumların hastaneleri ve tabip teallümhaneleri için *Dimitraško* nazır ve müdür olarak tayin olundu.

Bu işlerin reaya hastanelerine temin ettiği faydaları, yine Başvekâlet Hazinei Evrakından aldığımız aynı vesikaya göre sıralıyoruz:

1. *Talimhane ve bundan böyle tertip ve tanzimi lâzımgelen hasta ve tabiphanelerde maslahat tekaddümelerine dair hususların cüz'i ve küllî nizamları maddesinde milletçe memur bulunan beyzadei mumaileyhin reyine mutavaat edilecek.*

2. *Mesakini reaya olan kangı mahalde olursa olsun kezâlik müceddeden hastane ve fünunu maarif talimhaneleri inşasına ve gerek kadimden bulunan hastanelerin tevsi ve tamir ve termimi maddelerine civarda bulunanların davası ve behanesi ve sair bu misillü vesayil ile vechen minelvücut zabitan taraflarından taarruz ve mümanaat ve akça ve aidat talebile rencide kılınmayacak.*

3. *Her ne bahasına olursa olsun zabıtan dan hiçbir fert hastaneler derununa duhul etmiyecek.*

[1] Başvekâlet Hazinei Evrakı - Sıhhiye ve Tıbbiye dosyaları - No. 304

4. *Marizlerden resim ve aidat namile bir akça ve bir habbe alınmıyacak.*

5. *Siz filânın helâkine kasedtiniz diye bu tabiplere iftira ile zecir sevdasında olanlar tedip olunacak.*

6. *Hastanelerin buldukları mahalle nazaran birer neter zabıt kapısında bekleyip balâda münderiç şaraiti icra ile nazırın reyinden taşra hareket edilmeyecek.*

7. *Hastaneler derununda mürd olanların mallarına beytül-mal tarafından vaziyed ve müdahale olunmıyacak.*

Evrak hazinesinden aldığımız vesikalardan çıkarılıp yukarda aynile yazdığımız maddelerle reaya, yalnız hastaneleri için değil, *tabip teallümleri ve sair maarif tedris eden yerleri için de imtiyazlar elde etmiş oluyorlardı. Dimitraşko' ya memuriyeti hakkında balâsı hattı hümayun ile müveşşah olarak ayrıca da emri şerif verilmişti.*

Bu imtiyazlar senelerce devam etti. Devlet memurları buralara uğrıyamazlardı. İmtiyazların verildiği 1806 senesinden 31 yıl sonra dahi Osmanlı devletinin aynı imtiyazlara hürmet ettiği görülmüştür: 1837 de Hassa Müşiri Fevzi Ahmet Paşa'ya Galata Mollası'na ve Ebniyei Hassa Müdürü Abdülhalim'e verilen bir emirde katolik patriği Karabet tarafından Beyoğlu haricinde bir hastane yapıyorken, bu hastanenin müteşebbisleri rahatsız edilmiş olmalı ki, *milleti mersume tarafından akça ahzına cür'et olunmak lâzımgelirse mütecasirlerin bittakkik haklarından gelinceği bildirilmişti.*

Ve görülüyor ki Osmanlı saltanatı memleketin asıl halkı aleyhine olarak yalnız ecnebilere değil, tebaasından bir kısmına da imtiyazlar bahş ve ihsan ediyordu..

BİBLİYOGRAFYA

Claude Cahen, *le Diyâr Bakr au temps des premiers Urtukides*, extrait du *Journal Asiatique* (octobre-décembre 1935), P. 219-276.

Ortazaman Türk tarihini ve bilhassa Anadolu tarihini alâkadar eden bu mühim risale, *Artuk Sülâlesi* tarihinin ehemmiyetli bir eksigini tamamlıyor. Bu küçük Türk devleti hakkında şimdiye kadar epeyce şeyler yazılmış, onlara ait birtakım kitabeler neşredilmiştir. Kâtip Ferdî'nin *Mardin Mülûk-i Artukîyye Tarihi* adlı küçük risalesini neşreden merhum Ali Emiri'nin bu neşri sayesinde bu sülâlenin Mardin'deki şûbesi hakkında toplu malûmata sahip bulunuyoruz. Umumi İslâm tarihlerinde, sonra, muahhar bir telif eseri olmakla beraber, Müneccimbaşı'nın *Câmi'-üd-Düvel*'inde bunlara ait malûmata tesadüf olduğu gibi, meselâ Gâlib Edhem'in *Meskûkâtı Türkmanîyye Kataloğu*'nda- bu hususta malûmat vardır; Van Berchem bu sülâlenin Harput şubesi hakkında, Fahreddin Kara Arslan'ın oradaki bir kitabesi münasebetile malûmat vermişti [*C. F. Lehmann-Haupt, Materialien zur alleren geschichte Armeniens und Mesopotamiens*, Berlin, 1907, S. 142-146]. Yine burada Diyarbakir Artuk sülâlesi hakkında da biraz izahat vardır [S. 146-152]. Yine aynı müellifin *Amida*'sında da Artuklar hakkında mühim malûmat vardır [Heidelberg, 1910]. Bu sülâle hakkında - bilhassa bazı kitabeler ve sikkeler dolayısıyla - bu gibi daha epeyce yazılara tesadüf olunmakla beraber, henüz etraflı bir monografi yazılmış değildir. Çünkü bu husustaki en mühim tarihi kaynaklar henüz muhtelif kütüphanelerde yazma halinde bulunuyor.

M. Cahen makalesinin başında bu noktayı ehemmiyetle kaydettikten sonra, kendisinin burada XII. inci asrın ilk yetmiş beş yılına ait vak'alarla meşgul olacağını tasrih ediyor. Onun verdiği izahata göre, Viyana Milli Kütüphanesi'nde (Mxt. 355) numarada kayıtlı bir vakayiname mevcuttur ki, katalogda Eyyubilere ait olduğu zikredilmekle beraber, hakikatte bilhassa Hısn Kayfa Eyyubilerine aittir ki, bu münasebetle Mardin Artukların'a ait birçok tafsilâtı ihtiva etmektedir; XIV. üncü asır sonuna kadar gelen bu kaynağın, bu mevzu için ne kadar mühim olduğu meydandadır. 571 Hicri, 1176 Milâdi yılından evveline ait vak'alar için en mühim kaynak, İbn al-Azrak'ın *Tarih-i Mayâfârikin*'idir. Bu eseri meydana çıkaran Amedroz bunun Mervanilere ait parçasını 1902-1903 de İngiliz Asya Cemiyeti Mecmuası'nda neşretmişti. Fakat bu müellif, muasırı bulunduğu Artuklar hakkında birtakım mühim tafsilât verir ki, bunlardan henüz tamamilen istifade edilmiş değildir. Gerçi Amedroz bu eserdeki bazı biyografileri alarak, İbn al-Kalânisi'nin tarihini tabettirdiği esnada ona ilâve etmiş, ve hattâ oradaki bazı malûmatı Van Berchem'e vermişti; ve o da bunları Artuk kitabeleri hakkındaki yazılarında kullanmıştı. M. Cahen

işte bu mühim kaynağı dikkatle tarayarak, orada müellifin Diyarbekire ait verdiği tafsilâtı çıkarmış,¹ ve bunları ibn al-Kalânisi, ibn al-Athir, ibn al-'Adim, ibn Şaddâd, ibn al-Furât gibi İslâm tarihçilerinin ve Suriyeli Mişel, Tritton tarafından neşredilen Anonim Süryani Vakayinamesi (*İngiliz Asya Cemiyeti Mecmuası*, 1933), Abulfarac, Urfalı Mathieu gibi Süryani ve Ermeni müelliflerinin rivayetlerle karşılaştırmıştır. Bu zikrettiğimiz İslâm müelliflerinden ikisinin eseri henüz basılmamıştır ki onlar da ibn Şaddâd ile ibn al-Furât'ın eserleridir. Muharrir, vaktile, birincisinden istifade ederek *Revue des études islamique*, 1934 de bir makale neşretmiş, ikincisi hakkında da Haçlılar zamanına ait bir Şii Vakayinamesi adlı bir tetkik çıkarmıştı [*Comptes - rendus de l'Académie des Inscriptions*, 1935]. Bu değerli vakayinamenin tam bir tabını hazırlamakta olduğunu bildiğimiz muharririn, bu mühim işi biran evvel tamamlamasını temenni ederiz.

M. Cahen, kendisinin asıl membaı olan vakayinamenin hususiyetlerini de ehemmiyetle kaydediyor: Evvelâ baş tarafların gayet karışık bir şekilde yazılmış olması (meselâ baş taraflardaki kronoloji çok karışık ve itimat edilemeyecek mahiyettedir); son kısımlarda ise günü gününe kaydedildiği cihetle muntazam ve doğru olması. Diğer cihetten onun istifade ettiği nüsha da tam orijinal değildir. Fakat bütün bu ihtirazi kayıtlara rağmen, muharrir bu işi muvaffakiyetle başarmak için elinden geleni yapmıştır: Birtakım mevki isimlerini tesbit ederek, makalesine ilâve ettiği haritada göstermiştir; Tesbit edemediği yahut sadece faraziye mahiyetinde bazı neticelere vardığı coğrafi mevkilerin isimlerini de tasrihten çekinmemiştir (S. 221 - 227). M. Cahen bundan sonra, Selçuk İmparatoru Melikşah'ın ölümlünden başlayarak Diyarbekir tarihini tetkika girişiyor (Amedroz, Mervaniler hakkındaki eserinde burasının nasıl Selçuklar tarafından zaptedildiğini izah ettiği cihetle, muharririn bu suretle mevzuuna başlaması pek mantıkidir).

Diyarbekir'de Salâhaddin-i Eyyubi hâkimiyetinin teessüsüne kadar vukua gelen tarihi; vak'aları uzun uzun kaydeden muharririn bu tafsilâtını hü-lâsa edecek değiliz. Bundan sonra artık Eyyubilere tabi küçük bir devlet haline düşen, onların namına hutbe okutmağa mecbur kalan bu siyasi teşekkülün bundan sonraki tarihi, artık ehemmiyetli sayılamaz. Selçuk İmparatorluğu Melikşah'tan sonra zayıflamaya, merkezi kuvvetini kaybetmeye başladığı sırada, Selçuklara tâbi türkmen emirlerinden biri tarafından teşkil edilen, iptida yarı tâbi daha sonra azçok müstakil bir devlet halini almak istidadını gösteren Artuklar, muharririn fikrine göre, hiçbir zaman tam bir devlet halini alamamışlardır. Onların ekseriyetle birbirile düşman iki büyük şubeye ayrılmaları, coğrafi sahalarının dağınık ve muhtelif âmiller dolayısıyla birçok ihtiraslara maruz bulunması, devletin istinadgâhını teşkil eden büyük emirlerin daimi istiklâl temayülleri, Artukları daima kuvvetli komşularının himayesini aramağa, diplomatik yollarla ve müvazene siyasetini takibetmek suretile yaşamağa mecbur etmiştir. Artuklar bir aralık A t a b e ğ Z e n g i'nin eline düşmek üzere idiler; lâkin onun ölümü ve mirasının parçalanması, sonra, Nureddin'in garptaki meşgaleleri onlara yarım asır kadar nefes aldırdı. Lâkin Nureddin ve sonra Salâhaddin-i Eyyubi'nin devletleri, kuvvetli Anadolu Selçuk devleti, Artukları Mardin'de küçük bir prenslik mahiyetinde yaşamağa mecbur etti.

Artuklar hakkındaki bu umumi mülâhazalardan sonra, muharrir, müracaat ettiği bütün membalara dayanarak Artukların çok etraflı bir silsilenamesini tertip etmiştir ki, ayrı bir tablo halinde basılmış olan bu jenealoji cetveli, not halinde, makalenin metninde bulunmayan bazı küçük kayıtları da ihtiva ediyor; Zambaur'in *İslâm devletleri kronoloji ve jenealojisi*'ndeki cetvelle bu cetveli mukayese edince, elde edilen neticelerin eski bilgilerimizi nasıl tamamladığını ve doğrulttuğunu daha holaylıkla anlıyoruz.

M. Cahen, *ibn al-Azrak*'ın vakayinamesinde Artuklar'ın hukuki müesseselerine, ve Diyarbekir'in o asırdaki kültür tarihine ait belli başlı malûmat olmadığını söylüyor. Mardin Artukları namına; maden alım ve satımı yapan, bir aralık Mayâfârikin vakıflarının idaresine memur olan *ibn al-Azrak*, her halde, o devrin iktisadi ve mali hayatına ait mühim malûmata sahip olmak iktiza eder. Fakat, her nedense, eserinde buna ait pek az tafsilât vardır. Yalnız Kılıc Aslan'ın Atabeği Humartaş'ın kısa bir müddet süren valiliğinde *Harac*'ı ve diğer vergileri fazlalaştırdığını ve eşhas hesabına Darbhanede basılan paralardan fazla bir ücret aldığını söylüyor. Halbuki Sokman ve İlğâzi, bilâkis, haracı ve diğer vergileri azaltıyorlar. Timurtaş'ın zamanında Artuklar ülkesindeki vergiler, komşu memleketlerdeki vergilerden o kadar aşağı idi ki, Diyar-ı Rabi'a halkı Mardine muhaceret ediyorlardı. Çünkü Zengi'ye tâbi olan bu memleket halkı, Artuklar memleketindeki halktan on misli fazla vergi vermeğe mecburdular. Hicri 531 de Divan'ın başına geçen Habşi, emvâl ve emlâkin yeni bir tahririni yapmak istediği zaman, büyük itirazlar baş göstermişti. Müellif bunlara ilâve olarak (Hicri 542) de *Fulûs aş-Şafâr* ve (Hicri 550) sonunda da *Fulûs an-Necmiyye* namlarıyla sikkeler kesildiğini söylüyorsa da, bunlar hakkında hiçbir izahat vermiyor. İktisadi bakımdan, Diyarıbekir etrafındaki dağlar, ihtiva ettikleri madenler itibarile büyük bir ehemmiyet arz ediyordu. Hicri 570 de Abbasi halifesi *al-Mustazi* Dicle üzerindeki bir köprü için mühtaç olduğu büyük bir zinciri Hânî'den getirtmiştir. *ibn al-Azrak* Hicri 526 da *Rûm Denizi*'nde Ahlat'a ait bazı gemilerin uğradığı kazadan bahsediyor. Acaba burada *Rûm Denizi*'nden kasdı *Kara Deniz* midir? Bu takdirde, Kara Deniz limanlarından birinde - belki Trabzon'da - Ahlat'a ait eşyayı nakleden gemilerin bulunduğu neticesini çıkarabiliriz. Yahut müellif bu tabir ile *Van Gölü*'nü kastedmiş olabilir. Her iki takdirde Ahlat'ın ticari ehemmiyeti anlaşılıyor. Yine aynı müellif Musul'da demir sattığını ve Mardin'de bakır satın aldığını söylüyor. Bu sıralarda Diyarbekir cenuplarından geçmiş olan seyyah *ibn Cübayr* bu havalinin refah içinde olduğuna delâlet edebilecek mütalealarda bulunuyor. Meşhur coğrafyacı *ibn Havkal*'in ismi meçhul bir şarihi ise, Diyarbekiri, gerek siyasi gerek iktisadi bakımdan, oldukça bedbin bir surette tasvir ediyor. Şehri sıkıntılı bir muhasara esnasında gören ve raporunu Salâhaddin'e veren bir adamın bu rivayetinde ne kadar inanılacağı da düşünülecek bir noktadır. Diyarbekir'in Salâhaddin Eyyubi tarafından zaptı hakkındaki tafsilât, bilâkis, şehirde büyük bir servet olduğunu açıkça göstermektedir: Buradan alınan zengin ganiyetler, Eyyubi ordusunun gözlerini kamaştırmış, yalnız müverrih ve münşi Kadı *al-Fâdîl*'in hissesine 140 bin cilt kitap düşmüştü!

M. Cahen makalesinde Artuklar devrinde yapılan büyük mimari eserlerinden ayrıca bahsetmiyerek yalnız *ibn al-Azrak*'ın bu husustaki bazı ifadelerini zikr ile iktifa ediyor: (Hicri 539) da *Sâtîdâmâ* üzerindeki Karaman köprüsü yıkılmıştı; 541 de başlayan tamir iki defa sellerin tahribatı ile geri kaldıktan son-

ra 548 de tamamlanabildi. Bir sel neticesinde tekrar harabiye uğradıktan sonra Al pı zamanında tamir edildi. Onun taş kemerleri 60 zirâ irtifaında olup o zamana kadar Diyarbekir'de böyle muazzam köprü görülmemiştir. Bundan sonra bu tipte bazı köprüler daha yapıldı: Hısn Kayfâ'da Fırat üzerinde Kara Aslan köprüsü ve daha birtakım köprüler bu meyanda sayılabilir. Ahlat hükümdarı Sokman ile zevcesi, Bitlis - Mescidi Âvis yolu üzerindeki dokuz tahta köprüyü taştan yaptırmışlardı ki, bilhassa bunlardan biri pek muhteşem bir eserd; köprünün methalinde bir kervansaray (funduk) vardı, ve üçyüz yük hayvanını bütün eşyası ile ve kervancılarla birlikte almağa kâfi idi. Mardin'de (Hicri 534) te güzel bir *türbe*'nin inşası bitti ki, Süleyman ile İlgazi'nin cesetleri buraya naklolundu. Harput'ta *Kara Arslan camii* yapıldı. Mayâfârikin'deki büyük caminin (Hicri 547) de yıkılan kubbesinin tamiri (Hicri 552) de bitti.

M. Cahen, Artuklar devrindeki dini siyaset ve bilhassa onların hristiyanlara karşı vaziyetleri hakkında mühim izahat veriyor: Hristiyanlar bu devirde mühim mevkilere maliktiler. Bunlar bilhassa *Ermeniler* ve *Ya'kûbiler*'di. Türk hükümdarları, Araplara ve Kürtlere karşı bu hristiyanlara itimat ediyorlardı. Artuk hükümdarları, sair bazı türkmen hükümdarları gibi, Bizans sikkeleri tipinde üstünde insan resimleri bulunan sikkeler yaptırmışlardı. Bu, onların iktisadi münasebetlerinin en ziyade kimlerle olduğunu gösteren mühim bir alâmettir. Timürtaş'ın divanındaki büyük memurlar arasında hristiyanlar da vardı. Süryani müverrihi Mişel, bu türkmen hükümdarından bahsederken, başka mezhepteki hristiyan hükümdarlarına karşı gösterdiği sempatiyi kaydeder, Davud bin Sokman zamanında ermeni katolikosu Dzovk'da, Ya'kubi patriki de kâh eski merkezi olan Malatya'da, kâh Diyarbekir'de otururdu. Fakat XII inci asrın ortasından başlayarak, Nûreddin'in *müslümanlık siyaseti* Diyarbekirde de tesirini göstermeğe başladı. Timürtaş'ın hristiyanlara karşı nasıl bir his beslediği pek açık değildir; lâkin Kara Arslan ve oğlu, yeni kiliseler yapılmasını hattâ eski kiliselerin tamir edilmesini men'ettiler. Necmeddin Al pı ve Kutbeddin İlgazi, bu siyaseti kuvvetle takip ettiler. Mardin'deki yakubi kilisesinin bir kısmı, yanında bir cami olduğu için alındı ve 1172 ye doğru bu kilise camiye tebdil olundu. Bu sıralarda Mardin'de kiliselere ve manastırlara karşı bu gibi bazı hareketler olduğunu görüyoruz. Yalnız Diyarbekir muhiti hristiyanlar için daha müsaitti; XII inci asrın ortasında Yakubilere ait bir kilise ve bir mektep tamir olundu; rahipler üzerine tarh edilmek istenilen vergi, patrik Mişel'in teşebbüsü üzerine geri bırakıldığı gibi, ayrıca birtakım kiliselerin tamirine ve yeniden açılmasına müsaade olundu. Mayâfârikin hristiyanları hakkında buraya ait vakayinamede hemen hemen hiçbir şey yoktur. Yalnız, Fizinât hakimi olan Tugar Han oğlu Nâsir ed - Devle ile bura halkı arasında (Muharrem 558 - Birincikânun 1162) de bir ihtilâf çıktığını görüyoruz. Bu emir (Safer 561 - Birincikânun 1165) te öldüğü zaman, cenaze alayında yalnız müslümanlar değil ermeniler ve Sasûnlular da bulunmuşlardı. Sasûnlular bir aralık İlgazi ile bozuştuklarından, onun korkusundan burasını Ahlat prensi Sokman II ye teslim etmişlerdi. Mamafih bura halkından bir kısmının Türkmenler ve Kürtler tarafından bir katliâma uğratıldıklarını müverrih Mişel söylüyor... M. Cahen makalesinin sonunda, (Hicri 518 - 566) yılları arasında Mayâfârikin'de valilik edenlerle, (505 - 562) deki kadıların ve daha bazı memurların listesini de vermektedir.

Artuklar tarihi hakkında bize bu kadar yeni malûmat verdiği için dolayı, kıymetli muharririne teşekkür etmek bir vazifedir. Yalnız, *has isimler* meselesi

üzerinde biraz durmak ve şimdiye kadar tarihçilerce çok ihmal olunan bir noktaya işaret etmek istiyoruz: Ortazaman islâm tarihile uğraşan garp ve hattâ şark âlimleri, bu tarihi baştan başa dolduran *türk adları* hakkında ayrıca uğraşmağa lüzum görmiyerek, bunları hemen daima yanlış okumuşlardır; bugünkü tarihçilerin de bunları tashihe uğraşmıyarak eski yanlışlıkları devam ettirdiklerini, bize M. Cahen'in bu kıymetli makalesi bir defa daha göstermiş oluyor... Arap alfabesinin kifayetsizliği yüzünden hemen daima yanlış olarak zaptedilen ve müstensihler elinde mütemadi surette bozula bozula âdeta anlaşılamiyacak bir hale gelen türk şahıs isimlerini, türk kabile isimlerini, daha İslâmiyetten evvelki devirlere ait eski türk *titulature*'ünden kalan türk ünvanlarını doğru olarak okumak, itiraf etmeli ki, kolay bir iş değildir. Yalnız arap ve fars dillerini bilen müsteşrikler değil, çok iyi türkçe bilenler bile bu hususlarda çok defa yanlış oluyorlar. Ve eski yanlış okuyuş tarzları, eski tabirimizle bir «galatı meşhur» halinde, sürüklenip gidiyor. Hıristiyan vekayinâmelerinde de bu isimlere çok defa tahrif edilmiş, bozulmuş şekiller altında raslanıyor. Halbuki bu işte ne yalnız başına *tarih*, ne de sadece *dil bilgisi* istenilen neticeyi temin edemez. Ancak bu iki *discipline*'in müşterek çalışması sayesinde ki bir *Türk Onomastique*'i teessüs edebilecektir. Binaenaleyh M. Cahen'i, mekalesinde geçen bütün türk isimlerini doğru tesbit edemediğinden dolayı muahaze etmeğe hakkımız yoktur. Lâkin yanlış oldukları artık bedahet mertebesinde olan, ve doğru şekillerini bulmak için büyük bir zahmete, hususi araştırmalara ihtiyaç bulunmayan has isimler hakkında böyle bir tenkide hakkımız olduğu da meydandadır. Meselâ, tarihinden bahsedilen türk sülâlesinin adı, azçok türkçe bilen herkesin malûmudur ki *Urtuk* değil *Artuk*'dur; Anadolu Selçukları'nın ceddinin adı *Kutulmuş* değil - Bizans kaynaklarının doğru olarak tesbit ettikleri veçhile- *Kullumus* dur; türkçe *Yaruk* kelimesini *Yârûk* şeklinde arap tecvidile okumak doğru değildir; yine arap tecvidile *Sukmân* okunan kelime, Kâşgari'de pek âlâ tesbit edildiği vechile, alp, kahraman manasında olan *Sokman*'dır; *Karbûka*, *Ker-Boğa* olacaktır. *Jawâli*, *Çavlı* kelimesinden başka bir şey değildir; *Kuzuglı*, *Kızıoğlu* değil *Guz-oğlu* dur, yani ilk cüz', *Guz* kabile ismidir (M. Minorisk J'nin bu kelimeyi vaktile *Kazaklı* şeklinde okumak istemesi ve *Kazak* kabile adile bu isim arasında bir alâka bulmak istemesi yanlıştır; Türk isimleri arasında böyle *oğlu* ekile teşkil edilen isimlere son zamanlara kadar tesadüf olunur: yine XII inci asırda bu şekilde teşkil edilmiş bir isim sahibi olan emir *وغلان* nin ismi de *Anası-oğlu*'ndan başka birşey değildir). *Yülük Arslan* isminin ilk kısmı *Yavlak* veya *Yoluk* (Orhon Kitabelerindeki *Yolug*) olacaktır; *Bagdaş*, herhalde *Bektaş*'dir. *Aykalmış*, türk *onomastique*'inde başka emsali olmayan *Aygelmış* değil, pek çok tesadüf edilen *Ay-Tolmuş* olacaktır... Bu misalleri daha uzatmak istemiyorum. Hele türk isimlerinin arap fonetiğine uydurularak okunmak istenmesi, hiç doğru değildir. Hakiki şekillerini bulmak için üzerlerinde uzun uzun durulması icap eden isimler hakkında burada tafsilâta girişmek, bu küçük makalenin kadrosundan büsbütün hariçtir; ve bunların tesbit edilememesinde muharrir tamamen mazurdur. Meselâ M. Cahen birkaç sene evvel *La campagne de Mantzikert d'après les sources musulmanes* namile neşretmiş olduğu güzel bir mekalesinde [Byzantion, T. XI, fasc. 2, 1934] XI inci asır Türk-Bizans münasebetleri tarihinde mühim bir röl ifya etmiş olan bir türk kabilesinin adını *Naukya* diye okumuştur (S. 625). İslâm kaynaklarında türlü şekillerde yazılan ve şimdiye kadar hakiki ismi bir türlü anlaşılamiyan bu kabile, — ileride bütün tarihi ve lisani delillerle

izah etmek istediğim vechile — *İva* = *Yiva* kabilesidir ki, yirmi dört Oğuz kabilesinden biridir. Mahiyetinin anlaşılması uzun araştırmalara mühtaç olan bu gibi şahıs ve kabile isimleri daha pek çoktur. Diğer bir misâl olmak üzere, eski bir ermeni menbainın Kutlumuş'un halefi olarak gösterdiği bir *Alphilag* ismini zikredeceğim: Bundan bahseden fransız tarihçisi J. Laurent, bu ismin mahiyetini anlamamış, ve P. Petters de bunun *Alp* ve *Aylak* kelimelerinden mürekkep olduğunu tahmin etmişti [*Byzantion*, Tome. I. p. 409]. Bu tahminin ilk kısmı doğrudur; ikinci kelime ise *aylak* değil. *ilek*, *iläk* dır ki *hükümdar*, *prens* manasına daha *Uygur*'larda bile kullanılan bir kelimedir; ve müslüman *Karahanlılar Devleti*'nde de bu ünvan kullanıldığı için bu sülâleye *İlek-Hanlar* ismi dahi verilir. Selçuk devleti *Karahanlılar* devrinde kullanılan *titulature*'i büyük nisbette muhafaza ettiği için, sair birçok türkçe ünvanlar gibi bu *İlek* ünvanı da Selçuklar tarafından kullanılmıştır. Binaenaleyh ermeni müverrihinin pek doğru olarak kaydettiği *Alphilag*, *Alp-İlek*'den başka birşey olamaz. Türklerde ünvanların şahıs ismi olarak kullanıldığını biliyorsak da, burada, bu kelimenin bir isim değil daha ziyade bir ünvan olduğunu kuvvetle söyleyebiliriz.

M. Cahen, tarihi kaynaklarda geçen türk şahıs ve kabile isimlerinin tasbih ve tesbiti hususundaki bazı düşüncelerimizi meydana koymak fırsatını bize verdiği için de, kendisine ayrıca teşekkür etmeliyiz.

M. F. Köprülü

BELLETEN

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome : I

No. 1

Janvier 1937

ANKARA—IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 9 5